

Moravče

o1 908(Domžale)

MASELJ F.

Zbrani /2

886.3-3

0280690142

KNJIŽNICA DOMŽALE

COBISS *

o 142 / 69 L

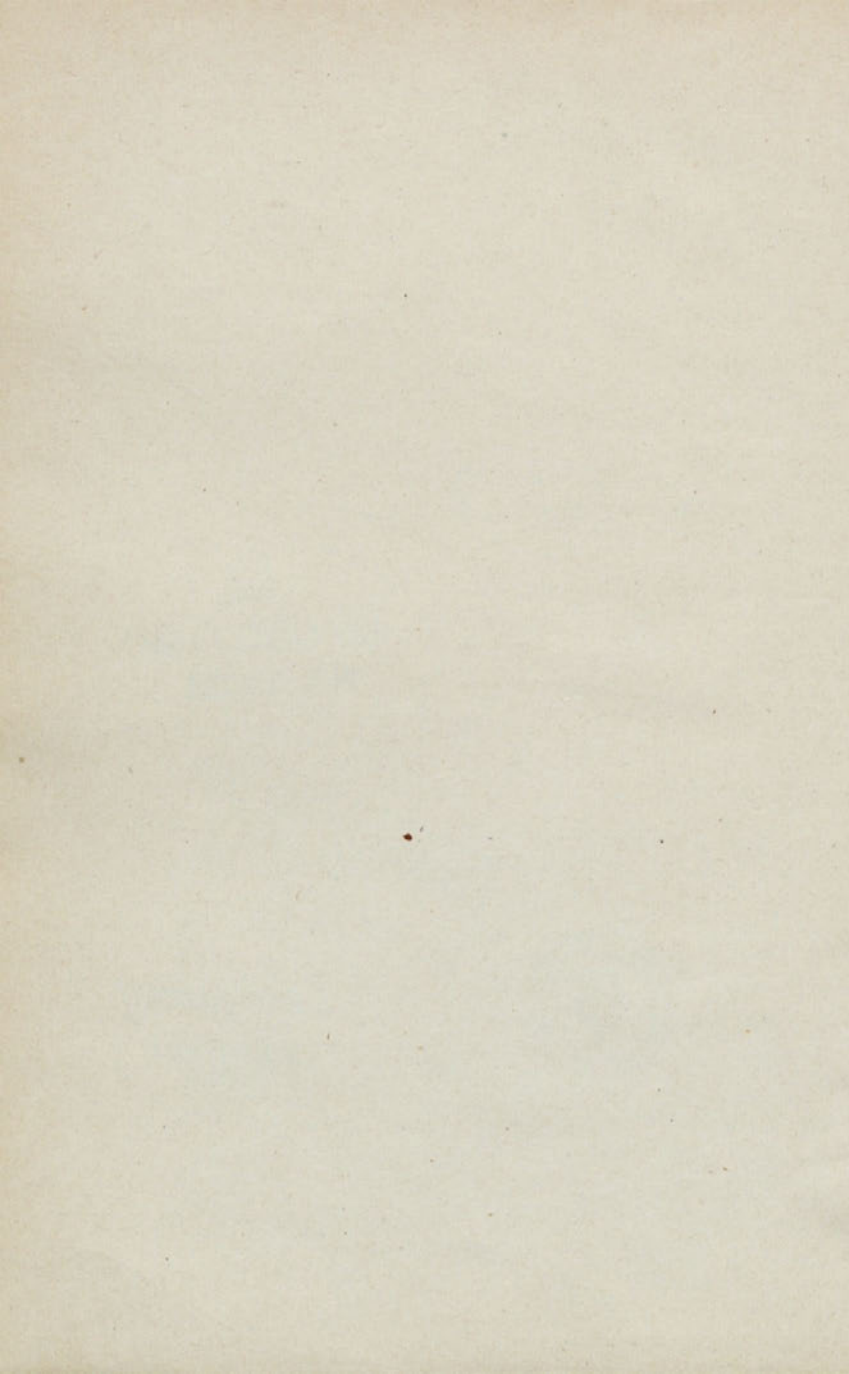
NE
IZPOSOJAMO
NA DOM !

LJUDSKA KNJIŽNICA
MORAVČE

2013/3378

Lepo ravnaj
s knjigo!

Juni 1873

Slovenski pisatelji.

Fr. Maselj-Podlimbarski.

II.

FR. MASLJA-PODLIMBARSKEGA
ZBRANI SPISI

UREDIL
DR. JANKO ŠLEBINGER

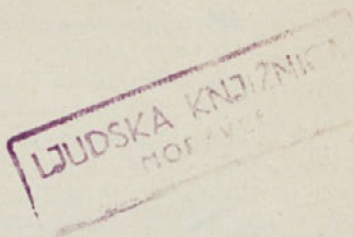
V LJUBLJANI 1928
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“
(ODGOVOREN FRAN SARABON)

FR. MASLJA-PODLIMBARSKEGA
ZBRANIH SPISOV

II. ZVEZEK

POTRESNA POVEST.

MORAJSKE SLIKE. VOJVODA PERO IN PERICA. ČRTICE.

V LJUBLJANI 1928
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“
(ODGOVOREN FRAN ŠARABON)

886.3

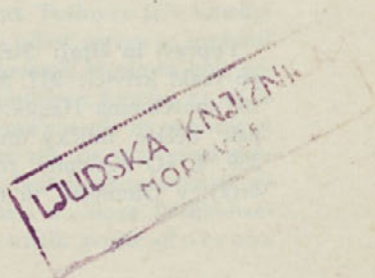

NATISNILA DELNIŠKA TISKARNA, D. D. V LJUBLJANI.
(PREDSTAVNIK MIROSLAV AMBROŽIČ).

Kazalo.

Uvod	VII
Potresna povest	1
Moravske slike:	
1. Na Hani	199
2. Izlet na Radhošt	221
3. Z manevrov na Slovaškem	256
Vojvoda Pero in perica	291
Črtice:	
Kdaj sem se smejal	317
Nekaj o Andrejčkovem Jožetu	322
Izlet v Krakov	325
Opombe	343

Popravi in čitaj: Str. 202. v. 11. gladko; 209. 10. sp. po vsaki krivici; 217. 5. sp. «přednáškový odbor»; 222. 10. «požehnaná Haná»; 240. 15. zahynouti; 252. 6. «Co pak děláte lidičky boží?» 288. 2. sp. «Nerozumím!» 289. 1. «O rozumím, rozumím!» 361. 15. črtic; 367. 6. črtaj: v Olomucu, in tam v. 13. sp.: (322—325).

Uvod.

Neugodna kritika, ki jo je Podlimbarski doživel s povestjo «Gorski potoki», ga je oplašila, da se dalj časa ni pokazal v literarni javnosti. Vendar s pisateljevanjem ni prenehal. V terezinski osamelosti je začel oblikovati bogato gradivo o velikonočni potresni katastrofi l. 1895., kolikor ga je zajel iz obširnih opisov v «Slov. narodu» in kar je o nesreči videl in slišal še isto poletje na dopustu v domovini. Prvotno je sicer sklenil, da tokrat ne pojde na Kranjsko, a narodopisna razstava v Pragi s češko vasjo in slovaškimi hišicami, slovaški godci in njih petje so ga zvalili v domačo vas, med «narod» v pravem pomenu besede. Delo je zaradi obupnih razmer, v katerih je pisatelj tista leta v Terezinu živel, počasi napredovalo. Uvodno poglavje povesti je objavil z naslovom «Gabrovčani» v treh feljtonih «Slovenskega lista» (1897). Ko je meseca junija 1898 poslal Podlimbarski prijatelju Vrhovniku še ne popolnoma dokončano povest v pregled, je sodil o njej zelo ostro. «Mnogo boš našel trivialnega, obrabljenega, posebno v prvih poglavjih, čeprav sem jih predelal kake trikrat. Težko se je v kmečki povesti temu ogniti. Pozneje, ko udari potres in probudi propovednika, postane pripovedovanje živeje in bolj zanimivo... Rekel boš, da sem podoben kmetu, ki si je napeljal lep kup materijala, a nima sile, da bi si postavil še primerno poslopje... Meni se zdi, da sem včasih pretiraval, pripovedoval preveč po fantalinsko, čevljaril, ali bolje cijazil preveč za Jurčičem...» (Slava Podlimbarskemu! 48). Še enkrat je strogi kritik svojo «P o t r e s »

no povest» dobro opilil, preden jo je izročil uredniku «Ljubljanskega zvana», ki jo je priobčil l. 1903.

Široko razpredeno uvodno poglavje nas seznanja z Gabrovcem in njegovimi prebivalci, ki so dolgo časa živeli v idilični slogi, dokler se tudi tega kota ni dotaknila «kuga strankarstva» in ustvarila iz uglednejših in bogatejših dolincev ter brezpravnih hribovcev na vseh poljih neizprosne sovražnike. Ostalo vsebino povesti je pisatelj stisnil v tesna časovna mejnika: dogodki se odigravajo od dopoldneva velikonočne nedelje pa do jutra velikonočnega pondeljka. V ospredje povesti je pomaknil dogodek s tolarji v Cijazovčevem kozolcu, kar je razburilo praznoverne Gabrovčane. Dramatično in s humorjem so podani učinki potresa: antikrist se je peljal na vozu brez vprege, hudič je prežal pod gostilniško mizo in vohal po krščanskih dušah, bliža se sodni dan, peklerska pošast je snela streho na cerkvenem zvoniku itd. V tej splošni zmedi nastopita študent Tone in župnik ter pomagata povsod, kjer je pomoč potrebna, in preganjata ljudske zmote. Tone je rešil iz smrtne nevarnosti Reziko, hčerko edinko profesorja Daniča, in si priboril njeno srce in roko, pojasnil je zadevo z vozom in tolarji, razložil postanek potresa in nazadnje še pripeljal v Gabrovec profesorja Daniča iz porušene Ljubljane. V njegovem navdušenju za češkega kmeta in Prago srečamo pristno Masljevo potezo, v blagem župniku je Podlimbarski osvežil spomin na rodoljubnega Jurija Varla, ki je deloval v Krašnji za časa njegove mladosti, v Daniču pa je združil vse lastnosti idealnega profesorja. Poleg teh je še vrsta dobro označenih vaških tipov, med njimi ugledni župan Martan in njegov neizprosni hribovski nasprotnik Luka Kozlevčar, bistroumen Planjavec, skopuški Cijazovčev brat Andrej, mladi Anžič, muzikant pri cerkvenih slavnostih, berač Devs, v svojih kretnjah in besedah verno posneti po življenju.

Leto 1900. je končno prineslo Podlímbarskemu rešitev iz šestletne terezinske puščobe; v avgustu ga že najdemo v prijaznejšem Olomucu. Tu se je prijetno udomačil v slovenski rodbini železniškega nadzornika Iv. Lukana. S 1. novembrom 1901 so ga naposled «porinili» v prvi stotniški razred. «Že zdavnaj sem vedel, da bom čakal na to povišanje do 20. stoletja, in nisem se motil.» Na izletih je spoznaval nove kraje in ljudi; večkrat je obiskal Sv. goro pri Olomucu, na velikonočno soboto in nedeljo 1901 je bil v Brnu in šel na Špilberg, «utopljen v Pellicovo trpljenje», 2. julija se je z lahkim srcem odpeljal na običajni vsakoletni dopust v domovino, bil 25. avgusta z Lukanom na Velehradu; na veliki Šmaren 1901 in 1902 je posetil slovečo božjo pot na Hostinu, prva polovica septembra 1902 mu je prinesla s cesarskimi manevri po moravskem in ogrskem Slovaškem mnogo pestre spremembe v kanlijsko enoličnost, in mladostne sanje, ki jih je užival pred četrstoletjem onstran Karpatov, so ga ob binkoštnih praznikih 1903 zvale v severovzhodni kot Moravske: na goro Radhošt. Mnogo je doživel na teh izletih v tesnem občevanju z narodom. Vse to nam je nazorno predočil v «Ljubljanskem zvonu» 1904 v treh zanimivih «Moravskih slikah»: Na Hani, Izlet na Radhošt in Z manevrov na Slovaškem. Vsaka slika je sicer zase zaokrožena celota, vendar se vsebinsko med seboj izpopolnjujejo. V prvi nam predstavlja Čehe kot vzorne gospodarje in požrtvovalne rodoljube, odtod blagoslov, razlit po moravskih pokrajinah, zlasti po bogati Hani. Pisatelj nas povede v moravsko vas na veselico v prid Šolski Matici. Zvonko teče tem ljudem njih materinščina, ne marajo se posluževati osovražene nemščine; dobro so jim znane naše slovenske razmere. V dvorani pleše mladi svet v najpestrejših narodnih nošah ob zvoških sokolske godbe narodne plese, ki jih zaključí o pol-

noči «viharni ples širokih sarmatskih ravnin» — velika poljska mazurka. V vsaki vasi se dviga šola nad vsa druga poslopja, narod si ustanavlja in vzdržuje poleg ljudskih šol tudi srednje, da, celo višje dekliške šole. O blagostanju in napredku pričajo selska parna mlekarna, posredovalnica za nakup poljedelskih strojev, delavnica za tvaružke, imajo vaško zavarovalnico za govejo živino, govedorejsko društvo skrbi za žlahtno pleme, pijejo domače pivo. Zelo je razvito društveno življenje: župan je starosta Sokola, v vasi je bralno društvo, javna knjižnica, gasilno društvo, društvo Omladina pazi na red pri mladini, o pretepih in pobjah ni nikdar slišati; občinski tajnik vodi spominsko knjigo, vaščani pridno čitajo, mladina obiskuje gospodarske in gospodinjске šole. Glavno zaslugο za ta procvit ima vzorni nadučitelj, prva oseba v vasi, izobražen in povsod spoštovan. Hanaški kmet kaže dostojnost v vedenju, inteligenco v besedah in na obrazu; poleg svoje pokrajine ljubi tudi svojo širšo češko domovino in mnogo žrtvuje zanjo. Poleti kipi blagoslovljena Hana pod zlatim klasjem in velike, imovite vasi z bleščočimi belimi hišami, obdelanimi travniki vabijo zaostalega slovenskega kmeta: «Pridite na Hano, ako hočete videti umne in omikane kmete!»

Z opisom izleta na Radhošt je Podlimbarski združil svojo dvakratno božjo pot na Hostin, ki velja kot prva božja pot za Velehradom. V romanju ne prekosi Slovaka noben narod, posebno v mestih vzbujajo dosti pozornosti. Mikali so ga romarji iz moravske Slovaške, «sami delavni, trdi in koščeni obrazi», v krasnih nošah, ki se jih človek ne more nagledati; v srčni pobožnosti teh preprostih ljudi je slutil mnogo sreče in utehe. — Radhošt s prekrasnim razgledom imajo Čehi v veliki časti in trumoma prihajajo nanj, ker se čutijo tu domače. Maselj je prenočil pod Radhoštom v gostilni pri

Ježišku, ki vé «poskrbeti za telesno in dušno krepilo, in boljšega krčmarja si ob vznožju starodavnega Radehosta ne more misliti». Tako čistega veselja že dolgo ni užil, kakor mu ga je pripravil ta večer harfenist neznatne zunanosti, a «diven narodni umetnik», ki je umel tako globoko poseči v svojo dušo. Ta izredni užitek mu je pregnal nevoljo, ki se ga je polotila ob nesamostojnih slovanskih novinah, ker ne umejo zbuditi zanimanja in sočutja za krvavi boj krščenih sužnjev sedaj, ko nebo žari od balkanskih ognjev in gre za našo bližnjo bodočnost. — Zanimal se je za mehko in blagodoneče narečje Valahov, za njih revne in mračne domove sredi pašnikov in lesov, občudoval na vrhu razkošno stavbo lesenega hotela v češkem slogu, kjer je prenočil. Ko je slišal pesimiste Čehe soditi o pozabljenih Slovakah, se je spomnil na nekoč zaslužnjene Bolgare, ki so dočakali svoje odrešenje; spoznal je, da je najhujši strup pesimizem. «Kaj velikega se ne dá priboriti čez noč, tu je treba navdušenja, boja in žilavosti več rodov» (248). Z Radhošta se je podal v bečvansko mesto Rožnov. Med potjo si je ogledal valaško hišo od znotraj, kjer ga je iznenadila lično izrezljana omarica polna knjig, med njimi češka zgodovina Palackega in Kollárjeva Slávy dcera.

V obširni opis manevrov na Slovaškem je vpletel pisatelj več značilnih narodopisnih motivov. V Zlinu, kjer so počivali 7. in 8. septembra, se ni mogel načuditi slikovitim nošam moravskih Slovakov, ki so romali z godbo na Hostin; stal je pri njih kakor pri starih znancih. (Opis noš na str. 260—261). V Znorovu je želel videti čim več slovaških hiš od znotraj. Imel je priliko z občinskim svetovalcem pogledati najprej k Maruši, «podobni čemerni svetnici v kapelici» (266), nato ga je peljal k Františki, «krepki, zdravi in lepi ženski»; njena hiša je bila posebno zanimiva. A prvi «pan rada» ga ni hotel pustiti «v Františkinem raj», temveč ga je poslal

k Majdi, kakih 50 let stari, dobro ohranjeni in veseli bivši farovski kuharici. Tu si je tudi ogledal primitivno slovaško krčmo (273) in videl dve slovaški poroki v narodnih nošah (275). Mračnejše vtise so mu zapustili ogrski Slovaki, zanemarjeni, brez narodnih šol in organizacije, v pesteh židovskih pijavk. —

Počasi je Maslju potekala zima 1904—05. Želel si je pomladi in poletja, ko bo dal za vselej slovo vojaškemu stanu. «Včasih se zamislim v prihodnost in prikaže se mi jasna in svetla, a drugokrat se mi zdi, da je vse jasno in svetlo že minilo in da nimam ničesar več pričakovati nego temo in brezupno dolgočasje.» Močno so vplivali nanj dogodki v Rusiji: kapitulacija Port Arturja in krvavi delavski nemiri v Petrogradu. To zimo se je pridno učil francoščine in vse drugo zanemarjal.

Dne 10. junija 1905 je nastopil trimesečni bolezenski dopust, «da se izleči in vleče dalje na verigi». Tri tedne je preživel v Rogaški Slatini, ostali čas pa v Ljubljani ter na izletih po Dolenjskem in Gorenjskem. Ker mu je postajala vojaška služba pri slabotnem zdravju in neutešenem domotožju vedno težje breme, je zaprosil za izstop iz nje. Dne 3. oktobra se je odpeljal v Krakov, «da dobi naposled odvezo po tolikoletni vojaški pokori», ter resignirano dostavlja: «Kako visokoteče misli sem imel v mladosti, a zdaj vidim zgolj pleve in nič pravega sadu... Perutnice polboga sem si hotel nadeti, da po letim visoko nad ostali živi svet, in glej, zdaj sem tu v Krakovu in sam javljam, da ne morem več.» Ko so ga zdravniki temeljito preiskali, se je šefzdravnik trdnjave dr. Patzelt Masljevi prošnji, da postane popolnoma invalid, skraja upiral, naposled pa se je vendar vdal. Ves srečen si je Maselj dne 5. oktobra zabeležil ob zaključku svojega vojaškega življenja tole: «Danes sem se naposled oprostil za vselej vojaške službe! Mnogokrat mi je bila trda in odurna in le malokdaj lahka; pa laže

bi jo bil nosil, ko bi me bili pred 10 leti prestavili v južne kraje. Kakor kamen mi je odleglo od srca, ko mi je general Lehmann javil uspeh superarbitracije. V stalni pokoj — domicil Ljubljana! Vedno se bom s srčno vdanostjo spominjal mesta Krakova, kjer me je doletela srečna ura.»

Petdnevno bivanje v Krakovu je Podlimbarski vestno izrabil ter si ogledal vse zgodovinske, umetniške in narodopisne znamenitosti na Vavelu, po muzejih, galerijah, cerkvah in bližnji okolici. Bogate nove doživljaje in vtise je po obsežnih zapiskih v dnevniku porabil za svoj «Izlet v Krakov», ki ga je objavil v «Ljubljanskem zvonu» (1907; ponatis na str. 325—341). Spis je preobložil s podrobnostmi in ga prepletel z raznimi refleksijami; značilne zanj so opazke o militarizmu v muzeju Czartoryskich (334) in o židih v predmestju Kazimierzu (336). Najbolj uspel mu je opis izleta v salino Vjeličko, ki je našel pot tudi v srednješolsko čitanko. — Ta izlet je Podlimbarskemu spremenil mnenje o Poljaki, ki ga je izrazil ob slovesu od Krakova z besedami: «V okupiranih deželah je bilo vse polno poljskih uradnikov, ki mojemu čutu in mojim nazorom niso ugajali; tudi sicer sem dostikrat čital, kako veliki egoisti so Poljaki v narodnem oziru, a v Krakovu sem jih začel spoštovati. Narod se ceni po svojih mestih in Krakov je mesto, ki se mora vsakemu priljubiti, kdor iz principa ne sovraži Poljakov.»

Na «odvezo» je Maselj čakal do 8. novembra, ko je prinesel vojaški naredbeni list obvestilo, da je prestavljen v pokoj, in sicer kakor si je želel: «Zum Waffendienst ungeeignet». Ko se je 27. novembra vozil iz Olomuca preko Dunaja v Ljubljano, se je zazrl še enkrat v rožnato bodočnost: «Nobene misli več na službo, a v duši edina velika misel: zdaj smeš živeti domá in ako Bog da brez skrbi za vsakdanji kruh. In zdelo se mi je, da se moja duša mladí, da vstajajo lepše misli v njej,

da se je nekaj zjasnilo in razvedrilo... Za menoj so olomuški prijatelji in peljem se v nov svet, ki so mi ga hoteli iztrgati iz srca, pa ga niso mogli, ker je bil tam pregloboko zasajen, svet mojih mladeniških let, ki me je spremljal 33 let po tujih krajih.»

V Ljubljani je Podlimbarski užival vse ugodnosti skromnega upokojenca, tu se je sešel z znanci in prijatelji iz prejšnjih let. Javnosti se je ogibal, ker so mu bili neznosni tedanji prepiri med liberalci in klerikalci. «Narod se še ni otresel analfabetstva, pa že hočejo, da bi bil liberalen.» Pač pa se je požrtvovalno udeleževal narodno-obrambnega dela pri Ciril-Metodovi družbi. Za njen Koledar je napisal par krajših člankov, tako za leto 1905. tri rahlo satirične anekdote pod skupnim naslovom: «K d a j s e m s e s m e j a l» (ponatis: str. 317 do 321). Smejal se je namreč, ko je nekoč v novinah čital, da je sultan daroval 50.000 turških lir za macedonske kmete, da si zopet postavijo ob vstaji razdejane hiše; saj nesrečna raja ne bo nikdar videla tega denarja. Posmejal se je in strmel za tujcem v vatikanski galeriji slik, ki se ni zmenil za slavno obličje Raffaelove folinjske Madone, ampak le zaspano vprašal vodnika, kje je Folinj, in smejal se je rimski deklici, ki je menila, da človek lahko živi, tudi če ne vidi rimskih umetnin; trpko se je končno posmejal, ko je v Berlinu na spomeniku kralja Friderika Viljema IV. čital lepe besede: Pravičnost povišuje narod. — Za l. 1907. je priobčil prigodno literarno črtico: «N e k a j o A n d r e j č k o v e m J o ž e t u» (gl. str. 322—325, 367). V njej je pravilno označil pomen priljubljenega ljudskega pisatelja, krašenjskega rojaka. Njegovi «junaki» so resnični ljudje iz Črnega grabna, o njih pripoveduje preprosto in naravno, zato živé med ljudstvom še dandanes, vse ima pristno lokalno barvo. Podlimbarski želi, da bi imela vsaka slovenska dolina takšnega lokalnega pisatelja, posebno ob jezikovni meji.

V istem letniku je izpregovoril «Slovencem na tujem» iskrene besede čistega rodoljubja, pač pod vtisom lastnega neposrednega doživetja. Najprej se spominja nešteti rojakov, ki so končali tek svojega življenja zunaj domače zemlje po raznih bojiščih, nato onih, ki so v tujini pozabili na svoj rod, ki so «pri živih telesih mrtvi za nas in narod». Našel je tudi mnogo takih, v katerih še je tlela iskra nekdanjega rodoljubja, a njih otroci so že tujci. Naposled se spominja onih, ki še bivajo na tujem v različnih državnih službah, kaj ž njimi, ko pride čas zasluženega pokoja? «Slovenski uslužbenec je plačan s slovenskim denarjem, zato naj se po vrne med slovenski narod, kadar gre v pokoj... Svoji k svojim! In pot k svojim je krasna in srečna. Tisočeri so to že občutili in tisočeri še bodo... Nekatero je poslala naša uprava v tuje kraje, da lahko tem več svojih ljudi nastavlja pri nas. Pridite nazaj tedaj, ko lahko prosto volite kraj svojega miru in počitka... Domovina, ki ne more pogrešati nobenega svojih sinov, vas čaka odprtih rok! Morda imate pomisleke, da tu doli ni šol, kakršnih potrebujete za svoje otroke. Bogme, dosti jih je in tudi takšne imamo, v katerih vam sčasoma dorastejo slovenski vnuki, ki bodo, vam v ponos in tolažbo, živa podoba vašega prvotnega domačega bitja. — V preteklem stoletju se je naselilo mnogo naših upokojujencev na Dunaju in v Gradcu in naše narodno gospodarstvo je mnogo izgubilo ž njimi. Posebno Gradec je veljal za njih eldorado. Ker je pa Ljubljana v zadnjih desetletjih silno napredovala in se razvila v moderno mesto, ki nudi svojemu prebivalstvu vse udobnosti drugih večjih mest, je umestno, da kličemo upokojencem vseh vrst, naj se nasele v Ljubljani. Ta klic je umestnejši, nego oni po tujih turistih. Zapustili ste nekdanj Ljubljano starikavo in v ozkih razmerah, a zdaj jo najdete pomlajeno, prenovljeno, široko, v njeni renesančni dobi. Zmagovalni,

neumorni človeški duh jo je prerodil, mnogo koristnega in udobnega sta tukaj ustvarila um in okus. Pridite na naš topli jug in prepričajte se sami! Pa tudi po drugih slovenskih krajih je ugodnega prostora za vas. Krasna je naša domovina na vseh krajih in koncih, podobna je mirnemu letovišču in pripravna za človeka, ki je bil toliko let zakovan v same dolžnosti službe, navezan na konvencionalne forme družbe in na predsodke svojega stanu. Marsikateremu gospodu se zdi pot v pokoj trnjava, kdor je pa namenjen v domovino, tistemu se ni bati trnja, tisti uživa neko duševno naslado že leta po prej, preden jo je nastopil. Vse podobe mladih let mu ožive, pred oči mu stopijo lepi kraji, katerim je malo podobnih drugje, tam bo užival stare dni v prostosti in miru kakor ptica, izpuščena iz kletke v zeleno bukovje. — Najlepši trenutek življenja je oni, ko se človek srečno vrača v svojo domovino —

Pri srcu je bila Podlimbarskemu usoda obmejnih Slovencev, posebno koroških. Pomembna sta v tem oziru dva njegova anonimna članka «Korošcem na pomoč!», ki jih je priobčil l. 1906. «Slov. narod». V prvem (9. maja, št. 106) zavrača bojazen, da bi grozila z novo-otvorjeno karavanško železnico germanizacija naše Gorénjske, saj je ista pot odprta tudi nam na Koroško in našim narodnim društvom se nudi nova prilika, da napravljajo izlete v one kraje Koroške, kjer še bivajo Slovenci. «Seveda se taki izleti ne morejo delati pod vihrajočimi zastavami ali s posebnimi v oko bodečimi znaki, ampak četvero, petero ljudi naj napravi skupen nedeljski ali počitniški izlet čez Karavanke in naj poseti dve ali tri vasi na Koroškem. Že sam pojav slovensko govorečih izletnikov bo ugodno vplival na nezavedno koroško ljudstvo in prispeval k narodnemu delu koro-

ških rodoljubov. Pomagajmo vendar, da si čimpreje zgradijo svojo šolo v Št. Jakobu v Rožni dolini. Pravite, da ni denarja. Denarja je še dosti, le prave požrtvovalnosti ni. Ko bi američanski cirkus ne slutil pri nas denarja, ne bi se ustavil v beli Ljubljani, da odnese odtod kakih 50 tisoč kron slovenskih novcev... V Celovcu izhaja edini koroški slovenski list 'Mir'. Pa idite v ljubljanske kavarne, če ga dobite v vseh. Vzemimo si za zgled Čehe, kako zahtevajo po kavarnah baš obmejne liste, celo iz daljne ogrske Slovaške in kako podpirajo slovaške dijake na moravskih srednjih šolah...» — V dneh 8.—10. junija je napravil Maselj izlet čez Golico na Koroško in čez Ljubelj nazaj. Kar je videl in doživel, o tem nam pripoveduje v drugem članku (21. junija, št. 140). «Krasna je Koroška in slovenstvo tam še živi... Slišal sem v gostilni ljudi, ki so nekemu gostu na ljubo govorili nemško, a naposled vsi skupaj prepevali same lepe slovenske narodne pesmi in iz harmonike je zahrumel naš 'Naprej zastava Slave!' — V srcih je povsod še slovenščina domá, četudi so na vnanjost natrli dosti nemščine, posebno ljudem, ki so kakorkoli odvisni, n. pr. učiteljem, pisarjem, cestarjem, dacarjem, orožnikom itd. In mladina! Kako radostno in jasno so mi 'po slovenje' odgovarjali šolarji in pastirji! In kmetje so strmeč gledali za popotnikom, ki gre sam samcat s poniklo glavo po beli cesti, jih pozdravlja v njih jeziku in se ž njimi po domače razgovarja. Obžalujem, da mi je bila Koroška toliko let skoraj neznana dežela... in naj rečem, da je nam kranjskim Slovencem slovenski del Koroške kar ne poznana pokrajina, dasi nam leži pred nosom, in da bo treba nekaj Kolumbov in Herbersteinov, da jo odkrijemo. Potovali smo po Italiji, Franciji, Balkanu, Egiptu, Kavkazu itd., svojo ljubo Koroško pa smo prezrli... Do nedavno smo imeli za Korošce do malega samo fraze, kakor 'tužni Korotan' in 'Morituri te salutant', a sedaj

se je vzpel naš dalekovidni „Sokol“ do visoke misli, da s kresno slavnostjo materijalno pomore našim Korošcem. Odzovimo se mu mladi in stari, iz mesta in z dežele! Koroška naj nas vse zenači in združi, ona bodi posrednica med strankarskimi strastmi, ki nas razjedajo!» — Omejena sokolska slavnost se je vršila v velikem obsegu na kresno nedeljo 24. junija 1906 v Ljubljani na dirkaliških prostorih. Prebitek je bil namenjen podpori koroškim Slovincem, predvsem društvu «Drava» v Beljaku, ki bi naj gmotno podpiralo slovenske koroške dijake. Slavlja se je udeležilo tudi 150 koroških Slovencev, med njimi pevsko društvo «Rožica» iz št. Jakoba korporativno. (Slov. narod 1906, št. 141, 143, 146).

Po parletnem odmoru se je Podlimbarski zopet vrnil k leposlovju, tokrat v ugodnejših razmerah, ter mu ostal odslej zvest do smrti. V «Ljubljanskem zvonu» (1906) je priobčil črtico iz vojaškega življenja «V o j v o d a P e r o i n p e r i c a», v kateri je učinkovito združil dva popolnoma si nasprotna značaja. Nadporočnik Jurij Oražem, tip gizdalinskega častnika, se je po svoji smeli in krepki naravi dvignil iz kmetiškega uboštva ter se prilagodil modernemu mehkužnemu življenju. Kakor so službene duše v vojaškem stanu vse enake, tako je bil tudi Oražem kot pobočnik polkovnika Petra Petroviča natančen, pravi posebljen paragraf. Svoje v slepi ljužbezni mu vdane matere se je sramoval; prepovedal ji je govoriti ž njim na javnem prostoru, k njemu je prihajala vsak teden le kot njegova perica. Njegov polkovnik pa, naj je bil kjerkoli, je vedno z dušo živel v svoji rodni Liki, zato so mu v ožjem krogu radi njegovega dostojanstva in jugoslovanskega pokolenja nadeli priimek «Vojvoda Pero». Za papirnato učenost polkovnih predpisov se ni mnogo zmenil, na svojega preprostega brata v opankah je bil ponosen. Z žgočo ironijo in s trpkostjo

lekcijo za nadutega nadporočnika je zaključil mučen prizor ob razbitem Mefistu, zato so pisateljeve simpatije na strani možatega Ličana.

Že od mladih let navdušen prijatelj narave in potovanja je Maselj v brezskrbnem pokoju s podvojeno vnemo delal krajše in daljše izlete. V začetku julija 1906, se je povzpел na Grintovec, 16. julija se je podal z mestnim učiteljem Furlanom za pet dni «v gorske kraje očvrstiti se v svežem zraku in se iznebiti nekoliko tiste masti, ki povzroča telesno in duševno lenobo». Prelazila sta triglavsko pogorje, Trento, prekoračila laško mejo in se preko Pontebe vrnila v Trbiž. Pozimi se je pripravljaj za izlet v Dalmacijo in na Črno goro, ki ga je nastopil 3. aprila 1907 preko Jesenic, Gorice in Trsta in od tam po morju do Kotora. Mikalo ga je pogledati na Črno goro, «kako tam žive pod novo ustavo, in v skupščino, ki je najmlajše zastopstvo na zemlji». V sedmih feljtonih: «Nekaj besed o novodobnih popotnikih in izlet na Cetinje» je v «Slovenskem narodu» opisal svoje doživljaje (12.—19. sept. 1907, št. 211—217). Iz kotorskega zaliva se je hotel povzpeti po strmi stari črnogorski poti naravnost na Njeguš, a zaradi malopridnega vremena se je odločil za pošto, ki je peljala nad 150.000 kron ameriškega denarja v Črno goro, ki pa po mnenju voznika Marka Črnogorcem ne prinaša zaželenega blagoslova, ker gre ves novc zopet v tujino, «vsega do zadnjega novčiča damo alban-skim, italijanskim in turškim veletrgovcem.» Najhujše zlo je izseljevanje; Črnogorca vidiš povsod v inozemstvu, a ne v paradi kakor v prejšnjih časih, ampak pri trdem delu. Mnogo gorja prinaša prebivalstvu tudi slabo in nepošteno ravnanje tobačnih monopolašev iz Italije. O črnogorskih razmerah je mnogo slišal in videl pri svojem originalnem gospodarju Alekseju Lajnoviču, ki

ga je ob prihodu vpisal za Čeha, a je na Masljev ugovor, da je Slovenec, odvrnil, da «u ovom nema razlike». S privoljenjem notranjega ministra in predsednika skupščine je Maselj prisostvoval kratki skupščinski seji, kjer je bil priča srditim strankarskim bojem, ki mlademu ustavnemu življenju niso obetali boljše bodočnosti.

Ko je tretji dan dopoldne v Kotoru zopet stopil na parnik, je ž njim vstopilo do petdeset s culami otovorjenih Črnogorcev, namenjenih v Ameriko. Trudni in izmučeni so se razpoložili na krovu in trije ali štirje so zakrožili neko otožno monotonsko pesem in vdani v svojo usodo strmeli čez valovito neznano morje. «Niso ostali dolgo brez tovarišev po revščini: v Dubrovniku so se jim pridružili Dalmatinci in dalje gori ob obrežju, kjer je pristal naš parnik, sem bil povsod priča srce pretresujočih prizorov: stopali so na parnik mladeniči, možje in starci, da se odpeljejo v daljne kraje za kruhom, a na obrežju so jokali otroci in žene. Zamišljen v njih trpko usodo sem se oziral na te siromašne popotnike tretjega razreda. Kolika razlika med njimi in popotniki prvega razreda! Tu večinoma brezmiselno pohajkovanje ženskih in nemoralno brezdelje moških... tu sedita v prijetni senci široko in ošabno mehkužnost in izobilje, a tam stojita mrki trud in tihi obup, tam povešajo težke glave mučeniki dela ter izpostavljajo žilaste tilnike pekočemu solncu in nanje gledata s kršne obali mučni glad in rezka, solzna skrb. Vse gre dandanes v daleki svet: ti iščejo na poti zdravila za razmehčane živce in razvedrila za dušo, obolelo v pohotnosti in razkošju, druge ženeta lakota in revščina z zemlje, ki nima kruha zanje. Vrnite se nekoč, vi drugi, krepki in srečni v staro domovino z novimi, zdravimi, za naše pokrajine primernimi in izvedljivimi načrti in nazori! Pri vas je naše srce in naša ljubezen.»

Potresna povest.

Gubrovčan pravijo o svoji dolini, da jo je Bog prvotno ustvaril medvedom in volkovom

Kdor udari peš po glavni cesti iz Ljubljane proti Štajerski, primaha, če ga spotoma ne zvabi nobena gostilna pod gostoljubno streho, v dobrih petih urah v tesno, mračno dolino, ki jo napaja dosti močan potok, ki tu rahleje, tam silneje izpodmaka gorovje. Na vznožju gorovja, ki od severne prisojne strani sega v dolino, se vije velika cesta, dvigajoča se v znatne klance, kjer ji gorovje s svojimi nosovi, jeziki in obronki zapira ravno pot. Vrh takega klanca stoji vas Gabrovec. Tisto malo sveta, kar ga leži pod Gabrovcem med cesto in potokom, pokrivajo sočni travniki, na katerih izvira marsikak bister studenec. Hribe in rebrine, ki se dvigajo nad dolino, odevajo na odsojni strani ponekod še gozdovi, ponekod pa štrle iz otožne golave že samo štori, ki jih sem in tam sramežljivo pokriva bujen grm. Prisojna stran, mestoma preščipnjena z jarki in zarezi, je dobro obdelana in ob letnem času, ko zore žita, podobna veliki plahti, ki jo je voznik zakrpal z mnogimi zaplatami različnih barv.

Gabrovčani pravijo o svoji dolini, da jo je Bog prvotno ustvaril medvedom in volkovom

v bivališče in je šele pozneje, ko se je človeški rod silno razplodil, dopustil, da je človek od ondod pregnal zverjad, iztrebil hosto, izkrčil šumo in se tamkaj za silo nastanil. Kdaj se je človek v teh hribih prvikrat postavil zverzini po robu, o tem ne ve v Gabrovcu povedati živa duša. Še manj vedo povedati o začetku Gabrovca stare kronike, tako da smo bili zaradi nedostatka tujih sporočil prisiljeni napeti lok lastne bistrumnosti in se poglobiti v tisto staro šaro, ki se imenuje gradivo za raziskovanje prazgodovinske dobe. Toda sad naše bire je bil docela ničev. Iz te zagate nam je pomagal gabrovški berač Devs, ki nam je razjasnil, da je dobila vas svoje ime najbrž od mnogih gabrov, ki so se šopirili po dolini, dokler jih kmetje niso posekali in prodali za drva in davke. Še eno sporočilo imamo iz te dobe, ki sledi kmalu za prazgodovino: Na platnicah stare molitvene knjige, ki jo hrani sedanji gabrovški župnik, je zapisano, da je stara gabrovška cerkev, posvečena sv. Jeronimu, do tal pogorela, da je bila potem na novo sezidana, blagoslovljena in posvečena sv. Florijanu, naj bi jo ta dobrotvorec varoval časnega, vso sosesko pa tudi večnega ognja. In na tistih platnicah je še zapisano, da je v novo cerkev udarila strela in ji razrušila ves vogel, nakar

so se župljani spomnili starega dobrotnika sv. Jeronima ter mu postavili pred cerkvijo kraj župnikovega vrta kapelico. Odsihmal, tako sklepa poročilo, imata soseska in cerkev mir pred ognjem in strelo.

Gabrovčani so delavni, bogaboječi ljudje. V nekem oziru so se zelo približali kulturi: njih hiše so zidane, nekatere še s skalico krite; hlevi so prostorni, obokani, okrog hiš se razprostirajo vrta, ki dajo lepo senco za nedeljski počitek, obilo slastnega sadja in so kuram prijetno šetališče. Tudi trgovski ljudje so Gabrovčani. Karkoli se spravi v denar, speljejo v Ljubljano naprodaj. Gozde so do malega vse posekali in les prodali, češ: čemu stoji stari les in dela napoto mlademu rastlinju. Živino gonijo na jako oddaljene sejme, ker tja prihaja mnogo mesarjev, dasi bi jo včasih na domu lahko prodali, in po konje hodijo na Hrvaško. Sploh se govori, da je Gabrovčan takrat najsrečnejši, kadar poskakuje pred njim mešetar ali prekupec in mu bije z desnico v desnico. Takrat zbere vso duševno silo in grmada misli se mu bere na licu.

Tisti Gabrovčani, ki prebivajo ob beli cesti, se veličajo z nekakim ponosom za dolince ter svojim sosedom, ki bivajo četrto ali pol ure daleč nad njimi v hribih in se štejejo ž njimi

vred v isto sosesko in župnijo, radi privoščijo pridevek «hribovec» in «gorjanec», s katerim spajajo nekaj posebno robatega in neotesanega.

Mnogo dolgih let so bili Gabrovčani miroljuben, pohleven rod, o katerem se ni govorilo in ne pisalo. Koliko bojev se je bilo že v tem stoletju na Slovenskem, koliko črnila se je že potočilo za pravico in resnico in po nepotrebnem, koliko ostudnih, zasebnih stvari so spravili na dan tisti, ki se bahajo, da najzvesteje služijo domovini, koliko govorov je bilo že govorenih v dovzetna srca in koliko v veter, koliko opojne pijače je že preteklo po gladkih in raskavih grlih za blagor naroda in kako je ob takem javnem in širokem življenju v ozkem okviru že vse razcepljeno v stranke: le Gabrovca se ni hotela dotakniti kuga strankarstva. Noben dogodek ni mogel rušiti ravnodušnosti teh ljudi in složnosti v soseski. Sredi razburljivega političnega pehanja in ruvanja je stal Gabrovec miren, tih in skromen, kakor se gorsko jezerce ne gane ob najhujši nevihti, ker ga branijo mogočne stene pred sovražno burjo in ker je njegovo površje preozko, da bi se mogla vanj upreti jeza viharjev z vso silo. Kolikor nam je znano, se je ime gabrovške vasi svetilo samo enkrat v nekem potopisu. In takrat se je hudomušni

potopisec menda norčeval iz Gabrovčanov, pišoč: Gabrovčani so napravili name vtis mirnega in bogoljubnega zaroda. Ta tiha vas spominja pri vsakem koraku, da je baš tak pohleven svet imel v mislih prerok Izaija, ko je prerokoval: «In prebival bo volk z jagnjetom in leopard bo ležal pri kozliču, in tele in mladi lev in pitana ovca bodo skupaj in majhen deček bo vodnik med njimi.»

Oh, to je bilo tako v Gabrovcu, dragi prijatelji, a zdaj je že vse drugače. Tudi to tiho gnezdo se je spremenilo v zadnjem desetletju v hrumeč meh, poln hudogledih os, in porodili sta se v soseski dve stranki, ki sta se včasih spoprijeli in zbili s koli in poleni. Povod temu razdoru je bil imeniten in vreden, da se zabeleži in ohrani poznim rodovom v pouk in kratek čas.

Po svoji legi je gabrovški svet takšen, da sta morali na njem prej ali slej dvigniti glavi dve mogočni stranki: manjši del soseske leži ob cesti in je rodovitnejši, torej tudi bogatejši in uglednejši nego drugi, večji del, ki leži v hribih. Ta okolnost je povzročila, da so imeli dolinci od pamtiveka v svojih rokah vsa častna opravila, ki so združena s cerkveno upravo in cerkvenim slavljem: ključarja sta bila dolinca, cerkovnik dolinec, pevke so bile dolinke, cerkveno bandero in nebo so nosili

pri procesijah vselej samo dolinski fantje in možje. V starih, dobrih časih se hribovci za to dolinsko prevago niti zmenili niso; začeli so o stvari premišljevati in umstvovati šele tedaj, ko so poleg pratike dohajale k njim tudi druge knjige. Namah so opazili, da niso ravnopravni z dolinci, ker ti ne dele ž njimi častnih cerkvenih opravil. Jeli so polagoma premišljevati, kako bi dosegli ravnopravnost, ki jim gre po božjih in človeških postavah. Najbolj jih je mikalo, da bi dobili v svojo oblast cerkveno bandero in nebo. Kako močno so se postavljali dolinci pri procesijah, a hribovci so capljali ponižno v zadnjih vrstah. Po dolgem notranjem boju, ki je zvest tovariš umstvovanja, so jeli nagovarjati dolinske može, da bi bilo pravično in lepo, ko bi se dolinci menjavali s hribovci v teh častnih opravilih. Dolinci pa, ki so okorni in trdi kakor les, po katerem se imenuje njih vas, so se pokazali nepristopne takim željam.

«Postavite si sami svojo cerkev kje vrh hriba, ako se res hočete šopiriti, ali ta cerkev tukaj je naša in nam gre prvaštvo!» Tako so odbili svoje plebejske sožupljane. Tako govorčenje je zaneslo ogenj v streho.

«Oče nebeški, ali je tako lahko postaviti novo cerkev! Pripraven svetnik se že dobi zanjo, ali denar, denar, kje ga vzeti? Kaj pa

cerkev, v kateri smo bili vsi krščeni, ali ni tako naša kakor vaša? Ali ne dajemo po svoji moči toliko denarja Bogu v dar kakor dolinci? Kje so naše pravice? Pravica na dan!» Premišljevale o pravici so hribovci začutili, da se jim gode velike krivice in da so vsega tega krivi dolinci. In našel se je na posled podpihovavec, ki je dobro nahujskal hribovsko stranko zoper dolinsko. Ta laži osrečevavec človeštva je učil po hribih, da je vsaka složnost to, kar spanje, da brez strankarskega boja ni pravega življenja. In svetoval je hribovcem, ko jih je našel dosti ogrete, naj se pri prihodnji procesiji s silo polaste onega, kar se jim odreka.

Na dan sv. Rešnjega Telesa so se nahujskani hribovci dobro uro, preden se je začel sprevod v gabrovški cerkvi, širokopleč postavili k banderu in k nebu ter si prilastili za to pot ta znamenja. Dolinci so bili do kraja razkačeni. Stopili so odločno k hribovcem in zahtevali svojo od vekov vkoreninjeno pravico, ali hribovci se niso dali. Dolinci so se spomnili, da so v cerkvi ter so odjenjali od svoje zahteve: javno so zapustili hišo božjo, kakor zapuste včasi razjarjeni poslanci zbornico. No, razjarjenost se pri dolincih ni tako brž polegla; okrepljeni z množico somišljenikov so čakali pred cerkvijo, da pride sprevod

na prosto. Jedva je prinesla trojica hribovskih fantov veliko bandero iz svetišča, je planilo nanjo deset dolinskih fantov in ji iztrgalo znamenje. Enako je prišlo nebo iz grčavih hribovskih rok v dolinske. Umevno je, da se ta prememba posesti ni vršila brez pehanja, suvanja in kresanja. Prišlo bi bilo do krvavega boja, ker je neki hribovec že odlomil od neba polovico droga in začel klatiti ž njim po sovražnikih, a župnik je jezno pogledal izpod neba po hrumečih ovčicah in koštrunih; zato se je premagani del takoj potepel in se uredil med zadnje vrste.

S tem dnem je nastala za Gabrovec doba notranjih nemirov. Rezko sta se ločili obe gabrovški stranki, pripravljene se sovražiti do hladnega groba. V boju, ki je potegnil tudi najpravnodušnejše ljudi za seboj, so bili hribovci na boljšem, ker so se smatrali v soseski za brezpravne in ker jih je vsaka še tako majhna pridobitev, na primer, da sta smela dva hribovska dečka ob velikih praznikih služiti pri maši, moralno okrepila. Zanimivo in čudno je to, da so se Gabrovčani začeli smatrati za omikance, odkar so se med seboj tako sovražno lasali.

S cerkvenega polja se je prenesel spor na vse drugo javno življenje, celo na ljubezensko polje. Hribovski fantje niso hodili več v vas

k dolinskim dekletom in dolinski fantje ne k hribovskim, ker pri takem važnem sporu je treba, da molči srce.

Tudi na gospodarskem polju sta si nagajali obe stranki, kolikor sta mogli. Že od nekdaj so gonili hribovski pastirji pozimi krdela ovac v dolino, kjer je volnata živad mulila in ščipala po kopnih njivah in travnikih premrlo zelenjad, ker v hribih ni bilo kopnega sveta in travnikov. Zdaj je bilo konec te paše. Dolinski fantje so naskočili nekega zimskega dne s palicami, metlami, drogi in preklami hribovske pastirce in vnel se je hud boj. Hribovci si niso več upali pasti po dolini; ali bridko so se osvetili dolincem. Ko se je vlił poleti v hribih hudournik in je drla voda po vseh potih naravnost proti dolinskim njivam, nihče ni hotel vzeti motike in napeljati vode v jarke, ampak pustili so jih, da so se zagnale na dolinske njive ter jih v svoji brezmejni svobodi opustošile in razorale in odnesle rodovitno in posejano zemljo na travnike. Tako je za tisto leto splaval dolincem up dobre letine in sad mnogega truda po vodi in prepozno so spoznali, da od nesloge in prepirov nikjer ni prida.

Pa tudi na polju uprave je zatulil kmalu vihar strankarstva. Pri volitvi novega župana hribovci niso več marali iti z dolinci, ampak

so dvignili na ščit svojega moža, nekega Luko Kozlevčarja. In kmalu bi bil tistikrat prodril Luka Kozlevčar, ker je bil pridobil na svojo stran nekaj dolincev — kje se dandanes ne nahajajo odpadniki! To pa sega že v področje zgodovinarja in mi mu ne maramo zmikati gradiva izpod peresa, pa tega tudi ne smemo, ker ne spada vse, kar vemo o Gabrovcu, v okvir naše povesti.

I.

Gabrovški gospodar Cijazovec je gledal velikonočno nedeljo dopoldne 1895. leta mračnega obraza raz prag svoje hiše v beli pomladanski svet. Spominjal se je nekaterih stvari, ki niso obetale prida. Poleg letine, o kateri toži kmet, naj bo dobra ali slaba, so mu povzročali skrbi njegovi domači ljudje. Z ene strani ga je jezil sin Tone, z druge ga je skrbela hči Lenka. Le-tej je štiriindvajset let, godna je za možitev in komaj čaka moža, ali pravi se noče oglasiti. Sin hribovskega posestnika Anžiča včasih močno pogleda za njo; dober gospodar bo mladi Anžič in dal bi mu Cijazovec Lenko, naj jo pelje v hribe, ako sta oba ene volje, pa stari Anžič je trd in ošaben hribovec, ki iz dna duše sovraži Gabrovško dolino in ne mara od tam snahe,

ko bi prinesla tudi cel tisočak k hiši. Tako se je izrazil na tiho nedeljo v Smoletovi gostilni, ko mu je krčmar Smole namignil o tem, kar veseli mlade ljudi. Stari Anžič je imel svoje dobre vzroke, da je sovražil Cijazovca še posebej. Oba sta v svojih gozdih mejaša in tožarila sta se pred leti zaradi meje. Pravdo je izgubil Anžič in ž njo nekaj pedi gozda, majhno, na Cijazovčevo zemljo visečo rebrižno, na kateri je stalo troje pritlikavih bukev. Od takrat s Cijazovcem ni govoril. Pa na Anžiče bi Cijazovec še pozabil, ker Lenke se brez njih tudi še odkriža, ali starejši sin Tone mu je napravil veliko zgago. Ta je dovršil pred dvema letoma v Ljubljani osmo šolo, pa ne da bi bil krenil na duhovsko pot, ki je ugodna Bogu in ljudem, je šel za eno leto k vojakom, in ko je imel potem vojaško sitnost za seboj, se je potepel nekam v tuje kraje za učitelja: zrno na domači zemlji je pustil in v tuje kraje je šel iskat plev. Oh, ta sin se izpridi popolnoma! Pozimi se je vrnil iz tujih krajev lačen in raztrgan in zdaj mu visi pri hiši, ne kmet ne gospod in išče in čaka službe. In vsa soseska čaka in gleda, kakšno moko namelje ta študent. Seve, ko bi dobil službo, da bi nesla sto goldinarjev na mesec, kakršno ima Smoletov profesor, tedaj naj bi bil že obesil duhovsko glorijsko na kljuko, a

tista službica pri pošti, ki jo čaka, ni vredna piškavega oreha in še varščino mora zanjo vložiti — štiristo goldinarjev! Dalje Cijazovec o sinu ni hotel razmišljati, ker se mu je zdelo greh na tak svet praznik še bolj netiti v srcu nabrano nevoljo do lastnega otroka. Sploh ni bil suženj kakšne globoke jeze ali trme, zato tudi ni poznal tistih rezkih razporov, ki razjedajo človeštvo in posamezne družine in jih je v povestih skoraj več nego v življenju. Potegnil je z dlanjo po čelu, čez oko, po nosu nizdol in ustavil desnico na podbradku, drugo roko je zataknil za hrbet, počasno stopil s praga, korakal na vrt in se skušal razvedriti. Črešnja, katero je pred mnogimi leti cepil njegov brat Andrej, je začela že razvijati cvetje. Ogledal jo je od vseh strani; pa ta zgodnja oznanjevalka letnih pridelkov ni razvedrila njegove glave. Obrnila je njegove misli na tistega dobrega človeka, ki ji je požlahtnil življenje, na brata Andreja. Prepustil mu je brat Andrej pred blizu tridesetimi leti gospodarstvo na domu, ker se sam ni maral ženiti in ni imel veselja, ukvarjati se z bregovitimi njivami. Izgovoril si je na domu kot in hrano do smrti. Toda teh dobrot ni dolgo užival v domači hiši; ko se je primožila vanjo nova gospodinja, je spoznal, da mu doma ni obstanka: mlada

Cijazovka je bila vedno nataknjena nanj, tako da mu ni bilo izhajati ž njo. Sit večnega prepira in krega je zapustil za vselej domači krov, si kupil hišico kraj vasi ter se preselil tja. Cijazovec ga je pozneje, ko se je njegova ognjevita žena že umirila, mnogokrat spravljaj nazaj na dom, pa vse zastonj. Danes ga ta okolnost peče tem bolj, ker je brat nekaj obolel. Dvojen ogenj ga razjeda v prsih: prvič vest, da leži brat zunaj domače hiše in nima tiste postrežbe, ki bi jo lahko imel doma, kar je nekoliko sramotno za Cijazovčevo hišo; drugič pa sebična misel in strah, da ne bi se mu brat osvetil. Poznal je svojega brata kakor lastno dlan. Andrej si je pripredil v mali kupčiji in priskoparil z obrestovanjem denarjev precejšnji kapital in tega morda ne pripiše njemu, kadar naredi testament, ampak sestri, ki je omožena v sosednji župniji. Sestra pa po njegovi previdnosti ni tako zelo potrebna kakor on. Pa Bog daj bratu še dolgo življenje; ali postaral se je in peša že dve leti in bolezen rada obrne h grobu, če se pojavi na stare dni.

Iz takega razmišljanja je zbudil Cijazovca njegov mlajši sin Janček. Pritekel je veselega obraza k njemu in mu molil odprto pest, rekoč: «Glejte, ata, tale tolar je z nebes padel name».

Cijazovec je preslišal sinkove besede, ali tolarja ni spregledal. «Ej, ej... kako se to sveti! Kje si pa dobil to?» se je začudil, sklonivši se k otrokovi ročici.

«Kar tamle, ko sem bil na koncu kozolca, prav poleg znamenja je padel name.»

«Odkod?»

«Ne vem... zviška je padel, to vem. Z nebes menda. Morebiti ga je vrgel sveti Miklavž.»

Cijazovcu se je zresnil obraz. Ali se je tu prigodil kakšen čudež, kali? Spomnil se je, da je pred več leti prenočil pri njem človek, ki ni bil na videz ne kmet ne gospod, ne romar ne berač. A v vasi še ni bilo nikdar takega čudaka in veseljaka. Najbrž je bil kakšen na odpust gredoč vojak. Tisti popotni človek je dal zvečer, ko je bil povečerjal v oblicah krompir, prinesiti iz krčme toliko vina, da se ga je napila oni večer vsa Cijazovčeva družina dosita — zaradi pomanjkanja kozarcev iz skodelic, ponev, korcev in rogeljcev. Ko so imeli dosti vina, je morala gospodinja na njegov račun kuhati še kavo. Tistega lepega večera so se Cijazovčevi dolgo spominjali. In povedal je bil tisti popotnik lepo povest o nekem cesarju v jutrovih deželah, ki je imel na svojem vrtu oreh in na orehu veverico, ki

je metala, kakor se ji je zdelo, ali zlate luščine ali pa biserna jedrca na tla. In cesar je imel nastavljene svoje verne sluge, da so pobirali dragocenosti izpod oreha in jih zanj spravljali. Posmejal se je Cijazovec, ko se je domislil te povesti, ter vprašal sinka: «Ali je morda s tepke padel ali s kozolca?»

«Kar takole je padel na okrajek klobuka pa na ramo pa na tla,» je goreče razlagal sinek. «In jaz sem takoj skočil za njim.»

«Pa nisi nič videl odkod? Morebiti iz znamenja?»

«Nič nisem videl. Spravite ga vi, ata, mi boste o binkoštih na gori kupili zanj odpustek!»

Cijazovec je vzel tolar in ga ogledal: srebrn je, kov se kaže pravi, pošten, orel je cesarski, glava cesarska. Da bi se bolje prepričal o pristnosti in veljavnosti denarja, je vzel iz žepa svoj tolar in ga primeril najdenemu: podobna sta si kakor jajce jajcu, oba sta enako težka in enakega cvenka. Cijazovcu nikakor ni moglo v glavo, odkod bi se bil vzel denar. Ali se je Jančku le zdelo ali ga je res dobil na povedani način? Napotila sta se h kozolcu in Janček je moral pokazati, kje in kako se je zgodilo to čudo. Tik kozolca stoji ponižno znamenje, lesen križ s slabo izrezljano, črvivo in zatemnelo podobo Zveličarja, pokrit s

trohnečimi deskami. Mogočna tepka se košati nad kozolcem in prešerno razprostira svoje močne, grčave veje čez znamenje in streho. Cijazovec se je spoštljivo odkril in prekrižal pred znamenjem. Ko je bil opravil to kratko pobožnost, je pomaknil klobuk na tilnik in gledal v višek: v kozolcu ni videti ničesar, v znamenju ničesar, v tepki — ničesar. Pogledal je v nebesni obok: visoko nad njim leti jata žerjavov na sever. Ali ti vendar ne spuščajo srebrnjakov na zemljo! Pomikastil je znamenje — nekaj starega, že davno usehlega roževja se je zakadilo na tla in zaprašilo poleg stoječemu Jančku oči. Prijel je z obema rokama za kozolčev steber in ga poskusil posmajati, pa steber se ne gane in iz kozolca ne pade nič. In stal je Cijazovec na mestu in mislil, vrteč tolar med prsti.

Iz zamotanih in zavozlanih misli, pletočih se okoli tolarjev, zlatih orehov in jutrovskih cesarjev ga je prebudil zvon, oznanjujoč, da je mašnik v cerkvi sredi vasi pristopil k svetemu opravilu. «Naj bo, kakor je božja volja!» je vdano vzdihnil, gledaje proti cerkvi, ter vtaknil tolar v žep. Spomnil ga je zvon današnjega cerkvenega slavlja, velikega praznika rešitve in zmage. Odkril se je in prekrižal. Že so nastopili v njegovi duši, skoraj do dna razburkani, utehe polni čuti mile pobožnosti,

vodeči v tir, ki drži do notranjega spokojenja in pozabe vseh posvetnih stisk, ko ga zdajci premoti mogočna godba, ki je donela iz cerkve. V Gabrovcu je navada, da ob velikih praznikih godci godejo pri slovesni službi božji. Gabrovška godba razvajeno uho bolj spominja mlatičev, sodarjev in kleparjev nego Gallusa ali Smetane, a Cijazovcu je močno ugajala. Navdala ga je z neko mladostno prešernostjo in čilostjo, prilila je dobrodejne toplote njegovemu starikavemu telesu in ne mara bi bil začel pritrkavati z ного, da ni nov, nepričakovan pojav zbudil njegove nevolje. Zagledal je bil namreč na pragu Smoletove gostilne, stoječe ob cesti dobrih sto korakov pod njegovim kozolcem, mlado deklico, gosposki prikrojeno. To vitko bitje rezke, harmonične krasote je hitrih korakov stopilo iz Smoletove veže, postalo na pragu ter se z zornim očesom srečne mladosti oziralo na nebo in po travnikih in proti cerkvi. Kazalo se je, da hiti ves duševni in telesni sklad deklice v nepopisni blaženosti vzbujajoči se naravi in sladkim upom nasproti. Cijazovca pojav gosposke rusalke prav nič ni navdušil: sivo, a vendar pazno je pogledal na nežno stvar in spoznavši jo, je gromko zakašljal ter se ozlobljen obrnil proti hlevu.

Jančka, ki je obveseljen hotel teči k deklici na pragu, je ujel za suknjico in ga zadržal. Rusalka je to opazila, se zganila kakor preplašena srna in stopila nazaj v vežo.

Zopet je Cijazovec nategnil lice v skrbi polne gube in mrki mrak je objel njegovo dušo. Hočeš nočeš — zopet je moral pilepiti svojo misel k neposlušnemu sinu. «Pa zaradi takšne gosposke dekline sin ni hotel ubogati svojega očeta — o joj, joj!» je mrmral pred hlevom in vkljub visokemu prazniku so navalile nanj zdajci težke misli. In v svoji duši je ponovil vse, kar je razburjalo že toliko slovenskih očetov, in je potožil Bogu in Devici Mariji svoje globoko gorje. Silno na široko je razpredel svoje žalne misli in pogosto je njegov pogled letel proti Smoletovi hiši. Ko je bilo to razmišljanje dosti utrudilo njegovo dušo, je korakal pred hišo. Ob hiši stoji miza, zbita iz desek, in klop. Tja je sedel. Vse, o čemer je poprej mislil in kar je videl, se mu je vrtelo v divjem neredu v glavi: deklica na pragu in brat Andrej, nepokorni sin in tolar in slaba letina in sveti praznik, vse to se je mešalo in vrvelo in plesalo ob zvokih mogočnih godal, ki so odmevali iz cerkve. Naposled ga je premagala dremota. Naslonil se je s hrbtom ob zid in jel z glavo kinkati.

II.

Rusalka, ki se je prikazala Cijazovcu med deseto mašo na pragu Smoletove gostilne in ga tako silno razburila, je bila hči ljubljanskega profesorja Daniča. Ta mož se je porodil pred dobrimi petdesetimi leti v Gabrovcu, v hiši, ki se po domače imenuje Smoletova. Starši so ga dali v ljubljanske šole, kjer mu je marljivost razbistrila glavo, revščina pa utrdila značaj. Po dovršenih visokih šolah je postal profesor in bil po tedanjem običaju nastavljen v nemških krajih. Na tuje je nesel gorečo ljubezen do svoje domovine in do svojih ljudi; večno hrepenenje po tistih krajih in obrazih, ki jih je gledal v mladosti, mu je utrdilo to ljubezen. Črez leta se mu je posrečilo dobiti službo v Ljubljani in tu se je oženil s pridno in pošteno domačinko. Ali dolgo ni užival zakonske sreče; kmalu po porodu hčerke mu je žena umrla.

Pri edini hčerki ni imel prevelikih rodbinskih skrbi, zato se je vdal tem živeje svojim službenim dolžnostim. Učiteljski poklic mu ni bil suha dolžnost, ki ji kdo drug prisiljen daruje nekaj službenih ur na dan, ampak z glavo in srcem je hodil k svojim učencem. Bil je prijatelj truda in dela in k marljivosti je izpodbujal svoje učence, rekoč, da človeku

vse drugo lahko prej odmrje in da le to, česar se je naučil, gre ž njim do groba in da je marljivost mati sreče. K vsakemu uku je izpodbujal, učeč, da človeku vsaka vednost in vsako znanje, četudi mu ne prinese gmotnega dobička, ustvari prej ali pozneje neko pomirjenje v duši. Marsikako dijaško ovčico, ki je bila v nevarnosti, da se za vselej izgubi, je spravil nazaj v tir, ki pelje do lepše bodočnosti. Tudi v gmotnem oziru je bil v bedi pomočnik, ki je vedel za vse neizčrpne vire, iz katerih teko podpore ubožnemu dijaštvu.

Svoje proste ure je posvetil slovenski književnosti, pazno sledeč za njenimi proizvodi. Vsako boljšo knjigo je po večkrat prečital, vsaki je vedel njeno notranjo ceno. Umevno je, da je tak človek tudi sam deloval na slovenskem polju. Pričel je s pripovednimi spisi in na njih se vidi, da je pisal takrat, kadar mu je velelo srce, in da se mu je odstavek za odstavkom prav valil od duše. Vendar pa si tukaj ni pridobil pravega priznanja, ker se ni hotel siliti v struje, ki mu niso ugajale. Zato je kmalu prestopil na jezikovno polje, kjer je pokazal izredno bistrost svojega uma in globočino svoje učenosti. No, tudi on je imel poleg mnogih vrlin svoje slabosti: bil je na književnem polju sila bojeviti človek. Tega mu ni zameriti, posebno takemu delavnemu

duhu ne; saj je bojevitost delež knjižnega zaroda, odkar je človek izumil abecedo. Danič, ki je tako bojazljiv, da se na sto korakov ogne vsakemu pijancu in oboroženemu človeku, je bil vsak čas pripravljen, se z ostrim peresom zagnati v onega, ki se je z natisnjeno besedo zakadil vanj. In nasprotnikov je imel mnogo, odkar je postal jezikoslovec. Vedno se je nahajal v kruti borbi, v literarnem klanju. Zdaj se je pulil zaradi naglaskov, najdenih v kakšni knjigi, zdaj se je prepiral z učenjakom Goremiko zaradi kakšne slovniške oblike, in glej — zdaj mu je razpraskal modrijarh Steber lice, ker je našel pri njem neslovensko besedo! Danič torej v prejšnjih časih svojim nasprotnikom ni ostajal na dolgu. Ali z leti so se izpremenili njegovi nazori. Prvič je našel sam sem in tam kaj nezrelega v svojih prejšnjih spisih; drugič pa je prišel do spoznanja, da to, kar je v njih dobrega, ostane, naj bo kritika takšna ali drugačna, in več se mu ni zdelo vredno odgovarjati nasprotnikom. Ob vsaki oceni, naj je bila zlobna ali ugodna, je z mirnim humanistom snažno odgovoril: Sibi scire videntur! — in nič več. Vendar pa je večno nasprotovanje povzročilo, da o jezikoslovstvu ni pisal več s prejšnjim ognjem in da se je polagoma odvrnil tudi od tega predmeta. Preobilica duševnih sil pa je

še vedno vrela iz njega in on jo je napejal v drugo strugo, v strugo prirodoznanstva. In to je tista točka, zaradi katere smo naštevali Daničeve vrline, dasi profesor še živi in mu ne pišemo nekrologa. Proučevanje prirode mu je nekako priskutilo bivanje v mestu, kjer je našel tako malo neskajljene prirode, in pogosto je začel zahajati na deželo. Prva leta svojega učiteljevanja v Ljubljani se je bil Gabrovcu skoraj odtujil, malokdaj je posetil svojo rojstno hišo, kjer je imel njegov brat gostilno, a kot prirodoznanca ga nahajamo mnogokrat na potu v domačo vas. Smoletov brat mu je bil pod streho svoje hiše opremil dokaj lično sobo, tako da se je tudi gosposki, ne preveč razvajen človek čutil v njej domačega. Lepih časov je doživel Danič in marsikako učeno razpravo o prirodoznanstvu je priobčil. Ker se pri nas nihče ni ukvarjal s to vedo, mu tudi nihče ni ugovarjal. Stebru in Goremiki se je povesil nos, ker jima je bila priroda neznan svet. Odslej je živel mirno, ker ga nihče ni mogel kritikovati, in čimdalje bolj se je poglobil v svojo vedo.

Daniču se je Gabrovec tako priljubil, da je dal svojo hčerko, ki je bila po materi dokaj šibkega života, k svojemu bratu Smoletu, da se okrepi v svežem zraku gabrovskih hribov.

Kakšni mestni gospe se bo čudno zdelo, kako se more oče ločiti od svojega deteta in ga dati v rejo na kmete; no, Danič je bil tega mnenja, da življenje na deželi in občevanje s kmeti otroka, ki ima za vse dovzetno srce, navaja k resnemu delu, k trezni misli, da mu budi naravno umnost in mu zasaja nagone pravega čutenja, kažoč mu včasih svoj strogi, včasih resni in včasih nedolžno-radostni obraz. Poleg tega pa tudi ni imel v mestu nobenega človeka, ki bi mu bil mogel brez skrbi zaupati svojo Reziko, in v drugo ženiti se ni maral. Prišel je pogosto iz mesta pogledat k hčerki in vsake počitnice je prebil nekaj časa pri svojem bratu. Z veseljem je videl, da ga niso prevarile njegove nade: vpliv preprostega, naravnega življenja se je kmalu javil pri Reziki, ki je postajala od leta do leta krepkejša. Ž njo vred je rasla Smoletova hčerka Polonica, njena vrstnica po letih, zdravo in krepko dekletce, z gorečo ljubeznijo vdana svoji sestrični.

Ker sta si bila Smole in Cijazovec soseda, so postali njiju otroci najbližji tovariši. Tone si je začel tista leta v ljubljanskih šolah bistriti glavo, ker ga je po Daničevem nasvetu namenil Cijazovec za kaj višjega na tem svetu. Kadar je bil doma na počitnicah, sta bili Smoletovi deklici več v Cijazovčevi nego v

domači hiši, in razvilo se je globoko prijateljstvo med sosednjimi otroki. Še pozneje, ko je bil že v latinskih šolah, je hodil na počitnicah za živino na paši. Sedeč v senci je čital iz knjige, ki jo je imel vedno pri sebi. Prigodilo se je včasih, da je upehana pastirska drhal polegla okoli njega, podprla razgrete glave z rokami in pazno poslušala mladinske povesti, če jih je čital na glas. Pri takih prilikah se je pa tudi pripetilo, da je kakšen šum ali krik v gori, kakšen pojav pod nebom ali na zemlji vznemiril krdele nedolžnih poslušalcev in namah odvrnil njih paznost od oseb, naslikanih v knjigi, na ves drugačen predmet; in pol tabora se je takrat hrumeč dvignilo in usulo za novim pojavom, le Smoletovi deklici sta mu ostali zvesti, posebno pa je Rezika žarečih lic in leskečih oči poslušala svojega prijatelja. V spoštljivi razdalji od njega sedeč je zrla nanj kakor na kakšno višje bitje, ki ji pripoveduje dogodbe z drugega sveta. Tako je Reziki minevala otroška doba, in prišel je čas, ko jo je Danič vzel k sebi in jo pošiljal v mestne šole. Res, da se deklica v Gabrovcu ni naučila etikete in poklonov, tudi ni vedela že v svojih otroških letih, kaj je otroški ples, kaj je theatre varieté, kaj je vnanji blesk, ljubimkanje in rafiniranost v vedenju in izrazih, zato si je pa utrdila telesno zdravje, si

ohranila zdravo dušo in tudi prevelike ničemurnosti ni nikdar poznala.

Žal, da one žive slike idilskih prizorov, ki se nahajajo v mladinskih spisih in ki širijo naše duševno obzorje, le v naši mladosti laskajo naši obrazljivosti in da nam otemne pozneje, ko vstajajo hladni dvomi v duši in si začne življenje poigravati z našo domišljijo, in ko ta gre za svojim strogim gospodarjem, kamor mu ljubo. Reziki so sčasoma otemnele one slike v spominu in dvignile so se nove na površje njenega duševnega življenja, vendar pa prijatelja mladih let ni pozabila. Pa tudi gabrovške vasi ni pozabila; vsake daljše počitnice je šla z očetom tja in tudi krajše je prebila navadno pri svojem stricu, kjer je imela ljubšo tovarišico, nego bi jo mogla najti v mestu. Deklicama se je polagoma izpremenil sklad njiju misli in duše, no, sila spomina se ne da zatreti in staro prijateljstvo je ostalo neizpremenjeno in neizbrisno.

Cijazovčev Tone je tudi v Ljubljani večkrat videl svojo dobro znanko s paše: srečevala sta se na potu iz šole ali na izprehodih in se prijazno nasmihavala. Čimdalje bolj je gledal on k njej kakor h kakšnemu višjemu bitju. Ostal je to, kar je bil: siromašen, skromen dijak, ona pa se je povzdignila v gospoško deklico; to je videl tudi v njej, čeprav jo

je našel včasih na počitnicah opravljajočo kmečki posel. Bodisi v Ljubljani, bodisi v vasi sta postavala na oglu kake hiše, si gledala v obraz, se pogovorila o tem, česar se učita, kar sta slišala novega. Doma sta govorila najrajša o Ljubljani in v Ljubljani o gabrovški vasi. Nista se silila, da bi si povedala kaj posebnega, kaj nečudenega, kaj duhovito izmišljenega, kaj sladkostno-sentimentalnega; narava in življenje sta ju učila govoriti, a ne kakšen poseben zavod, zato pa tudi nikdar nista čutila onemoglosti ali praznote besedila; nikdar jima ni bilo treba pokašljevati in potapljati oči v tla, iščoč primernih besed, ker sta govorila to, kar sta verjela in mislila, in nepoštenih misli nista poznala. A bližala se jima je doba, ko se nepokvarjenim in naravno vzgojenim mladim ljudem vtihotapi neka plaha paznost in nežnost izraza v pogovore, ko že mineva prvobitna nezavestna nedolžnost, ko se začno polagati besede na tehtnico priličja.

In prišla je za Toneta ona viharna doba, ko se mu je bilo treba odločiti, kam pa zdaj po dokončanih srednjih šolah. Ne bomo slikali na široko, kako je Cijazovec prigovarjal sinu, naj se posveti duhovskemu stanu, kako je obupavala mati Cijazovka, ko je šel sin kot enoletni vojaški prostovoljec v Prago. Silno

je speklo Cijazovca, ko sta videla, da gre za vse leto k vojakom, a bi se bil lahko odtegnil sitni dolžnosti, ako bi se bil hotel prijaviti za kandidata duhovskega stanu. Po prebitem vojaškem letu je prišel Tone za nekaj dni domov, tih, skromen in ponižen, in še sta se roditelja nadejala, spominjajoč se prilike o izgubljeni in zopet najdeni ovci, ker še vedno nista mogla razumeti, kako človek, ki ga niti vojaški stan ni izpridil, ne bi čutil v sebi svetega poklica. Slučajno je prišel tej čudni stvari na sled Cijazovec sam.

Nekega jesenskega večera sta stala Tone in Rezika na oglu Smoletove gostilne. Nebo je bilo oblačno, na zemljo je padal trdi mrak.

«Veš, kaj imamo pri nas novega?» je vprašala Rezika, zroč v prijatelja.

«Kaj?»

«Oče so dobili sliko iz Prage. Nekdanji učenec, ki so ga poučevali, ko so bili še v tujih krajih, jim jo je poslal za spomin. Ugani, kaj predstavlja!»

«Kakšno suho krajino morda, kjer vse dremlje. Saj je tako navada zdaj, da so umetniki, kakor bi bili onemogli, pozabili prve stvari božje, človeka, in slikajo brez njega.»

«O, še več ljudi je na njej, posebno pa sta na njej dva človeka, kakor bi bila živa: Jakob in Rahela. Pri vodnjaku sta se sešla in roka

počiva v roki. Za njima se pase cela čreda in pastirji jo napajajo. Posnetek je neke imenitne benečanske slike, ki je zdaj v Draždanah, tako je pisal gospod iz Prage. Oh, Prago bi jaz tako rada videla! Oče vedo toliko lepega povedati o njej. Ti jo gotovo tudi dobro poznaš, saj si bil tam pri vojakih.»

«Da, poznam jo; ne imenuje se zastonj zlata, stostolpa. To je slovanski Milan; isto tako stresa svojo levjo grivo ob naskokih krutih sovražnikov. Tam je središče slovanske umetnosti.»

«Rada bi živela v takem velikem mestu, toda le nekaj časa; naveličala bi se kmalu in bi začela uhajati na deželo. Tistih časov, ko sva še skupno živela v Gabrovcu in se štela med pastirje, ne morem pozabiti in vselej se jih z otožnostjo spominjam, kadar pogledam na ono sliko.»

«To so bili res zlati časi! Pa pravijo tisti, ki ne poznajo nižjih slojev človeštva, da starega bukolskega življenja ni več na svetu.»

«Kaj bi ga ne bilo! Kdor je z malim zadovoljen, najde ga, če ga hoče iskati zunaj mest. Seveda prinese tako bukolsko življenje, kakor ga ti imenuješ, včasih tudi kaj neprijetnega, pa to treba potrpeti. Ti ne veš, kako sem se sinoči opekla v naši bukolski vasi!» je dejala Rezika, držeč z levo roko komolec desne.

«Ali res? Kako pa ravnaš?» je vprašal tiho Tone in se dotaknil njene bele roke.

«Namesto Polonice sem kuhala, pa nisem vajena take reči. Pa še na obeh rokah. Le poglej!»

Privihala je rokavce svoje jopice kakor kosovska devojka, preden je iz vrča pojila v krvi ležeče junake.

«Oh, res!» se je začudil Tone ter se globoko sklonil k njeni roki, da bi bolje videl temne lise na beli koži.

«Ali te kaj boli?» je vprašal sočutno. Živ, neznan ogenj mu je zaigral po žilah.

«Zdaj ne boli več; ponoči me je pa skelelo, da zaspati nisem mogla.»

«Premalo se priporočaj našemu svetemu Florijanu, ki nas varuje časnega in večnega ognja.» Prijel jo je za roko in jo potegnil k sebi. In zdelo se mu je, da ni še nikdar čutil tolike blaženosti življenja in da mu ni še nikdar tako utripalo srce ne v radosti ne v bridkosti in da tako lepega večera ni bilo še nikdar.

«Oh, kaj ti je, Tone, da tako trepečeš? ... Ali te morda zebe?»

«Oh, ne! ... Doslej neznan ogenj mi gori v glavi.»

«Zakaj se pa ti ne priporočiš svetemu Florijanu?»

«Za tak notranji ogenj . . .»

Tone ni izgovoril; izza ogla hiše je bil stopil Cijazovec.

Težka in huda misel je stopila očancu v glavo, ko je videl sina v taki družini. Postalo mu je vroče, nekaj raskavega je začutil v grlu, zakašljajal je in se ugriznil v ustnice. V glavi mu je zavrelo kakor še nikdar. Glasno mu je zabilo srce in noga mu je zastala, ko je videl, da drži sin v svoji roki žensko roko in da govore usta, ki bi imela peti glorio, takšne smešne stvari. In spoznavši Cijazovca, je ostrmela tudi mlada dvojica, kakor bi ji bila zdajci padla na dušo zavest velikega greha. Deklica je zbežala v hišo, Tone se je napotil po vasi, odkoder je prišel oče.

Odveč bi bilo popisovati nevoljo, ki se je polastila Cijazovca, ko je videl v mraku sina čebljati z deklino, odveč bi bila slika onega prizora, ki se je vršil tisti večer v Cijazovčevi hiši, kjer je gospodar očital svoji zakonski Jeri, da je ona vsega tega kriva, ki je svoje dni venomer vabila Smoletovi puncu v hišo, kjer se je začelo tako globoko znanje med sosednjimi otroki. Le to si upamo povedati, da je prišel Cijazovec tisti večer v svojem umovanju do splošnega sestava človeške družbe in da je na to za tisti večer prenesel ves svoj srd.

«Fej te bodi... je to pravica na svetu!» — tako je razkladal ob pozni uri svoji Jeri. «Kmetu vzamejo sina k vojakom, poštenega in učenega, pa mu pošljejo nazaj zbrojo. Saj se mi je zdelo, da se fant v tistem enoletnem vojaškem lemenatu nič prida ne nauči. Ni dosti, da plačujemo visoke davke, še otroke nam jemljo in kvarijo!»

Dobro je to, da je vedno kakšna stvar, na katero lahko obesimo svojo jezo, stvar, ki je včasih v jako slabi in tanki zvezi s pravim vzrokom naše razkačenosti.

Tone je kmalu po onem večeru zapustil domačo hišo. Dobil je nekje na tujem odgojiteljsko službo, a po petmesečni težki tlaki je obesil ta posel na kol. Kam zdaj? Počutil se je v položaju živali, ujete v past. Drugega izhoda ni imel nego zopet domov. Tja so ga z vso silo vlekli stari spomini in pa prepričanje, da oče, četudi ima krive pojme o posvetnih stanovih, ni napačnega srca in da se bo dal sčasoma omehčati. Prosil je službe pri pošti in obljubili so mu jo. S tem bi bil Cijazovec še nekako zadovoljen in potolažen, ko bi sin ne bil stopil predenj ter ga prosil nekaj stotakov, da vloži predpisano varščino. To se je zdelo varčnemu možu preveč, mnogo preveč in zopet je udaril v vik in javk. Ta nova jezica se nikakor ni hotela zrahljati; do

dna mu je ogrenila velikonočne praznike. Z drugimi navadnimi in nenavadnimi skrbmi in duševnimi pretegami vred mu ni privoščila spanca, v katerem smo ga pustili na veliko nedeljo dopoldne na koncu njegove hiše. Že se je mož prebudil in kar slikovito zdehaje in zevaje izziva našo nadaljnjo pozornost.

III.

Prvo, kar je na tem božjem svetu zagledal, je bila njegova Jera, ki je hitela mimo njega s škafo m po vodo. Gledal je nekaj časa za njo, pa svojih misli ni pripojil k njej, ampak k tolarjem, ker se mu je sanjalo o srebrnem denarju, da ga nese polno vrečo po semnju in da kupuje junce, kakršnih še ni videl. Že je bil izvlekel srebrnjak iz žepa, da bi ga nekaterekrat vrgel ob mizo in bi prisluškoval, kakšen cvenk gre od njega, ko zasliši zdolaj pri kozolcu Cijazovko klicati na pomožganje. Dvignil se je s klopi ter hitel preko trate. Z druge strani je prispelo ženi na pomoč četero oseb, gredočih iz cerkve, namreč sin Tone, hči Lenka, berač Devs pa vaški tesar Krulčev Peter. Vsi so obsuli Cijazovko. Deloma v smehu, deloma v strahu je pripovedovala žena, kako je padlo Bog ve odkod, najbrž pa z neba nekaj belega pred njo v

mejo in se ji trkljalo pod krilo, kako jo je ob tem pogledu zgrozilo, tako da ji je v tisti slabosti ušel škafo z glave. Ko pa je obležala stvar pod mejo, je spoznala, da ji je svetel tolar napravil takšen strah. In nikjer ni bilo človeka, ki bi ji bil pomagal! Navzoči so ob tem pripovedovanju strmeli v tolar, ki se je svetil v travi. «Čudno je to, da se taka stvar trklja človeku pod nogel» je dejal berač Devs ter se okorno sklonil, iztegnil roko in pobral denar.

Pa Cijazovec ga je ustavil, rekoč: «Pobirati jih smeš; ker pa padajo na moji zemlji, odšteti jih moraš meni.» Devs je potopil glavo v bridke misli ter podal Cijazovcu tolar.

«Odkod se res jemljejo!» je momljal gospodar, kakor bi govoril sam s seboj in tehtaje denar v roki. «Marsikaj posebnega se sliši na svetu, kaj takega pa nikdar ne. Poprej je pa na Jančka padel eden.»

Te besede so močno presenetile navzoče.

«Jaz se pa nič nisem ustrašil, mama!» se je oglasil Janček, ki je prinesel svitek, ki je bil Cijazovki s škafo vred zdrknil z glave. «Kar takole mi je tunknil ob klobuk — tunk — pa na ramo, pa na tla.»

«Jaz sem pa tudi enega našel poprej, ko sem šel v cerkev; tukaj pod kapom je ležal. Pa sem mislil, da ga je kdo izgubil,» je rekel

Tone in pokazal najdeni tolar. Njegove besede so seveda še povečale vseobče strmenje in nedoumenje. Vsi so gledali v različnih smereh v višek, išoč rešitve čudni uganki.

Tesar Krulec, ki ga prištevajo starim, dasi ne najmodrejšim gabrovškim ljudem, je bil vselej ves goreč na ono, kar je prikrito s plaščem teme. «Kaj ti pravim, Cijazovec, ta denar je od vruga in dobro storiš, če se ga ne dotakneš,» je dejal, ko se mu je zazdelo, da je spravil na pravi tir svojo misel.

«Od vruga ne more biti, ker vrug je v peklu in od tam je daleč do Gabrovca,» je govoril Cijazovec, gledaje v tepko.

Krulčev Peter je naredil dolg obraz ter gromko kihnil, nato pa je istotako gromko vzdiknil: «Naj bo za verne duše v vicah!» Gabrovčani so tako pobožni ljudje, da kihajo in tudi kolca se jim za verne duše v vicah.

«A treba bo pogledati v kozolec, kaj je gori novega,» se je oglasil Tone. Udaril je z vso silo dvakrat s črevljem v steber. Nič! Le zdelo se mu je, da je zaškrtalo nekaj gori v križu. «Kakšen zlomek škrtá pod strého!» je viknil v višek. Slekél je suktnjo, zavihtel se v kozolec, v hipu je bil pri križu pod streho. Oprezno je pogledal v križ, iztegnil roko, hoteč otipati, kaj je za stebrovjem, ali precej jo je odtegnil, ker dve veliki podgani

sta skočili cvileč izza križa v streho. Pojav te ostudne živali ga je tako oplašil, da nikakor ni maral dalje iztegati roke in brskati po podganjih gnezdih. Širil je oči in ostril, a videl ni ničesar: cela mreža gostih pajčevin je razpeta med stebrom in poprečnim tramom in med streho in tema je za križem, kakor bi gledal v dimnik. Duh strešnega prahu, po mešan z drugim nerazločnim vonjem mu bije v nos. Ugibaje, kaj bi storil, je čepel nekaj časa pod streho sključen, prhaje z nosom in globoko dihaje.

Kar ga je poklical Cijazovec. «Pusti, Tone, za danes kozolec, velika nedelja je! Podganji namrkaj vendar ne prideluje v kozolcu tolarjev, da bi jih metal na zemljo. Sam Bog ve, odkod se jemlje!»

Berač Devs pa se je domislil, da je prišla zdaj njegova ura. Sladkobno gledaje na Cijazovčeve ljudi je naredil kratko propoved, v kateri jim je slikal satana, kako preži na nas in na naše duše, kakor so baš danes na leci pripovedovali gospod župnik, in z nekim tajnim uščipkom na Cijazovca je zavpil, da to ni denar od Boga, ampak da peklenški kralj tako izkuša človeško lahkomišelnost. Povedal je tudi, kako se najlaže odžene izkušnja, namreč, ako se da tisto, kar ni pošteno pridobljeno, gospodu župniku, naj obrnejo v

božje namene. «Istotako veljavno in dobro delo storite pa tudi, ako oni denar podarite revežem, zakaj pisano je: Kar ste dali siromakom, to ste podarili meni. Če ga daste meni, je to isto, kakor če bi ga prinesli v dar Bogu, in molil bom zanj do konca svojih dni in pa za zveličanje vaših duš bom prosil na vseh božjih potih.»

Tako je končal Devs svojo propoved ter si otrnil umišljeno solzo.

Cijazovka in Lenka sta odprtih ust strmeli v berača, Krulčev Peter pa je odobrovalno prikimal. Njegov zaključek se pa ni prikupil Cijazovcu, ker mož je imel svoje gospodarske misli, ki se ne ujemajo vselej dosledno s svetim evangelijem. Zamrmral je Devsu, da človek, ki sam pobira od hiše do hiše davek, ne potrebuje denarja in da je tudi pisano: Ne želi svojega bližnjega blaga! In ne meneč se za berača je vtaknil oba tolarja v žep ter se napotil proti hiši. Ostali so se razkropili vsaksebi.

Prišel je tisti blaženi velikonedeljski poldan, ko skoraj na vsako gabrovško mizo priroma skleda ogromne obsežnosti, v kateri se kadi neka gosta deža, podobna sivemu morju, kadar ga pokriva tanka meglica. In kakor veseli mornarji drzno vlečejo včasih some in druge roparje globočine iz morja v ladje,

tako so tisto opoldne Gabrovčani zadovoljnih obrazov vlekli krlje svinjskih ušes iz onega sivega morja in jih zalagali v usta. Imeli so zanimivo snov in gradivo za svoje pogovore, kajti vest, da padajo pri Cijazovčevem kozolcu tolarji z neba, se je bila že raznesla po vasi.

Čim bolj premišljujete svet, tem prej spoznate, kako modro je ustvarjen, in da je neka globoka modrost dala vsakemu svoje. Na primer: v vasi se ne tiskajo novine, tudi hiše niso zvezane s telegrafsko ali telefonsko žico, in vendar gre novica po bliskovo od hiše do hiše. Pojdite se solit, vi izumitelji novih občil in pred vsemi drugimi ti bahavi in slepce za nos vodeči Edison! Vaše iznajdbe so si prilastili mogočnejši, da nas laže nadzirajo, vladajo in zatirajo, drugega pomena pa za nas vaščane nimajo. V vasi prav lahko prebijemo brez vaših vražjih naprav, ker je v vsaki vasi neka višja previdnost nastavila več oseb, da z neznansko hitrostjo razneso to, kar mora po božji volji postati last vse soseske. V Gabrovcu je višja previdnost za raznašalca novic v prvo vrsto postavila berača Devsa. Ta apostol resnice je tisto popoldne otresel prah s svojih nog in sopihal v hribovske predele gabrovske župnije. Od hiše do hiše pobiraje kolač in pirhe je oznanjeval

z gorečo besedo čudno novico strmečim hribovcem. Po dolini pa so razširili vest o čudežu Cijazovčevi ženski in pa tesar Krulec, ki je kosil v Smoletovi gostilni.

Zasnovali so se torej pogovori o čudnem dogodku po vseh gabrovških hišah; vaščani so se posebno še zato tako zelo zamaknili vanj, ker so imeli lepo priliko, pripletati k njemu današnjo župnikovo propoved o hudiču in peklu, ki prepletata vse misli gabrovških vernikov. Nekateri liberalni Gabrovčani — tudi taka ljuljka se že nahaja v vasi — so sicer trdili, da to vse skupaj nič ni, da se ni prigodil nikakršen čudež in da hudič ni tako kosmat, kakor ga slikajo; pa ti so ostali v ogromni manjšini in še ozmerjani so bili za razkolnike in krivoverce.

Če smo poprej rekli, da so kazali Gabrovčani pri kosilu zadovoljne obraze, se to nanaša skoraj edino na ono, kar je bilo v skledi in deloma na župnikovo propoved, nikakor pa ne na Cijazovčeve tolarje: nekateri so jih prav zavidali Cijazovcu, posebno pa so bili hribovci nevoljni, da pada denar šele pri dolinskem kozolcu na zemljo, ko ima po človeškem razumu z nebes k hribovskim kozolcem vsekakor dosti bliže.

Nočemo doslovno beležiti teh pogovorov, ker jih nismo kos podati v njih narodni

obliki; ko bi jih zapisali v književnem jeziku, bi se ne glasili tako prvobitno kakor iz gabrovških ust, ki umejo vse obenem: hrustati hrustanec in čebljati. Zadostno se nam zdi, če povemo, kar smo že povedali, namreč, da je dogodek pri Cijazovčevem kozolcu razburil vse vaščane.

IV.

Tisto popoldne je Tone po kratkem premisleku ukrenil, da se denarja, ki ga sme po vseobčem mnenju brez kvara vzeti cerkev, berač in cesar, tudi krčmar Smole ne bo branil. In kar gnalo ga je v gostilno. Za vino sicer ni maral, pa je videl davi, da je prišla Daničeva Rezika iz Ljubljane na velikonočne praznike. Z Reziko že ni govoril, kar ju je onega jesenskega večera zasačil njegov oče. Da bi mogel danes v gostilni govoriti ž njo, tega se ni nadejal, ali vsaj videl bi jo rad od blizu in pozdravil s pogledom. Tone je bil glede denarja navadno popolnoma na suhem, in naj sede v gostilni za vsako mizo same rusalke, on ne bi mogel tja, ko bi ne bil našel dopoldne pri domačem kozolcu tolarja. V onem dogodku je videl skoraj prst božji, ki mu kaže k Smoletu. Vendar za dne ni maral iti tja: ljudje bi stikali glave in govorili neumnosti o tolarjih in njegov prihod v gostilno

bi z rusalko spravili kako v dotiko. Čakal je rajši noči.

Trden mrak, zavratno skrivajoč v svojih krilih strašno gorje, je ležal že dolgo na zemlji, ko je prestopil Tone prag Smoletove gostilne. V hiši je naletel na pet pivcev, ki so se ločili po tem, kar je kdo pil, v dve gruči: dva možaka sta sedela v kotu za mizo za litrom vina, drugi trije pa pri majhni mizi poleg peči pri žganju. Tone na velikonočno nedeljo ni pričakoval toliko gostov; nekako presenečen se je ozrl po sobi, ko je zapiral vrata za seboj, in trenutek je postal, kakor bi ugibal, ali bi šel naprej ali ne. Nenavadnemu gostu je hitel Smole obrisat vogel velike mize, kjer sta sedela zalitrska prijatelja.

Smoletova je prinesla vina. Tone je sedel in radovedno pogledal po družbi, kakor bi hotel s pogledom poprositi: Odpustite mi, ljudje božji, da sem tudi jaz tukaj. Vse goste je poznal, vsi so bili zgolj Gabrovčani.

Poleg njega je sedel župan Martan, štiridesetletnik poštenega in umnega obraza. Ta mož velja v Gabrovcu za jako premetenega in uživa v dolini mnogo ugleda. O njem govore, da čita pozimi knjige. Navadno pred vsakega ne trosi biserov svojega uma — zapetost je lastna premetenim ljudem — in

le včasih postane široke volje in zasoli besedo, da bi se ob njej zamislil sam Salomon. Dve lastnosti ljubi nad vse: poštenje in pravičnost. Ti čednosti naj dičita vsakega človeka, tako se ume izražati Martan, potem izgine ves prepir in vsa nesloga s tega sveta, upokoji se človeštvo in vsem bo dobro na svetu; takšno filozofijo uči Martan. Njegova samozavestnost sega tako daleč, da je že večkrat rekel, da je škoda zanj, ker ga oče ni dal v višje šole, zakaj, ko bi bil on postal dohtar, marsikaka krivica bi morala pobegniti s sveta. Nasproti mu sedeči prijatelj in sosed Maren je zelo ponošen, potrtn in iztrkan kmet, ki se Martana drži kakor senca, dasi ni niti senca njegove modrosti. Od zafrakeljskih gostov pri peči smo Krulčevega Petra videli že dopoldne pri Cijazovčevem kozolcu; druga dva gosta sta hribovca Luka Kozlevčar in mladi Anžič. Anžič ima tehtne vzroke, da pohaja dolino. Prvič ga mika Cijazovčeva Lenka, drugič je pa godec in pri cerkvenih slavnostih gode na koru v cerkvi, zaradi česar je ugleden tudi pri dolincih. Nekoč v svojih pastirskih letih je našel kraj ceste staro trobento, ki so jo po gabrovški dolini potujoči vojaki odvrgli ali pa izgubili, in na to se je naučil toliko trobiti, da so ga vtaknili h godbi, ko je bil zaprisežen na vojaške postave. Tam je veljal

večinoma za «slepega» godca, to je za takšnega, ki ne sme trobiti, ker bi kazil harmonijo, ampak se postavi v vrsto zato, da jih je več, čigar naloga je edino ta, da ob godalu napihuje ustnice in lica ter markira. Kot sin premožnega kmeta se peča z godbo le pozimi, poleti pa sodeluje samo pri posebnih cerkvenih svečanostih. Tretji zafrakeljski gost, Luka Kozlevčar, tisti, ki je bil že hribovski kandidat za županski stol, visok in krepak gorjanec zabuhlega obraza in silnih ramen, glede ostroumja gotovo doseže Martana, četudi se ni šetal po šolah in ne čita knjig. Nocoj je kazal ves razburjen obraz kakor človek, ki mu nič ni všeč današnji pogovor.

Jedva je Tone sedel, ko se je dvignil Kozlevčar, vrgel nekaj krajcarjev pred Smoleta na mizo ter zaklical Martanu: «To ti povem, Martane! Nizko boste sedli dolinci, ker hočete visoko letati. Šiba božja vas zadene, ker ste prevzetni in krivični in nimate v sebi trohe poštenja in pravičnosti. Vi hočete biti prvi v soseski, zato vas bo udaril Bog, ki nas je ustvaril vse enake.»

Oh, kako trdo ume govoriti Kozlevčar! Srce zaklopoče nasprotniku in duša mu zdrhti v prsih. No, tudi Martan ni iz onega korena, ki se poklada živini; glasno in zložno odrine besedo, kakor bi jo dvakrat podčrtal, in

nasprotniku, če ni Kozlevčar, zaledeni na duši in odgovor mu zamre na ustnicah.

«A v čem je naša prevzetnost in krivica, to mi dokaži, Luka, prosim!» je vzplamtel Martan, in Tone je po tem govoru spoznal, da le-ti ljudje obdelujejo široko polje domačega prepira.

Kako sta se trkala velmoža iste soseske! «Ne boš, Luka!» tako je zabrusil nasprotniku Martan. «Nikdar ne boste hribovci ravno pravni z nami dolinci. Vi ste bili v soseski od nekdanj rep in to ostanete na vekov veke!»

Ob takih strašnih besedah je Kozlevčarju za hip zastala pamet in ničesar ni golknil. Vzel je svojo palico in odhajajoč stopil kakor v omotici k vratom.

Ko je Martan videl, da ga je premagal, je zavil svojo misel v mirnejše besede ter rekel: «Prav praviš, Luka, da smo ustvarjeni vsi enako, ker vsak pride gol na svet in vsak mora umreti. V začetku in koncu je ravno pravnost, med tema mejnikoma je pa ni. Vsak izkuša goloto, katero je prinesel na svet, pokriti, kakor more. Vi jo hočete pokriti na našo škodo. Čudno, da se še niste domislili, naj delimo z vami po zakonih ravnopravnosti svoje travnike, ker v vaših hribih travnikov ni. Ampak to povej, Luka, svojim

hribovcem: Prej pride antikrist in prej bo sveta konec, nego mi odnehamo le za bilko od svojih pravic. To ti povem jaz, ki sem župan te soseske. Zakaj tega vam ne pozabimo nikdar, da ste vodo spuščali na naše njive.»

«Mi nismo stražniki nebeških vod in vaših njiv,» takó je zaklical Martanu Kozlevčar, stoječ pri vratih, «torej tudi nismo krivi hudega poplava, s katerim vas je Bog hotel kaznovati in vas še bo. Bog je poslal hudo uro, kakor je vsul v starih časih žveplo in ogenj na pregrešna mesta. Ker pa imenuješ antikrista, rečem ti, Martan: Ne kliči pošasti, da se ti ne odzove; Bog ve, če ne stika že po dolini in če se ne bliža dan, ki stori konec vašemu napuhu. In ker sva prišla danes skupaj pod eno streho, ti povem še to: S takšnim brezbožnim zarodom, kakršen ste vi dolinci, hribovci ne maramo nobenega stika več, ne v duhovskih ne v posvetnih stvareh. Naša pota morajo iti na veke narazen. Če je Bog v starih časih dovolil stiskanim Izraelcem, da so se odtrgali od Davida in Salomona, ki sta bila božja maziljenca, tedaj tudi nam hribovcem ne bo štel za greh, ako pri naših postavnih oblastvih zahtevamo razdelitev občine in svoje lastno županstvo za

hribovske dele naše soseske, ako obrnemo hrbet tebi, ki si tukaj župan, pa te ni mazilil Bog, ampak —»

Nismo si upali zapisati poslednjih Kozlevčarjevih besed, ki jih je izustil že med vrati. Tako trpke in ostudne izraze sta rodila domači prepir in nesloga! Ne trde zastonj učeni ljudje, da je domači prepir obogatil gabrovško narečje z mnogimi psovkami. Tako sta se ruvala velmoža iste župnije!

Kozlevčar je ves v ognju zaloputnil vrata za seboj in Martan si je pogladil glavo, kakor da jo hoče očistiti nesnage in potolažiti, ker je nametal Luka toliko sramote nanjo.

«Fej, kakšen zarobljen gobec je to, kakšen dehor gorjanski!» je vzkliknil Maren, da bi olehčal Martanovi glavi. «Takšnega šuntarja ni več na svetu.»

«Naš položaj je tak, da se ne moremo odpovedati našemu ugledu, ako nočemo biti deležni posmehovanja in zasramovanja,» je razlagal Martan z glasom razjarjenega velmoža. «Če je Kozlevčar klical na pričo sveto pismo, tedaj se tudi jaz lahko sklicujem na Mojzesa in postave. Ali veste, kako je Mojzes rekel Izraelcem? „Ako nočete biti glava, postali boste rep“ — to jim je rekel. Tako bomo postali tudi mi dolinci v naši soseski rep, ako ne bomo odločno stali za svojo čast,

ako bomo zdaj v tem, zdaj v onem prijenjevali hribovcem.»

Maren, ki se je nekoliko zadolbel v preudarek, kako sitno bi mu bilo, ako bi postal v soseski rep — on je bil prvi ključar pri gabrovški cerkvi — je pritrdil Martanu. Ostali gostje so molčali. Tone je izobrazil prijazen nasmeh na licu, kakor človek, ki stoji rad nad strankami in sam v sebi premleva svojo lastno modro sodbo. In imel je priliko delati modre primere. Za časa svojega enoletnega bivanja na Češkem je nekoliko spoznal češkega kmeta, izobraženega, zavednega človeka, ki si v svesti svoje veljave ponosno dviga glavo, v kateri že tli iskra, ki se imenuje jasna misel in ki sama more pomoči do jasne bodočnosti. Zato ni več gledal s tistim zanimanjem na slovenskega kmeta kakor prejšnje čase, ko je smatral vse za originale, katerim bi bilo škoda vzeti njih konservativnost ter jim vcepiti modernejšo misel v glavo. Sedaj je celo s pomilovanjem zrl na te preplašene obraze, katere venomer begajo srednjeveški nazori ter strah pred nečim strašnim, neznanim, skrivnostnim...

Da bi pregnal neprijetni molk, ki ni tovariš pivskih bratov, in prepeljal govorico na kaj mirnega, kar bi vsem ugajalo, je pohvalil umni Smole gabrovške godce, kako lepo so

igrali včeraj pri izprevodu in danes pri službi božji.

«Srce človeku poskakuje od veselja, če jih sliši,» je potrdila Smoletova, ki živi vedno v krščanskem soglasju s svojim možem.

«Naš Anžič ta pa ume, ni se zastonj šolal pri vojaki,» je pritaknil Smole, da bi popravil neprijazni izraz, ki je bil razlit mlademu hribovcu po obrazu. Anžič je pogladil brke in nalahno nagnil glavo, ker pogodu mu je bila hvala.

«I glej ga ti, mladi Anžič,» se je oglasil Maren, da bi razvedril sebe in prijatelja Martana, «tam pri vojaki pa vem, da si godel visoki gospodi, a?»

«Generalom sem godel pri kosilu in pri večerji,» je kratko odgovoril slavljenelec z umetniško samozavestjo.

«To pa že ... da ... vem ... ho!» je momljal Maren ter prižigal pipo, uvažujoč bolj s čuvstvom nego z besedami visoko umetnost. In pogledal je na Martana, kakor bi ga vprašal, ali je prav, da se meni s hribovcem.

«Kaj, ti Anžič,» je vprašal zdajci Krulčev Peter, ki je prijatelj poštenega pomenka in sovražnik preprirov, «ali generali tudi kaj molijo pred jedjo in po jedi?»

«Vojaku ni treba moliti.»

«Kaj mu ni treba moliti!» se je Peter čudil.

«Zato mu ni treba moliti, ker je Bog nune ustvaril za to, da molijo zanj, ki drugega dela nimajo,» je pojasnil Anžič.

«Anžič rad kako obrovsko pove,» je posepnila Tonetu Smoletova, zadovoljna, da se je pogovor speljal v tako gladke kolesnice.

«Anžič,» je povzel tesar, ki je poleg molitve tudi ljubitelj godbe in o priliki rad pozvedava, kako se kaj živi po svetu, «Anžič, saj vem, da sam nisi godel, ampak da vas je bilo več, morda trije ali pa štirje, ali pa nemara še več.»

«Po štirideset nas je bilo.»

«Joj, to ste pa piskali in godli, da je bilo strah! Kaj so vam pa dali tisti generali za to? Ali so vam kaj pustili v skledi?»

Anžiču se ni zdelo vredno odgovarjati preprostemu človeku. Zato se je Maren obregnil na tesarja ter ga poučil, da pri vojaki ne godejo za ostanke v skledi in da general ne sedi tako za mizo kakor «ti ali pa jaz» in ne puli s prsti solate iz sklede, na kar je Peter ugovarjal, da general istotako kakor «nas kdo» muli in guli solato.

Temu prepiru je z modro besedo naredil konec Martan, rekoč, da se pri vojaki ne gode za ostanke v skledi, ampak za «naše davke». Ta namig na davke je provzročil dolg pogovor o davkih in o državni in deželni

upravi. Ob njem se je Tone preveril, da se mnogočesa nista domislila Likurg in Solon, ko sta krpala svoje zakone. Tone je z najumnejšimi očmi gledal v pošteno družbo in kolikor mogoče spajal tok svojih misli s pomenkom pivskih bratcev; po drugi strani pa je moral imeti nekoliko pozornosti tudi za Smoletovo mater, ki je sedela poleg njega in mu to in ono povedala.

Tem pomenkom je naredil konec nekak šum v veži. Pivci so dvignili obraze in poslušali. Zaškrtala so in se zaprla oddaljena stranska vrata, zaslišalo se je tavanje po veži, sunek v nekaj votlega, lesenega, tipanje po vratih in pritajeno žensko hihitanje.

«Naši punc! stal!» je dejala Smoletova in šla odpirat vrata.

Tone se je popravil na stolu in vtaknil desnico za telovnik, pod katerim mu je silno bilo srce.

V.

A glej jih, česa sta se spomnili! Prav tako! To se spodobi danes!» je dejal Smole, odjemaje deklicama krožnika: — prinesli sta vsaka na zvrhanem krožniku velikonočnega kolača.

«Saj sem jima poprej naročila, pa si tako dolgo nista upali. Zdaj pa le posedita

nekoliko pri nas!» Rekši je Smoletova sedla k mizi, ki je stala precej pri vratih, menda za berače in druge sramežljive ljudi. Deklici sta se namestili ob njej. Rezika je sedla kraj tete, kateri je položila roko na ramo. Brezskrbno so se smejala njena usta, svetle oči so zvedavo zabežale po sobi, kakor bi jih vse zanimalo, kakor bi jim bilo vse novo in čudno. Ustavile so se na Tonetu in rdečica je sramežljivo vzpihnila na njenem licu. Odkod ta smelost! — si je mislil Tone. Take Rezike še nikdar ni videl: zrasla je in iz pohlevne cvetice se je razvila v bujno rožo. Poglobil je svoje oko pod njenim žarnim pogledom in čudno in prijetno mu je bilo pri srcu in sam ni vedel, kaj se godi ž njim. Kmetje so nategnili vratove in pogledali na deklico, hoteč razbrati, kakšna je sedaj; no, kakor bi bili zadeli ob bleščeče solnce, odtegnili so precej oči in jih vprli v svoje nosogrejke. Polonica je stopila pred sestrično, da bi jo prikrla zvedavim očem.

Navzočnost ženstva je provzročila pri pivcih molčanje. Blažen mir se je razgrnil po sobi, kjer je še malo poprej vihral prepir in burni razgovor. Tako se za časa kratkih noči stemni včasi nebo, bobni grom, udarja strela, silno lije dež in že naletava pesek v okna

borne kmečke hiše; pa še preden je preplašeni kmet pri vžgani luči odmolil molitev za odvrnitev hude ure, je potegnila nevihta že za daljnje gore, in lep prizor se prikaže skrbnemu očancu, stopivšemu na prag domače hiše: razpenja se nad prijaznimi gorami sinje nebo južne noči, luna se smehlja na nebo-sklonu, za krajem blišči večernica in miglja še kakšna druga mična zvezda.

Ko so kmetje molčali in bolj ali manj sramežljivo segali po kolaču, se je razvilo v gruči za vrati nežno, pretrgano šepetanje. Rezika je privlekla iz žepa kos potice in jo dala teti. Umna krčmarica je začutila potrebo, vseobče strmenje nadomestiti z nečim in izliti svoja čuvstva v besede, ki bi njej sami dale utehe in bi sprijaznile z novim pojavom pivce in bi ugajale deklicama.

«Obe sta naši,» je govorila na vseznanje, «obe sta zrasli pod našo streho, obe imamo enako radi. Ta je bila po svečnici stara sedemnajst let (Smoletova je popravila svoji hčerki šopek las, ki ji je ušel na lice, nazaj za uho), ta jih bo pa tam o svetem Mihelu devetnajst. (Smoletova je pogladila Reziko po glavi in jo pritegnila še bliže k svoji rami.) Poldrugo leto sta narazen. Obe sta pridni, uboga pa še raje ta iz mesta nego naša kmečka.»

Rezika je po mačje z licem in nosom povela po tetini rami v zahvalo izkazanega odlikovanja. Polonica je sklonila glavo k sestrični, češ: ne zavidam ti tolike ljubezni! — in materi je pošepnila: «Ali jaz pa ne ubogam?»

«Včasi tudi katero preslišiš; posebno pa vodo nerada nosiš in tam pozimi te nikakor nisem mogla pripraviti, da bi poskusila presti.»

«Vedno tisto veste, da nočem presti,» je jeknila Polonica. «Kdo pa zdaj prede? Vse plete kite, kar je dosti prijetnejše. Vi me pa tudi niste uslišali, ko sem vas prosila, da mi kupite na semnju o svetem Matiji za kočmajko križasto, kakor jo ima Martanova Rozara; in obljubili ste mi jo... ste rekli, kadar boste prodali teličke...» In neka nežnožalna senca, tista, ki je bila izražena v naglasu njenih besed, je legla na njeno gladko, okroglo lice.

«Ti in pa tvoji telički!» ji je pogrozila Rezika in jo lahko uščipnila v lakat pod rokavcem.

Polonica se je naklonila k sestrični in obe sta se smejala od duše.

«Oj, otroci ste otroci in s takimi so vedno nadloge. Kar vidita, vse bi radi, tega pa ne vesta, kako težko se kupuje,» je vzdihnila Smoletova.

«Jaz pa že nisem več otrok, tetal!» je Rezika pošepetala Smoletovi za ramo in pogledala na Toneta.

«Kaj pa si? Naš otrok si, Polonica je pa še večji otrok. Obe sta še nedoletni mladenki; pa tudi za vaju kolo časa ni zavrto, tudi vama se nabere let kakor otroku jagod na mavro, da sami ne bosta vedeli kdaj in kako.»

Deklic ni plašila misel, da se jima nabere let; igraje sta si jeli našepetavati imenitne tajne reči na uho.

Zdajci pa so zapustile Martanove tanke ustnice kadečo pipo in osokolivši se je togotno pljunil pod mizo, češ: vrag vzemi vse te nepotrebne otroške nežnosti! Pa je nekako razgnevljen poklical vina. Klic po pijači je razvozlal jezik tudi ostalim gostom in vsi so se pokorili zgledu modrega moža. Urni Smole je vsem ugodil. Nastal je hrup v sobi, ki je mahoma nadkrilil šepetanje za vrati. Smoletkina pozornost se je vedno bolj in bolj nagibala od deklie h gostom, ki so začeli pomenek o kitarstvu, koliko in komu nese dobička, ali ga bo kdaj konec ali nikoli in kam li gre toliko slamnikov.

Pokazalo se je tedaj, da so mladi ljudje — otroke jih je imenovala Smoletova — res zelo izvedeni v porabi vsake prilike, ki se jim ponudi, da morejo za hrbtom starejših, če ne

z besedami pa si vsaj z očmi povedati svoje skrivnosti. Ko je Tone videl, da so kmetje zadolbeni v pogovor o kitah, se je ohrabril in pogledal za duri. In divno je bilo to, kar je videl: izza Smoletkine rame je kukalo nanj dvoje jasnih, živih oči izpod belega čela; in smejale so se te čudovito izrazne oči in njemu se je smejalo od njih v duši. No, precej je skromno potopil svoj pogled, ker ljubimkanje ni bila njegova najkrepkejša stran.

Takšen štor! — vzklikne morda nevoljno naša prekrasna bralka, ako Bog nagradi naš trud s katero. Zato moramo povedati, da je Toneta tisti večer še večkrat zapeljal njegovega srca glas, da je pogledal tja za duri in da je vselej zagledal tam dvojico leskečih zvezdic, ljubo strmečih vanj. Naposled je temu igranju naredila konec Polonica; menda se je naveličala stati in je spanec že zahteval svoje: podrezala je sestrično in ji namignila na vrata.

Rezika je vstala.

«Ostani še pri nas, če se ti poljubi!» je dejala Smoletova z laskavim glasom, in Rezika je zopet prisedla na kraj klopi. Z belimi prsti je pobirala drobtine po mizi in redko kdaj je še pogledala na Toneta, ki je, igraje se z betico svoje palice, s svetlournimi očmi gledal v pivsko družbo.

Kmalu se je pa tudi Rezika naveličala zatohle sobe.

«Ali si že zaspana?» je vprašala teta. «No, pa pojdiva spat in pazita na luč, da ne zatrosita ognjal!»

Deklici sta tiho, skoraj po prstih odšli. Odpiraje vrata, sta seveda še enkrat dobili priložnost pogledati nazaj po sobi.

«Pa s ključem se zaprita!» je klicala za njima Smoletova.

«Da naju volk ne ukrade,» je odgovoril tanki dekličji glas v veži.

In šli sta po stopnicah v podstrešno sobo, veselo hihitaje, kakor bi bili završili prav zabavno ekspedicijo.

Kmetom je nekako odleglo, ko so se čutili proste ženskega vpliva. In nagnil je Maren glavo na stran, kakor bi poslušal svojo lastno misel, pa je momljal, grudeč kolačevo skorjo: «Ljudje božji ... Cijazovec ... ta bo pa lahko plačeval davke ... a?»

Tone se je pomel na stolu, češ, zdaj pride naša zadeva na vrsto.

Ni se motil, ker precej se je obrnil Maren do njega, rekoč: «Tone, ne zameri mi, če te vprašam, ali je res, kar se govori po vasi, da pri vašem kozolcu tolarji padajo z neba? Krulčev Peter pravi, da je sam videl, in tudi

drugi govore tako. Menili smo se poprej o tem, ali jaz tega ne morem verjeti in ne verjamem.»

«Le verjemite, očel! Vse je res, kar pravijo ljudje, in pa še več,» je pohitel Tone ter si nalil vina. Dasi je ljubil in čislal kmete in uvaževal pravilo, ki pravi, da bodi v cerkvi s svetniki, v krčmi pa s pijanci, mu vendar kmečka vsiljivost ni šla vselej k srcu.

«Pa to nam povej, kaj to pomeni, ker kaj takega se še ni slišalo, odkar stoji svet!»

«Kaj bo pomenilo? Bog nas je spoznal za vredne in je videl, da potrebujemo, pa je odprl svoje okno. Danes kaplja, jutri pojde morda curkoma.» Tone je moško dvignil glavo, odpil in hitro pogledal po pivcih, razbiraje, kakšen učinek so vzbudile njegove besede. Široko odprtih ust so gledali pivci vanj, le Martan je zrl v mizo.

«Ne zavidam Cijazovcu, če kaj pobere, česar ni sejal,» je rekel Maren ter se z rokama oprl ob mizo in sklonil nevoljen, da ni zvedel, kaj pomeni ono čudo pri kozolcu. «Vsak bi rad pobiral takšno cesarsko svetlost. Cijazovec dosti pridela, pa mu tudi dosti ven gre.»

«Pač je tako pri nas kakor povsod na kmetih: z vozom noter, z vozom ven!» se je odrezal veselo Tone.

Ta veselost pa še ni prestrigla Marnu nameravanega pozvedovanja. «Tako bi jaz rekel, da tisti denar le ni od Boga, ki pade meni nič tebi nič človeku na nos. Zakaj Bog nas je obsodil, da v potu svojega obraza jemo svoj kruh, in on že ne pripusti, da bi od strehe kapalo tisto, za kar treba trdo delati.»

«Bog nam daj obilo takih okroglih, ker le od njega morejo biti, ko padajo z neba,» je hladnokrvno odgovoril mladenič.

«Oj, tudi je mogoče, da vrag preobrača tam svoje kozolce,» je menil Maren ter pogledal na modrega Martana, išoč pri njem pomoči.

«Naj jih preobrača, da se mu le siplje denar iz žepa!» je dejal pikro Martan, prebudivši se iz globoke misli. Na tihem je zavidal Cijazovcu takšno dobroto. Tudi modrost, kolikor je je na svetu, ni prosta zavidnosti.

In zopet so se pokorili kmetje prvaku Martanu, in pustivši vnemar pregrešne Cijazove čeve tolarje, so izpregovorili o drugih, zgolj prijetnih in poučnih stvareh. Pogovorili so se o velikem snegu pretekle zime, o zimskem posevu, ki ga kaže podorati, ker je pozebel, o Cuckovem kožuhu, ki je edini vseh gabrovških kožuhov šel včeraj v izprevodu. Le mladi Anžič se za vse te pogovore že nič ni menil. Smatral bi ga kdo za modern kip, v naglici izklesan, predstavljač bednega in mršavega

socijalnega demokrata, tako nemo, mirno in prihuljeno je sedel pri Krulčevem Petru. Nič ga ni zanimalo, ne pomenek ne deklici ne pijača; kakor bi prebavljaj hvalo, ki so ž njo poprej obsuli njegov godčevski talent, ali kakor bi neka globoka misel, neko neutešeno hrepenenje zavladao njegovemu bistvu in pahnilo njegovo življenje v notranjost. Pa tudi zanj se nihče ni zmenil, nihče ga ni ogorvarjal. Samo enkrat ga je Smole vprašal, o čem tako trudno premišlja, na kar je Anžič globoko segel po sapo in se zamolklo odrezal: «Bog ve, po čem so letošnjo pomlad prasci v Štajerski!» Smoletu se je zdel ta vzdih tako čuden, da si ni upal hribovca ničesar več vprašati.

Prvi izmed gostov je vstal Anžič. Stopil je k Smoletu ter mu šepetal nekaj na uho, menda mesto plačila, kajti krčmar je, prisiljeno se smehljaje, kimal z glavo in Smoletovke skrbni pogled je letel od moža na «vero» na vratih in obratno. Kmalu za njim se je odpravljaj Tone. «Bodi še pri nas, saj se ti ne mudi!» mu je dejala z vabljevim izrazom Smoletovka. No, mladeniču se je mudilo. Skrbelo ga je, kako pride k domačinom v hišo, ker je vedel, da so že davno upihnili luč. Voščil je lahko noč in odšel.

VI.

Imel je le malo korakov do domače hiše. Gredoč okoli vogla Smoletove gostilne se je oziral kvišku, kjer je v podstrešni sobi brlela še luč. Postal je poleg vodnjaka, ki stoji na koncu gostilne, in glej, okno se odpira in prikaže se dvoje dekliških glav.

«Tone,» se je razdal smejoči, pritajeno proseči glas Poloničin v gluho noč, «Tone, daj, navleci nama vode, glej, pozabili sva —»

Tone se je zazrl v okno, odkoder se je spuščala steklenica, privezana na motvoz, navzdol. Nekako svečano je prijel za steklenico in stopil bliže k vodnjaku. Zacvilil je škripec vodnjaka in voda je pritekla. Ob smehu mladih ljudi je romala polna steklenica nazaj v okno.

Polonica se je zahvalila in se odmaknila nazaj v sobo.

«Tone!» je tiho izpregovorila Rezika.

«Kaj je, Rezika?» se je mehko odzval mladenič.

«Hotela sem ti nekaj povedati... že davno sem ti hotela povedati, pa te ni bilo od nikoder. Ali se še spominjaš tistega večera, ko so naju zalezli tvoj oče?»

«Spominjam se. Glej, kakor Jakob stojim tu pri vodnjaku in na uho bi ti rad povedal

to, ker leži v mojem srcu menda od najinih pastirskih časov. Ali si se ti kdaj zmisnila name?»

«Mnogokrat; saj ne poznam drugega prijatelja.»

«Ali sem ti samo prijatelj?»

«Bodi mi pravi prijatelj! Kaj je lepšega nego prijateljstvo!»

«Vse sem ti, kar želiš. — Ali reci, kaj si mi hotela povedati?»

«Nocoj ne morem... potrpi do jutri. — Glej, kako krasna noč!»

«Zame najkrasnejša, kar sem jih doživel! Davno, davno se mi zdi, kar nisem govoril s teboj. Govori, duša, kaj mi imaš povedati, dobro ali slabo?»

«Nekaj, oh, nekaj! Jutri, morda še dopoldne zveš vse... zdaj ne morem. Oprosti! Lahko noč!»

Prijetno razburjen je prišel na konec kozolca. Zmislil si je, da mora doma dolgo trkati, preden mu pridejo odpirat, in še nevoljni bodo nanj. Kaj, ko bi poskusil spati izven hiše. Ob poletenskih počitnicah je ležal najrajši nad konjušno na senu in prijetno se mu je zdelo poslušati, preden mu je spanec zatisnil oči, fantovske pesmi, žuborenje studenca kraj hleva, ptičje čebljanje za plaščem v strehi in v meji nad studencem. Včasih je

zvečer prostrl suknjo po tratini pred hišo, legel in dolgo gledal v mrgoleče zvezde. Pa zdaj so noči še mrzle in gorka postelja se dobro prileže telesu. Ali kako priti v hišo? V tem je zagledal pod kozolčevim plaščem voziček, na katerem se je hotel peljati Cijazovec drugi dan v Domžale po denar za kite, ker je bil prekupec za to blago. Na vozičku je bil otep slame, pripravljen za sedalo, in koš sena. Tonetu se je vse to zdelo kakor nalašč za posteljo. In sklenil je prenočiti na taki postelji. Zadosti smel se mu je zdel poskus, spati pod milim nebom, in baš zato ga je mikal. Za odejo si je prinesel iz hleva koc.

Pritegnil je voziček na konec kozolca — baš tamkaj je hotel prenočiti, kjer vrag preobrača svoje kozolce. In jutri bo babjevernim kmetom pravil, kako je opolnoči prirogovilil sam hudir k njemu in mu pogledal pod brk. Ker je bil ondi pot nagnjen, viseč proti Smoletu, je izluščil iz meje tri kamene in jih trem kolesom podložil. Potem je zrahljal po dolgem vozu otep slame. Brrr! — nočni hlad ga je izpreletel, ko je slekel suknjo, pa ojunačil se je. Zlezal je na voz, napravil si vzglavje, pokrnil ga s telovnikom in ruto. Sebe je pokrnil s kocem in povrh še s senom. Podložil si je sklenjeni roki pod glavo in poln lepih misli je gledal v sinji nebeški svod. No, kmalu je

skril roki pod odejo, katero je pritegnil bliže k nosu. Navdala ga je dobrodejna gorkota; prijetneje se ne počutita ne sultan ne šah v svojih mehkih pernicah.

Prevzela ga je prva dremota, a boriti se je morala še s hladom, ki mu je vel v obraz. Pritegnil bi si bil lahko na glavo suknjo, ki je ležala poleg njega, toda zaspati še ni hotel. Naj leze dremota nanj, on noče še zaspati nocoj. Tako lepe misli so mu zablodile po glavi, da se mu jih zdi škoda, ko bi se pogreznile v mrakovih prvega spanca. Obrazi iz Smoletove gostilne so mu vstali pred duševnim očesom in obrazek nenagledne Rezike se je nerazločno spojil z njegovo mislijo. Kaj mu pove jutri! Zdelo se mu je, da čuti v sebi srebrn potok ljubezni do prijateljice mladih let; in ta potok teče, teče, teče in se širi v brezmejno morje ljubezni do vsega človeštva. In splavale so njegove mehke, pesniške misli v morje veseljnosti. Tam so se nekoliko zamotale, pa kako bi se tudi ne v takem prostranem labirintu! Da, on ljubi vse človeštvo, on je bil vsekdar pripravljen objeti vesoljno človeštvo v svojem srcu, tudi beraču Devsu bi rad pomagal in kri bi prelil za domovino! Oj, ko bi bilo nekaj tisoč takšnih — ne, toliko jih ni potreba! — ko bi bilo tisoč takih z vso silo svoje duše ljubečih

mladeničev, pomagano bi bilo domovini! Da, ko bi bili vsi tako požrtvovalni!

Razburjenost se ga je polastila, na spanje ni bilo misliti. Legel je postrani, dvignil glavo in jo oprl na komolec. Ogromnemu oceanu podoben se razprostira nad njim nebosklon. Globoka tema se skriva po zemeljskih kotih, bleda svetloba lije z nebeškega svoda. Zvezde mrlé na njem, kakor bi na pol razsvetljenem baletnem prizorišču plesalo legijon angelov; eno luč še vidi v vasi. Za ono lučjo biva njegova ljuba, za onimi zvezdami se kuje njegova sreča. Kako razkošje diha iz zemlje, prebudivši se iz zimskega spanja! Duh prvega cvetja mu udarja v nos, na drevju poka mlado popje, sem in tam se je razvilo že kilavo smolnato perjiče, zgodnji muren žene svoj enakomerni čirčir v mehki travi, ptiček cvrči nekje v meji tožno in pretrgano. In zdi se mladeniču, da ga od vseh strani vabi stvaritev k uživanju, da ume pomen te stvaritve, da ve ceniti veličastno prirodo, da njemu ni ostal nerazumen pesnik, ki je znal ceniti vse, kar nudi mlado življenje (— lehke noge, lahko srce! . . . je jel recitirati —), da se temu pesniku, kar se tiče poznanja samega sebe in vesoljnosti, že sam približuje.

Ugasnila je luč v Smoletovi podstrešni sobi. Tone je položil trudno glavo na vzglavje,

naredil križ, hoteč se posloviti od burnih misli. Pritegnil je suknjo na glavo. Podgana je zacvilila v kozolcu. Nekaj kovinskega je zadelo ob kolo in cvenknilo. Kaj vraga... ali res namrkaj podganji meče denar iz kozolca ali kdo? Dvignil je glavo izpod suknje kakor želva izpod svojega oklepa. Strmeč v temo je zapazil, da se nekaj črnega plazi okoli domače hiše, Kaj bi to bilo? Ali gredo oče gledat v hlev, ali rokomavh stika okoli poslopja in gleda, kaj bi ugrabil, ali res izkušnjavec seje denar, kakor verujejo kmetje?

Tone je zvesto gledal, ali nič pravega ni mogel razbrati. Po postavi in po hoji je uganil, da to niso oče. Prikazen je pogledala za hišo, kjer je ležal kup desek in druge lesene šare, ozirala se po dvorišču in hlevu, kakor bi iskala nečesa. Potem je stopila k češplji pod pristrešno okno, za katerim je ležala Cijazovčeva Lenka. Prikazen je lažno zakašljala, a ne kakor od prehlajenja, in Tone je spoznal, da tu hoče fant v vas k Lenki in da bi rad dobil lestvo. Ker temni neznanec brez lestve ni mogel priti bliže do svojega posvetnega raja, je poskusil s tistimi kolikor toliko vezanimi besedami, ki se v Gabrovcu imenujejo «fantovske litanije», privabiti dekle k oknu. «Al' spiš — al' kar tako ležiš — al' se name kaj jeziš?» S temi krilatimi besedami

je temni mož šepetaje ogovoril ljubo Lenko in Tone je precej po govoru spoznal, da tod rogovili mladi Anžič.

«Slog ni slab,» je dejal ali mislil Tone, ki je začutil včasi v sebi poklic ostroumnega kritika. «Dikcija je narodna. Takoj iz prvih vrstic se vidi, da pride na dan nekaj, nekaj, nekaj... Da bi le tako neznosno ne rimal na same glagole. Pa nas je učil nekdo, da sta alkohol in nikotin na veke zatrla vir dobre narodne pesmi!»

Anžič je gledal v okno, pričakujoč, kakšen učinek je napravil njegov ogovor. Lenkino okno se ni ganilo in moderni trubadur je iznova napel zvonko pevsko žilo. Slaje ne grguta v spomladanski dan golob golobici, nego je žgolel Anžič, milobno gledaje v zaprto okno. Njegovo srce je splavalo v morje ljubezenskih želja. No, kakor bi prileteli hudourni oblaki na jasno nebo, se je omračilo duševno obzorje njegovo, pa je udaril na drugo struno, ker je videl, da prilizovanje nič ne izda. «Če se ne boš oglasila, se ne boš nikdar omožila!» je šepetal. Tone se je zavzel ob takem grobijanstvu. «Bom tako zavpil — da se bo dom razril — samo tista dilca bo ostala, ki boš ti na nji ležala!» —

«Viž ga!» je dejal Tone ob taki grožnji. «Ta Anžič je gorjača, pomazana z medom:

najprej udrihne, potem da oblizati, izprva požuga, potem potolaži in poboža. Nekateri kritiki so takšni. Potrpljenja treba z njimi. Pri Smoletu je pa dejal, da premišljuje o prascih. O slovečem T. trde životopisci, da je umel s črno nakano v srcu kazati odsev svetosti na licu. Takšen lisjak!» —

In z nekako vznesenostjo je zaklical trubadur v zaprto okno: «Bom tako zaukal, da se bo krov zasukal — —» Dalje že več ni mogel — z a b u č a l a j e z e m l j a i n s e s i l n o z a z i b a l a. Anžič se je prijel za češpljo; na smrt bled je stal poleg nje, gugaje se, kakor da pleše in mu smrt odplesava. In suče se ž njim dom in krov in ves svet. Lasje so mu stali pokoncu. Še preden je mogel razbrati, kaj to pomeni, se mu je zaprašil kos ometa na glavo in ga omotil. Nikdar še ni izmolil tako hitro očenaša, kakor se je vse to prigodilo.

Tudi radovednemu Tonetu je ob podzemskem bučanju zamrgolelo v glavi. Položil je glavo na slamo in strmel v vrh. Kozolec je zaškripal, ko da se hočejo preklati mogočni stebri od vrha do tal. Zdelo se mu je, da se vse: hiše, kozolec, drevje in gora ziblje in trese liki rž, kadar jo maje veter.

Natanko je slišal, da je padlo več tolarjev poleg kozolčeve babice na tla; dobro je razločil njih beli migljajoči blesk. Ponehalo

je zibanje, le neko votlo grmenje mu je šumelo še po ušesih, kakor buči zadnji akord kratko odsekane, mogočne simfonije po veličanski dvorani. Domislil se je zagrebškega potresa, o katerem je toliko čital, in strahoma je pogledal na domačo hišo, na onega pri češplji in na Smoletovo okno. Bog ve, kaj dela zdaj ona? Ali je tudi nje groza? Njeno okno je temno. Pri domači hiši se odpirajo vrata. Morda se je prigodila kakšna nesreča, in on leži na vozu in ne pomaga! Koliko nesreč se je prigodilo v Zagrebu, koliko ljudi je bilo tam ranjenih! Brž si je nategnil suktnjo, nataknil klobuk — pa nov sunek ga vrže nazaj na voz. Obenem se usuje cela ploha kovinskega denarja na tla in tudi nanj je padlo nekaj komadov. Pa ta trenutek že ni utegnil pogledati okrog sebe, ker zdajci je zdrdral njegov voz, ki so mu kolesa bila prišla ob silovitem sunku izven podloge, po močno nagnjeni trati proti Smoletovi gostilni. Vse je zaplesalo okrog njega ob godbi strašnih podzemskih demonov. Zdelo se mu je, da drevesa skačejo drugo k drugemu in zopet nazaj na svoje mesto in sam da se ziblje v vozu, ko da je v leteči zibelki. Voz je letel kakor ptica, zadel ob vogel gostilne, odskočil, se obrnil v stran in zavil na travnik pod cesto, kjer se je ustavil.

VII.

Eden naših prijateljev, ki je preživel nekaj let na Ogrskem, nam je pravil, da se je nekoč peljal ob hudi uri preko puste in kraj njegove poti se je pasla velika čreda konj. Grmelo je in treskalo, da je bilo groza, in hiše ni bilo videti na široki ravnini nikjer nobene. Kar udari strela v čredo: dve živali sta se zvalili na tla, ostalo krdelo se je v divjem diru med gromom in treskom razpršilo po nepregledni planjavi. Bedni čikoš (konjski pastir) se je hotel zavihrteti na svojega konja, da sam poleti kakor vihar po polju in z bičem uganja in kroti neposlušno brzonogo drhal; ali njegov iskri konj je bil nemiren in ni dal sestiti nase; neprenehoma se je vrtel na mestu in plašen odskakoval. Urni zarjaveli sin puste je gibčno skakal na konja, ali ta mu je vselej odskočil. Ko se je naposled po velikih naporih vzel na preplašeno, zbegano žival, se nagnil k vihrajoči grivi in se zagnal v daljo, je bilo izginilo bežeče konjsko krdelo že za mejami obzorja. Tako po priliki se godi nam, pišočim to povest: velikonočni potres je zbegal krdelce oseb, o katerih pripovedujemo, in potrti in oplašeni se zaganjamo na suhega konjička svoje borne domišljije, raz katerega z mrkim

očesom motrimo, kdo se iz razkropljenega krdelca pokaže našemu vidu prvi.

Lahko si je pridobil priznanja — in privoščimo mu ga — izborni pripovednik, ki je opisal milansko lakoto in kugo; lahko je razgrnil pred svoje neštevilne bralce kos zgodovine svojega velikega rojstnega mesta in jo mojstrski spojil z osebami svoje imenitne povesti, ker, kamor je pogledal, tja je lahko tudi segel po vzroke onih strahovitih šib božjih. Kje je nam iskati vzrokov kranjskega potresa, ko so skriti v kamenitih skladih zemlje in še ne do kraja razjasnjenem delu prirode? Nepričakovano, nenadno, kakor strela z jasnega neba je zadel veliki potres nesrečni rod slovenski. Le učinke tega strašnega pojava prirode moremo po vrsti narisati, kolikor se tičejo oseb, ki so nam znane.

Namah je podzemski demon prebudil vso vas, ki je sladkotno dremala po velikonedeljskem slavlju. Vse je bežalo iz poslopij, vse je šumelo in kipelo, kakor v mlinu vse namah oživi in se zasučē, kadar mlinar spusti zavrtnico in zaklopočejo kolesa, stope, vretena in sita, nekatera počasno in tiho, druga hitro in glasno. Malo je bilo takih ljudi, ki jih ni minila ob katastrofi mirna hladnokrvnost, mnogo pa je bilo takih, ki so odvrnili svoje misli od posvetnih stvari in skušali kakorsi-

bodi se sprijazniti z večnostjo in potolažiti strogega sodnika. Mnenje, da bo treba zdaj zdaj storiti samo en skok iz časnosti v večnost, mnenje, da je prišel sodni dan, se je ukoreninilo pri lahkovernih Gabrovčanih. In tudi vsa znamenja so kazala na to. Že podnevi je nekatere najbabjevernejše vaščane prevzela misel, da vrag stika pri Cijazovčevem kozolcu. Če si je že podnevi upal na božji svet, kaj bi si ponoči ne, saj noč je po gabrovških nazorih nalašč ustvarjena za črne pošasti. Vera, da bo imel kralj pekla na sodni dan mnogo opravila, je naslikala v domišljiji temu in onemu to peklenko seme, prežeče na pogubljenje kristjanske duše. Pokazalo se je, da Gabrovčani niso samo veliki sovražniki tega pasjega bitja, ampak da se ga tudi zelo boje. Marsikdo se ga je spomnil, seveda ne več v kletvi, ampak v strahu, tako da nič preveč ne rečemo, trdeč, da je tisto noč v peklu vsemu rogatemu rodu zvonikalò v levem ušesu, nekaterim dostojanstvenikom repatega plemena pa se je poleg tega nemara tudi kolcalo.

Več dogodkov kaže na to, da je tisto noč pravi pravcati satan komaril po vasi, marsikomu viden. Najpoprej povemo o Anžiču, o katerem smo že slišali, kako neprijeten poljub je dobil od Lenkinega okna doli, stoječ kraj

češplje. Pogledal je ljubezni potrebni mož okrog sebe, ali ga ni nemara zasačil kakšen tekmeč in mu nasul peska na glavo, ker ni imel pri rokah izdatnejših sklestkov in polen. Ljubosumnost je vsega zmožna! Pri tej priči zagleda temno, na vse strani mahajočo in lovečo se postavo, ki se je speljala brez konja od kozolca preko vasi, in to od onega kozolca, o katerem je toliko slišal črez dan in zvečer. Vedel je Anžič, da so se v starih časih godili na svetu čudeži, verjel je, da se čudeži gode tudi dandanes, dasi tajno in nevidno za nas, ali da je to, kar se je baš zgodilo pri kozolcu, čudež od Boga, tega mu njegova utrjena krščanska zavest ni potrdila. Sploh pa o čudežih tisti hip ni utegnil natančneje pre-mišljevati, ker, še preden je zadel voz z neznanim voznikom ob Smoletovo gostilno, je udaril Anžič v noge in dirjihal črez drn in strn domov, kjer si ni upal iti v hišo, ampak je legel v hlevu pod kravji žleb. Tu ga je začela peči vest in očital si je, da je on zakrivil jezo božjo, ki je ob takih ogromnih pojavih za kazen poslala vruga na svet, zakrivil s tem, da je na velikonedeljsko noč molil Cijazovčevi hčeri fantovske litanije. Mari bi bil čakal ponedeljka ali pa prihodnje sobote. In tem bolj ga je zapekla vest, ko je začelo iznova bobneti prav pod njegovim

ležiščem, ko je hlev zahreščal nad njim, ko mu je kravica bolestno zamukala v obraz, kakor bi mu tudi ona očitala veliko krivdo. Odpustimo siromaku njegove grehe in pustimo ga, naj v potu svojega obraza pod žlebom dela pokoro, moleč lavretanske litanije!

Ko sta bila zapustila Anžič in Tone Smoletovo gostilno, se je preselil Krulčev Peter od zakotne mize pri peči k zalitrskima prijateljema Martanu in Marnu. Peter in Maren sta začela razpravljati važno vprašanje, kakšno oblast ima vrag do človeškega rodu. In morda bi bila spravila na dan imenitne stvari, vredne, da se natisnejo v knjigo, da ni naredila prirodna sila, tajno delujoč pod zemljo, vsem pogovorom, kar se jih je vršilo tisto trudno in pozno uro, nepričakovan konec. Martan po svoji navadi ni dosti govoril, le namežiknil je včasi do brovoljno se smejočemu Smoletu, češ, kako neizobražena moža sta ta dva. Ko pa se je prigodil prvi sunek in so se jeli gugati in priklanjati kozarci in se je podstavek z lučjo vred, kakor bi bil pijan, zavrtel na mizi in je jelo pod mizo bučati in je tam nekaj zarenčalo, tedaj so se vsem zježili lasje in vsi so pohiteli pogledat pod mizo, kaj bi to pomenilo. Tja se je bil zvečer tajno priplazil Martanov pes Čokelj, ki je bil že vaje

iskati svojega gospodarja po gostilnah in ga spremljati ponoči domov, kjer sta skupno povečerjala mlečno kašo, ki ju je čakala v skledi na peči.

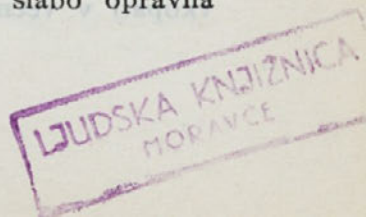
Težko se je vdolbsti v pasjo misel in premalo smo vajeni brskati po tujih možganih, zato nismo mogli dognati, zakaj je zarenčal Čokelj ob prvem potresnem sunku: ali je hotel izraziti svojo nevoljo, da ga je motilo v sladkem dremanju, ali je zinil zgolj od dolgočasje, kakor zija gospoda ob večernih urah v gledališčih in klubih, ali se je že naveličal čakati gospodarja in ga je hotel opomniti, da prestana kaša ni dobra: naj bo to tako ali tako, kmetje so pogledali pod mizo baš v onem trenutku, ko je Čokelj široko zinil in zdehaje pomolil dolgi jezik v podobi zakrivljenega strgala na dan.

Ko so se očanci zagledali v odprti pasji gobec in v žareče pasje oči, jih je prešinila strahovita misel, da preži hudič pod mizo in voha po krščanskih dušah, ki bi bile godne za njegovo pasje kraljestvo. Takemu pogledu niso mogli odoleti. «To je hudič!» sta zastokala složno Maren in Krulčev Peter. Smole in Smoletovka sta plašno strmela na stensko uro, ki je obstala, kakor bi hotela reči: Postekla je vajina ura in več ne bosta prilivala ob pozni uri božji kapljici vode! Očanci so

skočili izza mize, ta gologlav, drugi pozabivši suknjo in — daj nam Bog lahke noge! — so ubrali svojo pot. Pred gostilno so postali in pogledali na nebo in v temni svet, kaj je tam novega. — «Slabo vreme se nam obeta,» je jecal modri Martan in že je hotel utemeljiti svojo sodbo na podlagi nebeških prikazni, da bi prikriil svoj strah, ko se zdajci iznova in še huje potrese in pridirja voz brez vprege. «Oh, Kristus se nas usmili . . . antikrist, antikrist!» je javknil Martan v nepopisnem strahu, ko je vršel mimo grozni voznik, in vsa družba se je, mahaje z rokami, razkropila po vasi. Kar plotovi so se udirali pod bežečimi očanci. Dasi štiridesetletnik je tekel Martan brzo, kakor bi bil šele lansko leto doslužil vojake. Za njim je priskakoval in tulil njegov Čokelj, vesel, da se je njegov gospodar naposled ganil izza mize. No, Martan Čoklja ni spoznal za svojega. Kam se je dela njegova modrost! Menil je, da se mora ob takem podzemskem grmenju odpreti zemlja in ga požreti in da je pošast, ki se plete preko plotov za njim, sam vrag, ki ga potegne nocoj na dno pekla, ker je pred letom baš ob tej pozni uri skrivaj in zločinski premaknil mejnik na svoji njivi za celo ped v zemljo soseda Poreneta. Dospevši domov se je zavihtel mož na osek ter se zaril v

slamo, kjer je goreče molil za srečno zadnjo uro. Čokelj je nekaj časa usmiljeno gledal za njim, potem se je namesto večerje obliznil po gobcu in s krulečim želodcem potepel pod napušč v listje, odkoder je tisto noč večkrat javljal svoj nemir in svoje razočaranje gabrovški vasi.

Tudi Maren je v velikem strahu sopel domov. Ko so vaški psi sredi vasi zaslišali Čokljev glas, so vsestranski odgovorili s pretresljivim lajem, ki je votlo odmeval po hribih. Marnu se je zdel pasji laj nenavaden in strahovit in njegova pamet ni mogla drugega, nego ukreniti, da je to peklenska gonja, ki se bo vršila na sodni dan, kakor je slišal nekoč v pridigi. Ko je prisopihal v svojo vežo, je našel ženo čepečo na tleh, ne živo ne mrtvo. Marnovka je po prvem potresnem sunku zbežala iz postelje v vežo. Tu se ji je pojavilo nekaj groznega: na sredo veže je skočila mačka, Bog ve odkod, v blede svetlobo, ki se je lila skozi okno. V hiši niso imeli nikdar mačke, odkod se je torej vzela? In obstala je žival v tisti bledi svetlobi, sukljala rep, bliskala z očmi in poredko je tiho mijavknila, kakor bi tožno nekaj vprašala. Marnovki se je vrezala obupnost v srce, ker se je spomnila, da je slabo opravila

velikonočno izpoved, ko je pozabila povedati, da je preteklo zimo prevarila svojega moža za dva mernika pšenice, katero je skrivaj prodala žitnemu prekupcu, denar pa potrošila za svoj priboljšek. Žena se je ob takem spominu sesedla od groze, ker zdajci je mačka jela godrnjati tako čudno.

«Oh, Neža — antikrist . . . antikrist razgraja s svojo drhaljo po vasi! Obžaluj svoje grehe in moliva!» tako je zakričal Maren, ko je planil v vežo.

«Oh . . . tisto pšenico . . . saj veš . . .» je ihtela žena.

«Kakšno pšenico meniš?» je poprijel živahno Maren, pozabivši drugih nadlog, ko je zaslišal o pšenici.

«Tista dva mernika, ki si ju bil pogrešil pozimi . . .»

«Kje sta, Neža? Govori!»

«Oh, jaz sem ju vzela in prodala.»

«Ljuba moja, naj ti Bog tako rad odpusti tvoj greh, kakor jaz lahko pogrešam tista dva mernika!» je dejal Maren, pomagal Neži na noge in jo peljal na trato pod oreh. Z zadovoljen nasmeh je ogrnil njegov obraz, ker dobro se mu je zdelo, da je še pred smrtjo zvedel, kdo mu je kradel v shrambi. Niti ob smrti ne moremo svojih misli do kraja vkopati v večnost, četudi se nam smejejo

onostran groba najsjajnejša nebesa: vedno je še nekaj za nami, kar nas mami in slepi. Zvedeli smo, da je Marnu pozneje, ko se je polegla potresna burja, postalo žal, da je tako poceni odpustil Neži.

Smole in njegova žena sta se rila po prvem sunku za pivci iz gostilne. V vseobčni zmešnjavi sta bila še zmožna misliti o tem, kar jima je bilo drago in milo. Obema sta prišli na skrb deklici v podstrešni sobi. Ko pa je gospodar zaslišal Poloničin glas na dilah, je menil, da se deklicama ni prigodilo nič zlega, in je šel pogledat okoli poslopja.

VIII.

Tone je bil srčen mladenič. Tudi ob oni nevarni vožnji ni izgubil poguma. Ko se je bil ustavil na travniku, je skočil z voza in obul čevlje. Iz vasi je slišal klike in odpiranje in zapiranje vrat. Videl je posamezne luči migljati med poslopji in v nekaterih hišah. Prepričal se je že od daleč, da se domačinom ni prigodila nesreča, kajti dve osebi, v katerih je spoznal starše, je videl pred hišo, tretja oseba je baš skočila čez prag, nesoč obleko pod pazduho, in samosrajčnik Janček se je tiščal materinega krila.

Ker je videl domače ljudi na varnem, je zavil k Smoletu. V podstrešni sobi je še vedno tema, deklici torej nista več v sobi — tako je sodil Tone. V veži je zadel na Smoletovko, ki je vsa bleda in tresoča se z lučjo v roki stopila s stopnic, ki so vedle s podstrešja.

«Oh, Tone, ali si ti? Bog te nam je poslal, pomagaj nam!» je viknila žena z glasom človeka, ki obupava.

Tone je skočil na stopnice, da bi hitel na pomoč, pa Smoletovka ga je zgrabila za suknjo, rekoč: «Od te strani ne moreš, vse je podrto... od one strani... skozi okno... Pod napuščem je lestva.»

Tekel je po lestvo in jo pristavil k zidu. Nad njim se je odprlo okno in Polonica je zavpila: «Pomagajte! Rezika...» Groza ji je zadušila besedo. Tone je lezel navzgor s tako silo, da so se mu pod nogo upogibali lestvični klini. Polonica ga je spoznala. «O, križani Bog,» je zavpila, «Rezika leži sredi sobe, brez zavesti leži kakor mrtva! Nekaj je padlo nanjo. Tone, imaš li žveplenke?»

Mladeniču je zastal glas v grlu, tako ga je prevzel strah za deklico. Silna želja pomagati mu je zadušila besedo. Zavihtel se je v sobo, prah od ometa mu je udaril v nos in ga dušil. Prižgal je luč. Rezika je ležala na tleh z ranjeno glavo, nezavestna. Razleteli kosi

debelega ometa so pokrivali podnice. Dočim je Polonica popravljala njeno nočno obleko, je pokleknil mladenič z lučjo v rokah k njej, da bi pregledal rano. Zagledal je precej dolgo krvavo prasko od čela navzdol proti ušesu.

«Polonica, vode, vode in brisalko!» je viknil in postavil luč na tla. Mrka bojazen ga je davila, bo li mogel rešiti deklico ali ne. S podloženo roko ji je lahko dvignil glavo. In začutil je, da se še bujno življenje pretaka po tem plemenitem telesu, in njega samega je prešinilo novo življenje in postoterila se je želja, spraviti na noge omamljeno deklico.

«Oh, kako je bilo naju strah!» je potožila Polonica, ko je prinesla vode. «Ko se je tako gugalo in pokalo v stenah, sva se stisnili v kot. Rezika je pa skočila po jopo in takrat jo je zadelo. Moj Bog, moj Bog, saj menda ni umrla!»

Poslušal jo je kakor v sanjah. V naglici je zmil s praske kri, namešano s peskom in glino, namočil čelo in obrisal. Polonica je pokleknila k njej in ji otirala z las pesek in smeti. Zazrl se je v svojo nenagledno deklico. Boja starinskega marmorja na dekliškem obrazu se noče umakniti živejši boji; ko da so iz voska, leže ob straneh čudovite roke; tesno zakrivajo s temnimi resicami obrobļene trepalnice oči, kakor bi stražile

spanec; znova beži svetla strujka krvi z obraza na labodji vrat; kaplja tudi njemu kane na roko. Zopet umiva rano in moči čelo. In glej — ustnica zatrepeta, trepalnica se zgane, deklica odpre oči; sramežljivo se ji nasmehne mladenič ter se ugleda v to luč življenja.

«Rezika, duša moja, ali še živiš?» se je obveselila Polonica in z obilimi solzami močila sestričine lase.

Tone je videl, da v sobi ne smejo ostati. Pogled okrog sebe ga je prepričal, da se lahko zgreznejo razkopane stene ali pogrezne odrti strop. Med durne podboje se je že udrl velik kos zida in zaprl izhod. Le en izhod je ostal odprt — skozi okno.

«Deklici,» je dejal ves razburjen, «ta kraj moramo zapustiti! Vsak čas se vse to lahko podere na kup. Ne mudimo se! Polonica, vrzi vso obleko in posteljno opravo skozi okno! Ti sama lahko greš po lestvi doli, Reziko poneseš jaz.»

Zdaj se je Rezika zavedala nevarnosti, v kateri se nahaja. Skozi temo neizvestnosti so ji vstajale rezke podobe resničnosti. Hotela je planiti pokoncu, ali njene moči so bile preslabe. Tone jo je prestregel v naročje. «Ne boj se in ne sramuj se! Sama ne moreš iti,» ji je govoril, naslonivši glavo k njenemu

ušesu. «Trenutek rešitve je blizu. Okleni bele roke okoli mojega vratu in položi svojo glavo na mojo glavo, da te ponesem iz teh razvalin. On, ki pozna najini čisti srci, bo nama pomagal, ker on me je poslal. On me je navdal z nadčloveško silo in močjo. Brez tebe poginem, le s teboj je zame rešitev!»

Nesel jo je k oknu; zlezal je na lestvo in s Poloničino pomočjo si je otovoril drago breme. Komaj so bili dobro na trati, se je sprožil nov silovit sunek. Gost oblak prahu se je privalil iz okna, odkoder so baš kar prišli. Izza ogla hiše sta pristopila Smoletova, brišoč z rokavi zasolzene oči. Oba sta hvalila Boga, da sta rešeni deklici izpod strehe, in zahvalujeta silnega Toneta. Smoletovka je napotila mlade ljudi na vrt.

Spešneje in krepkeje ni korakal Enej, ko je nesel svojega očeta iz goreče Troje, nego je hitel Tone s svojim dragim zakladom od podirajoče se hiše. Deklica se mu je zganila v rokah, kakor bi se hotela oprostiti lahkih spon in se postaviti na lastne noge, pa Tone je ni hotel pustiti bose v vlažno travo in tem krepkeje je stisnil k sebi svoj sladki plen. Zavest, da se nahaja v rokah ljubljenega človeka, ki jo je rešil smrtne nevarnosti, ji je odvzela vsako lastno voljo in ni se mu ustavljala. Brezsilno se je naslonila s

komolcem na njegovo ramo, brezsilno je nagnila glavo na njegovo glavo. Razsuli so se ji močni lasje, usuli se po plečih in prsih in ogrnili mladeničevo ramo in tilnik. Živi tovor se mu je zdel kaj lahek in bodro je stopal pod njim. Ves prejšnji strah mu je zamrl, ko je čutil nad seboj milo oko, zroče vanj, in dih svojega dekleta. Obema sta srca silno utripali. Tiho moleč je šla Polonica za njima ter nesla polno naročje obleke in posteljne oprave. Ali tudi to, kar sta čutila onadva, je bilo podobno vroči, v nebo kipeči molitvi. In prosila je tista brezslovna molitev, naj še prizanese človeškemu rodu Vsemogočni, ki je ustvaril mladost in ji dal toliko dobrote in lepote.

Tone se je ustavil v kotu vrta in položil Reziko na posteljo, katero je razgrnila Polonica pod jablano. Deklica je molče slonela na pernici in podpirala glavo z desnico. «Obvezal ti bom glavo, Rezika,» je dejal mladenič s tresočim glasom. Pokleknil je k njej in sklonila mu je glavo. Jel jo je prevezavati z ruto, rahlo popravljajoč njene bujne lase in dotikajoč se njenega gladkega lica. Prijela ga je za roko, ki je usmiljeno opravljala samaritansko delo ljubezni, in gledala ga je začudeno in sramežljivo, še vedno brezsilno in kakor v spanju. Ali čut hvaležnosti in

ljubezni jo je vidno krepil. Slabo je brlela svetiljka v rokah Polonice, ki je čepela na drugi strani postelje, ter z velikimi vlažnimi očmi zrla na dvojico. Ni si upala izpregovoriti besede, kakor bi ji bil jezik začaran in kakor bi se poleg strahu tudi ona zavedala tega, kar polni dušo onih dveh. Bledi potok svetlobe se je lil naravnost Reziki v obraz. Zopet se je svetilo njeno oko, zardele so ustnice, izginila je z lica prejšnja belo-rumenkasta boja. Divna in nenagledna se je zdela mladeniču in v vek bi tako klečal pred njo.

Ko je dovršil obvezo, je dvignila Rezika glavo; njena levica se je vzravnala po životu. «Oh, kako sem se prestrašila!» je izpregovorila s slabotnim glasom. «Ti ne veš, Tone!»

«Verjamem ti, draga!» je tiho odgovoril. Ta naziv ji je segel v srce in odzvala se mu je: zopet je segla po njegovi roki in hvaležno oko se je vnovič zazrlo v njegov bronasti obraz.

«Ti si mi pomagal, Tone, ti si me otel...»

«Ne veš, kako sem to rad storil!»

Odvrnila je oko od njega in nepremično zrla v nebesne višave, kakor bi tam iskala plačila za svojega rešitelja. On ni vedel kaj odgovoriti; jedva zavedno je pritegnil njeno

roko k sebi. «Hvaležnost sem ti dolžna na vseh potih svojega življenja. Oh, in hvaležna ti bom, kolikor more biti človek!»

«Nisem zaslužil tolike hvale,» je dejal Tone prosto in od blaženosti ves omamljen, «ker sem storil le svojo krščansko dolžnost. Vsakemu sem dolžan pomagati, kako ne bi tebi?»

Iz vasi je bilo slišati zamolklo govorjenje, kakor da se pogovarjajo v razmerni daljavi v gluhem, temnem gozdu ljudje in besede se izgubljujejo med gosto šumo in le nekak jek je slišen od nasprotnih lesov in pretrgano huhukanje.

«Tone, kaj je to bilo, da je tako silno hreščalo in se gugalo?» je vprašala Polonica.

«Potres je bil, zemlja se je tako močno stresla.»

«In midve sva mislili, da se podira hiša.»

«Bog ve, ali je bil tudi drugod takšen potres?» je bolestno vprašala Rezika.

«Ne ve se, kje je bilo središče tega zemeljskega gibanja. Morda je bilo tu najhujše, mogočebiti pa so drugi kraji še bolj prizadeti,» je odgovoril Tone.

«Moj Bog, moj Bog, kaj delajo sedaj moj oče sami, če je bilo tudi v Ljubljani tako?» Vzravnala se je in solze so ji prišle v oči.

«Precej, ko se zdani, morajo oče napreči in se peljati k stricu. Saj v Ljubljani ni bilo tako,» je tolažila Polonica.

«Jaz se bom peljala ž njimi. To mi je za kazen, da sem silila sama iz Ljubljane, da jih nisem hotela čakati do ponedeljka. Neka tajna moč me je gnala naprej v Gabrovec in zdaj me žene nazaj k očetu, da jim vse povem...»

«Ne boj se, Rezika!» je miril Tone. «Če se v Ljubljani trese, bodo oče kmalu prišli sem na deželo.»

«Bog... če se jim ni prigodilo kaj hudega! Pojdi, Tone, k stricu in jim reci, naj precej, precej naprežejo. Pojdi in reci, da jih prosim... oh, saj sama lahko grem... kaj za to, če sem obvezana. Meni se vse zdi —»

Rezika svojih slutenj ni mogla do kraja izraziti. Prigodil se je nov silen sunék in vsi trije so od groze planili kvišku. Tone se je naslonil ob jablano in pritegnil k sebi deklici. A ni se treslo samo na zemlji, zdelo se jim je, da se tudi na nebu zibljejo in gugajo maloštevilne zvezde, ki so še gledale iz nastopajočih oblakov. Takrat se je povalil dimnik Cijazovčeve hiše, kakor bi se bil pogreznil v streho. Deklici sta si zakrili lice. Ihteč je prosila Polonica: «Idi, Tone, in poglej k vam, če se ni prigodilo komu kaj

žalega! Spotjo poglej tudi k nam in povej materi, da sva tukaj. Bog ti stotero povrni pomoč, ki si jo nama izkazal v tej strašni noči!» Tej prošnji se je pridružila tudi Rezika, ponovivši, da se popelje sama iskat očeta. Tone jo je tolažil, rekoč, da ona ne more na pot, da se bo pa sam peljal po gosпода profesorja Daniča, ko bi se ne mogel nihče Smoletovih. «Precej pošljem sem Smoletovo mater in očeta,» je pristavil in stekel preko vrta.

IX.

Cijazovčeva Lenka je šla tisti večer zgodaj spat. Zaspala je kmalu, ker se ni nadejala poseta. Prebudil jo je pesek, ki je priletel iz Anžičeve roke v šipe. Vedela je, da se za tako brzovjavko kmalu oglasi nočni vasovalec, zatorej je dvignila glavo.

«Hihihil!» se je zasmejala. «Kdo neki zopet rogovili pod oknom? Naj bo, kdor hoče! Takšen rokomavh ni vreden, da bi se menila ž njim. Še volk ne mara zanj.»

In na videz nevoljna pa tudi zaspana je položila glavo na vzglavje. Precej za peskom je zaslišala pritajene besede. Takšno našepetavanje ji je v poletnih nočeh pri odprtem oknu prijetno donelo na uho, nocoj, žal, ji ni moglo napraviti naslade, ker je bilo okno zaprto.

«Oh, kakšni so fantini, da še na veliko nedeljo ne dajo miru! Kako da se ne boje gospoda župnika, ki vedno pravijo v pridigah, da tako ni prav in da tako ne! Kaj mislijo, da sem res takšna!»

Vzdihnila je ter se dvignila na postelji. Spanec jo je silno žgal v oči.

«Ko bi bil pa Peregrin ali Anžič ali pa Baronček?» Položila je prst na nos in zvesto vlekla na uho ter uprla oči v gluho temo. Po glasu ni mogla razločiti, kdo bi bil. «Eden teh treh je in pognala bi rada cigana.» —

Vstala je in šla po prstih k oknu. Srce ji je tolklo kakor cerkvena ura. Toda častilec njenih lepot je stal v taki temi, da ga ni mogla spoznati. Globoko se je zamislila ob veliki izkušnji. «Ko bi bil Peregrin, bi ga vprašala, kam pojde jutri k maši, ko bi bil Anžič, bi mu povedala, po čem so prasci v Štajerski, kakor mi je naročal davi trojanski poštar... za Barončka mi pa res nič ni mar.»

Po teh besedah je začutila votlo bučanje pod seboj. «Oh, Anžič je z godalom!» je vzkliknila ter si pomela od spanja omotene oči. «Kako to buči in hrka, da se kar hiša trese. Saj res, jutri je moj god in meni je prišel gost. Kar odprem, dasi je velika nedelja.»

Nekaj časa je premišljevala, ali bi res odprla ali ne. Potem je natančneje pogledala na trato pod češpljo. — «Godala pa le ne vidim; ali ga je pogoltnil, kali!»

V tem se je potreslo, da jo je vrglo od okna. — «Pa je le norček Anžič, da tako neznanško hrka. Oh, kaj bodo rekli naš oče?»

Vrtoglavila je nazaj k oknu in ga odprla, hoteč prositi godca, naj utihne. Strmela je v temo in glej — pod oknom ni nikogar več, od kozolca pa se pelje voz brez konja in na njem se zvirra in razmahava pošast.

«Izkušnjava, izkušnjava!» je zaklicala pogumna deva skozi okno. In križaje se, je jela izkušnjava zagovarjati, rekoč: «Beži, pošast, v svojo temno past! Nesnaga si, nesnaga boš, pa duše moje ne doboš!» Dala je palec desnice med kazalec in sredinec in pokazala proti kozolcu. S tem je bil izkušnjavec odbit in jenjalo je tresenje, utihnilo bučanje.

Izza ogla hiše je stopil Cijazovec in poklical hčer. Očetov glas jo je dodobra predramil. Brž se je oblekla in hitela iz hiše na trato. Spotoma se je obljubila na božjo pot k Novi Štifti in je pridejala svoji obljudi, da pojde tja na nedeljo, ko ne bo tam shoda in bo na potu brez družčine, torej brez izkušnje.

Cijazovca sta stala z Jančkom na trati. Lenka se jim je pridružila. Ko jim je kmalu zatem skoraj pred nosom padel dimnik njih hiše na tla, so pričeli glasno moliti. Tako jih je našel Tone, ki je pritekel domov, ko je bil obvestil Smoleta o Reziki in Polonici. Gozreče je molil ž njimi. Ni si mogel kaj, da ne bi včasi zvesteje pogledal na grešnico Lenko, ki je v molitvi rezko naglašala odstavek: In ne vpelji nas v skušnjava!

Ko so odmolili, je Cijazovec vprašal hčer, če so na dilah razpokane stene, ali če se je naredila kakšna druga škoda.

«Na dilah ni škode, ampak glejte, pod kozolcem nam je napravil škodo!»

«Kdo?»

«Ne vem, kdo je bil. Morda zmaj, antikrist ali Bog ve kaj? Okoli oglov je iztikal, in ko je tako zabobnelo, se je speljal od našega kozolca na vozu in brez konja. Le pogledjte, da našega vozička ni več pod kozolcem; na njem se je peljal, to sem natanko videla z okna.»

Tone je debelo gledal na sestro, kakor bi hotel reči: Avša, tebi se menda blede. Rekel pa ni ničesar.

«Na mojem vozičku se je peljal?» je vprašal Cijazovec, gledaje proti kozolcu. Ko je

pogrešil voziček, se je jel hudovati: «Naj se poln voz pogubljenih duš zvrne na vraga, če ga je res on ukradel. Kako to, da se rogač tako ob nas zadeval»

«Jože, tista dva tolarja, ki si ju spravil v omarico, pa le na gnoj vrzil» je svetovala Cijazovka. «Tisto je izkušnjavčev dar.»

«Jaz se ju ne dotaknem, nocoj že ne. Naj bosta, kjer hočeta! Torej tista dva goldinarja mi je pustil, pa za tak pripraven voziček. Saj so me sami žebliji veljali dva goldinarja in kolarju sem plačal osem goldinarjev in ves les sem dal sam. Kaj pa kovač? ... Berdija mi pa pusti dva goldinarja! Ne ve menda hudir, kako dragi so kolarji in kovači v Gabrovcu in po čem je železnina. V peklju je nemara vse ceneje.»

Zdajci je Lenka zapazila, da na zvoniku gabrovške cerkve ni več strehe. Že drugi sunek jo je bil snel in spravil na tla. Vsi so v strahu strmeli proti cerkvi.

«Oh, ali niso to tista čudna znamenja, ki so o njih govorili gospod župnik na sredopostno nedeljo v pridigi, da se bodo pokazala na nebu in na zemlji, preden napoči sodni dan! Kristjani, kristjani!» je javkala Cijazovka, krileč z rokami. «Viž, kaj je naredila go-

spodu župniku peklena pošast zato, ker nas v pridigi tako lepo svare pred njo!»

«Takšen pripraven voziček, pa mi ga pošast ukrade!» je mrmral gospodar ter se praskal po tilniku. «Naj si kosti polomi na njem, škode ne bo!»

Tudi on je iz teh čudnih znamenj sklepal na konec sveta, to pa ga ni oviralo, poskrbeti še o posvetnih stvareh. Ukazal je Lenki, naj prinese drv ter zakuri na zelniku, ker to noč ne gre več v hišo. Toneta je prosil, naj gre pogledat, kako se godi stricu.

Različne misli so se križale Tonetu po glavi, ko je korakal po stezi preko njive. Kakšna strašna in čudna noč je to! Ljudje prerokujejo konec vsega življenja in tudi sam se je zelo prestrašil, ali zdaj se mu dozdeva, da mu je šele nocoj prišel razsvit življenja, katerega je že davno čutil v svojih tajnih mislih. Devica rajske milobe je stopila pred njegovo oko, ni se je še nagledal dosti in glej — ljudje že napovedujejo konec sveta! V ušesih mu zvonijo Lenkino govoričenje, kako abotni so tukaj ljudje. Ako natanko ne vidijo, kaj tiči za kakšnim pojavom, precej ga smatrajo za nadnaravnega. On jih je nocoj tako silno preplašil. Posmejal se je, ko se je domislil, kako

se bodo ljudje prijemali za glavo, ko zvedo resnico. Svojim domačim ljudem bi bil rad povedal, kako je bilo s tisto pošastjo in kje je zdaj voziček, pa ni hotel, ker si je mislil: čim plašneje bodo gledali h kozolcu, tem varnejši je zaklad, ki leži pod njim. Ali tega pa tudi sam ne more razumeti, kaj je s tistimi tolarji, ki so se usuli pri drugem sunku poleg njega na tla. Odkod so se vzeli? Najbrž so bili v kozolcu v strehi in strehe ni preiskal. Zdaj jih gotovo leži vse belo po tleh. Škoda je take mane, ako izgine. Kdor jih bo zagledal, sede k njim in si jih jame tlačiti v žepe in ne bo vprašal svoje vesti, ali jih je posejal po trati vrag ali kdo drug, in ali bo nocoj sveta konec ali še ne. Tak blagoslov pa ne sme priti v tuje roke. Zato je sklenil, da pojde precej, ko mu bo mogoče, pobirat tolarje, ne zase, ampak da konca ne vzamejo. Drugi dan oglasi pri župniji in županstvu, da se je našel tak in tak denar; če se kdo zgласi zanj in dokaže, da je njega gospodar — dobro, ako ne... in zopet se je domislil Rezike. On jo je rešil in ona mu bo na veke hvaležna. Postal je in se ozrl na Smoletov vrt pod ono jablano, in glej, tam gori ogenj in okoli njega razloči ljudi. Kako usodna in strašna noč! Tudi oče so nocoj mehko govorili ž njim, ko so ga poslali

k stricu; to je bil očetovskega srca glas, ki dobro de človeku, ako ga že davno ni slišal. Omečili so se, pozabili bodo njegovo neposlušnost, potres jim je pretresel srce in še mu bodo pomagali.

Korakal je dalje, s prekrižanimi rokami na hrbtu, in gledal v tla. Zdajci se mu je potreslo pod nogami tako, da se je opotekel in se mu je zdelo, ko da se delajo jame pred njim. Ali ta sunek je bil kratek, proti prejšnjim rahel, pojemajoč, in Tone je zahvalil Boga, da se ta potres, po vseh pojavih soditi, konča tako kakor zagrebški. Mnogo škode, mnogo strahu, tu in tam je koga tudi streznil, njemu pa je odprl novo obzorje. Ali to se mora reči, da je osnovan nocojšnji strah. On je trdnega ogrodja in ne strahopetnež, pa skraja, ko se je peljal na vozu, mu je mrgolelo po vseh kosteh in čutil je na licu, kakor bi mu bil kdo natrosil tja vresja in pezdirja. Kaj šele drugim ljudem, ki prirodnih sil ne poznajo! In ko bi jih poznali, kaj bi jim to pomagalo, če jih ne morejo krotiti. Kdo pa jih more spoznati na prvi hip ob takem groznem pojavu, ki zaduši vsako trezno misel, ko le strah in prazna vera in vraža dvigajo peroti!

Skočil je preko plota in kmalu je stal pred stričevo kočo.

X.

Stric Andrej je bil petinsedemdesetleten, zgrbljen, suh in sključen starček skopuh. Po drugem sunku je vstal iz postelje in prižgal luč. Poizkusil je, če se zapah pri vežnih durih ni kako zrahljal, če se okna niso razmaknila in če zatiči niso popustili. Ko je našel tudi svojo skrinjo v redu, je zopet legel. Vzel je molek, ki je visel na steni pri postelji, in je začel moliti. Moleč se je spomnil, da je enkrat že izkusil po jakosti podoben potres, le da je bil takratni sunek krajši. Sedel je takrat v domači hiši na skrinji in skrinja se je nekaterikoli pomeknila pod njim na desno in na levo in obratno.

Začel je razbirati, koliko let je že tega, in pri takem razbiranju mu je zlezla molitev iz srca na ustnice, odkoder mu je kmalu razpuhtela na vse vetrove. Dolgo ni mogel uganiti pravega leta, dasi je imel v spominu ohranjenih dokaj imenitnih dogodkov svojega dolgega življenja, ki so mu pomagali uvrstiti čas tako, da se je pokazal v zgodovinsko-kronološkem redu. Ti imenitni dogodki so se nanašali večinoma na obrodke gabrovškega polja, na navadne in naravne priključke z domačo živino ali pa na smrtne slučaje. Dolgo se je zastonj ubijal; zastonj je postavil pred

svoje duševno obzorje celo vrsto juncev, po mešanih s kravami, ki so jih oče odredili ali pa kupili in prodali; postavil je v kronološki red več nego sedem dobrih in sedem slabih letin, a brez uspeha; uvrstil je tudi blizu deset znancev in sorodnikov, ki so šli pred njim v večnost, pa tudi tu njegov spomin še ni hotel speljati.

In glej, po dolgem duševnem prebavljanju in pripletavanju različnih dogodkov se mu je posvetilo naposled tako na naglem, da se je z roko tlesknil po glavi, češ: kako da se precej nisem domislil tega. Namah mu je šinilo na um, da se je potres prigodil baš tisti dan, ko so njegova mati pekli pogačo, da jo ponese k Porenetovim. Rajna stara Porenela je rodila tisti teden hčer, kateri so bili njegova mati za krstno botro. In krstna botra mora poslati po starem običaju pogačo novemu zarodu. Tista Porenelina hči, pozneje omožena Cuclja, je umrla letošnji predpust — večna luč naj ji sveti! — petinpetdeset let stara, torej bo že petinpetdeset let od zadnjega hudega potresa.

Ko je stric Andrej dognal to stvar, je položil radovoljno trudno glavo na blazino in zamižal, kakor počije učeni starinar, kadar je po dolgih naporih do korena utemeljil, iz katere dobe je črepina, ki jo je našel v zemlji.

«Bog ve, kakšne dogodke bi bila prebavljala Andrejeva duša, da ga ni zmotilo štokljanje pred kočo in zatem trkanje na okno. Prisopel je bil namreč iz vasi njegov prijatelj Krulčev Peter, ki je stanoval v drugem koncu njegove koče.

Tesar se je skrila za župniške hleve, ko je bil pobegnil od Smoletove gostilne, ker se mu je zdel kraj okrog župnišča svet in najbolj varen. Videl je, kako je zdrknila streha z zvonika in kako se ziblje župnišče. Hotel je v strahu zakričati na ves glas, pa beseda mu je brez zvoka trepetala na ustnicah. Ko pa so poleg njega zakrulile svinje, so mu vstali lasje pokoncu in je zapustil svoje zavetišče ter zbežal domov.

«Andreja, Andrejka!» je klical Peter in trkal na okno.

«Kaj pa je?» je vprašal nevoljno stric Andrej.

«Oh, še vprašuj, kaj? Ali ne vidiš, da gre narazen svet, da pokajo skale? Moli, prijatelj, in premišluj, ali si pošteno opravil veliko nočno izpoved ali si utajil kaj!»

«Peter, dobro zapri in zakleni v svojem koncu! Ob takem času je vse zmešano in slepo; le tat se kaj rad priplazi in uzma. Le poslušni me!»

Tesarju se je zdelo, da si izvoli boljši del, če izmoli par očenašev za večno zveličanje, nego da se ukvarja s skopim in trdovratnim prijateljem. Zapustil je torej okno, in ker si ni upal v kočo, se je utaboril pri deskah, ki so v skladanici ležale pred kočo. Pokleknil je na rodno mater zemljo, naslonil se s komolcema na skladanico in skrušenega srca je poglobil glavo k deski. Pri vsakem sunku je šklepetaje z zobmi dvignil glavo in pogledal, stoji li še kočica na svojem mestu. In ves prepadel je klical v goro, kakor je slišal v narodni pesmi: «Pomagaj, Bog, svet' Valentin in njegov brat svet' Peregrin!»

Tako ga je našel Tone.

«Kje so pa stric?» je vprašal očanca.

«V koči leži klada kladasta in roke drži na svojem denarju, da mu ga ne odnese tat in ne sne molj. Idi, idi in mu reci, naj pusti posvetne stvari pri miru in naj prosi nebesa odpuščanja grehov, ker kdo ve, če ne bomo stali v kratkem vsi pred večnim sodnikom. Zdaj le dobra dela in čista vest kaj zaležejo, vse drugo je ob veljavo.»

Tone je stopil k oknu in potrkal nanj s tako silo, da se je odprlo.

«Dobro jutro, stric!» je klical skozi odprtino. «Prišel sem pogledat, kako se vam godi in če potrebujete česa.»

«Boljše jutro nam Bog daj!» je klical stric, pokašljujoč v postelji. «Živ sem, le hripa me mori, da se Bogu smili.»

«Zakaj pa iz kočje niste šli? Kako lahko bi se bilo na vas podrlo! Pri nas nočimo vsi na zelniku.»

«Oh, kam pojdem, ljubi moj? Tvoj oče se ne meni dosti, če mu prav pokradejo v hiši, saj ima dosti polja, lepe travnike in zarasle gozde in teh mu ne more odnesti nihče. Jaz pa nimam drugega, nego kar vidiš tu okoli mene. Če se tat priplazi in mi še to odnese, moram pa res kar od glada umreti.»

«Take sile bi ne bilo, stric.»

«Oh, ti si še mlad, pa še ne veš, kako je na svetu. Lej ga, zapri okno, mraz gre noter! Že tako mi je celo noč, kakor bi me tresla mrzlica, zdaj si pa še odprl okno. Kako, da sem ga tako slabo zataknil!»

«Potres vas stresava, stric, in ne mrzlica,» je dejal Tone in priprl okno. V tem trenutku se je prigodil zopet močan sunek, ne vemo kateri, ker težko jih je bilo šteti ono noč. Slišati je bilo v dalji votlo bobnenje, kakor bi se podirale Kamniške planine. Tone je plaho skočil od kočje. Dasi so zaškripali tramovi, se mu je vendar zdelo, da v leseni kočji

za človeka ni tolike nevarnosti kakor v zidani. Zato strica več ni hotel spravljati pod milo nebo.

Ko se je obrnil, je stal Krulčev Peter pred njim. In tako ga je ogovoril tesar: «Tone, ti si mnogo študiral in do nove maše bi bil lahko pricijazil, da si hotel. Pa ti že veš, zakaj si se z obema komolcema branil belega kruha in kateri stan je zate najboljši. Ali povej mi, kaj ti praviš, kaj to pomeni, ali bo sveta konec, ali nam še prizanese vsemogočni Bog?»

«Kdaj bo sveta konec, tega mi nihče ni vedel povedati v šolah; ali to je pa gotovo, da vse, kar zdaj živi, prej pogine, preden se pogrezne svet.»

Petra je zadovoljila tolika modrost; pri-
trknil je z glavo in nekako boječe rekel: «Bog se nas usmili! Jaz tako pravim, da pri tem delu ima tudi vrag svojo roko vmes, ali kaj bi rekel. Ali si videl nocoj kosmatina?»

Tone se je glasno posmejal.

«To ni za smeh, prijatelj!» je dejal užaljeni tesar. «Lahko se pač smeješ, če ga nisi videl; komur je pa dirjal tako blizu pod nosom kakor meni, ta se ne bo smejal zlepa.»

«Ali ste ga vi res videli?» je vprašal ne-
verni mladenič.

«Oj, videl, če ti pravim, videl! Da bi ga ne bil, ljuba duša! Od vašega kozolca se je pri-

peljal, lomastil mimo Smoleta in dirjihal dalje po širnem svetu. Oh, kako je hrul! Ne vem, ali je stal na vozu ali je sedel, to sem pa natanko razložil, da je bil vragu podoben. Ti ne verjameš, prijatelj? Skoprnel bi bil, to rečem, da si na lastno oko videl pošast. Tu ne pomaga nobena učenost.» Tesar je krepko pljunil, ker globoko mu je zamrzela prikazen, ki se ne klanja nobeni učenosti.

«I dajte, povejte, kakšna pa je bila tista pošast, da jo bom tudi jaz poznal, če se kako nataknem nanjo.»

«Kakšna? ... Takšna, oh ... Kosmata od vrha do tal, repata in rogata. Na sredipostno nedeljo sem slišal v pridigi govoriti o takšni mrcini. Oči žerjavica, na rokah kremplji in iz gobca je molel jezik, zakrivljen kakor srp. Tega pa ne vem, odkod je prihajalo tisto škripanje: ali je satan tako škrtal z zobmi, ali je voz zaškripal tako. Česar za gotovo ne vem, tega ne trdim. A ne želi si srečati nocoj tiste pošastil!»

Tone se je prilično začudil svoji fotografiji. «Kako pa ste mogli tako natanko razložiti, kakšen je bil tisti satan, ko je bilo ponoči in je tako hitro lomastil mimo vas?»

«Ljuba duša, saj sem peklenško prikazen malo poprej videl pri luči pod Smoletovo mizo; in ona na vozu ni bila nič drugačna:

ves tisti pasji gobec. Pošasti so si vse podobne kakor pisarji v nekaterih pisarnah. Bog nas jih varuj zdaj in na zadnjo uro!» Tesar je sklenil roke in iznova pokleknil k skladanici.

XI.

Tone je pustil Krulčevega Petra pri deskah ter se vrnil v vas.

Kam naj bi šel zdaj prej, ali pobirat tolarje, ali naj bi pogledal zopet k Smoletovim? Odločil se je za prvo, da ne bi ga prehitel kdo.

Ko se je bližal domači vasi, je jel oprezovati, ga li nihče ne vidi. Domačini so bili vsi za hišo na zelniku in od tam se ni videlo h kozolcu. Korakal je počasno dalje, oziraje se na vse strani. Dasi bi bil denar krvavo potreboval in bi ga kakov imetek rešil velike skrbi, se mu je vendar zazdelo, da ima misel na denar nekaj nelepega, nekaj težkega v sebi, in kako duševno ubogi so oni ljudje, ki se z vso silo pehajo za denarjem, ki ima le hipno srečo v sebi. In koliko je drugih lepih, vzvišenih misli, ki se ne dajo staviti v eno vrsto z ono nizko mislijo!

Kraj kozolca je zadel ob nekaj zvenečega. Snel je klobuk, pogledal na znamenje. Potem se je sklonil na vse štiri. Tolarjev je bilo res vse belo. Otipaval je oprezno po travi in po

biral v klobuk. Zdajci je zadela roka ob nekaj temnega in kosmatega ob kozolčevem stebru. Zgrozilo se mu je in zgabilo in brž je odtegnil roko, kakor bi se bil spekel. Poiskal je žveplenke, prižgal in pogledal, na kako mrhovino je naletel. Pri luči je spoznal, da leži na tleh kosmat meh, najbrž mačji. Ko je ugasnila žveplenka, je nastala za hip neprodorna tema pred njim. Mraz ga je izpreletel huje nego ob potresnih sunkih. Plašen se je ozrl v daljavo, da bi si poostril in razjasnil oči in se preveril, ali ni nihče opazil njegovega svetila. Nikjer ni bilo videti žive duše, dasi je šumelo in vrvelo v vasi kakor v ulnjaku v poletni noči. Pobral je kamen in prevrnil ž njim tisti meh, in glej — meh ni prazen! Prižgal je zopet žveplenko, in previdno držeč luč pod dlanjo, da ne bi bila vidna na daleč, je ogledaval meh ter ga preobračal. Ko se je prepričal, da se ne javlja nič posebno gabnega na njem, ga je previdno vzel v roko. Oj čudo — do polovice je napolnjen s kovanim denarjem! Na koncu binglja od njega precej debel jermen, pregrizen in prejeden. Tudi meh sam je preluknjan. Pogrelo ga je, ko se je začutil pred tolikim denarjem. «Mačji mehovi ne padajo z nebes,» je dejal sam pri sebi. «Tu je skrila nekdo svoj zaklad v kozolec, najbrž kakšen tat, ki ga je prinesel sem v temni noči. In

živali so ga našle in se lotile tega, kar jim je dišalo. Le prepovršno sem pogledal opoldne v kozolcu za križ. Tu imaš — zdaj je pa potres ves ta zaklad prerahljal in stresel na tla! In meni je, po pravici rečeno, napravil skrbi, mučne skrbi in nemara mi bo treba še k sodišču iti zaradi njega. Kam ž njim, da mi ga kdo ne ukrade? . . . Pa da se v Gabrovcu najde v teh slabih časih kar na kupu toliko novcev, to je imenitno. Ampak na tak kraj skrivati tako stvar, to ne kaže posebne iznajdljivosti. Jaz ga hočem bolje spraviti.»

In hitel je pobirati in spravljati v meh. V členkih mu je pokalo in vse ga je že bolelo, tako se je trapil po tleh. Ko se mu je zdelo, da je vse pobral, je vsul v meh tolarje, ki jih je nabral v klobuk. Potem je vstal, stisnil plen pod pazduho in korakal preko trate z obrazom človeka, ki se mu je važno delo obneslo, pa se ni zvalila še vsa skrb ž njega. Doma je zlezal na osek in tam je s povreslom prevezal in ovil zaklad. «Semkaj sem nosil v otroških letih skrivaj, da ne bi videl hlapec ali kakšen drug lakomnik, trdo in nezrelo sadje v mladivo; tu notri naj čaka mačji meh svojega gospodarja!» In porinil je meh za deščeno ograjo v slamo. Skočil je na tla. Težko breme je padlo ž njega, ko je odložil tuji denar. Zastudil se je, kako je mogel toliko misliti o

denarju nocoj, ko bi moral pravzaprav razdeliti svojo dušo na dve plati: ena bi morala plakati z narodom zaradi neskončne nesreče, druga bi se morala tajno veseliti luči prve ljubezni. Njegove misli so zavile zdajci v tisti tir, kjer jih je hotel imeti. Preden se je napotil k Smoletovim, je obvestil domače ljudi, da se stricu Andreju ni prigodilo nič žalega.

Smoletovi so bili zbrani na vrtu pri jarko plapolajočem ognju. Tone je postal za vrtnim plotom na poti. Njega ni mogel nihče videti, a on je dobro razložil, kdo je pri ognju. Spoznal je, da stoji pri Smoletovih gospod župnik, zato ni hotel stopiti k družbi: ne župniku in ne Smoletovim ni hotel izdati svoje skrivnosti. Šel je dalje po Gabrovcu. Vsak korak mu je kazal nesrečo, ki je zadela domačo vas. Tej tihi vasi, v katero je tako rad zahajal na počitnice, ki je do konca življenja ne pozabi, ki se mu zdi vedno prijazna in mikavna, kjer pozna vse prebivalce, kjer žive njegovi starši, sorodniki in znanci, kjer se mu zdi zemlja lepša in nebo sijajnejše nego drugod, tej dragi domači vasi preti poguba! In ne samo vasi, morda vsej pokrajini, vsej deželi! Kak ponos ga je navdajal, ko se je s šolskimi tovariši pogovarjal o napredku naroda, o razvitku prestolnega mesta, o lepši bodočnosti, in glej — ena sama noč preti uničiti vse nade, vse

kratkočasne sanje, prignati roj temnih oblakov na jasno obzorje! Oh, da ima Atlantova ramena, odnesti bi hotel ta toliko ljubljani narod iz krajev, kjer se je tako kruto oglasil podzemski orjak! A ne samo naroda, ves ta predel zemlje bi moral odnesti odtod, ker brez tega zemskega raja si ne more misliti svojih rojakov. Bog ve, kaj je res z Ljubljano, na katero ga veže toliko spominov in vezi, kjer prebiva njen oče. Ali se tudi tam trese? Ali prenese prestolnica ta strašni pojav prirode? Ali se še pomiri zemlja, ali se kdaj zjasne vremena temu toliko teptanemu narodu?

Pri kapelici sv. Jeronima pred župnijskim vrtom je naletel na kopo ljudi. Baš so drug za drugim poklekali na vlažno zemljo. Začeli so moliti litanije. «Kriste, usliši nas, Kriste, usmili se nas!» Taki kliki so doneli Tonetu na uho v najrazličnejših glasovih in vsi ti glasovi so bili razcviljeni. Snel je klobuk in se pridružil verni gruči. Dolgo so molili glasno in goreče; ko se je pa prigodil nov sunek, je bilo spoznati, kako se tem bornim ljudem trga in meša njih molitev: eden je na začetku litanij, drugi na koncu, tretji bruha iz sebe pobožne vzklike, ki se ne nahajajo v nobenih litanijah, a četrti brezslavno giblje ustna in plaho gleda na nebo. Marsikateri misli, da

zdaj zdaj treba storiti oni strašni skok iz časnosti v večnost. In ko poneha valovanje zemeljske skorje, vse zopet udari v redno, družno priprošnjo. Ko so odmolili, se je Tone tiho odtrgal od gruče, nadel klobuk in šel dalje po vasi. Povsod je videl ljudi na tratinah ali na njivah kraj hiš. Nekateri so bili v zimskih oblekah, drugi le površno oblečeni, ker si niso upali iti nazaj v hišo po obleko. Matere so zibale, tešile in dojile otroke, ki se niso dali zlahka upokojiti v takem nenavadnem položaju, možje so na vozovih pripravljali ležišča za deco, mladina je nosila skupaj drva in kurila ognje. Poleg človeka je taborila plašna živina, ker mnogi gospodarji je niso pustili v hlevu. Vsak je izkušal tako prilagoditi in izkoristiti okolnosti, da si spričo kljubujoče prirode ohrani življenje. Milo se je storilo Tonetu, ko je videl toliko nesrečnih ljudi. Obrnil je svoj pogled k nebu. Mirno se razprostira nebosklon nad njim, nastlan je tu in tam z rahlimi oblaki, ki se mestoma kopičijo že v težke svinčene gruče; neobjetno leži nad njim nebesni svod in pokojno, kakor bi se na tej borni zemeljski kepi niti las ne skrivil božjim bitjem. Strašna, nepozabna noč! Razburilne vesti lete po vasi, pri vsaki trumi ljudi se povečajo. Če se ustavi za gručo vaščanov, ki niso v molitvi, že sliši besede: sodni

dan, konec sveta in izraze, ki se nanašajo na pogibel zemlje in človeštva. Iz neke hiše je slišal uro biti dve. «Bog, kdaj bo konec te dolge noči? Ali si je nadel čas svinčene peroti?» je dejal sam pri sebi in že se mu je prijavil nov prizor.

Na gorenji strani Komarjeve hiše, ki stoji sredi vasi, tam, kjer se slamnata streha skoraj dotika zemlje, je zapazil nekaj ljudi. Ti ljudje so vpili, mahali z rokami, nemirno se kretali, tako da je bilo od daleč vidno, ko da pleše v nočni temi zbor čarovnikov, ki se prepirajo. Tonetu je precej šinilo v glavo, da se je Komarjevim prigodila nemara kakšna posebna nesreča, zato je podvojil korake. Ko je prišel bliže, je videl, da obupno krdelce le vpije in kriči v streho, h kateri je prislonjena lestva. V treh skokih je bil za hišo. Spoznal je oba stara Komarja, njega in njo, ki sta stala zdolaj pri lestvi, in dva možaka iz soseščine, ki sta se bila baš spravila po lestvi na streho. In slišal je starega Komarja klicati v streho in staro Komarko javkati. Izpod strehe pa je donel votel odgovor mladega Komarja in pronikav otroški jok je bil slišen od tam in kurje kokodakanje. Tone je slišal, da se je tudi tukaj, kakor pri Smoletovih, porušilo zidovje in zaprlo izhod prebivalcem. Možaka na strehi sta ga pozvala, naj pride

pomagat. V hipu je bil po lestvi pri njih. Vsi trije so jeli trgati streho. Po kratkem naporu so zagledali skozi odprtino brlečo svetiljko na dilah in družino mladega Komarja. Mladi gospodar je stal nepremično, stolpu podoben, držeč se poprečnega trama. Njegove velike in svetle oči, značeče grozo in strah, so se ujele s Tonetovimi. Poleg njega je stala desetletna Micka, hčerka po njegovi prvi ženi, v belem krilcu, razkuštrana in objokana. Videl je Tone, da se je obok nad stopnicami sesul, pogreznil in zaprl pot v vežo onim, ki so spali pod streho, videl je v kotu jato kokoši, ki so nemirno dvigale čopaste glave in po strani gledale na to, kar se godi v njih sicer tako mirnem bivališču, in kar ga je globoko presunilo, zapazil je na tleh podstrešja mlado Komarko ob tramu, z detetom v naročju; le pročelje njenega obraza je bilo videti izpod gostih las, ki so se usipali v naročje in pokrivali malega dojenčka, čigar v plenice zavite nožice so molele izpod take gorke odeje. In dlan materine desnice je pokrivala, kolikor je presegla, in grela pretanki povoj. Kakor bi hoteli greti nedostatno oblečeno telo, ki jim je dalo življenje, in da bi sami sprejeli od njega gorkote, tiščalo se je troje otrok svoje matere: najstarejši je stal za materjo, oklepaj z eno roko njen vrat, z drugo si je trl in mel

oči, plašno zroč preko materine rame na glavi v strešni odprtini; še en fantek in deklica, oba v samih srajčicah, sta se držala vsak na eni strani matere, rila glavi v njeno obleko in jokala. Materina levica je brezsilno ovijala deklico. Podobne slike usmiljenja in ljubezni Tone še ni videl nikdar.

«Hoj, Komarjevi, zdaj se pa le podvizajte, da vas spravimo na tla, preden se podere svet!» je vpil eden možakov na dile. A drugi, vaški krovec, je pristavil: «Ne bodi hud name, Komar, da smo ti razbrskali streho. Nismo ti preluknjili pokrivala zato, da bi mesec svetil tvojim kuram. Še to pomlad ti ga zopet lepo ogladim, če nas večni Bog ne pokrije s svojo večno streho. Prebudi ženo, da je ne pozobljejo kure! Hoj, Špelka, če si živa, čivkni besedo!»

Pa so začeli spravljeni mlade Komarje izpod strehe. Stari Komar, ki nikdar poprej ni maral jemati v naročje vnukov, češ, to je babje delo, jih je pritiskal nocoj gorko in goreče na svoje prsi, preden jih je oddal ženi. Najstarejšega, ki je prišel poslednji na vrsto, ki ga je smatral in tudi že uvaževal kot prihodnjega gospodarja svoje Komarjevine, je podržal nekoliko časa na svojih prsih in celo toliko se je bil raznežil starček, da je svoji ustni pritiskal na njegovi objokani očesci.

Komarjevi so bili že na tleh, a Tone je še sedel na strehi, kakor bi bil pozabil, da tu gori zanj ni več posla. Naslonil je komolec ob streho, glavo v dlan in gledal, kako se razpolože Komarjevi na njivi. Njegov pogled je letel večkrat preko vasi, kjer je plapolal na več krajih ogenj, poleg katerega so se premikale človeške postave. Kaj bi dal, ko bi se mogel zjutraj prebuditi na svoji postelji, bdeč sanjati dalje o svoji sreči, vse drugo pa, kar je doživel in videl to noč, odvreči kot strašne, a prazne sanje! Ali si opomore še kdaj narod, če je ves prizadet? Iz takih misli ga je zbudila temna postava, ki je prišetala na njivo. V njej je spoznal gabrovškega župnika.

XII.

Gospod župnik je bil tisti večer zgodaj zaspal. Čudne sanje so mu blodile po glavi. Sanjalo se mu je, da je umrl in šel k sodbi božji. Stal je pred odprtimi nebeškimi vrati ter gledal v raj. Ves zamaknjen v rajske lepote, je hotel že stopiti skozi vrata, da bi užival večno veselje po tolikem trpljenju in bedi, kar zagleda daleč tam v zraku nad neštetimi nebeškimi prebivalci frčečega človeka. Frči tisti človek, kakor bi poigraval z zračnimi valovi, pa se ustavi v zraku in obvisi v sinji

višavi; a župnik ga gleda ter se čudi, češ: tu gori imajo uganko zrakoplova že rešeno in dognano. Pa tudi temu se čudi, da dobiva oni v zraku čimdalje bolj znane znake in poteze, po katerih spozna naposled v njem samega svetega Petra. Jedva je prišel do tega spoznanja, pa se spusti sveti Peter iz višav naravnost proti njemu. V gromu in blisku leti, in ko stopi na tla, se potresejo nebesa od vrha do tal in rajska vrata šklepetajo kakor v silnem viharju. In tako zarohni svetnik na preplašenega župnika: «Kaj iščeš tod ti, ki si barantal za maše!» Župnik je strmel: «Oh, kako hribovsko zarobljeno govori... Olike nega Slovenca sveti Peter gotovo nikdar ni čital.» In spomnil se je, da sta s soslednjim župnikom tovarišem, ki ima pri svoji cerkvi toliko ustanovljenih maš, da sam vseh ne more opravljati, delala kupčijo za svete maše, tako da jih je prevzel nekaj on, ki nima pri gabrovški cerkvi plačanih maš, ter je dobil od tovariša za sveta opravila nekoč talar, ki je postal sosedu preozek, drugikrat sta se pobotala še za nekaj manj imenitnega. Sklonil je bedni župnik glavo in dvignil pogled, prosi seč milosti. In zelo se je prestrašil: sveti Peter ima silno oduren obraz, na eno oko miži, drugo tako ostro in srepo upira vanj, kakor bi mu hotel pogledati v vse žepe. Ker na prvo

vprašanje ni bilo odgovora, je svetnik v drugo vprašal: «Zakaj paseš svoje ovce v takšni duševni temi?» Tu se je župnik osokolil, pozvzdignil glavo ter ponižno odgovoril: «Saj stoji pisano: Blagor revnim na duhu...» Dalje ni mogel, ker že se je sveti Peter obregnil nanj, rekoč: «Slabo vam razlagajo pisma v vaših zavodih!» Pa je svetnik zaloputnil prav pred župnikovim nosom nebeška vrata s toliko silo, da se je potreslo vse okoli, zahreščalo in zagrmelo. Župnik se je v veliki grozi zbudil in skočil s postelje. Ali vse se še ziblje in giblje okoli njega, v steni nekaj počí, vrata se sama odpro in zunaj nekaj završi, kakor da se podira cerkev. Precej je uvidel, da se je prigodil hud potres. Bil je to že drugi sunek, o prvem je sanjal pred rajem.

Ves bled je tekel iz župnišča. Zapazil je, da se je zgreznila streha z zvonika. Nekaj časa je stal pred cerkvijo in ukrepal, ali bi šel pogledat v hram božji ali ne. Naposled se je osrčil in vstopil s cerkovnikom, ki mu je svetil. Videl je v cerkvi dosti razdejanega: tu in tam se je zganil kakšen svetnik ter se zaobrnil na stran ali naslonil na oltar; sveta brata Ciril in Metod v stranskem oltarju sta se zblížala, kakor bi se hotela združiti, da skupno pomagata slovenskemu narodu v veliki stiski; na nasprotni strani sta se sveta

Kozma in Damjan zasukala eden na desno, drugi na levo, ko da hočeta ogledati ves svet in izlečiti vse velike bolezni in nadloge, ki se ga drže; sveti Tomaž se je užaljen obrnil proti svoji blaženi Indiji; le sveti Florijan v velikem oltarju je gledal usmiljeno kakor drugekrati na župnika, ko da hoče reči: Ljubi moj Janez, za potrese pa jaz nisem, žal, žal! Pa dolgo župnik ni gledal na krdelo svojih lesenih svetnikov. Izprevidel je, da je tukaj vsaka pomoč za sedaj nemogoča in nepotrebna, in spomnil se je, da nocoj z besedo tolažbe lahko pomaga svojim nesrečnim župljanom. Zapustil je torej svetišče ter se napotil v vas. Na svojem potu je našel do kraja zbegane ljudi, ki so govorili najneumnejše reči o antikristu, koncu sveta in sodnem dnevu. Nekaterokrat se je spomnil svojih nocojšnjih sanj, kako mu je sveti Peter očital gabrovško duševno temo, in našel je nekaj zmisla v njih. Preveč je s prižnice govoril ljudem o zadnji sodbi, o hudiču in peklju in skoraj nikdar jim ni razlagal bolj bližnjih stvari: kako deluje Bog v svoji prirodi. Pa tudi tega se je spomnil, da mu je sveti Peter očital tiste maše, ki jih je opravil za obleko, in zapeklo ga je, da so materijalni pogoji njegovega življenja uravnani tako, da mora vzeti za mašo denar ali pa stvar, ki ima denarno vrednost.

Spominjal pa se je tisti večer tudi neke majhne krivice, ki jo je naredil pred leti enemu svojih župljanov — Komarju — dasi ni bila krivica v pravem pomenu besede. Kdo drug bi bil to že davno pozabil. Pred leti, ko je umrla mlademu Komarju prva žena, zapustivši mu triletno hčerko, je prišel mladi Komar v župnišče prosit, naj se mu za mladoletno hčerko po prejemščini prepusti sedež v oni klopi gabrovske cerkve, ki je v njo hodila njegova pokojna žena. Prejemščina znaša za sedež en goldinar. Dasi je Komar prosil in prosil, župnik mu ni hotel dati klopi po prejemščini, češ, deklica je premlada in ne potrebuje sedeža. Svetoval mu je, naj pride k dražbi, če hoče že na vsak način ono klop za triletnega otroka. Na dražbi je potem Komar res dobil ono klop za deset goldinarjev. Nesel je desetak v župnišče ter ga položil na mizo, rekoč: «Tu imate, gospod župnik! Ampak to vam povem, kaj se meni čudno zdi: meni se čudno zdi to, da je bila moja Micka za en goldinar premlada, za deset jih pa ni.» Od tistega dne se je župnik vselej razjezil nase, kadar se je spomnil Komarkine klopi. Uvidel je, da je Komar povedal pravo besedo, dasi po svoje zarobljeno, da mu je, držeč se stare, od svojih prednikov sprejete navade, storil nekoliko krivice, ker mu klopi ni prepustil za

prejemščino. Oni denar, kar ga dobi za klopi, potrebuje za cerkvene potrebe, no, on da cerkvi rajši iz svojega, nego pa da bi nalagal kmetom takšna bremena, ki v njih vidijo krivico. Ugriznilo ga je na duši, kadar je videl Komarjeve, in mnogokrat je premišljeval, kako in kdaj poravna ono zadevo.

Nocoj se mu je ponudila prilika. Na svojem potu preko vasi je prišel tudi h Komarjevim. Spoštljivo so ga sprejeli. Z mnogimi vzdihom so mu na dolgo in široko potožili svojo nesrečo. Dolgo je stal pri njih in tolažil, kolikor je mogel. Ko je zagledal za Komarjevimi stati Cijazovčevega Toneta, ga je pozdravil in pohvalil, da ga je najti povsod, kjer treba hitre pomoči. Naposled je položil mlademu Komarju roko na ramo ter mu rekel: «Rad bi ti pomagal, prijatelj, rad bi ti odprl svoje sobe, ali glej me — sam sem brez strehe. Potrpi do jutra, potem pregledamo vas in nadejam se, da pridemo vsi pod streho, četudi ne vsak pod svojo.» Tiho pa je pristavil: «Tistih deset goldinarjev za Mickino klop ti bom nazaj dal... saj veš... da se poravna star madež». Ko je bil tako oledel svojo vest, se je obrnil k Tonetu ter ga povabil s seboj po vasi, ker mu ima nekaj nujnega povedati. Šla sta po stezi na cesto.

Ko sta bila za hišo, je izpregovoril župnik: «Danes ste pa povsod hitro pri rokah. Tako je prav. Vi ste nesli Daničevo hčer izpod strehe?»

«Nesel, gospod župnik,» je odgovoril mladenič. On bi rajši prenašal ponesrečence po strehah in lestvah in jim otimal življenje, nego govoril o takšnih stvareh. Župnik je pomolčal in Tonetu je prišlo na misel, da mu bo treba stvar vsekakor razjasniti, ker strogi čuvaj gabrovških duš še ne more vedeti, kako se je pripetilo, da je bil s svojo pomočjo tako hitro pri rokah in ga nemara na tistem sumniči, da je sinoči po fantovski navadi oglaril pod Smoletovimi okni.

«Rešili ste morda obema deklicama življenje in velika sreča je, da ste prišli o pravem času k njima v sobo,» je izpregovoril župnik.

Tonetu je ugajala takšna hvala in odprla se mu je zatvornica mladeniške zgovornosti. Da bi izgledil vsak sum glede tiste pregrešne fantovske nerodnosti — tako je župnik v svojih propovedih bičal ponočno oglarjenje — je s kratkimi besedami razložil, kako se je zgodilo, da je bil za časa največje nevarnosti že pri Smoletovi hiši. Tudi o tolarjih je pravil. Župnik se je posmejal, ko je slišal o Tonetovi vožnji; a precej se je spomnil govoric, ki jih je slišal po vseh krajih vasi, in zmračilo se mu

je lice, pa je rekel: «Hvala Bogu, ki je poslal tako vrlega rešitelja; ali povedati vam moram, da je povzročil vaš pojav na vozu ljudem grozen strah. Po vsej vasi govore, da se je peljal antikrist in ne vem kdo še mimo Smoletove gostilne. Vsak ga je videl na svoje oči. Ljudje žive pri nas res v veliki duševni temi. Vsa moja zgovornost je skoraj bob ob steno: nekateri si ne dajo dopovedati, kako neosnovana in prazna je njih vera v podobne prikazni.»

Tone si je grizel ustnice, ker žal mu je bilo, da je prizadel siromakom toliko nepotrebne strahu. Župnik ga je prosil, naj to noč kolikor mogoče z besedo nasprotuje tej praznovernosti, ker ob ljudski zmoti ne smemo molčati in se ji smejati, ampak jo treba preganjati. Tone je rad obljubil, da stori vse, kar bi ljudstvo pomirilo.

Župnik ga je prijel za roko in mu govoril: «Še nekaj vam moram povedati. Od treh bližnjih župnikov so mi došla sporočila, da imajo tudi oni potres kakor pri nas. In ona dva proti Ljubljani mi javljata hujšega nego oni na štajerski strani.»

Za hip je umolknil, segel po sapo in nadaljeval v presledkih: «Bojim se, da nas je zadela v Ljubljani še večja nesreča nego tukaj, da je morda padlo pribežališče naše

narodnosti. Če je padla Ljubljana, padli smo vsi. Zato bi rad vedel, kaj je ž njo. Ali so ji prizanesli jezni podzemski viharji, ali so ji ugasnili luč prosvete, katero je poklicana izlivati po vsej slovenski zemlji? Verjemite mi, da to z moje strani ni prazna in puhla radoznanost. Do brzojavnega urada imamo uro daleč in kdo ve, če je ob tem času mogoče dobiti točnih sporočil. Vsi imamo v Ljubljani znance in prijatelje, ljudi, katerih usoda nam je pri srcu. Pri Smoletu imajo tam brata, strica in očeta, ki je moj prijatelj. Zato vas prosijo Smoletovi in tudi jaz vas prosim, da si daste napreči Smoletovega konja in se peljete v Ljubljano po profesorja Daniča. Smole sam ne more, ves zbežan je in treba je gospodarja pri domu, jaz tudi ne morem in moj hlapec je bolan. Če se v Ljubljani trese, misli Danič z vso silo svoje duše na Gabrovec. Morda ne more iz mesta, ljudje so tam med zidovjem še bolj preplašeni nego pri nas, in jedva čaka trenutka, da dobi tolažnega sporočila od nas. Idite torej, kakor sem vam naročil, najpoprej po vasi in povejte ljudem o tisti svoji vožnji; vam bodo prej verjeli nego drugim. Ko se začne daniti, pa zaprezite in hitite in pripeljite nam iz Ljubljane profesorja in pa dobro novico, da iz polnega srca zapojemo zahvalno pesem Bogu; in če že

mora biti... ako je božja roka udarila ves narod, prinesite mi žalostno novico, da možimo k Bogu, naj zopet dvigne narod, ki mu služi vekov veke.»

Župnik se je obrnil in si otrnil solzo. Bil je zelo dobrega srca in ves vnet za blagor svoje nesrečne domovine. Ta globoka skrb ob mogoči vsenarodni nesreči je silno ganila mladeniča. In ne samo ganila, vse njegovo dosedanje bitje je prevzela in napolnila ta skrb. Ta nežni čut, klijoč že poprej v njegovem mehkem slovenskem srcu, ga je osvojil sedaj popolnoma, tako da niti besede ni mogel govoriti, ko se je poslavljal.

XIII.

Tone je precej začel izvrševati župnikovo naročilo. Kjer je po vasi slišal govoriti babjeverne ljudi, je pristopil in vnet razglašal resnico. Ali težak posel si je naložil. Nekateri ljudje so bili tako zbegani, da si vere v satana nikakor niso dali vzeti. Še zmerjali in oštevali so Toneta kot nevernika. Posebno trdokorne so se kazali tisti, ki so mislili, da so na lastne oči videli peklenškega kralja. Niso si dali zlepa dopovedati, da je sedel na vozu in otepaval z rokama Cijazovčev študent. Gručo takih trdokornih mož in fantov, stoječih na

cesti pred Smoletovo gostilno, je prepričal o neosnovanosti njih abotne vere s tem, da jim je pokazal in pripeljal s travnika voz, na katerem je hotel prenočiti, ter ga postavil zopet pod domači kozolec. No, ljudje, ki še niso pozabili najhujšega strahu, so si neradi dali izbiti visoko nad vse druge vaščane jih dvigajočo misel, da so videli nekaj čudovitega, kar se ne prikaže vsako leto in vsakemu zemljanu. Pa res, kako imenitno bi se jim zdelo in kako prijetno bi jim bilo ob zimskih večerih veličati strah tiste noči in pripovedovati pri Smoletu ali pa doma kite pletočim ženskam, kako so videli na lastne oči hudirja, ki takrat — hvala Bogu! — še ni imel v žepu pisane pravice do človeškega rodu.

Na njivi za vasjo, jedva sto korakov od Andrejeve kočice, se je razpoložila gruča ljudi okrog ognja. Bili so tu večinoma zbrani posli iz vasi in taki, ki doma ničesar niso imeli izgubiti. K njim je stopil tudi Krulčev Peter, ko je zagledal njih ogenj, ker se je bil že naveličal skladanice in rožnega venca, in začutil je bil, čepeč na rosni zemlji, kako mu postajajo prsti čimdalje okornejši, da je ves trd od mraza in kako se celo njegova molitev polagoma ohlaja. Čveljev Marka je bil tej gruči za krčmarja. Dočim je Krulčevega Petra

silni pojav prirode tako preplašil, da se ni dosti več zmenil za ta svet, je ostal v Čveljevem Marku čut dobičkarstva neizpremenjen: dajal je svoj kontrabant kuhani brinjevec in borovničevец «na brado», kolikor je kdo hotel, znamenje, da je imel veliko zaupanja v obstanek človeštva. Poznalo se je, da so ti tako hipoma v cigansko življenje zabredli ljudje že dokaj prizadeli steklenicam poslužnega točaja. Sedeli so na deskah in na slami. Nekateri je bil dobro oblečen, drug le za silo, nekaterega je že prevzela dremota, drug je po tihem molil, ta je topo zrl v ogenj, oni je svojo desko pritegnil kolikor mogoče blizu ognja, da bi bolje grel premrle ude.

«Krulec, prijatelj, kaj povešaš glavo, kakor bi bil ploh padel nate. To ti povem, s teboj ne pojdem na oni svet, ker si preveč čemeran in žalosten. En glažek ga boš, da se razvedriš, a?» Tako je Marka silil v Petra, ki si je podpiral glavo v dlan, ležeč na slami poleg ognja.

«Meni se ne ljubi, pusti me, Marka!» je odgovoril tesar s težkim glasom. «Mera grehov je polna in kazen božja —» Krulec ni odgovoril. V tistem trenutku je med brinjem po rebri doli nekaj tako čudno bobnelo in vršalo, da so vsi obleganci ognja hipoma in hrumno skočili na noge. Strmeli so v temo, od groze buljili oči, ali videli niso ničesar;

le bobnenje so slišali, kakor bi kdo v prav kratkih presledkih udarjal na velik boben. Kaj je pa to? To vprašanje je bilo brati na vseh obrazih. Tisti bognasvaruj, ali kaj je bilo tisto, je skočil preko meje, zahreščal, se zakadil v trnje, kjer je rohneče zalajal pes, se zatesal v hosto — in niti glasu ni bilo več od prikazni. Hribi so pokojno stali nad Gabrovcem kakor poprej, v gori je zaskovikala neka žival tako tožno, kakor bi kdo življenje vil iz nje, in tožno je viselo nebo nad goro, kakor da je nataknjeno na njo.

«To je satan!» je vzkliknil Krulčev Peter.

«Antikrist je v hosti. Le pijmo ga še nocoj, saj ne vemo, doklej ga imamo!» je v nemal Čveljev Marka. In ta in oni je plašno pogledal proti hosti, preden je zvrnil glažek.

Na svojem potu je Tone naletel tudi na to krdelo. «Plaz zemlje se je menda odtrgal v gori in se zakadil v hosto,» je dejal, ko so mu povedali o groznem pojavu.

«Beži, beži, kakšen plaz! Odkod bi se vzel plaz!» mu je ugovarjal hlapec s Frtice, ki je po svoji velikosti za pol glave nadkriljeval druge. Ta človek je imel mesto suknje omotano žensko krilo črez ramena in prsi. «Svet pod Planjavo ni takšen, da bi se tam trgali plazovi. To ve vsak, kdor ne gleda v bukve.

Le meni verjemite, plaz to ni bil, ampak najbrž je vrag nesel Planjavčevega psa v peklo, tistega hudega. Ali niste slišali, kako je zalajal, preden se je vdrl v zemljo?»

«O, prav je storil, če je nesel res tistega,» se je oglasila s pojočim glasom postarna ženska iz krdela. «Mene je na pepelnično sredo, ko sem šla v Planjavo po slame za kite, tako šavsnil v nogo, da se mi še zdaj pozna, tako me je šavsnil.»

«A čemu bi nosil pse v peklo!» je zanikaval Tone, uporno obrnjen k hlapcu s Frtice, in smeh, izobraženega, marsikaj vedočega človeka mu je bil razlit na obrazu.

«Gospodo bo tam mučil ž njim: brezverce, oderuhe in pisarje.»

«To so neumnosti misliti, da bi bil to vrag ali antikrist.»

«Neumnosti niso. Ni vse neumno, kar se skuha v naši glavi. Poprej je po vasi rogovilil...» je menil užaljeni hlapec in se pogljiivo nasmehnil, češ, tudi mi nekaj vemo.

«Ni ga bilo na vasi in ne v Planjavi.»

«Kaj boš to trdil, če sem ga pa sam videl na vasi.»

In trdo bi se bila zbesedila Tone in frtiški hlapec, da ni zdajci pristopila k ognju nova oseba, gospodar Planjavec. Planjavec ima nekaj minut nad vasjo svoje precej razsežno

posestvo, ki se imenuje Planjava. Peča se zlasti z živinorejo in sadjarstvom. Živi sam zase, kakor bi bil že istinit planinščak in v vas pride malokdaj. Pri vašcanih velja za modrega moža in umnega gospodarja in z ne- kako spoštljivostjo gledajo k njemu. Na njem se vidi, da priuči včasi osamelost človeka globokih in stvarnih razsodkov.

«Frliški, pusti Toneta, naj pove svojo!» je miril Planjavec hlapca s Frtice, ki si ni dal dokazati, da je bil Tone oni, ki se je samotek peljal na vozu. «Tone je bil po svetu in je kaj videl, ti si se tiščal vedno le gabrovških peči, Tone se je učil, ti si kosil in krompir okopaval, torej več ve nego ti.»

«Zdaj lahko vsak tako pravi, ampak, kar sem videl, to je kakor pribito, in ni ga študenta na svetu, ki bi me mogel prepričati, da ni bilo tako, pa je amen besedi.»

Hlapec s Frtice se je lagal, zakaj dokazano je, da ni mogel videti namišljenega antikrista, ker je bil ob drugem potresnem sunku pre- daleč od Smoletove gostilne; ali imenitno se mu je zdelo veličati sebe za pričo takega groznega dogodka.

«Ali če ti pravim, da sem bil jaz tisti,» se je razvnel Tone. «Glejte, to se je dogodilo vse po naravni poti; tudi nastanek potresa se da lahko razjasniti... tu ni nič čudežev.

Zemlja se krči, leze proti sredini, takorekoč sama v sebe. . . »

«Kdaj si pa ti to videl? Ti nemara tudi slišiš, kako trava raste?» je vprašal hlapec.

«Da se zemlja krči, seveda nevidno za nas, to so spoznali in dokazali učeni možje. Zato nastanejo včasih pod zemeljsko skorjo prazni prostori, nad katerimi vise težke grude skal, ki z vso svojo težo silijo v praznino. Tiste podzemeljske grude ali plasti drži včasih le kakšna primerno majhna zagozda ali podlaga, da se ne pogreznejo niže v prazne prostore; kadar pa tista podlaga ali zagozda popusti, recimo, da jo moča izpodje in zrahlja, takrat zbobne grude in plasti z neznansko silo v praznine in svet se potrese, kakor se meja ne vdere vsa naenkrat, ampak se spelje nazvzdol plast, zanjo zopet druga, morda manjša, ali pa drči samo še zrahljana prst in pesek v dolino; tako se godi tudi z grudami in plastmi pod zemljo: zdaj se počasi sesedajo, drugikrat hipno zdrče. In glejte, kakor se je zgodilo nocoj v ogromnem z zemeljsko grudo, ki je zakrivila ta hudi potres, tako se je zgodilo v malem z našim vozom. Podložil sem ga z debelim kamenjem in potem sem legel nanj spat. Potres je podlogo zrahljal, na stran pomaknil ali odbil, in tako je zdrdral voz z menoj po vasi, kamor svet visi. Glejte, to se

je zgodilo in v tem ni nobenega čudeža; ljudje pa trde: antikrist se je peljal po vasi. Ali ni to neumna babja vera?»

Planjavec je umno poslušal Toneta, opiraje podbradek na palico; odobralno mu je pritrjeval. Tudi v krdelu so nekateri verjeli njegovi učenosti, pokoreč se Planjavčevi mirnosti. Drugi so se mu posmehovali. «Ti si izmed krivih prerokov, kakor se bere v svetem evangeliju, da bodo nastopili pred sodnim dnevom,» je prerekla baba z ugrizeno nogo razlagalca potresov in drugih stvari. «Ti si peti evangelist, ki bo nastopil pred sodnim dnevom, kakor so nam pravili gospod župnik.»

«Gospod župnik sam ostro obsoja in graja vašo prazno vero. Baš to uro sem govoril ž njim o teh stvareh.»

«Tone ima prav!» je kričal Čveljev Marka. «Svet se počasi krči. Le pogledjte, kako se je Koritniku skrčil grunt, tako da kmalu ne bo imel toliko sveta, kolikor ga potrebuje človek, da sede nanj. In — ali veste, kako je nastal potres? Zemlja gre v se in peklo postaja vedno manjše. To pa jezi peklenškega kralja, ki zato otepava in brca okoli sebe, da bi si napravil več prostora. In od tega brcanja se trese svet. — Kaj boste izvolili, Planjavčev oče, brinjevca ali borovničevca?»

«Pa mi daj lunek brinjevca, ker me zebe. Ti preklicana reč ti... hude čase smo doživeli,» je dejal Planjavec. «Hišo mi je menda pohabilo in si ne upamo noter. Tudi pri nas nočujemo zunaj. No, hvala Bogu, da so nam le udje ostali zdravi, pa si bomo škodo na poslopjih še popravili z božjo pomočjo in če bomo pomagali drug drugemu.»

«Tri dni bo zdaj tema, pravijo po vasi. Nič ne bo solnca in jutra ne bo, ne opoldneva ne večera,» je zaropotala baba z ugrizeno nogo.

«In žgancev ne bo, ne soka ne kaše,» jo je postrašil ironist Marka.

«Kaj menite, Planjavčev oče, ali bo res ali ne?» je vprašala baba.

«To ni nič. Jaz že čutim, da mi bije jutranja sapa v nos. Dolgo ne bo in imeli bomo zopet dan. Solnca menda ne bo, ker na Čemšeniški planini vise mokri oblaki.» Jel si je napravljati tobak. «Ampak tega še ne veste, kaj se je prigodilo na Kolovraškem?» je vprašal mirno.

«Ničesar še nismo slišali,» so odgovorili iz krdela.

«Kaj ste bili sinoči na Kolovraškem?» je vprašal hlapec s Frtice.

«Bil, bil. Kakšen strah je pa tam — ojl!»

«Povejte nam, oče!»

«Le poslušajte! K bratu sem bil šel včeraj popoldne pogledat v kolovraške hribe in

nazaj sem se vračal pozno v noči. Ali to pa rečem, da sem groze toliko prestal, po nepotrebem prestal, da nič ne vem, kako sem prišel nazaj v naš graben. Le to vem, da je včasi zavihral gozd okrog mene kakor ob velikem viharju.»

«Saj smo se groze tudi mi naužili — oh!»

«Potres sam bi me ne bil toliko preplašil, ali tisti Urijčkov Matija, ki je cunje pobiral tudi po grabnu in ga vsi poznate, tisti me je tako prestrašil, da se ga bom spominjal vse žive dni, in tudi naši otroci bodo govorili o njem.»

«Pa so pravili popoldne pri krščanskem nauku, da je umrl.»

«Umr!... smrt ga je stisnila... Bog mu naredi milostivo sodbo! Večkrat se je norčeval: umrjem rad, kadar bo v raju izpraznjeno mesto cunjarja, kajti drugega ne maram biti gori; tako se je bil navadil svojega posla. Zdaj pa stoji siromak pred božjim prestolom in Bog sodi, v čem je grešil.»

«Večna luč naj mu sveti! I kaj... ali vas je mrtev tako strašil?»

«Mrtev... še na parah se je pošalil z nami. On bi bil to noč kmalu od mrtvih vstal.» Iz krdela so se čuli obupni vzkliki k raznim nebeškim mogotcem. Gospodar s Planjave je nadaljeval: «Matija je tolikrat prenočil pri

nas v Planjavi in nam delal družčino, pa sem si dejal sinoči, ko sem šel mimo hiše, kjer leži na parah: moraš mu tudi ti zadnjo noč tovarišiti kratek čas. Bilo je že po enajstih, ko sem stopil v tisto hišo. Ljudi je vasovalo tam dosti. Pokropil sem mrliča in pomolil. Ko tako stojim pred mrtvaškim odrom in molim, zabobni pod zemljo in udari ob stene s tako močjo, da je vse skočilo na noge. Mrtvaška leščerba na steni je padla na klop, luč na mizi se je zazibala, okno nad mrličevim vzglavjem se je samo od sebe odprlo in mrlič se je začel gibati pod rjuho, kakor bi se bil že naveličal ležati na hrbtu.»

«O prežalostna mamka božja, prosi za nas zdaj in na zadnjo urol» je zahrumela baba z ugrizeno nogo in prav blazna je stekla po vasi razglašat to novo znamenje sodnega dneva.

«O, Jezus Nazarenski!» je viknil berač Devs, ki je bil tudi v krdelu, in zašepal je za babo. Za njim jo je udaril Krulčev Peter.

«Ali je vstal?» je vprašal nekdo iz krdela.

«Kako bi vstal? Le postrašil nas je Urijčkov Matija. Nihče še ni vstal od mrtvih nego Kristus in tisti, ki jih je on zbudil. Tega vam ne morem dopovedati, kako smo koprneli ob tem pogledu, kakšen vik in krik je nastal po izbi. Vse se je rilo k durim, tako da jih tisti, ki so bili prvi, nikakor niso mogli odpreti, kar

je še bolj pomnožilo zmešnjavo. Jaz sem bil še tako pri zavesti, da sem skočil k oknu za durmi in jih odprl; ali tako so se zagnali prestrašeni ljudje za menoj, da sem se s težavo skobacal skozi okno na trato. In bežal sem, kolikor so dale noge, drugi pa za menoj. Kar se tiče mrliča, je bil ves ta strah prazen: Urijčkov Matija je mrtev in prej ne vstane nego na sodni dan; le potres ga je toliko zasukal, da se je obrnil na stran. In tako leži morda še zdaj in čaka prsti. Ali strah nam je naredil velik.»

V krdelu so izpregovorili o tem čudnem dogodku. Da je prinesel isto novico kakšen mlečnozobnik ali človek, ki še ni utrdil svojega ugleda pri vaščanih, pa bi jo bili razteptali na široko in vsak po svoje, ali to, kar je povedal možak, so vsi verjeli in nihče se ni drznil razvijati drugačne ali nasprotujoče misli. Polegli so zopet mirno na svoja ležišča ter upirali poglede na gospodarja s Planjave.

Planjavec se je sklonil k ognju po utrinek. «Hudika... po vasi bo nemara tudi dosti škode,» je dejal, z gorečim utrinkom lahko se dotikaje duhana in obrnjen k Tonetu.

«Oče, vse narobe je v vasi in kvara bo menda mnogo,» je odgovoril mladenič, zadovoljen, da more izpregovoriti z razzsodnim človekom.

«Da bi le tresenje pojenjalo in bi nam po mladanska setev lepo vstala in bi nam Bog dal obilo letino, pa še bo vse dobro. Hiše bomo že popravili, saj les rad raste v naših gorah in kamen in pesek tudi,» je menil ravnodušno gospodar in vrgel utrinek nazaj v ogenj. Začel se je ozirati po njivah, kakor bi hotel razbrati, kaj je tam posejanega. Ker pa iz svita ni mogel videti, je stopil nazaj v temo in od tam se je oziral po rebri in po hosti, kakor bi iskal nečesa in bi hotel zapustiti družbo.

«Planjavčev oče,» je zaklical zdajci za njim Frtiški; «ali imate hudega psa še na verigi?»

«Psa še imam, hiše pa menda nimam, hiše,» je odgovoril Planjavec. «Še otrok ne vem kam spraviti. Kad, dobro novo kad z močnimi, železnimi obroči sem bil privalil izpod napušča, da posteljejo vanjo otrokom, pa hudik vedi, kako to, da mi je na vrtu ušla iz rok in zbobnela v dolino. Gori med brinjem bo nekje, če se ni zavalila noter doli v hosto.»

«Aha, sedaj pa vemo, kaj je poprej tako vršalo in hrumelo po rebri doli,» je vzkripel Tone. «Viž, Frtiški, kako modra glava si til Glej, kakšni so tvoji antikristi! Planjavčev oče, vaša kad je v hosti, tule bo skraja v češminju. Pomogel bi vam jo iskati, ker jo potrebujete, pa ne utegnem. Pojdi ti, Frtiški,

in pomagaj očetu iskati! Kako si trepetal pred tisto kadjo, siromak!»

«Noč ima svojo moč in ponoči se vse narobe vidi. Zjutraj, ko se dan zazna, bomo sodili že marsikaj drugače in tudi naše hiše se nam ne bodo zdele tako razdrte,» je govoril Planjavec v temi.

Hlapec s Frtice se je jel nekoliko sramovati svoje strahopetnosti. Vstal je in se pridružil Planjavcu, dasi nerad. Oprezno je stopical za gospodarjem ter globoko premišljeval. Ukrenila je njegova glava, da kad bo morda res kad, pa kako lahko se v njej skriva cela pošast. Malodušnost ga tudi tedaj ni zapustila, ko je valil s Planjavcem posodo v reber: skrbno se je oziral na kad in na brinjeve grme, ali se ne dvigne od tu ali tam kakšna prikazen, prežeča na njegovo krščansko dušo.

Ostala družba v antikrista ni več verovala. Tone je šel dalje po vasi, vršec župnikovo naročilo.

XIV.

Krulčev Peter je bežal domov. Povest ob Urijčkovem Matiji mu je zadala takšen strah, da ni vedel, ali je živ ali mrtev. Taka groza ga je obhajala, da ni hotel iti v svojo sobo.

Potrkal je na Andrejeve duri. Nerad mu je šel stric Andrej odpirat. Šklepetaje z zobmi je stopil tesar k prijatelju.

«Ali si dobro zaprl vrata za seboj?» je vprašal stric Andrej, ko je legel v posteljo. Peter si je z dlanjo obrisal mrzlični pot z obraza in prikimal.

«Le bi pogledal, Peter, v svoj konec ... Glej ga! Po kaj si prišel sem? Le meni verjemi: tat nikdar ne miruje.»

«Oh, kaj mi more vzeti! Orodje imam pri Porenentu, drugih stvari pa ne najde pri meni.»

«Ker vse zapiješ,» ga je pokaral Andrej.

«Gol sem se rodil, gol pojdem s tega sveta! Naj se zgodi sveta božja volja! Oh, Andrej, mrličji vstajajo iz grobal!»

«Ti si se ga menda zopet nalezel. Kje vstajajo mrličji iz groba?»

«Urijčkov Matija je vstal.»

«A — saj še pokopan ni. Čemu tvežeš take neumnosti! Ampak v svoj konec idi! Tat ti lahko vzame kožuh. Pri Koritniku so lansko leto pokradli vso obleko, naj je bila kaj vredna ali nič. Le posluhni me in poglej, če je vse zaprto in pa če si dobro zapahnil za seboj! Ti rad pozabiš.»

Oj, Andrej, ne bodi tako nezgubečen! Ne boj se tako za svoje zaklade, v večnost jih ne poneseš s seboj!»

«Kaj brbljaš vedno o zakladih, ki jih nimam! Kolikokrat sem ti že rekel: naredi nov zapah iz hraščine, bukov ni za nič; ti pa vselej pozabiš.»

«Pusti črvom in moljem, kar je minljivo, in se obljubiva v samoto delat pokoro, zakaj prišla je velika žetev in angeli poneso v božje shrambe dobro pšenico.»

«Pozebla je pšenica to zimo. Kako bodo ljudje plačevali obresti!» je vzdihnil Andrej, ki ni dosti pazil na tesarjeve pomine.

«Priatelj, vsa znamenja na nebu in na zemlji kažejo, da se nam bliža nebeško kraljestvo. In glej, nobena zapirka ne bo držala bogastva in odvzete ti bodo vse minljive stvari, naj tudi ležiš na njih.»

«Na čem ležim, avša neumna! Vsak praznik se ves dan potepaš po vasi, zvečer pa tukaj rogoviliš. Bolan sem, pa me tako žališ.»

«Naj bom neumen, če sem. Tisti hudo učeni ljudje, ki nam pošiljajo novine in bukve, ne bodo deležni nebeškega zveličanja. Preprosti, ponižni ljudje pridejo tja, kjer vsak dobi plačilo. Ampak, Andrejka, ti ne veš, kaj se godi po vasi. Ljudje molijo in jokajo v dva cepa, hiše škripajo, dimniki se gugajo, mrtvi vstajajo in z našega zvonika je padla streha na tla.»

«Stara je bila tista streha. Moj rajni oče so pravili...»

«In čudeži se gode po vasi, kakršnih ne pomni živ človek.»

«Kakšni čudeži?» je vprašal malomarno Andrej in zazeval.

«Tolarji so padali včeraj na zemljo.»

«Kje?» je vprašal stric, obrnil glavo k tesarju in razširil oči.

«Pod Cijazovčevim kozolcem. Oh, to so znamenjal!»

«Tolarji, praviš?... Kakšni tolarji?» je zakipel hipno Andrej z velikim zanimanjem za ta čudež.

«Pogoldinarski, okrogli... na videz pošteni, cesarskega kova.»

«Na zemljo so padali? Iz Cijazovčevega kozolca?» Postelja je zaškripala in krčevito se je dvignil bolnik, kakor bi se bila sprožila neka tajna sila v njem.

«Ali so padli iz kozolca ali z neba ali jih je vrag vrgel iz zemlje, tega ne ve živa duša. Najbrž jih je metal izkušnjavec.»

Stric je te besede živo poslušal. Obrnil se je na postelji in podprl težko glavo z roko. Grozne misli so ga burile. Noge je premetaval pod odejo, kakor bi ga pikale vanje strupene živali. «Poprej si rekel, da so padali, zdaj pa praviš, da so padli. Enkrat praviš, da jih je

vrag vrgel, potlej pa, da jih je metal. Ali jih je bilo več in večkrat?» je vprašal po kratkem premolku.

«Drug za drugim so padali, če niso prišli iz zemlje. Tvoj brat Jože je našel enega zjutraj, enega pa opoldne na trati pod znamenjem.»

«Poprej si rekel, da pod kozolcem!» se je razburil bolnik ter ostro uprl oči v Petra.

«A kaj vem, kje je bilo! Prišel sem prepozno h kozolcu in sam nisem videl, kje so padli in odkod. Tolarja sem pa oba videl v Cijazovčevih rokah. Kakor sem kupil, tako ti prodam.»

«Dva torej!» je zastokal stric Andrej. Zgreznil se je vznak v posteljo in sklenil roki. Zelenkasta bledost se je razlila po njegovem velem obrazu, iz katerega se je svetilo dvoje sivkastih, globoko vdratih oči. Nekaj časa je otrpel ležal, strmeč v zakajeni strop. Ko se je osvestil, je zopet dvignil suho postavo, naslonil se na komolec in milo zajechal: «Oh, Krul-Krul-Krulčev Peter... idi gori...» Tu se je premislil in s posiljenim kašljem si je prestrigel besedo. Zopet je ležal liki mrtvo telo in hropel. Visoko so se mu dvigale prsi, ker huda ura je razsajala v njih.

«To je strašno, Peter! Ali si nisi morda sam izmislil, ali si pa napak slišal?»

«Kaj si bom izmišljeval? Vsa vas je govorila o tem. Opoldne je Cijazovčev Tone zlezal v kozolec.»

«Kakšnega gruma je iskal tam?» je zavpil bolnik z ozlobljenim glasom in divje zroč v tesarja.

«Denarja je iskal. Lakomnost ga je zvalila. Pogledal je za streho...»

«Za streho?» je siknil bolnik in se pri-meknil k steni, da bi bil dalje od tega hudobnega Krulčevega Petra.

«Za streho je gledal, tja noter za križ, pa razen podgan ni dobil ničesar.»

Andrej je globoko segel po sapo in stisnil ozke skopuške ustnice. Nekakšna svetloba je za hip šinila po njegovem ozkem obrazu, kakor bi se bil odvrnil sovražnik, ki mu je pretil zasaditi nož naravnost v srce, kakor bi mu bilo odleglo gorje, ki mu je morilo dušo. Precej pa je nabral lice v skrbne gube, megla je legla na njegovo oko in skoraj mirno je dejal: «I kako, da si zlomek upa lesti na tak praznik v kozolec! Ali ne ve, da se ob veliki noči, vnebohoda dan in šmarne dni ne sme lesti na drevje, ne v kozolec in ne na streho? Če ni kače tam, so pa druge nevarnosti. Študiran je, vsega pa le ne ve in ne premisli.»

«Vrag je premotil fanta z denarjem; to je največja izkušnja. Dopoldne je našel tolar.»

«On tudi?»

«Tudi, tudi. Zato je pa zvečer tako moško sedel pri Smoletu za mizo.»

«Tri torej! Bog ve, koliko so jih pa utajili. Poznam jaz ljudi in njih požrešnost in lakomnost. In vse bodo zapili. To je žlahtal!»

Tako je govoril stric kakor sam zase. Postal se ga je zopet grozen nemir. Solze so mu stopile v oči. Temni oblaki so se mu prepeljavali po obrazu in dajali gubam še odurnejši izraz. Obračal se je na desno in levo, polagal roko na znojno čelo, z nogami je vlekel odejo s sebe, z rokami jo pritegal; na posled je urno sedel, kakor bi ga bilo hipoma dvignilo v postelji.

«Peter, prijatelj!» je zaklical milo in s slabim glasom. Tesar je brzo dvignil glavo, ker nekaj posebnega je pričakoval po takem ne navadnem nazivu.

«Peter, midva sva bila vedno prijatelja...»

«Bila, Andrejka, bila,» je pritrdil tesar. «Le na pustno nedeljo zvečer sem ti pa zameril, ko si me tako ozmerjal in mi očital, da vse zapijem, in si me tako trdo poterjal za najemnino.»

«Odpusti, Peter, in pozabi! Takrat si bil res malo siten. Pijan si bil prišel iz Blagovice. Tam se vselej napiješ.»

«Kako bom pijan! Štiri svinjske lonce sem nesel iz Blagovice, dva za Cijazovko, dva pa za Smoletovo in vse štiri sem cele prinesel v Gabrovec. Pa bom pijan? Oh, pustiva minljive reči, prijatelj!»

«Takrat sem se res bal, da ti kdo ukrade denar, ki ti ga je odšteli Martan za delo. Dobro sem ti hotel. Jaz sem bil vedno v skrbeh zavaljo tebe in rad sem te imel. Ko si pred tremi leti ležal bolan, ker je bruno padlo nate, ko si pri Cijazovcu pod prepahnil... ali ti nisem postregel takrat?»

«Pusti, Andrejka, kar je bilo! Dobrote so zapisane pri Bogu. Ali nocoj sem bil pa malo jezen nate. Bog tako tepe svet, ti pa, vem, da nisi izmolil očenaša nad navadno mero.»

«Oh, molil sem, prijatelj moj, molil. Za verne duše v vicah sem molil in za sovražnike,» je odgovoril ravnodušno Andrej; rahlo je položil glavo nazaj na blazino, nepremično zroč v strop, kakor bi imel misli, ki še niso dospele do odločne namere. «Ves večer sem molil... in premišljeval sem... in domov sem te želel, ljubi moj!»

«In ven sem te klical kakor koklja pišče, ti pa nisi prišel,» ga je rahlo pokaral tesar. «Ali

slišiš, kako to zopet vrši na nebesih in v zemlji? Usmiljeni Kristus nam prizanesi! To je glas trobente božjega sodnika. Oh, to so tista znamenja!»

Prijatelja sta se pokrižala in Andrej je zlezal s postelje ves se tresoč. «Grozovita noč je nocoj in res je najbolje pod milim nebom,» je govoril prijatelju. «To te prosim, Peter, da mi stražiš kočo, jaz moram precej k Cijazovcu.»

«Kaj boš ponoči hodil, saj še podnevi ne greš!» ga je ošteval tesar.

«Brat je le brat. Svojega sina je poslal k meni in jaz bi tudi rad pogledal, kako se mu godi in če ne trpi škode. Le posluhni me in straži! Obresti ti odpustim za pol leta za tisto, kar si mi dolžan.»

Peter ni dosti maral za tako velikodušnost, ker je bil prepričan, da se več ne bodo plačevale obresti na tem svetu. «Sam ne moreš iti, ko si bolan,» je dejal tankočutno, da bi pokazal, da ga je ganila Andrejeva bratoljubnost.

«Dobro se oblečem in sam pojdem z božjo pomočjo in oprt na palico.»

«Jaz bi šel s teboj, da ti pomagam, če te posilijo slabosti. Vkup sva živela toliko let, pa še skupaj stopiva pred večnega sodnika.»

«Ne, Peter, sam pojdem. Ti idi v svoj konec po kožuh in, če si moj prijatelj, pazi na dom, dokler se ne vrnem. Hodi pred kočo gori in doli in tudi okrog voglov včasih poglej! Nikar ne zaspi! Le kar idi, tukaj bom zaprl!»

Ko je Andrej tako odslovil svojega prijatelja, je segel v slamo pod vzglavje, izvlekel od tam zamazano knjižico, zavito v višnjevo ruto, pogledal plaho na okna, potem v knjižico, ali niso odletele kako iz nje njemu dobro znane številke; potem je odklenil težko skrinjo, ki je stala poleg postelje, in globoko pod obleko je vtaknil vanjo knjižico. Skrbno je pretipal vse stvari, spravljene v skrinji, in ko se mu je zdelo vse v redu, je zopet zaklenil. Tudi ni pozabil poskusiti, če so okna še dobro zataknjena. Potem je oblekel sivo suktnjo, nadel polhovko na glavo in potipal v žep, če ima vse ključce. Še enkrat je pomikastil krov od skrinje in, ko se nič ni podal, je vzel palico. Stopil je v vežo in zaprl duri; trikrat je povrtal s ključem. Pred kočo ga je že čakal Peter. Ko ga je še enkrat poučil, kako naj straži dom, je stopil na izgajeno stezo, ki je vedla k Cijazovcu.

In počasno se je premikala med ozelenelimi njivami upognjena Andrejeva postava. Peter je bistro gledal za sključenim, mračnim prijateljem, pletočim se v črni noči po polju. Ko

je ta zaprl za seboj leso Koritnikove vrzeli in izginil v temi, je tesar nevoljno zmajal z glavo ter rekel sam sebi: «Kam gre skopuh drugam nego pod kozolec iskat vražjega denarja, če se ga je kaj nakapalo ponoči! Pregrešni mašmon ga je izvabil, Bog bodi milostiv njegovi duši!»

XV.

Ko je Cijazovec po opravkih grede okoli hiše zagledal zopet svoj voziček pod kozolcem, se ga je obveselil kakor mati novorojenega deteta. Šel je oprezno bliže in bliže, in ko je stal poleg vozička in je videl, da je narejena in uležana na njem kaj pripravna postelja od sena, je rekel: «Viž ga, tudi hudir rad po mehkem iztegne svoja kosmata bedra. Še moj koc si je prinesel iz hleva. Navajen je peklenške gorkote, pa ga je zeblo na zemlji.» In ko je otipal v senu tolar, začudil se je čudom in strahom ter govoril: «Čisto brez srca pa tudi ni hudir: tolar mi je pustil na vozu za nagrado. Tu leži pa še eden in tukaj še eden! Gotovo se je kam daleč peljal, da je imel toliko denarja s seboj, morda na Dunaj po tistega ministra, ki jemlje naše sinove k vojakom in jih pošilja daleč po svetu, kjer pogube dušo in telo, če ne pa onega, ki nam

naklada davke in zatira našo slovenščino. Pa tolarji naj le čakajo do jutra; sedaj se jih ne dotaknem. Če bodo zjutraj celi, tedaj jih vza- mem v božjem imenu, dam po Devsovem nasvetu gospodu župniku vse, kar jih je tukaj in doma, vse jim ponesem; naj se berejo svete maše za rajne starše in pa za tiste duše, ki so naše priprošnje potrebne, pa za cerkvene potrebe naj se obrnejo.»

Po tem bogoljubnem samogovoru se je hotel vrniti nazaj za hišo, pa zdajci je zapazil, da gre nekdo po trati proti kozolcu. V došlecu je spoznal sina Toneta. Cijazovca je veselje zaradi najdenega voza do kraja razmehčalo: nobene jeze ni čutil več do sina. Ogovoril ga je mehko, kakor bi ne bilo nikdar nasprotja med njima. Ko je Tone videl očetovo dobro voljo, je začel preganjati njegovo zmoto glede antikrista in hudirja in vse mu je odkrito povedal, kako se je zgodilo z vozičkom, in tudi mu je natanko razložil svojo teorijo o potresih.

«I povej mi, Tone, kaj je pa s tolarji?» je vprašal Cijazovec, ko se je nekoliko potolažil glede potresa in antikrista.

«Ta stvar še ni popolnoma jasna. Najbrž je kdo ukraden denar skrtil v našem kozolcu in jaz sem včeraj opoldne prepovršno po- gledal za križ. Menda se je zemlja že včeraj

kolikor toliko tresla, le mi nismo čutili lahnega gibanja, ki je bilo že toliko močno, da je stresalo tolarje izza križa. Ta skrivnost se še danes popolnoma zjasni, le meni verjemite. Tudi v tem ni nikakršnega čudeža. Ko se zdani, nam pride marsikaj v drugačno luč. Kakor so se tolarji usuli s kozolca, tako se sipljejo podzemeljske plasti, če izgube ravno težje.»

To teorijo o potresih je čital Tone v knjigah in silno mu je ugajala; čimdalje bolj se je poglobljajal vanjo.

«Torej meniš, da je denar dober?» je tiho vprašal Cijazovec.

«Denar je dober, le ukraden je po mojih mislih. Na vozu je gotovo še več tolarjev, ki so padli s kozolca. Sicer se bo pa o tem danes še več govorilo po vasi, nego se je včeraj.»

«Kaj pa naj počnemo z denarjem?» je vprašal Cijazovec še bolj tiho.

«Razglasimo, da se je našlo toliko in toliko. Tat se ne oglasi, pač pa tisti, komur je bil ukraden.»

«Ko bi se pa tudi okradenec ne oglasil? Morda je že umrl,» je dejal skrbni gospodar. In dvignil je pogled k oblakom, ker sveti raj je zaželela njegova duša onemu nepoznanemu bitju.

«Tedaj je menda denar naš, ki smo ga našli. — Oče, jaz moram zdaj kmalu zapreči Smoletovo kobilico in se peljati v Ljubljano po profesorja. Ko se vrnem, pride vse na dan ... še danes.»

«Smole te je že iskal pri nas,» je dejal Cijazovec in oba sta šla na zelnik za hišo. Spotoma se je Cijazovec s prsti počesal po tilniku, ker mu je postalo žal, da je malo poprej ves oni denar obljubil za maše in za cerkvene potrebe, kajti naš možanec je zelo tesnosrčen glede onega blaga, za katerim se peha kristjan in nekristjan. In sklenil je, da pride kmalu preiskat posteljo na vozu, da ga kdo ne prehit. Ukrenil je tudi, da se ona bogoljubna obljuba ni nanašala na vse tolarje, ampak samo na tista dva, ki ju je otipal na vozu, in na ona dva v omarici, ker tolarjev, ki zanje še vedel ni, ni mogel obljubiti. In sploh — kako je mogel obetati one štiri, ko niti vedel ni, ali so njegovi ali ne? Če ostane denar njemu, že da, kar je prav, tako je bila pa obljuba prenačljena, torej neveljavna. — Stvar se je zasukala precej tako, da ogretemu Cijazovcu ni bilo treba ukrepati, kam obrne to blagodat.

Nista se oče in sin še dobro ogrela kraj ognja na zelniku, ko je prihitela izza hiše

Lenka vsa zasopla: «Oče,» je klicala, «oh, poglejte h kozolcu . . . pripeljal se je nazaj!»

«Kdo?»

«Antikrist . . . Voziček ima zopet pod kozolcem.»

«Beži, baba neumna!» se je razjezil Tone. «Voziček sem jaz pripeljal. Antikrista nikoli ni bilo in ga tudi sedaj ni.»

«I kdo pa leze v naš kozolec?»

«V kozolec leze kdo?» sta vprašala obenem oče in sin ter se spogledala.

«Viž ga, satana, še kozolec nam bo odnesel v pekel,» se je razjezil gospodar. Pa precej je umolknil.

«Tega antikrista bi jaz rad poznal!» je kliknil Tone in se v razmahu zagnal okoli hiše proti kozolcu.

Cijazovec je stal poleg ognja ves bled in prepadel. Zopet se mu je vtesala v dušo težka misel, da tisti denar le ni pošten in da mu je menda Bog poslal peklenško pošast zopet na vrat, da ga kaznuje, ker je tako hitro snedel bogoljubno obljubo.

Ko je pritekel Tone na sprednjo stran hiše, je zapazil, da se pomika neka temna postava po kozolčevih prečnicah navzdol. Pospešil je korake, da mu ne bi ušel ponočni gost. Skokoma jo je ubral po trati in baš je bil pri

znamenju, ko telebne ona prikazen s kozolca na tla. Slišal je težak, rohneč in grgrajoč glas, kakor bi težko umiral človek na trati. Trdo bi bil prejel ponočnega gosta, ki pride morda po krivični denar, da ni slišal iz temne mase, vijoče se pred njim, tako žalobnega stokanja.

«Če si kristjan, povej, kdo si in kaj iščeš tod?» je vprašal Tone skoraj grmeče, in oni na tleh je s pojemajočim glasom odgovoril: «Bog in vsi svetniki mi pomagajte! — Jaz sem, Tone.»

Neprijeten čut je spreletel mladeniča po vsem životu, ker je po glasu spoznal svojega strica Andreja. Postalo mu je jasno, da se je tu zaradi pogubnega mamona ponesrečil stric. Da leži pred njim kakšen tujec, ne bi bil mislil morda na hitro pomoč, zahteval bi bil brez posebnega sočutja od trpečega človeka točnega odgovora na svoje vprašanje. Tako ga je osvojilo ono nelepo in mračno čuvstvo, ki ob pojavu nizke pohlepnosti hipoma pade v idealno mladeniško dušo. No, stricu Andreju je trebalo brze pomoči. «Oče, pomagajte!» je zaklical proti hiši, kjer so izza ogle gledali Cijazovčevi nanj, na srčnega korenjaka. Gospodarja se je polastila hrabrost in polahkoma je tekel sinu na pomoč.

Kako se je začudil Cijazovec, ko je spoznal svojega brata, ležečega na tleh. Sklonil se je

k njemu in mu lahko položil roko na glavo in venomer miločutno ponavljal: «O, Andreja, Andreja! Ti siromak, ti! Ali si se kaj pobil, ali te kje boli, ali čutiš kaj bolečine?»

«Oh, čutim, čutim. Noga mi je odpovedala, zvil sem jo ali pa zlomil... Vstati ne morem... oh! oh!» Tako je tožil stric Andrej.

«Če je noga zlomljena, pošljemo po padarja Boltesa, on jo dene v dilce in vse bo še dobro. Pa kaj te je pripeljalo k nam v tej strašni noči? Povej mi, brate, povej! Ti bore siromak ti!» je govoril kolikor mogoče rahlo Cijazovec, popravlja je bratu razpeto suktnjo.

«Oh, Jože, res sem bore siromak. Ob vse sem prišel to noč, vse je izgubljeno,» je javkal stric ter se solzil. «Tistih petsto goldinarjev, ki mi jih je lansko jesen v srebru vrnil Martin, ko so Koritniku prodali grunt, tebi... tvojemu sinu Tonetu sem jih hotel zapustiti, kadar umrjem... pa glej — vse je proč! Tujemu človeku posoditi jih nisem hotel, saj veš, da posodi in vrni ne ostaneta dolgo prijatelja. Skril sem jih lansko jesen potem, ko so Koritniku ukradli, kar mu je še ostalo, v tvoj kozolec, ker jih zaradi bolezni nisem mogel nesti v ljubljansko hranilnico. Dejal sem: s pomladjo pride zdravje in potlej jih poneseš v Ljubljano. No, poglej moje gorje...

tat mi jih je odnesel in ukradel. Naj mu leže še po smrti na njegovi tatinski duši! Zdaj sem pa siromak, da ni večjega na svetu.» Debele solze so polile strica.

«Potolažite se, ljubi naš stric!» se je oglasil Tone. «Vaš denar ni ukraden, ampak je dobro spravljen. Potres ga je stresel s kozolca in jaz sem našel poln mačji meh in ga skril. Bog, ki je napeljal vaše dobro srce na to blago misel, da ste namenili tolarje meni, je naredil tako, da sem jih jaz našel. Naj se zgodi vaša in njegova volja!» Dobro je poznal strica in je vedel, kakšen učinek napravi nanj ta namig.

«Ali si jih res našel, ljubi moj Tone?» se je razveselil starec. «Ali si jih dobro shranil? Oj, prinesi mi jih, da jih poštejeva, če so vsi, in da greva iskat, če se je kateri izgubil. Prinesi mi jih, oh, saj vidiš, kako zelo sem nesrečen. Ne bo ti žal, če me posluhneš. Vseh petsto dobiš po moji smrti.»

«Bog vam daj še dolgo živeti, stric! Ampak to vas prosim, posodite mi jih štiristo, zelo jih potrebujem, da založim pri pošti. Pošteno vam jih povrnem in obresti vam bom dajal po šest od sto.»

«Po sedem boš dal, Tone. Zavoljo potresa se denar podraži. In pa tisti goldinar, ki si ga sinoči lahkomiselnost zapil, mi tudi povrneš.»

Tone je bežal na osek po skriti zaklad. V tem sta prišli tudi Cijazovka in Lenka h kozolcu. Gospodar je pritegnil voziček in nanj so spravili Andreja. Tipaje okoli sebe je začutil tolarje v postelji. S tresočo roko jih je pobiral in spravljal v žep. Ko je prinesel Tone mačji meh, se je stricu razjasnilo lice in minilo ga je težko, nemirno sopenje. Kakor mati svojega ljubega dojenčka, tako slastno je stiskal k sebi svoj zaklad in nič več ni zdihoval.

In po ovinkih sta peljala Cijazovec in sin Andreja okoli vasi v njegovo kočo. Obema je bilo tesno pri srcu in nerodno se je njima zdelo, da je stric tako nezgubečen, zato nista hotela ž njim naravnost po vasi; bala sta se vsestranskega izpraševanja in tudi roganja, ker neugodna ljudska obsodba zadene onega, ki je vdan skoposti in nezgubečnosti. V koči sta ga položila na posteljo in ga izročila Krulčevemu Petru. Tudi ta dobri, babjeverni človek se je nekako mehanično, brez srca kretal okoli svojega prijatelja, ko je zvedel, kje se je ponesrečil.

Cijazovec se je pomudil pri bratu, kateremu so odjenjale muke, ko je preštel tolarje. Padarja Boltesa in dilic ni bilo treba. Tone je hitel k Smoletovim.

Na Smoletovem vrtu je našel Smoletovko in obe deklici. Polonica je pomagala materi, ki je pristavljala lonce za kuho k ognju. Ženske so se ga obveselile in Smoletovka je šla precej naročat možu, naj zapreže. Rezika ga je že težko pričakovala, sedeč s podvezeno nogo na posteljni odeji in z rokami na kolenih.

«Rezika, zdaj sem pripravljen se peljati v Ljubljano, kakor mi je naročil gospod župnik. Potresna sila pojema in ta dolga noč se nagiba koncu,» je dejal mladenič, sočutno zroč na deklico.

«Idi, Tone, išči jih doma, če nimajo več doma, išči jih po mestu, v cerkvi, gostilni, v kavarni jih išči in pripelji jih sem!» je prosila deklica z glasom, ki mu je globoko segel v srce. «Ti si me rešil velike nevarnosti, ti si bil moj angel varuh... pripelji mi še očeta zdravega! In če v Ljubljani ni tako, povej jim, kako je pri nas. Reci jim, da sem razen te male praske na licu, ki me pa nič več ne boli, zdrava in da jih željno pričakujem. Kaj si bodo mislili o meni, da jih sama ne grem iskat, če so v nesreči in skrbih! Povej jim vso resnico: da sem srečno prestala potres, pa da me je prestani strah toliko prevzel in oslabil, da nikakor še nisem za dolgo pot.»

«Trdno sem prepričan, da bom v petih urah v Ljubljani in nazaj. Nadejam se, Rezika, da nas čakajo še veseli dnevi.» Tako je Tone tolažil skrbno dekle.

Prijela ga je za roko, kakor v zahvalo za izkazano požrtvovalnost in uteho. Sklonil se je k njej in trepetajoč jo je tiho vprašal: «Duša ... sinoči si mi rekla na oknu, da mi hočeš nekaj povedati. Ali smem vedeti tisto, preden grem v Ljubljano...?»

«Ti me še vprašuješ? Oh, da ti moram ob tej uri to praviti! In moj oče, moj oče...» Zakrila si je obraz z rokami. Po kratkem premolku je nadaljevala: «O tebi, Tone, sem vedno toliko mislila! Če sem čitala v knjigi o dobrih, poštenih ljudeh, sem tebe imela v misli; če sem molila, mi je govoril mojega srca glas o tebi; če sem se učila, si mi uhajal v mojo učenost, kakor bi bilo moje srce od davna slutilo v tebi pomočnika in rešitelja. Včeraj sem ves dan premišljevala: jutri mu vse, vse povem. In pripravljala sem se in bala sem se izpregovoriti. Oh, sinoči nisem vedela, da ti to tako lahko odkrijem... Ali še ne veš vsega? Ali ti še ni jasno vse ono, kar mi je ležalo sladko in težko obenem na duši? Ali ne slišiš mojega srca glas?» Vse se je razvezalo v njej: čuvstvo in jezik, in zvenel je njen srebrni glas kakor struna nebeškega

pevca. Položila je roko okoli njegovega vratu, pritegnila ga je bliže k sebi, zazrl se je v solzo njenega očesa in vedel je vse.

«Mati gredol!» je pošepnila Polonica, ki je od ognja sem poslušala razgovor src, ki sta ji bili dragi.

«Idi, idi!» je tiho dejala Rezika, stiskaje mu roko.

Nekaj minut pozneje je Tone trenil z vajeti po Smoletovi kobilici in speljal na belo cesto.

XVI.

Polahkoma je dirjala izpočita, čila kobilica po gladki cesti, se plašila ob cestnih znamenjih in ograjah, ostrila ušesa, kadar je zabobnelo pod zemljo, in pazno dirjala, dirjala. Do vratu je zapel Tone suktnjo in še uhlje ovratnika si je pridvignil na vrat in na podbradek, ker sedeč na vozu je začutil kmalu, da od vseh strani sili vanj rezek hlad pojemajoče noči. Na nebu, kjer je zvečer svetila že zelo priščipnjena luna in migljalo nebroj zvezdic, so se kopičili brez prozora vse vprek temnosivkasti oblaki, tisti, ki ne kažejo dobrega vremena. Čim bliže je šlo k dnevju in čim dalje je bilo od Gabrovca, tem bolj se je kisalo vreme. Sivkaste megle so

legle na hribe, razpoložile se po zakotjih in čim dalje bolj pritiskale na polje k cesti. No, Toneta vreme ni zanimalo, zanimali so ga ljudje. Upal je, da se pripelje kmalu iz potresnega predela v vasi, kjer že potresne sile ni bilo čutiti, kjer lahko poreče: tukaj se je potres odtrgal. Pa ta up' se ni hotel uresničiti. Povsod isti prizori in iste slike in stiske, povsod hrum in življenje, kakor da je sredi dneva. Ljudstvo je povsod pokoncu, luči gore, ognji plapolajo, njih odsvit objema nekaj malega okolice, vse drugo je še gosta tema, ker nastopajoča megla brani zaznanje dneva. Ob cestah, na travnikih ali na njivah se nahajajo ljudje posamič ali v skupinah, in v vsaki vasi vidi isto mrgolenje, iste mračne obrise trpečega človeka. Če se bliža hišam, doni mu nasproti pritajeno govorjenje, kakor bi si ljudje našepetavali skrivnosti sodnega dneva. Tuintam ga ustavi kdo, ker je Tone prvi voznik, ki se je pojavil na cesti. In izprašujejo ga: «Odkod si, prijatelj?»

«Gori od Gabrovca,» odgovarja mladenič in tudi njemu posije radovednost na obrazu.

«Ali je tudi gori tako?»

«Oj, tudi! Ali veste, kako je v Ljubljani?»

«Nič ne vemo.» In kobilica, ki vselej ve, kdaj mora umiriti svoj beg, vkuje oko v temo in spešno klopota dalje.

Že se je dvignila cesta iz doline, v kateri leži Gabcovec, že se napeto vije po skrajnih gorskih odrastkih, ki od Kamniških planin mole v ravno polje. Zdanilo se je, ali pravega dneva ni: pusto, mračno in vlažno je vse okrog in kakor bi gledala iz vlažne megle surova noč. Peljal se je kakšne četrte ure po samoti. Bog ve, kolikrat je šel že v svojih dijaških letih po tej cesti, a nikdar se mu ni zdela še odurna. Vidijo se ž nje Kamniške planine, v daljavi se svetijo, kadar je zrak čist in prozoren, veličastni vrhovi Triglava, mnogo cerkvic in vasic se vidi na levo in desno, spredaj in zadaj, a danes se čez vse to razprostira neprodorna megla, kakor da hoče narava sama prikriti strašno gorje očem človeka, nevajenega njenih najgroznejših pojavov. Na tej samoti stoji hiša kraj ceste. Tone se je radovedno ozrl nanjo: bila je zaprta — prvo bivališče, ki pred njim ni videl stati ljudi. Precej za hišo pa je zaslišal tik sebe na desni strani otroški klik: «Mož, a... mož!» Ozrši se je videl poleg voza teči dečka s prijetnim, suhljatim, temnikastim obrazom, gologlavega in golorokega. Tone mu je smeje namignil, češ: dobro jutro ti Bog daj!

«Huk... možiček, levo kolo boste izgubili, pogledjte no!» je kliknil fantalin in Tone se je

nagnil in ogledal voz od leve plati; pa nobene škode ni zapazil na njem.

«Desno, desno!» je klical deček, in Tone se je obrnil na desno plat, pa tudi tu ni bilo kvara. Vzravnal se je na vozu, vtaknil pod bradek v ovratnik in je prihuljeno gledaje predse mislil o tem, kako bi z bičem ošvrknil drznega fantalina.

«Kam se pa peljete tako zgodaj, a?» je vprašal deček, ki že ni tekel več vstric voza, ampak primerno daleč za njim.

«V pasjo vas po koš klobas,» je mirno odgovoril Tone ter krepko stisnil bič v roki.

«Ali res? Pozdravite mi tam svojega pasjega botra!» je zaklical upehani fantalin, in Tone se je obrnil, da bi ga pripalil. Ta nakanana se mu ni udala, ker je deček, sluteč nevarnost, bil že toliko zadaj, da ga ni bilo mogoče doseči. Jezik in osla je še pokazal vozniku, preden je izginil v megli, kakor bi se bil raztopil v njej.

«Hvala Bogu,» je mislil Tone, «tukaj potresa menda ni bilo. Ljudje so drzni in samozavestni. Ni jih strahovala in potlačila šiba božja.» Zdajci je zaslišal od leve plati votlo bobnenje. Oplašen je naostril posluš: hrumenje je trajalo nekaj minut. «To je južna železnica. Tudi v Gabrovec se sliši včasih tako

bobnenje od Kresnic in od Laz. Svet se še ni podrl, ker železnica še vozi. Hi!»

In kobilica je še čvrsteje potegnila. Pri neki podružnici je bila ura pet. Spomnil se je, da to jutro še ni slišal nobene cerkvene ure biti in da nikjer ni zvonilo dneva. Tudi to je smatral za dobro znamenje, da tukaj ure niso obstale. Nada, da potres ni zadel vse dežele in da je morda prizanesel stolnemu mestu, ga je toliko pomirila, da je pozabil bedo, ki jo je zapustil za seboj. A v Gabrovcu ni pustil samo bede — vsa sreča in blaženost njegovega življenja se nahaja tam. Razburjenost se je umaknila blaženi misli, ves se je razmehčal in raztopil. Nepremagljiva utrujenost se ga je polastila, spanec, mučni tovariš popotnih ljudi, mu je silil na oko, obrvi so mu zatrepetale, nagnil je trudno glavo na prsi in dremota ga je prevzela. Cinceje z glavo se je pripeljal v vas.

Glasna molitev ga je prebudila. Dvignil je glavo, začuden pogledal okoli sebe in hipoma mu je padla turobna zavest na srce. Razvedril se je in snel klobuk. Pri majhni in lični kapelici Matere Božje kraj ceste je bilo precejšnje krdelo ljudi, ki so se zbrali, da opravijo skupno jutranjo molitev in priprošnjo. Tone je nategnil vajeti in pustil iti kobilico v počasnem koraku, ker od potu se je kadilo od

nje. Oziral se je po ljudeh. Česar ponoči v Gabrovcu ni mogel razbrati, je zapazil tukaj: človeka je izpremenila, zgubala in postarala ta dolga strašna noč.

Konec vasi je srečal slabotnega, plešastega starčka. Poleg njega je šel razcapan deček, ki je nesel hlebec kruha v roki. Deček je ne= prestano gledal v starca in se mu smehljal; kazal se je silno čilega in bodrega, vsaka žilica se je tresla na njem, očitvidno od veselja za= radi kruha, ker je dvigal hlebec in ga kazal starcu in oči so mu sijale, kakor bi oznanje= vale očetu in vsemu svetu lepo novico: Glejte, tudi danes bova jedla! Tone si je mislil: ta človek pripada menda onim nomadom, ki jim pravimo berači. Tako je danes tukaj, jutri tam, vse sliši in vidi in ve nekaj.

Tone se je nagnil s sedeža in vprašal: «Oče, kje ste prenočili nocoj?»

«Pod milim nebom, prijatelj božji, na beli cesti, v sivi megli. Kje bova prenočila z Markcem drugje!»

«Ali kaj veste, kako je tam na savski strani, proti Ljubljani?»

Starček se je s steklenimi očmi ozrl vanj. «Hudo je, da hujše ne more biti.»

«In v Ljubljani?»

«Pravijo, da je tam vse na kupu, vse njih gosposke hiše so se podrle; niti kamen ni ostal na kamenu. In Šmarna gora se je podrla v Savo in Golovec se je zgreznil v Ljubljano in v Grintavcih so popokale skale. Naju so v soboto iztirali iz Ljubljane, ker sva siroka prosila po hišah vbogajme. Zdaj pa tudi oni nimajo svojih gosposkih hiš, ker jih je Bog udaril zavaljo njih trdosrčnosti. Pa odpusti jim Bog njih dolge in reši nas hudega zdaj in na večne čase! Na Posavju so pa dobri ljudje, prav dobri ljudje so tam. Hlebec kruha so nama podarili, jeli, Markec? Bog jim plati zato in reši jih hudega zdaj in na zadnjo uro, amen!»

Solzav in ubit je bil starčev glas. Tone je izprevidel, da od človeka, kateremu se menda meša, ne dobi točnih sporočil in da trati čas, mudeč se ž njim. Segel je v žep, vrgel nekaj krajcarjev starcu v klobuk in pognal. A ni še mogel verjeti, da bi bila razpadla Ljubljana v razvaline, ker nekaj strašnega je imela zanj ta misel.

Na mostu rečice, ki teče s Kamniških planin, je zapazil, kako mu hiti nasproti mož srednje velikosti, v lahki, elegantni obleki, po kateri bi ga bil štel med gospode, da ni fine obleke tako zelo kazil oguljeni klobuk, izpod katerega so nerodno štrleli temni lasje, in da

ni nesel precejšnje cule pod pazduho. Mož je uporno gledal v tla in tekel, kakor bi gorelo za njim.

Še preden je bil popotnik vštric konja, je klical Tone nanj: «Ali prihajate iz Ljubljane, prijatelj?»

Popotni človek je prikimal in nekaj zamomljal, hiteč dalje in ne da bi se bil kaj zmenil za voznika.

«Lepo vas prosim, gospod, povejte mi, kako je tam?» je molednil Tone z jako vljudno, pa razburjeno besedo.

«Brezno solz lije Ljubljana. Vse je proč, proč, proč!» je zavpil obupno popotnik in dirjal dalje, mahaje z roko.

Tone je še nekaj kliknil za njim, pa oni se je že pogrezal v meglo. Stresaval je z glavo kakor človek, ki nerad verjame neprijetnemu sporočilu. Bližal se je mitnici. Tudi tu je pozvedaval. Že to samo dejstvo, da še pobirajo mitnino, mu je vlilo v obupno srce nekoliko tolažbe. Mitničar, kosmat, visok mož, ki je mirno pušil iz dolge pipe, mu je svetoval, naj vpraša na bližnji pošti, tam vse zve, ker gotovo imajo že brzojavna sporočila iz mesta. Pred poštnim poslopjem je videl kar tri čedne, prijetne in ljubeznive gospice, poštno upraviteljice, katerim so drugekrati gorela lica v sreči in zdravju, a danes so medlela

kakor od dolgega posta in ostre pokore. Tone je pozvedaval pri njih. Mlademu, krepkemu junaku so gospice rade odkrile vse tajnosti brzojavne žice: kako že vse jutro deluje brzojavna naprava in prinaša iz stolnega mesta novice, ki se vse ujemajo v tem, da je hudo v Ljubljani. Peljal se je dalje. Tiho je otrnil solzo in potegnil z dlanjo po obrazu. Kako se bo vračal v Gabrovec k župniku z novico, da bele Ljubljanec ni več, kako stopi pred Reziko, ako dobi žalostna sporočila o Daniču. Vse trenutke gabrovškega potresa je njegova domišljija spajala z vsemi mogočimi učinki potresa v mestu in dejal si je, da morajo biti strah, groza in nevarnost med tesnim mestnim zidovjem in med visokimi hišami mnogo večji nego v vasi. Srečal je kočijo. Pazno je pogledal vanjo, če bi sedel v njej Danič. Za zaprtim oknom je sedela ženska, ogrnjena v veliko rjuho in z detetom v naročju. Z drhtečim srcem se je pripeljal v vas, kjer je nedavno razsajal požar. Tudi tukaj so kočevali ljudje ob cesti. Jedva so si dobro postavili hiše in že zopet bo treba trdo prijeti za delo, da ostanejo živi. Videl je pred neko hišo na velikem vozu gručo cvetočih otrok. Sredi njih je sedel oguljen starček ter vil iz muževnih vrbovih mladik piščalke. In ves otroški zbor je piskal in se smejal in dobrovoljno se je

Tonetu z voza nasmihal starček, češ, poglej, kako modro sem ujel drobnjav, da se je nehala cmeriti! Mladeniču je dobro del ta prizor.

«Hi!» je dejal Tone in odrinil, ker zelo se mu je mudilo.

Vedno več ljudi je bilo videti na cesti. Bili so to beguni, ki so kmalu po polnoči zapustili Ljubljano, boječ se še hujših sunkov, in pa zato, ker nikjer ni bilo dobiti varnega prenočišča. Srečavali so ga peš in na vozeh. Ta je bežal k svojim sorodnikom, drug k prijateljem, nekaterega je gnal blazen strah na deželo, dasi ni vedel, kje dobi obstanka. Večina jih je šla brez prtljage, nekateri v oblekah nenavadnega sestava. Tone ni več pozvedaval; molče je razbiral osebe, ni li Daniča na potu. Kakor je on pazno gledal na te popotne ljudi, tako so ga tudi oni motrili z melanholičnim, sočutnim pogledom, kajti velika nesreča je nekako zbližala in združila ves rod. Čim dalje se je peljal, tem bolj ga je težila misel, da zdaj zdaj se mu razgrne megla in se mračna negotovost izpremeni v še mračnejšo gotovost.

Peljal se je po dolgih dobravah. Iz megle se je polagoma jelo svetlikati motnobelo, zidano znamenje svetega Janeza Nepomuka, stoječe na desni strani ob cesti. Pri tem

znamenju je v svojih dijaških letih navadno počival, ko je hodil na počitnice. In onostran se je jel rezati iz megle konj in voz in krdelce ljudi, ki so šli kraj voza. Tone ni pazneje pogledal na voz, ki se mu je zdel že od daleč preprost in ne ustvarjen za gospodo, ker ga je premotilo ono znamenje, v katerem je potres zaobrnil podobo svetega Janeza na stran, tako da je gledal proti Ljubljani. V tem ko je motril svetnika in se čudil učinku potresne sile, je zaslišal od leve strani klik: «Tone, Cijazovčev Tone!» Ozrl se je in spoznal v postarnem gospodu, sedečem spredaj na vozu, profesorja Daniča.

XVII.

Danič je sedel še pri knjigi, ko se je prvič krat potreslo, in ostalo mu je še toliko razsodka, da je nategnil nase vrhnjo suktnjo, dasi je vse ropotalo in šklepetalo v sobi. Ko se je prigodil drugi sunek, je bil že sredi trga pred rotovžem. Tu ga je prevzela neznanska groza. Zgrudil se je na stopnico pred vodnjakom in kakor omamljen je obsedel za nekaj časa brezčutno. Kmalu ga je predramil hlad. Opohtekaje se je vstal in ves je drhtel, vsi živci so mu bili pretreseni in razburkani. Prva

njegova jasna misel je bila Rezika. Kaj bi bilo, da je ona v Ljubljani! Umrla bi, koprneč v grozi. Zavil je nazaj v Špitalsko ulico; tam je bilo njegovo stanovanje. Dandanes, ko že ni več prejšnje Špitalske ulice in ne Daničevega stanovanja, pripoveduje profesor, kadar pride govorica na potresne dneve, da ne more razumeti, kako ga je tisto uro obšlo toliko hladnokrvnosti, da si je upal nazaj v svoje stanovanje po palico. Potem pa je bežal preko razbite opeke in gramoza, ki je na debelo pokrival tlak nesrečne Špitalske ulice, nazaj na trg. V svitu redkih svetilnic so hiteli ljudje mimo njega. Vse je vrvelo, kakor da je vsakemu za petami ljuti sovražnik, ki je sredi noči pridrl v mesto. Vse se seli, vsem je nebeški gospodar odpovedal bivališče! Plahih lic in strmečih oči je šel Danič in negotovih korakov, ko da je zdajci prišel v tuje, neznano mesto, kjer je vse drugače nego doma — ljudje niso tisti, govorica ni tako božja in način življenja je ves drug in noga se nehote obotavlja stopiti v ta neznani svet. Povsod se mu je zdelo, da je poteptana človeška sila. Kadar se potrese, se mu zdi, da zemlja uhaja njegovemu koraku, da ne more dobiti trdne točke, kamor bi stopil. Celo uro je taval po mestu. Mnogo je mislil o hčerki in mnogo muke so mu prizadele te

misli; sedaj ga je nekoliko ogrela nada, da v Gabrovcu ni tako, kmalu zatem pa je nov sunek podrl to nado in neskončna bolest mu je zatrepetala na očeh in na trdno stisnjenih ustnicah; blagroval se je, da hčerke nima pri sebi, a kmalu zatem je zopet koprněl po njej, čuteč grozno osamljenost.

Prišel je na prostor pred šentpetrsko vojašnico. Tam je že mrgolelo ljubljanskega naseljenja, ki je vrelo izmed tesnega zidovja na takšne prostrane kraje. Kako raznovrstnih stanov in poslov ljudje so v teh trumah! In nocoj noben stan ni tako visok, da bi prezrl bedo zdolaj, in noben posel ni tako nizek, da ne bi videl trpljenja zgoraj. Velika nesreča je zlomila oholost zgoraj in zavist zdolaj in poravnala vse razlike, ki cepijo človeštvo, in izginila je vsaka osebna prevaga in mržnja in vsak razloček kakor v temnih grobih. Delavec se je utaboril poleg gospoda, berač poleg bogatina, vse je udarila ista šiba, vsi imajo isto molitev v srcu. Bogotajec je našel starega Boga, s srcem se ga je spomnil oni, ki je prej vero hinavski hlinil. Ves način življenja se je namah izpremenil: siromaka in prvaka bivališče sta postala trg in ulica, obeh postelja je trdi tlak in rosna trava. Ljudje, ki so se prej sovražili in psovali, so si padali v naročja in prosili odpuščanja; oni, ki so se prej prezirali

in zatirali, so se našli in so našli po grozni katastrofi v svojih prsih pravi človeški čut in struno medsebojne ljubezni.

Šel je iskat voznika, da bi ga peljal v Gabrovec. Spotoma je pozvedaval, se li kaj ve, kako daleč sega potres. «Ali se kaj ve, kako je na deželi?» je vprašal navsezadnje gručo ljudi, ki je bila zbrana pod kostanjem za Ljubljano. Iz gruče se je izluščil izza privzdignjene okajene svetilnice piškljiv ženski glas: «Tukaj na oglu stoji baba in prerokuje iz kart, da se trese ves svet in ne samo zemlja. Veste, svet in zemlja ni isto; svetu pripada zemlja in vse, kar vidimo na nebu, vse zvezde, vidne in nevidne, vse to je svet, ako še ne veste; tako se bere v bukvah; zemlja je pa edino ta kepa, ki stojimo na njej. In ista baba prerokuje, da se bo treslo tri dni in tri noči; četrto noč se bo pa tudi še treslo in padla bo zvezda na zemljo, pravi baba, in gorje nam, če pade na suho. Zato molimo, da bi zvezda padla v morje in da nam prizanese neskončno usmiljeni Bog, ki vlada na nebu, na zemlji in pod zemljo!» V tolpi so udarili v glasno molitev. Odkrit se je Danič ločil.

Za Ljubljano je videl sedeti poleg svetilnice na sodčku sključenega in mršavega človeka, zavitega v havelok. Profesor se je ob

pogledu na to zvito postavo spomnil slike našega Stvarnika, katero je božji slikar na stropu sikstinske kapele zaradi nedostatka prostora tako mojstrski sključil, da se ji čudijo kristjani in nekristjani. Pa je šel bliže k zgrbljeni osebi. V njej je spoznal učenjaka Goremiko, tistega, ki se je ž njim prepiral pred leti zaradi slovniških oblik. Izza onega prepira sem nista, razen mrzlih službenih pozdravov, še nikdar govorila. Nocoj pa se je otajalo v led zakovano srce in z neko gorakoto v naglasu je Goremika zaklical: «Bog te živi, prijatelj Danič! Glej, dolgo sva se prepirala, kako se piše prav: čevelj ali črevelj; pa glej me, nocoj nimam na sebi ne črevlja ne čevlja, ampak v copatah sem odnesel življenje iz razsute hiše. A življenje je tudi v copatah še življenje.» Danič se je smeje poslovil z učenjakom.

Slišal je o vozniku, ki se je pripeljal o polnoči ves pohabljen s Črnuč, z zlomljenim ojesom in hromimi konji; nekateri so pravili, da je bil tako vinjen, da ni vedel, kako in kod vozi, drugi so trdili, da so se mu ob potresu konji splašili in vozili, kakor so sami hoteli. Danič je verjel drugim in silno ga je udarila v srce vest, da je tudi deželo zadel potres in to baš na ono stran, kjer je on doma.

Prišel je na Marijin trg. Tudi tukaj je bilo dosti ljudi. Glasno molitev je tu slišal in plaho govorjenje. Poslušal je radovedneža, nekoliko izpitega človeka, ki je pravil, kako se mu je ob prvih sunkih sanjalo, da je pri vojakih topničarjih, da njegova baterija besno vihra preko polja, in on da sedi poleg težkega topa in pod njim bobni zemlja, peketajo konjska kopita, rožljajo težki vozovi in on se v divji dirki premetava na trdem sedlu. Videl je drugega človeka, ki je nepremično kakor panj stal poleg ženske, ki je zibala dete, ter topo zrl predse, kakor da mu je zastala misel, prenehala ljubezen, želja in življenje. Trop vojakov je hitel preko trga in zavil v Frančiškansko ulico; slišalo se je od tam hreščanje opeke in gramoza, lomečega se pod njih trdimi koraki. In glej, na stopnicah frančiškanske cerkve je zapel tenko in enakomerno zvonček in za njim je nesel duhovnik popotnico umirajočemu bolniku. Vseh oči so se obrnile na duhovnika, ki je že s stopnic blagoslavljal vernike. S sklonjenimi glavami se je uvrstil narod za duhovnikom, ki je zavil proti Zvezdi. Na vsakih trideset korakov je postal in dvigal odrešenje. Danič se je pridružil iz prevodu in ga spremil tja do Zvezde. Tam sta bili dve prodajalnici razsvetljeni in odprti in njiju gospodarja sta stala s svojo postrežbo

na pragu in delila jedila in krepila in obleko ljudem, ki so bili teh stvari željni in potrebni. Pred prodajalnicama je duhovnik postal in blagoslavljal; ob bučanju pod zemljo je blagoslavljal one, ki so delili dobrote, in one, ki so jih prejemale. Vsa tolpa je padla v prah na kolena in vsem so prišle solze v oči, ker do takrat še nihče ni bil priča, da bi bilo veliko delo usmiljenja deležno takšnega javnega blagoslova, in vsak je bil prepričan, da je sama božja previdnost, hoteč pokazati človeku, katera je največja čednost, pripeljala semkaj duhovnika v njegovi vzvišeni službi. Danič je skušal goreče moliti, a ni mogel. Dušila ga je boleost, da ne ve, kaj je s hčerko, in vedno se je dvigal njen obrazek pred njegovim duševnim očesom, kakor bi ga klical k sebi na pomoč. V takšni duševni burji ni mogel zbrati misli k onemu, ki smatra že skrb ljubeče duše za gorečo molitev. Skoraj v obupnosti je bežal nazaj na Marijin trg.

Vedel je za voznika, ki ga je že vozil in je stanoval v Frančiškanski ulici blizu cerkve; tega je hotel poiskati in najeti. Ko bi pa voznik ne hotel ponoči zapreči, bi si ga rad zagotovil, da zapreže precej, ko se zazna dan. Pa dotično hišo je našel razbutano. Postal je pred njo in oprezoval, ali biva živa duša v

njej. V hiši je vladala mrtvaška tihota in tudi na dvorišču se ni ganil nihče.

«Ali iščete morda koga iz te hiše?» ga je vprašala zasolzena žena, ki je prišla od Ljubljanske gori in skrivala roki za obpršno ruto. «Vsi prebivajo nocoj tu zdolaj za vodo.»

Danič je povedal, kaj bi rad.

«Pa niste vi gospod profesor Danič?» je vprašala žena.

«Sem.»

«Oh, moj mož je tisti, ki ga iščete. Pravil je, da vas je že vozil. Kje pa imate svojo gospodično hčerko?»

«Na kmetih.»

«Potem bi seveda radi na deželo, Bog se usmili! Pa naš je napregel že pred pol ure. Neka gospa je prišla sama ponj in nemudoma je moral ž njo, namreč moj brat je peljal mesto mojega moža, ker imamo bolnega otroka.»

«Kaj pa mu je?»

«Bolan je bil že poprej, nocoj se mu je pa shujšalo, ko vso noč ni miru. Edinega otroka nam nebesa ne smejo vzeti. Ali ne veste, gospod profesor, katera lekarna bi bila nocoj odprta?»

«Nič ne vem, mati, mimo nobene menda nisem šel, ali pa je nisem videl.»

«Moj Bog, morda bo treba čakati do jutra. Če želite, kakor pravite, na deželo proti Domžalam, bo najbolje, da stopite na Posavje; na kmetih boste nemara dobili priložnost, da se popeljete naprej, kamor hočete. Pogledala bom k mestni hiši, je li ondi lekarna odprta. Bog vas obvaruj in vam daj srečo na vaši poti!»

XVIII.

Danič ni več omahoval. Edinega otroka nam nebesa ne smejo vzeti! — te besede so se mu zasadile v dušo. Bolezen tujega otroka ga je tako oplašila, da več ni mogel odoleti svojemu srcu. Ne temna noč, ne utrujenost ga ni mogla več držati v mestu. Napotil se je na Dunajsko cesto, da stopi nemudoma na Posavje. Čim dalje je šel, tem bolj je ponehaval utrujenost, tem bolj je rasla telesna sila in ž njo bodrost duha. Že beži mimo Sv. Krištofa, kjer mu počiva žena, in zdi se mu, da gleda materino oko iz nebes nanj in ga izpodbuja k vztrajnosti na trnjevi poti. Že hiti preko ravnega ljubljanskega polja, kjer se je tolikrat izprehajal s hčerko. Krog in krog leži debela megla, kakor siv zid mu zastira pogled v daljo. Ali caruje za njo nebeški mir velikonočne noči ali strašno gorje ljubljanskega

mesta? Dohitevajo in srečavajo ga ljudje, no, on se ne zanima za nikogar, ne pogleda nikogar; trese se zemlja, no, to ga ne ovira v begu: le eno željo neguje v duši in ta ga žene naprej. Ves upehan je prišel na Ježico. Tu je postal pri vsakem človeku, ki ga je videl za cesto; ali po vozniku je izpraševal zastonj. Posavci se niso zmenili za fijakarski dobiček: bodisi da niso bili vajeni ga jemati v svoje proračune, bodisi da jih je potresni strah tako prevzel. Vsak je imel svoj poseben izgovor, da se je odkrižal prosilca. Skoraj v nič se je zgrudila njegova duševna sila, ko je videl, da se je pol ure zastonj zamudil v vasi. Podobno se mu je godilo na Črnučah. Tudi tu je videl prizore in slike potresa in razgreta domišljija mu je v podobne slike in prizore stavljala hčer. Oko se mu je pomračilo in zasolzilo. Z bodrostjo duha je upadla tudi njegova telesna moč. Zopet so opešale noge in počasno se je pomikal dalje.

Dohitel ga je voz, na katerem so peljali bolnika. Sivolas starček je šel za vozom, poleg njega razoglava ženska srednjih let, ki je ihteč popravljala vzglavje bolniku; ob strani se je držal lestvice in neprestano gledal bolniku v obraz trinajstleten deček, v tem ko je drug deček, kakih desetih let, sedel spredaj na vozu ter poganjal rejenega in okornega konja.

Danič se je pridružil krdelcu. Dasi ni vprašal po vzroku žalostnega spreveda — da peljejo bolnika in odkod, je bilo itak jasno — pričel mu je starček razlagati, da le-ta bolnik je njegov sin, ki je že nekaj tednov ležal bolan v ljubljanski bolnici, in kako se je včeraj peljal ponj s snaho in vnukoma, ker se je sinu zdravje že toliko utrdilo, da ni potreboval drugega nego svežega zraka domače vasi; da ga je hotel šele v ponedeljek opoldne vzeti iz bolnice, po potresu so ga vzeli pa precej ponoči s seboj in zdaj ne vedo, ali se je bolniku povrnila stara bolezen, ali ga je le strah tako premagal, da se ne more držati pokoncu, in tudi tega ne vedo, kako je doma, ali imajo še svoje stanovanje ali ga nimajo več.

Danič je bil tako potr in zamišljen, da je skraja jedva našel primerno besedo tolažbe; kmalu ga je pa človeška družba toliko obo-drila, da je ž njo vred še dokaj čvrsto korakal. Celo jezik se mu je razvezal in razjasnil je ljudem s kratkimi besedami svojo zadevo in kako je zastonj iskal v Ljubljani in na Posavju voznika. Ko je starček izprevidel, da je gosposki človek, ki je sedaj njegov potni tovariš, gotovo truden od dolge pešpoti, ga je povabil, naj sede spredaj na voz. Profesor je blagroval dobre ljudi, sprejel ponudbo ter prisedel k dečku. Tako se je pripeljal do

onega blaženega znamenja, kjer je srečal Cijazovčevega Toneta. —

Lahko si je misliti, o čem je Danič izpraševal Toneta, ko je ta obračal voz pred svetim Janezom Nepomukom, o čem sta se pomenkovala na poti. Tone se ni naravnost odkril, ni postavil svojega srca takorekoč na dlan, nasprotno, postalo mu je nekako tesno v grlu, ko je govoril o profesorjevi hčeri: bil si je v svesti, da je polovico zaklada odvezel očetu, in mučila ga je skrb, kaj bo ta oče rekel o takšni prilastitvi, kadar zve o njej. Z neko mladeniško bojzljivostjo in negotovostjo je pojasnil profesorju položaj v Gabrovcu. Daniču ni bilo tako lahko odgnati tiste velike edine misli, ki ga je mučila od polnoči sem. V tem, ko so bila njegova vprašanja naperjena le na Smoletovo hišo, na njene prebivalce in na njih usodo, si je dovolil Tone, da bi prikril svojo srčno zadevo, semintam postranska pojasnila, ki se Daniča niso tako silno dotikala.

«Kako je pa Rezika prišla iz sobe, če je zasul obok stopnice pod streho, kakor pravite?» je vprašal Danič.

«Njo in Polonico smo spravili skozi okno na tla.»

«Po lestvi?»

«Da. Tudi Komarjeve smo na podoben način morali nesti izpod strehe. Tam smo ves krov raztrgali, preden smo mogli spraviti družino s kurjih gredi.»

«Ali ste pri Smoletovih tudi vi pomagali?»

«Da vam pravico povem, gospod profesor, deklici sem sam spravil izpod strehe, sam sem še o pravem času prinesel lestvo. Da, to noč bo pomnil Gabrovčan, dokler bo živel, to rečem. Da se je vse to dogodilo podnevi, ne bilo bi toliko groze. Kaj pa Ljubljana, gospod profesor... kako je tam?»

«Dragi prijatelj, zavila je naša prvostolnica v žalost svojo svetlo glavo in jo solzno sklonila do tal.»

«Torej je res, o čemer so me plašili spotoma?» je vprašal Tone ter vprl široke oči v profesorja.

«Res, res. Podira se mesto naših upov in ž njim se zgrezamo mi v prah. Edina nada je še ta, da se ponoči ne da presoditi nesreča. Gorje nam, če je Ljubljana padla za vselej kakor cvetica, zadeta od kose.»

«Če je padla, nikdar se ne osokoli naš narod.»

«Nikdar, žalibog!»

Obmolkneti za nekaj časa. Topo zreta predse, stežka dihata. V tem pa teče kobilica, kakor bi imela peroti na sebi; niti se ne plaši

več potresnih sunkov, ki so le nekakšen slab odmev poprejšnjih gromov; neumorno teče, kakor da ima na minuto izračunjeno, koliko potrebuje do doma, in niti za minuto je ne sme prevariti narejeni račun. Mati zemlja čimdalje bolj odstira megleno odejo in čimdalje bolj odkriva svoje staro lice, ki se mu grozne gube polagoma rahljajo in prehajajo v prejšnje dobrotne poteze. Lahen, komaj čuten dih jutranje sape prileti v odmorih potnikoma nasproti, pobrije v obraz in beži v daljo. Ježi se v jutranjem hladu bronasto, zdravja in mladosti kipeče lice Tonetovo in blede, ubiti, že nekoliko razorani obraz profesorjev, zaviti v razvihrano brado.

«Le hvala Bogu, ki vas je poslal, ko je bilo treba pomagati pri Smoletovih,» je povzel profesor.

«Mati Smoletova so me poklicali na pomoč,» je pohitel Tone z zamolklim glasom pojasnjevati, kako se je zgodilo, da je bila njegova pomoč tako hitra. Razložil je s kratkimi besedami ono zgodbo o stričevih tolarjih in o svoji vožnji, a modro je zamolčal Rezikino nezavest in kako je deklici izpiral rano in jo na rokah nesel iz podirajoče se hiše. Mesto tega dejstva je razgrnil pred profesorjem svojo teorijo o potresih, ponavljajoč, kar je trdil že v Gabrovcu, da je trepetlikala

zemlja nemara že v nedeljo črez dan in da je bilo ono trepetlikanje morda dim pod zemljo skritega ognja.

Daniču se je odvalil velik kamen od srca. Prijeten se mu je zdel glas srčnega mladeniča in blagroval ga je za njegovo vrlo delo, izkazano Reziki, in pa za to, da mu je prišel naproti. Tudi za ljudi, ki sta jih videla na cesti, sta našla polagoma, ko je bila poravnana ona prva in poglavitna zadeva, srce in besedo.

Že sta imela za seboj ravno polje, že je drdral voziček po gabrovški dolini. Mračno in neobjetno se je razpenjal nad njima nebo: sklon svinčene barve in le slab prosvit je pričal, kod se nese solnce za sivimi oblaki. Razgrnilo se je vlažno pomladansko jutro, zrak se je zgostil v težko plast, ki se je na živcih bolan človek tako boji. Iz nobenega dimnika se ni sukljal dim, ki je drugekrati oznanjal vaščanom, hitečim iz cerkve, da jih čaka doma tečno kosilo; nikjer ni čakala na pragu skrbna gospodinja pobožnih domačinov, ker običajna služba božja se tisto jutro še ni opravljala ne v Gabrovcu in ne v bližnjih cerkvah. V nobeni cerkvi še ni zapel jutranji zvon. Pusto, čemerno in surovo se tiščita hrib in gora, nevajena tolke grobne tihote. Ves Gabrovec tabori še vedno pod milim nebom, kakor da je Bog iznova pahnil

človeka iz obljubljenega raja ter postavil svojega angela pred vhodna vrata domov in svetišča.

Ko sta prišla popotnika sredi vasi, je čakala tam že vsa Smoletova družina ob cesti. Gorko je utripalo srce Daniču, ko je objemal svojo obvezano hčer, in sama sreča je zasijala Reziki na obrazu, ko je videla svojega očeta in vodnika živega in zdravega. Ozirala sta se po Tonetu, pa mladenič je že izginil, pustivši sorodne ljudi, da si brez priče razložijo doživljanje pretekle noči.

Kmalu se je približal tudi župnik. Srčno je pozdravil prijatelja. Ko je slišal o nesreči Ljubljane, so mu zamrlele oči, kakor bi se stežka branile solz, ki so se hotele pojaviti v veliki boli. Pozabil je dostojne, tihe spokojnosti, v katero se je silil vso noč, da bi dal dober zgled obupajočim župljanom. Zdelo se mu je, da je propadlo z Ljubljano vse ono, kar mu je bilo najbolj pri srcu na tem svetu, da se mu je zavrtilo življenje v ves drug, nov in neprijazen tir in zbrisalo vse njegove posvetne ideale. V jadikujoče, obupne besede je izlil svojo veliko boleost. Tudi Daniča se je sedaj, ko je videl hčerko v varnosti, polastila tuga po Ljubljani. Zapustil jo je v temni noči padajočo na kup, Bog ve, ali jo bo še kdaj videl v solčnih žarkih!

XIX.

V tistih jutranjih urah, ko se je Cijazovčev Tone nahajal na poti proti Ljubljani, se je prigodil v gabrovški dolini velik preobrat javnega mnenja. Ta preobrat je povzročilo župnikovo in Tonetovo razlaganje naravnih stvari in mnogo je k srečnemu razočaranju dolincev pripomogla tudi ta okolnost, da se je naposled po naravni poti razrešila ona velika uganka pri Cijazovčevem kozolcu. Ta razrešitev velike uganke se ni počasi razlezla po vasi; burno je letela od hiše do hiše, od glave do glave. Ko je ob polnočnih urah še marsikdo veroval v antikrista in se ga bal za žive in mrtve, je že letel proti jutru od kraja do kraja doline in od ust do ust klic: «Antikrista ni! Hudiča ni!» Tako omahljivo je javno mnenje, ki se nanje toliko greši na svetu, in tolike vrednosti je včasih ono, kar se imenuje glas naroda!

Vse to, kar se je godilo v dolini, je seveda vplivalo tudi na hribovske predele gabrovške soteske, kjer se potres skraja ni javljal tako grozovito kakor v dolini: poslopja so v hribih manjša, nekatera tudi lesena, torej prožnejša. Vendar pa so že prvi sunki zagnali tudi po hribih vse prebivalstvo iz vasi pod milo nebo.

Zbralo se je staro in mlado sredi vasi pred znamenjem, v katerem je stal leseni kip svete Ane. Ta kip imajo hribovci v veliki časti, posebno pa se zateka k njemu ženski spol. Stal je v starih časih v gabrovški cerkvi, in ko je tam doslužil in dobil namestnika, ga je župnik podaril hribovskemu selu, kamor so ga slovesno prenesli ob joku in vzdihovanju dolinskih žen, ki so bile tako zelo navajene videti ga v cerkvi in pred njim pošiljati svoje skrivne želje pred božji prestol.

Dolgo so hribovci stali ali klečali pred onim znamenjem, dasi menda sveta Ana v nebesih s potresom nima ničesar opraviti. Ko so nehali moliti, je letelo od ust do ust vprašanje, kaj to pomeni. Nihče ni vedel sveta, ne pomoči. Kazali so se pa vendar še dokaj ravnodušne in vdane v božjo voljo. Kmalu po polnoči pa so se začele širiti po hribih razburljive vesti: v dolino se je pripeljal hudič, snel je streho z zvonika, v Smoletovi gostilni se je prikazal pod mizo. Precej zatem so se dvignili vznemirjajoči glasi o sodnem dnevu in koncu sveta in naposled o vstajenju mrtvih. Kako hitro melje glas naroda! Vse, o čemer so mislili in govorili, kar so videli in česar niso videli in česar so se bali dolinci, vse to je prišlo povečano v hribovsko vas. Vsaka novica iz doline je hotela imeti svojo pravico

tudi v hribih, ali do prave veljave ni mogla priti nobena, ker jo je precej pobila druga. Tako se pehajo v današnjih razburjenih časih od naroda do naroda nove ideje ali vsaj to, kar nekateri imenujejo ideje, pa vsaka ne pride v trajno veljavnost, ker se hitro pokaže na obzorju nova, ki izpodrine prejšnjo. Po teh novicah je nastala v gabrovških hribih velika zmeda, podobna oni zmešnjavi, ki vlada v vasi na semanji dan, kadar kupčevalci, prodajalci in mešetarji vsi vprek kriče in trgujejo in glas pobija glas in človek ne razume človeka.

Umevno je, da so dolinske novice silno preplašile in zbegale hribovce. Skraja je bil strah tolik, da je zadušil vsako ugibanje in umstvanje; šele polagoma so se toliko razvedrili, da so mogli poiskati vzrokov strahoviti kazni božji. Nekateri so trdili, da so jo zakrivili s svojimi grehi hribovci; drugi so dolžili dolince, da so oni s svojo trdovratnostjo, brezobzirnostjo in nepopustljivostjo nakopali Gabrovcu srd božji. Vendar pa sta bili obe stranki edini v tem, da treba nocoj tuje krivde odpustiti, lastne pa obžalovati. Takšno krščansko mišljenje in takšna mirna odpustljivost je trajala do jutra. Ko pa je upehan sel prinesel v jutro sporočilo, da so postali dolinci vragotajci, ker gre po dolini le en klik

in ta klik pravi, da hudiča ni, je zopet zavrelo po hribovskih predelih. Vse je ostrmelo in se zavzelo. «Kako je mogoče, da ni peklenškega kralja, ki smo se o njem toliko naslišali v cerkvi in doma!» — tako so se posvetovali razburjeni vaščani. Če taje v dolini vraga, tedaj cvete tam že kriva vera, ki se bode razširjala pred koncem sveta — tako so sodili vobče in nasploh razsodni možje. Iz mnogih glasov pa, ki so leteli po hribovski vasi, se je jasno razložil glas Luke Kozlevčarja. In tako je izpodbujal zadirčni glas Kozlevčarjev: «Stopite k meni, tužni možje in vsi vi, kar vas je iz hribovske vasi! Stojte in poslušajte! Vsi veste, koliko nadlog smo prestali od dolincev in kakšno potrpljivost smo kazali. Tepli so naše pastirje, mi smo molčali in mižali; nosili so bandera pred nami, mi smo capljali za njimi; zaničevali so nas in v nič devali, mi smo potrpeali; poklicali so na svet to nezaslišano šibo božjo, mi smo jim odpustili: v vsem smo se jim pokorili zavoľjo svete vere, ki nas je družila ž njimi. In glejte, to jutro pride k nam glas od njih, da ga ni tistega največjega sovražnika človeštva, ki ga nočejo imenovati moja skromna usta! Kaj nam dokaže takšna trditev, če ne to, da so zašli dolinci na mehko pot krive vere, zakaj, kdor taji le en del tega, kar je pisano, nima

več prave vere. In zakaj taje onega, kateremu se naj razkrehne gobec, preden zine po krščanski duši? Taje ga zato, ker so veliki grešniki in ne marajo pripoznati oblasti tistega črnega kralja, ki ga je Bog nalašč ustvaril zato, da ž njim poniža one, ki hočejo biti glava, in dvigne tiste, ki so bili rep. Zato je takšna moja misel in svet moj je takšen: mi ne smemo stopati na polzko pot krive vere in ne smemo se družiti z onimi, ki se nahajajo na njej. Če se dolinci pogrezajo v peklenško blato, mi jim ne moremo braniti; ako pa še ob pravem času prekinemo vse naše odnošaje ž njimi, se nas bo usmilil Bog in ne bo nam žal. Idimo torej vsi, kar nas je, v dolino in predložimo gospodu župniku prošnjo, da nas pridele drugi župniji, ali da se ustanovi za naše hribe posebna soseska, ker nočemo biti s krivoverci v nobeni dotiki več. In ta naša prošnja se mora predložiti škofu in posvetnim oblastvom na razpravo in v dovoljenje in potrjenje, zakaj kdor ne gre po brvi, utone, kdor se brati z grešnikom, se v grehu pogrezne!»

Tako je govoril Luka Kozlevčar, ki je umel kakor oče Radecki pred bitko vneti z gorečo besedo svojo vojsko. Ko je videl vaščane za svoje strankarske namene zadosti ogrete, se jim je postavil na čelo. Zamrgolelo je po

hribovskih potih in stezah in staro in mlado je v gostih trumah drlo za njim v dolinsko vas.

Ko so prihrumeli pred cerkev, sta stala tam župnik in Danič in nekaj dolinskih mož, ki so že pregledali cerkev in ocenili škodo. — Župnik ni hotel opravljati službe božje v cerkvi, ampak je dal razglasiti, da se bo opravljala pred znamenjem kraj župniškega vrta. Novica, da je tudi Ljubljano zadel potres, se je bila že razširila po vasi. O njej je vse govorilo, tisti, ki so že stali pred cerkvijo, in oni, ki so prihajali k službi božji. Kdor je imel v Ljubljani kakšnega prijatelja ali sorodnika, je skušal, da bi bolje slišal, priti bliže do one gruče, v kateri je Danič pripovedoval, kaj je videl v mestu in na poti v Gabrovec. In tisti, ki so najbolj želeli zvedeti, kako je tam, so se spogledavali z onimi, ki so stali zadaj, in ti pogledi so pričali, da jim težka misel stiska dušo. Vsi, ki so stali blizu župnika in Daniča, so bili vglobljeni v veliko bol zaradi vsenarodne nesreče in zdelo se je, da sedaj nobena druga misel nima prostora v človeški glavi.

Kako pa je strmel župnik, ko je Luka Kozlevčar s svojo drhaljo stopil predenj in mu objavil hribovske težnje in jih ubrano in krasnogolko utemeljil. In dobrodušno in resno je vprašal župnik Kozlevčarja, kaj je napotilo

njegove ljudi, da po taki strašni noči, ko mora vsako človeško bitje koprneti po spravi in se vse raztopiti v medsebojni ljubezni, pridejo k njemu in mu stavijo takšno nezvedljivo prošnjo.

«Napotila nas je kriva vera, ki se širi po dolini in že svoje rogove moli v naše hribe.» Tako je govoril Luka Kozlevčar.

«In v čem smo v dolini grešili zoper pravo vero?» ga je prijazno vprašal župnik.

«Od ust do ust leti klik, da ni vruga, da ni tistega peklenškega bitja, katero je Bog ustvaril, da poniža ž njim napuh in oblastnost in one, ki hočejo biti glava. Kdor pa zanikava peklenškega kralja, tudi ne spoznava več prave vere.»

V tolpi za hribovskim prvakom so pri-
trjevali z glavami, češ: Tako je!

Kakor se prikaže dobrodušnost, kažoč nasmeš na licih roditeljev, kadar zaslišita gorostasen nezmisel iz ust brbljavega deteta, tako sta se posmejala župnik in Danič. In prvi se je spomnil znanega izreka nekega francoskega misleca, pa je spojil enako s podobnim ter rekel: «Oh, ne boj se, ljubi moj Luka, za peklenškega kralja, ki je tako zelo potreben naši popačeni naturi, da bi ga Bog gotovo ustvaril za gabrovške prepirljivce, ko bi ga ne bil že pred veki in veki postavil v peklo,

da ž njim strahuje grešni svet.» In z razgnevljenim glasom je zavpil: «Ne bojte se ... še je tista pošast, ki vas bo mrcvarila in vzela v svojo peklenko trlico, ako se ne izgadi vaša trma. Ali še ni dosti gromko govoril Bog v svoji prirodi z vami, da se noče povrniti sprava in mir v vaša trda srca? Ne izzivajte njegove vsemogočnosti, da se končno ne izpremeni v kazen to, kar nam je namenil v svarilo!»

Po teh besedah je župnik ostavil hribovske može ter šel se opravljat za službo božjo. Ko je pristopil v mašni obleki pred znamenje, je bila že vsa župnija glava pri glavi zbrana na prostoru med znamenjem in cerkvijo. A bila je razdeljena v hribovski in dolinski tabor. V hribovskem taboru pa se je marsikdo na tihem veselil, da se na stari veri še nič ni izpremenilo.

Težka zračna plast, podobna svinčeni strehi, je ležala nad Gabrovcem. Čemerno vreme se je ujemalo z žalostnim dnevom.

XX.

Od bolesti se je tresel glas župniku, ko je molil običajne molitve. Potrtega srca je klečala za njim občina.

Po končani maši je župnik stopil k studencu na kraj korita in govoril kratko propoved. Govoril je o zaupanju v stvarnika, ki nam pošilja dan in noč, solnce in nevihto, veselje in žalost, o njegovi modrosti, ki je položila večne zakone v naročje matere prirode, ki imajo vsi isti konec, nam vsi kažejo v svojih končnih namenih božje stremljenje, iz nepopolnega človeka storiti popolnega. Kazal je svojim poslušalcem na pot popolnosti s tem, da jih je spomnil njih grehov, in samega sebe je obtožil grehov, pa je prosil Boga odpuščanja zase in za svoje župljane ter mu obetal popravo vseh krivic, ki so se vedoma godile v Gabrovcu. Tudi je dal v propovedi z ozirom na svoje hribovske ovčice mesta peklenškemu kralju, ki bo prav gotovo vzel v svojo hudo trlico vse one, ki storjenih krivic ne poravnajo. Ko je prekinil govornika silen sunek, tisti, ki se je zdel mnogim najmočnejši po polnoči, je poprosil svoje vernike, da se ob tej hudi uri domislijo tudi svojih rojakov, ki trpe isto gorje, opomnil jih je, da gabrovška vas na morju slovenskega naroda ni edina ladjica, ki se hoče potopiti, da tudi drugod vzdihujejo nesrečniki in da leži naša bela Ljubljana v razvalinah. Tu je z besedami preroka Jeremije dal duška svoji globoki boli in je klical h

Gospodu: «Na šator hčere sijonske si kakor ogenj vsul svoj srd! S čim naj te primerjam, hči jeruzalemska, kakšno priliko naj ti najdem, da te potešim, devica, hči sijonska! Tvoja nesreča je velika, kdo te naj izceli!» Po teh besedah je pokleknil in ž njim vse krdelo. Molili so za trpeče brate. Ko so vstali, so bili razmehčani, raztopljeni v dobrih namelih in potolaženi, ker so čutili vzvišenost molitve za svojega bližnjega in ker jim je taka molitev rodila in množila čut lastne varnosti. Zdajci pa je zapel na gori zvon: bil je to prvi in edini zvon, katerega glas se je razlegal tisto jutro po dolini. Praznično in mogočno je donel in vsem je ta glas pretresel dušo, budil nove upe in poživiljal potrte duhove. Vsi so se zazrli v goro. Župnik pa se je zopet obrnil k vernikom ter proglasil ta glas z gore za znamenje, da bo Bog prizanesel človeštvu in da noče končati svoje stvaritve. «Mi smo potoki in reke, ki hitimo v morje večnosti,» tako je govoril propovednik. «Potoki se ne bodo posušili in reke ne, ker imajo vir življenja v ogromni gori. On, ki je naša ogromna gora, nam je dal življenje in nam ga bo ohranil!»

Po teh besedah je namignil ljudem, naj gredo ž njim po cerkvena znamenja. Ves moški zbor se je vsul za njim v cerkev; nihče

ni hotel ostati zunaj, ker bi to kazalo strahopetnost. In pripetilo se je takrat čudo in ne čudo: nobeden dolincev ni hotel stopiti k nebu, nobeden k banderom. Jeli so se spogledavati in čimdalje bolj so njih pogledi leteli na hribovce. Župnik je bil s svojo propovedjo potipal svojim ovčicam na pravo občutno struno. Vse je prešinil duh sprave. Rزتajalo se je staro sovraštvo, razpuhtela je prejšnja srditost kakor megla, kadar pogleda solnce izza gore. Sprva so dolinci blagohotno prikimavali in namigavali hribovcem, naj oni nosijo danes cerkvena znamenja; ko so pa videli, da si hribovci ne upajo pristopiti — prehitro je prišla ta čast, katero so jim doslej odrekali — so jih začeli vsak na svoj posebni način izpodbujati in vnemati.

Ko je Martan videl, kako gine vsa mržnja, ki je doslej leta in leta vladala v dolinskem in hribovskem taboru, in kako se oba tabora mešata, družita in spajata, kako je vseobčna nesreča razlila nad Gabrovcem novo strujo, strujo miru in sprave, in kako se je vsa soseska naselila pod eno streho sloge in medsebojne ljubezni, ko je vse to preudaril, se je raztajalo njegovo prvaško srce, katero so itak že mehčali vso noč glasovi vesti in dobri nameni. Izpod čela je pogledal Kozlevčarja, a ker ga ta ni hotel precej videti, se mu je

približal s stranjo. Ujele so se oči krutih sovragov, kalno je gledal ta, nedoločno oni, naposled so se medlo spojili pogledi, v katerih je toliko let gorel ogenj sovraštva. Ko sta se tako s pogledi razumela, je vzkliknil Martan: «Pobogajva se, Kozlevčar, kakor so se pobogali drugi!» Pa je zagrabil Kozlevčarja odzadi za rameni, da bi ga tiral skozi množico na prvo mesto k nebu.

Ali Kozlevčar se je spomnil dolgoletnega, brezuspešnega hrepenenja po prvi časti v občini, vseh naporov, dokopati se do časti, in vseh omam in razmam. Ob tem spominu se je zbudil v njem zopet nesrečni ponos, in neka krivo razumljena značajnost mu je šepetala, naj nikar ne stopi v kolo vseobče sprave. Zasukal se je, preril se skozi množico in kakor burja je vihral v hribe. Po prvaštvu hlepečega moža potres ni poboljšal!

Poboljšal pa je potres ves ostali Gabrovec. Že mnogo let se noben sprevod ni vršil s takšno pobožnostjo in v toliki složnosti kakor tisto jutro. Po sprevodu so se Gabrovčani čez mnogo let zopet našli v starem krščanskem bratoljubju: podajali so si roke, nasmihali se drug drugemu, nekateri so se celo objemali.

Ko je Cijazovec videl, da je stari Anžič iz žepa izvlekel pipo in jo iztrkal ob prst, se

mu je približal ter mu ponudil duhana. Stari Anžič se ni branil. Moža sta se jela pogovarjati o važnih stvareh. Od daleč ju je gledal mladi Anžič ter si mel roki; tudi Cijazovčeva Lenka je to novo prijateljstvo z veseljem pozdravila. Martan je stopil k Porenetu in jel nekaj govoriti o slabem posevu in da se mu zdi, kakor bi se bila njegova njiva tekom let razširila, ker zemlja se radi povodnji in potresov izpreminja in mejniki se premikajo, in da bi bilo dobro poklicati zemljemerca na ogled. Smole je vabil hribovce, naj se zopet oglašajo pri njem, ker hoče nastaviti novo pristno vino, kakršnega nima nihče v dolini. Vsak je imel za svojega soseda besedo, vsi so si postali dobri prijatelji, vsak se je spomnil krivice, katero je storil bližnjemu, in jo skušal na lep način poravnati.

* * *

Še tisto popoldne je pregledal župnik z Daničem in nekaterimi možmi gabrovske hiše. Našli so jih nekaj zelo poškodovanih in prave potrebnih, nekaj pa tudi še porabnih za zavetišča pred slabim vremenom. Kdor ni imel več svoje dobre in varne strehe, je bil nastanjen tam, kjer se je za silo dobil prostor. Ob dan si ni vsak upal v poslopja,

čeprav je potresna sila znatno oslabela, zvečer pa je bil že vsak pod streho, četudi ne vsak pod svojo. Smoletova hiša je bila tako olupljena in razdrapana, da za Daniča v njej ni bilo prostora. Profesor se pred pričetkom šolskega pouka ni hotel vrniti v Ljubljano; le za toliko je bil namenjen tja, da spravi svoje pohištvo iz razdejanega stanovanja. Ker ga župnik tudi v svoje deloma podrti župnišče ni mogel sprejeti, ga je nastanil pri Cijazovcu, čigar hiša ni trpela posebne škode. V ono podstrešno sobo, kjer je navadno spala Cijazovčeva Lenka, je prenesel Smole najpotrebnejšo hišno opravilo in tam se je naselil Danič z Reziko. Cijazovec skraja ni bil vesel novih gostov, a župniku ni hotel ugovarjati. Morda komu ne bo ugajalo, da je tudi Rezika šla v gosti k Cijazovcu, morda bo kdo v trpkih slutnjah majal z glavo ter rekel: V lep zelnik so spustili sladkosnedo ovčico. No, takšnega črnogleda lahko potolažimo in mu povemo, da se je vedla mlada dvojica tako vzorno, da bi ji tudi najstrožji moralist ne mogel očitati kaj nespodobnega. Rezika je bila itak vedno v Lenkini ali Poloničini družbi, in če jo je kdaj Tone ogovoril, se je to zgodilo dostojno, skoraj hladno. Čutil je izobilje globoke strasti v sebi in takšni ljudje iskrenosti ne kažejo javno. Reziki pa

se je zdelo, da mu je itak že povedala in izdala vse ono, o čemer je mislila zadnje čase, in da ima njiju medsebojna izjava veljavnost za vse življenje.

Kmalu po potresni noči se je preselil stric Andrej tja, kjer ne poznajo drugih obresti, nego one za dobra dela. Že poprej bolehen se je še prehladil v potresni noči, in nekega pomladanskega jutra je nesel smrtni angel pšenico z ljuljko vred pred sodni stol najvišjega sodnika. Sorodniki so, kolikor je prav, žalovali po njem. Po stričevi oporoki je postal Tone kolikor toliko neodvisen od doma in njegova želja po državni službi se je bližala izpolnitvi. S tem se je močno dvignil v ugledu svojega očeta, ki se ni več bal, da mu sin obvisi pri hiši ne kmet ne gospod. Tudi z Reziko se je Cijazovec kmalu sprijaznil. Njeno vedenje je bilo tako prijazno in ljubeznivo, da se je moralo prikupiti vsem v hiši; ponižno in postrežljivo je občevala z vsakim, kakor bi živela zgolj na miloščini pri Cijazovčevih. Cijazovka jo je začela obožavati in ni je mogla prehvaliti. «Naj se zgodi, kar je namenil Bog! On vse prav naredi,» tako se je izrazil Cijazovec nekoč pred ženo, ki mu je Daničevo hčer povzdigovala v deveto nebo.

In prigodilo se je, kar je namenil Bog. Dve leti po potresu je mladi uradnik snubil profesorjevo hčer. «Vi ste mojo edinico nesli na svojih rokah iz smrtne nevarnosti, vi ste tvegali zanjo življenje. Kdo je sposobnejši nego vi, da ji postane zaščitnik na potih življenja? Moj in božji blagoslov bodi z vama!» je govoril Danič srečnemu Tonetu...

I. Na Hami.

Ako se peljete od Dunaja naprej s Severno železnico po zemlji dolencjavstrijski in moravski, pa pogledate iz voza na pokrajino, postane vam težno pri srcu in misel vam pobja nazaj v vaš II. planinski svet. Vse oko blodi po ravnini in lisc, kje bi bilo kaj zanimivega svet, ki

Moravske slike.

sto ga pustili ob strani Dunava, z omm, ki se razprostira o'rog vas — kolika razlika! Tam visoke gore različnih oblik, krog in krog sama mnogobraznost in mnogovrstnost ter romantična krasota, vsak kot idila, tukaj sama ravnina in sama dolgočasnost; tam bistre vode pravecne fistole, tu se vozite črez kalne in motne potoke, rečice in reke, napojene z vsakovrstno žilidre, ki se odteka iz tovarna. Res da vidite mesta, trge in vas, pa ti ne ljubinkajo z vami, se ne stavijo obširno na vid, kakor bi jim ne bilo mar vašega zanimanja; razbodušno se peljete mimo njih. Obilo rdeča polja se ščeperijo okrog vas, pa za te se turist ne meni, in v dim zagrnjeno tovarno zalijo njegov okus. Nejevoljno vzdih-

1. Na Hani.

Ako se peljete od Dunaja naprej s Severno železnico po zemlji dolenjeavstrijski in moravski, pa pogledate iz voza na pokrajino, postane vam tesno pri srcu in misel vam uhaja nazaj v vaš južni planinski svet. Vaše oko blodi po ravnini in išče, kje bi bilo kaj zanimivega, pa zastonj. Primerjajte svet, ki ste ga pustili onstran Donave, z onim, ki se razprostira okrog vas — kolika razlika! Tam visoke gore različnih oblik, krog in krog sama mnogoobraznost in mnogovrstnost ter romantična krasota, vsak kot idila, tukaj sama ravnina in sama dolgočasnost; tam bistre vode prozorne čistote, tu se vozite čez kalne in motne potoke, rečice in reke, napojene z vsakovrstno žlindro, ki se odteka iz tovarn. Res da vidite mesta, trge in vasi, pa ti ne ljubimkajo z vami, se ne stavijo obširno na vid, kakor bi jim ne bilo mar vašega zanimanja; ravnodušno se peljete mimo njih. Obilo rodeča polja se ščeperijo okrog vas, pa za te se turist ne meni, in v dim zagrnjene tovarne žalijo njegov okus. Nejevoljno vzdih

nete: Kakšna puščoba v tej pokrajini! — pa sedete v kot kupeja, odkoder hočete opazovati sopotnike. Ogledujete jih in razvrščate. Ta je Čeh, oni Poljak, ta Nmec, oni Rus. Ugibate, čemu potujejo ti ljudje, in same mrzle številke zapazite na njih licih: vsak potuje s kakršnimkoli računom v glavi. V kotu zapazite človeka, kakršnega v svoji skromni domovini še niste videli. Ves sključen sedi, prilično oddaljen od sopotnikov. Na njegovem usnjatem, rumenkastem obrazu je razlito vse polno misli in računov. Lasje mu vise v svedrčastih kodrih preko ušes po licih. Njegove ostre oči se mnogokrat zazro skozi okno na rodovitno polje in večkrat se potrese njegov život, odtrkne njegova glava, zabingljajo svedrčasti kodri kot v nejevolji, da Bog v starih časih tudi te blagoslovljene zemlje ni obljubil Abrahamovemu rodu. No, kmalu ste se nagledali poljskega žida. Dolgočasno, skoraj zanikarno vam postane v duši. V kot se stisnete, oči zaprete. Nekaj časa še uživajte svoje duševno življenje, sanjarite o daljnih in vam tako bližnjih stvareh, naposled vam dremota prileze na trudne oči.

Pa le ne mislite, da so ti kraji tako pusti, kakor se vam zde, ko jih opazujete iz kupeja. Poskusite enkrat pa se poučite o njih na mestu. Saj ste med Slovani, še preden prispe

železnica na Moravsko. Pridite enkrat pozimi, pred pustom, ko se vrše veselice, pa se ustavite v Ogrskem Gradišču, Napajedlah ali Prezrovu, pa idite na primer zvečer pogledat na selski ples. Plačajte vstopnino in vstopite v gostilniške prostore. Ljudstva tam najdete kakor klasja na polju, ker veselica je prirejena v prid Šolske Matice. Le to vas prosim, nikar ne govorite nemški, ker tukaj se s tem nikomur ne pripupite. Prišli so časi, ko oblije Slovana rdečica, ako se mora s Slovanom razgovarjati v nemščini! Govorite v svojem materinem jeziku, kakor vam ga je Bog dal in slovnica, s tem nastopite kot slovanski gost in zelo se vas obvesele. V duši čutite, kako vas vse občuduje. — Nekateri vas smatrajo za Poljaka, ker Poljaki so jim najbližji sosedi, a drugi slovanski naobraženi možje vedo po prvih besedah, da ste Jugoslovan. Vse strmi, pa gre šepet od vrste do vrste, od para do para, da je v njih sredi Jugoslovan. Posade vas na častno mesto. Nekaj slovanski izobraženih mož sede k vam. Ko ti zvedo, da ste «Slovinec», jim zasije radostno presenečenje na obrazih, ker je prišel k njim mož iz onega malega naroda, ki tako zvesto in družno hodi s češkim narodom. Začne se izpraševanje in pogovor. Seveda se vrivajo malenkostna nespোরazumljenja zaradi različnosti v

jeziku, pa to vašo zabavo oživi in osoli, ker vsi imate najboljšo voljo in željo, da bi se po bratovsko sporazumeli. Le vaša nemščina naj ostane lepo za plotom vaših zob, ker sicer se začno vaši novi prijatelji spogledavati, gladiti brado in sukati brke, skrivajoč neko neljubo misel. Čeh ve, kaj mu je pričakovati od sosednje Germanije, zato ne mara rabiti doma njenega jezika; Rusu ali Srbu se ni ničesar bati, zato se tudi doma rada pokažeta, če umeta nemški. Počudite se, kako gledko in zvonko teče tem ljudem njih rodni književni jezik, da jim nikdar ni treba pripletati tujih stavkov, besed in citatov, kar se često godi za slovenskimi omizji in celo v slovenskih časnikih. Še preden ste se dobro ogreli in pokrepčali, ste se že prepričali, kako dobro poznajo ti ljudje slovenske razmere in kako diskretno in taktno umejo govoriti o naših grdih stvareh.

Ogledate se. Mimo vas se šetajo koreniti ljudje obojega spola v najpestrejši narodni obleki. Gledate in gledate. Vaši prijatelji so uvideli, da ste se udomačili, odpočili in okrepčali. Povabijo vas v plesno dvorano. Pravkar plešejo «bésedo» ob zvokih dobre sokolske godbe. Čudom se čudite. Kaj takšnega se niste nadejali. Ko da ste prišli majnika na bujno pisan travnik, kjer stoji glava pri glavi

najrazličnejšega in najkrasnejšega cvetja in rahel spomladanski veter pihlja, pa se glava priklanja glavi, oko se žari v očesu in lepota prvorasle mladosti kipi v vseh teh pisanih bitjih. Slišali ste že nekoč nekaj o moravskih narodnih nošah, videli jih pa še niste. A nocoj jih vidite vse: one, ki jih je kultura, Bog ve zakaj, zatrla, in one, ki še krase moravsko ljudstvo pri vsakdanjem delu in mu krepe narodno zavest. Dalje in dalje se razvija ples; plešejo zahradniček, kolomejko, šateček, cibulenko in druge narodne plese s primernim petjem. In o polnoči se prične veliki mazur. Važno se vse pripravlja nanj. Nalašč sta prišla iz Krakova dva dijaka akademika, da izurita mladino v tem impozantnem plesu. Prijatelji vas povabijo na galerijo, da bi bolje videli. Nekdo, ki pozna slovanski svet, vas opozori, da veliki mazur treba videti na poljski zemlji, v Lvovu ali Varšavi, kako ga umejo plesati Poljaki. No, vam tudi na češki zemlji ugaja viharni ples širokih sarmatskih ravnin.

Pa vi morda niste prijatelj plesov. Naj pleše sam kralj David v najpestrejšem staroizraelskem kostumu in v najlepših svedrčastih kodrih kar in kjerkoli hoče, vi ga ne marate videti in posnemati. Nič ne de, Morava vam nudi tudi drugih zanimivosti. Pridite sem poleti! Pridite, kadar vam moravska Slovač kaže

svoje vinograde in polja, kadar «požehnaná Hana» kipi pod zlatim klasjem, kadar pašnike na Valaškem in Kravarskem ožive velike črede živine. V Breclavi zapustite železnico, pa potujte na vozu ali peš poleg nje.

V ljudnat poljedelski kraj ste prišli. Vasi so velike, čedne in imovite. Glede na število prebivalcev pač presegajo marsikako slovensko mesto. Poprečno na vsaki dve uri naletite na mesto ali trg. Skraja je nekatero mesto še v nemškožidovskih rokah, n. pr. Breclava, Hodonin, dalje pa imajo vsa do Olomuca pristno češko upravo. Hodite po zgodovinsko znamenitih krajih. V temo ostanejo skriti dogodki velikomoravske države in delovanje slovanskih apostolov, a jasno se črtajo na zgodovinskem pozorišču boji Otokarja z Rudolfom, Jurija Podjebrada z ogrskim Matjažem, navali Tatarov, Švedov, Francozov in Prusov. Husitje so tu bili svoj težki boj za novo uredbo življenja. Sem so z Ogrske udarjali Turki, tod so poljske vojske hitele Dunaju na pomoč; Napoleon je peljal tod svoje mnogojezične legije na Rusko. Za časa verskega razkola se je skoro vsa Morava priprijela svobodnejše misli; celo olomuški kapitelj je bil prepojen z novimi idejami in tudi oni, ki je sedel na mogočnem stolcu sv. Metoda. Potem je prišla protireformacija

in ž njo znani vseobčni grabež v imenu svete Kristusove vere. Mnogo krvi je teklo na tej blagoslovljeni zemlji. Na zapadu je bila Morava najbolj slovanska zemlja; več stoletij je bila tu češčina uradni jezik, tudi v ponemčenih mestih, kar izpričuje premnogo starih čeških listin. Plemenite slovanske rodbine so tod cvetle: Kravarji, Cimburki, Žerotini in mnogo drugih.

Dosti vtiskov dobite na Moravskem in marsikaj vidite in slišite, kar pobudi vašo slovansko zavest. Zdi se, da na Moravskem bojni krik ne sme utihniti. Tudi dandanes se tu bojujejo. Kakšen vrišč je bil jeseni 1899. leta po preklicu čeških jezikovnih naredb, koliko hrupa napravijo vsake volitve, celo navadni izleti sokolski in nemški do kraja razburijo kri. V vsakem mestu kipi narodnostno sovraštvo in navdušenje, pa tudi po vaseh na narodnostnih mejah je živo. Ko je po belogorski bitki češki narod padal in padal, je postala Morava nemški eldorado, «Musterland» so jo imenovali Nemci. Sedaj se ta nemški vpliv krha in ruši na vseh straneh. Čehi pravijo, da je Morava glede na narodno probujenost zaostala za petdeset let za svojo posestrimo, kraljevino Češko. Do pičice velja to le za ono pokrajino, ki se razteza ob ogrski meji, za Valaško in Slovaško, kjer prebivajo

Čehi brez nemške primesi. Tam ni narodnostnih bojev, tam kraljuje mir in romarstvo je v najlepšem cvetu; v ostali, zapadni Moravi se pa dela z velikim naporom in razburljivo naglico, da se popravi zamujeno. Mnogo mož je pri delu. Poleg domačinov se trudijo na polju prosvete in napredka mnogi delavci iz kraljevine. In glej — ti delavci so zadeli že na odpor pri neki stranki, ki gotovo hoče tudi narodovo blaginjo, pa noče takšne, ki bi bila zanesena iz «husitske» kraljevine. To je stranka olomuškega nadškofa, iz katere se je že oglasil v češkem jeziku pisan list, oznanjujoč separatizem s trditvijo, da na Moravskem ni Čehov, ampak so sami Moravci, in da so iz kraljevine priseljeni Čehi husitje in tujci, ki tu dražijo, mamijo in slepe dobro moravsko ljudstvo. Pa zdravi češki misli takšen nezmisel ne more škodovati. Da, nov duh veje iz kraljevine in ta kmalu izpodrine staro, ves narod uspavajoče geslo: moli in delaj! Na njegovem mestu pa se zasveti nauk, v katerem je tudi molitev, ki časti Boga in človeka, geslo: delaj in misli! S kakšno žilavostjo in vztrajnostjo se tu dela!

Znano je, koliko store Čehi za šolstvo in da ima vsaka vas poslopje, ki se dviga nad vsa druga poslopja, tudi župnišče, in to je narodna šola. Kjer dežela ali občina noče

ustanoviti češke šole, se loti dela narodna podjetnost, ki se ne zadovoljuje samo z otroškimi vrteci in ljudskimi šolami, ampak ustanavlja tudi srednje šole. Na primer v Olomucu je bila češka realka živa potreba, saj je imela ondotna češka gimnazija več dijakov nego nemška gimnazija in realka skupaj. Pa država nič, deželna nič, občina nič, ker povsod še gospodarijo Nemci. Tu je umrl pred tremi leti rodoljub Stejskal — ime tega preprostega moža naj bi si zapomnili vsi Slovani — ki je zapustil šolski družbi svojo hišo, in Čehi so v njej odprli 1902. leta prvi razred svoje realke, v katerega se je vpisalo precej 96 učencev. Hanaške občine so obljubile svojo pomoč in tudi izdatno prispevajo. Lansko jesen pa je že dežela sama morala obljubiti, da prevzame to realko. Tudi druge srednje šole so vzdrževali in še vzdržujejo Čehi sami, istotako dve višji dekliški šoli: Vesno v Brnu in Pöttin-geum v Olomucu; niti kraljevina nima tako dobro urejenih dekliških šol.

V tem je Morava res daleč za kraljevino, da v deželnem zboru še vedno vladajo Nemci, dasi ima le prav slabo tretjino Nemcev, torej primeroma manj, nego jih ima kraljevina. Pa vlada je umela volilne okraje tako razpredeliti, da je potisnila češko prebivalstvo v manjšino. Kaj bi bil dal Dunaj, ko bi bil

mogel moravsko mejno grofijo odtujiti za večne čase češki kraljevini! No, danes morda nekateri na Dunaju že vedo, da bi ne bilo slabo za Avstrijo, ko bi bil ves cislitvanski sever od Čeremoša pa do Šumave v slovan-
skih rokah.

Le en zgled, kako so razdeljeni volilni okraji za državni zbor. Svoje dni, ko se je delala volilna geometrija, sta imeli mesti Olomuc in Prostějov večino nemških glasov. Da bi ostala ta večina za večne čase neporušljiva in da bi se češki Prostějov za vedno pogreznil v nemški večini, so vtaknili Nemci v to skupino še nekje daleč ležeče mestece Nemški Brodek, ki šteje 64 samih nemških glasov. Pa račun se jim je skazil. Prostějov je v zadnjih desetletjih silno narastel, se dvignil v industrijsko mesto, se otresel nemške uprave in zdaj odločuje v skupini imenovanih treh mest s svojimi češkimi glasovi; olomuških čeških glasov, ki tudi od volitve do volitve rastejo, že ne potrebuje več. To pa hudo peče olomuške Nemce, da zastopa njih mesto v državnem zboru češki poslanec, in zelo radi bi se iznebili Prostějova, ki so ga svoje dni samostalno potisnili v nemško skupino.

Želel bi, da ste bili v Olomucu pri zadnjih državnozborskih volitvah! Videli bi bili ne-

popisno navdušenje na eni strani, neznanski srd na drugi. Ob desetih ponoči se je objavil izid volitev. In takrat je zahrumel po ulicah klik: Naši so zmagali! Največ navdušenja so kazali ljudje, ki nimajo nikakih državljanskih pravic in ne volijo, namreč posli in starke. In videli bi bili nemško gospodično, kako je s solzami v očeh in s tresočo se besedo tožila, da so Nemci propadli. Četudi ima Olomuc v državnem zboru češkega poslanca, vendar volitve olomuških Čehov še niso popolnoma zadovoljile: nekaj židov in renegatov trgovcev, ki žive od češke okolice, je volilo z nasprotniki ali se pa ni udeležilo volitev. Zato so sklicali Čehi na prihodnjo nedeljo 25 ljudskih shodov v češko okolico in 50 doktorjev, časnikarjev in pisarjev je hitelo oznanjat po okoliških vaseh, kdo je v mestu škodljivec češkega naroda. Takšni shodi se prirejajo po vaseh po vsaki krivdi, ki se zgodi Čehom v ponemčenih mestih. In nobena stvar ne imponira Nemcem toliko kakor škoda v trgovini. Moravska dela Nemcem velike skrbi, ker tukaj jih čaka neizogibna izguba. Če Nemci že zdaj toliko vpijejo po časnikih, ako izgube kakšno mesto, koliko bo vpitja, kadar pride deželna uprava v češke roke! Kakor vse kaže, se to kmalu zgodi in takrat si marsikaka gospodična obriše solzo jeze in sovraštva.

Pa pustimo narodnostne boje na strani; v njih je mnogo krutega in barbarskega. Dal Bog, da pride doba, ko potihnejo, in pravica in ravnopravnost zavladata na vseh straneh! Idite z menoj v mirno hanaško vas! Prijazno stoji na ravnini in že od daleč se blešče njene bele hiše. Preko polja greva, v katero je priroda položila neizčrpljive sokove, in mimo travnikov, ki se jim vidi, da jim Hanak ni pustil razvijati se po božji volji, ampak je posejal vanje rastline in zelišča, ki dajo živini krepko in dišečo hrano. Dosti ljudi je na polju in marsikak voz naju sreča; vsak je vprežen z iskrimi gosposkimi konji, za katerimi bi večče oko vojaškega remontnika z veseljem pogledalo. Pred vasjo naletiva nemara na veliko čredo gosi in rac, ki se pasejo na oskubenem pašniku, na požeti njivi, ali pa gagajo in brbajo po blatnatem potoku, umetno razširjenem v lužo. V vasi sva. Same lične hiše, lepo v neprekinjeni vrsti kakor v mestu; po večini so pobeljene, novejšje so pa tudi rdeče iz žgane opeke, neometane, kakor je zdaj šega po mestih in vaseh gori v Nemčiji. Vse gledajo na cesto ali na ulico, ker njih pročelje je tako prikupljivo, da jim ga ni treba skrivati v kakšno temno in nesnažno dvorišče. Ako ste radovedni in mimogrede pokukate skozi odprta okna, zapazite semintam fine

okenske zavese ter pregrinjala, in če vam rože na oknih ne branijo pogleda v sobe, zagledate hišno opravo, ki bi lahko stala v stanovanju pri gospodi. Greva mimo krasne «Narodne škole», pa vzdihneva: Ko bi se pri nas na Slovenskem toliko moglo dati za šolo!

V vasi vidiva napise, ki kažejo blagovitost in napredek; tu je selska parna mlekarna, tam bralno društvo, tu je posredovalnica za nakup poljedelskih strojev in obenem delavnica za njih poprave in zopet tam se delajo tvaružki ali kvargeljni, ki pod francoskim imenom «fromage de N.» nosijo slavo hanaške vasi daleč po svetu. Dve, tri gostilne vidiva; ni jih preveč za tako razprostrano vas. Vsekakor bo treba stopiti v eno, da do kraja pregledava hanaško vas. Kateri bi dala prednost: Češki kroni, Češkemu levu ali Moravski orlici? Odločiva se za Češko krono, ki se sveti sredi vasi, blizu šole in cerkve. V čisti in zračni sobi sediva pri postranski mizi; ob steni visi nekaj časnikov, v veliki omari je shranjena majhna knjižnica z Ottovim Slovníkom naučnim, na steni mapa čeških dežel, slike narodnih buditeljev in iz domače zgodovine. Jezik se razvzla, pogovor se nama vneme od sladkosti življenja in od njega težav. O napredku in blagostanju čeških kmetov se pogovarjava in vmes prepletavava slabe novice, ki ste mi jih

prinesli iz domovine, temne slike, ki plaho gredo raz jezik, o revščini, izseljevanju, o mlačnosti in podivjanosti in o pritisku ter propadanju na jezikovnih mejah. Tako se je nama razvil dar govora, da govoriva že tudi z rokami.

V tem se gošči zbirajo pri veliki mizi sredi sobe. Zvedavo se zdajpazdaj obrnejo najine oči nanje in tudi oni se radovedno ozirajo na naju, ker slišijo, da tako živo besedujeva v jeziku, ki jim le napol razumljiv zveni na uho. Ne traja dolgo in glava te družčine stoji pri najini mizi. Priljudno se predstavi — vaški nadučitelj — ter naju povabi, da prisedeva k veliki mizi, da bo družba večja. Preseliva se, ker želiva, da bi se seznanila s hanaškimi ljudmi. Same Hanake imava okrog sebe. Čitali ste nekje, da so Hanaki čvrsti, samozavestni, ošabni ljudje, ki prezirajo tujce in se ženijo le med seboj, ki se s ponosom trkajo na prsi, rekoč: Mi smo Hanaki! No, samozavest ni slaba lastnost in tujca, posebno žida, korenito odganja. Kmalu se prepričava, da Hanaki niso več narod, obdan s kitajskim zidom. Med dostojnimi ljudmi sediva, med ljudmi, ki so razen nadučitelja in učitelja vsi kmetje, pa kažejo dostojnost in neko inteligenco v vedežnju, besedah in na obrazu. Ko bi nadučitelj ne bil prepričan, da ima same izobražene

kmete pri sebi, ne bil bi naju povabil mednje. On je prva oseba v vasi, izobražen, vesten gospod, visoko spoštovan in dobro plačan. Čehi vedo, da ima on prihodnost naroda v rokah in v svoji glavi.

Zopet se vname pogovor. Oni naju izprašujejo odkod in kaj in o naših krajih, midva skušava prodreti v njih življenje, mišljenje in delovanje. Hvaliva jim naše vinorodne gorice, o naših peščenih pašnikih, iztrebljenih gozdih in plitvih njivah govoriva spoštljivo, a do navdušenosti se ne moreva povzpeti; o naših turistovskih sportih govoriva previdno, ker bi jih Hanak krivo razumel. Vsa družba naju z zanimanjem posluša in gleda, naposled reče nadučitelj: «Vsak po svoje in kar more.» Odkrito poveva, da sva šla čez polje zato lès v vas, da vidiva, kako se živi in gospodari na toliko slavljeni Hani. To je nadučitelju voda na mlin in odstavkoma zveva od njega vse, kar želiva. Pripoveduje nama, da deluje že trideset let na Hani in da pozna to pokrajino kakor svojo dlan. V prejšnjih časih so se sosedu norčevali iz Hanaka, da mu je dobra «bochta» nad vse na svetu, a dandanes se mu več ne more očitati tesnosrčen lokalni patrio- tizem, ker poleg svoje žirne pokrajine, ki ga živi z mastnimi kolači in buhtami, ljubi tudi svojo širšo češko domovino in mnogo žrtvuje

za češko idejo. Da nama dokaže svojo trditev, pokaže na tri tablice, ki vise v kotu gostilne na steni. Razlaga nama, da so v onih tablicah diplome, katere pošilja osrednja Šolska Matica vsakemu, ki je daroval 200 K v šolske namene. Kolikorkrat se pošlje 200 K, tolikrat pride diploma. One tri tablice so last vaških fantov, ki imajo pod tablicami svojo belo-pogrnjeno mizo, pri kateri se shajajo ob zimskih večerih. V teku zadnjih šestih let so mladeniči med seboj nabrali 600 K in prišle so diplome, ki so se na slovesen način obesile na steno, da pričajo o narodni zavednosti in požrtvovalnosti vaše mladine. Poleg tega so pa lani poslali 200 K za narodno gledišče, ki se stavi v Brnu. «To so vrli mladeniči, kaj? Letošnjo jesen pošljejo zopet svetovaclavski dar v Prago», pristavi z zanosom nadučitelj in oči se mu svetijo od radosti. Dalje pravi, da se je občina zavezala prispevati za češko realko v Olomucu po 200 K na leto, dokler realke ne prevzame dežela, in da je šlo lani iz vasi vsega skupaj 500 K za šolske namene, deloma v Prago, deloma v Olomuc.

Midva poslušava te reči, potapljava oči v mizo in nekaj naju zbada v srce, neprijetna zavest, da nisva bila napram slovenskim narodnim potrebam tako darežljiva in požrtvovalna, kakor so ti kmečki ljudje, ki sede poleg

naju. Nikakor ne moreva drugače, pa poveva, da se ume tudi v slovenskih krajih apelirati na radodarnost selskega ljudstva in da župnik v izpodbudo z lece pove, koliko so darovali fantje in dekleta, koliko moške in žene zadnje štiri nedelje pri darovanjih za cerkvene potrebe in v tekmovanje primerja, koliko je prišlo pri sosednji župniji v dar od istovrstnih ljudi. Hanaki se pomembno spogledujejo, in ko hvaliva veličastvo naših cerkev, kimajo z glavami, češ, pobožni ljudje ste doli; to je dobro. O naših šolah pa modro molčiva. Nadučitelj pa reče: «Ko bi Čehi imeli par ameriških milijonarjev, pa kaj stavim, da jim eden ali drug takšen milijonar na svoje stroške postavi vseučilišče na Moravi, tako se je uveljavil pri nas nazor, da je ono, kar ima posamezen človek odveč, last celokupnega naroda. Morda pride čas, ko se bomo lahko ponašali tudi z amerišskimi milijonarji.»

Kmalu se zasuče pogovor na gospodarske stvari in o samih številkah se plete beseda. Danes se gospodarji zbirajo v gostilni zato, da prenaredo pravila vaše zavarovalnice za govejo živino, na katero so med seboj tako zavarovani, da plačuje vsak živinorejec od živali, ki je nad 6 mesecev stara, v zavarovalnično blagajno po 50 vinarjev na leto od

vsakih 200 K cenjene vrednosti zavarovanega živinčeta. Ako se žival poškoduje ali pogine, se nagradi 80 % škode. Vsako četrt leta se živina na novo ceni. Kakor se je izkazalo v zadnjih štirih letih, je oni prispevek po 50 vin. prevelik, zato ga hočejo nocoj znižati na 40 vin. Blizu 500 komadov živine imajo zavarovane. Dalje imajo v vasi govedorejsko društvo, ki je poskrbelo za to, da se je uvedlo žlahtno bernsko pleme in se v vasi več ne vidi mnogovrstna marogasta živina različnih plemen. Nadučitelj vse natanko ve in pozna, ker v vaškem živinorejskem in v krajnem gospodarskem društvu je odbornik in vesten činitelj. On ve, koliko je konj v vasi, koliko goveje živine, koliko stotin gosi in rac se proda na leto na Dunaj, koliko voz sladkorne pese se pridela, koliko ječmena gre iz vasi v pivovarne. Prijetno ga je poslušati. Za časa sladkorne krize je imel že svoj načrt, kako obvarovati kmete reparje škode pri njih gospodarstvu. V vasi sta dve društvi parnega mlatilnega stroja. Oba stroja veljata 9000 K. Vas šteje 53 celih neporušenih posestev. Hanaki svojih posestev nikakor nočejo deliti in nočejo imeti polkmetov v občini. Prigodilo se je pred nekaj leti, da je hotel vaščan na drobno prodati svojo kmetijo, a sovaščani so mu napravili obstrukcijo s tem, da so mu na

dražbi ponujali prav nizke cene za posamezne parcele, tako da je moral umakniti prodajo na drobno in je potem celo posestvo za par tisočakov draže prodal enemu samemu prezkupniku. Pijejo domače pivo, ki jim izbornotekne. V sosednji vasi je selski pivovar in v poldrugo uro oddaljenem mestu zopet eden. Trezni, delavni in za blaginjo vaščanov vneti nadučitelj nam nadalje slika blagostanje v vasi, ki ga s svetom in dejanjem sam pospešuje. Treba, da vzameva svinčnik in piševa, sicer si vseh številk ne moreva zapomniti. V posesti vaščanov je okoli 300 delnic samih narodnih podjetij, namreč treh selskih cukrovarov, dveh pivovarov, sladovne v Prostějovu, žganjarne v Litovli, selske tovarne za umetna gnojila v Prerovu in Narodnega doma v Olomucu. To znaša okroglih 60.000 K, ki so založeni v narodni prospeh, pa to iz ene same vasi na Hani!

Poslušava o razvitku na kulturnem polju. V vasi je društveno življenje razvito skoraj kakor v kakšnem mestu. Ima svojega Sokola in župan mu je starosta. Pri Sokolu je «prednaškovi odbor», ki skrbi za predavanja v zimskem času. Govornika navadno povabijo iz bližnjega Olomuca. Seveda je v vasi tudi gasilno društvo, odbor osrednje Šolske Matice in javna knjižnica, ki po posebnem

odborniku vsako nedeljo od ene do treh popoldne izposojuje knjige in jih nazaj sprejema. V nečem je probujenim vaščanom izpodletelo: hoteli so zasnovati društvo, ki bi prevzelo v ohrano neko revno gorsko vas na narodnostni meji v severni Moravski, kateri je pretila nevarnost nemškega navala; pa ta ideja se ni mogla dodobra oživiti.

Neko društvo je v vasi, ki naju še posebno zanima, to je Omladina, društvo mladeničev. Vsak gospodarski sin plačuje v društveno blagajno na leto po 2 K, hlapec po 1 K. Kdor to plača, ima za društvo volilno pravico; volijo se pa v Omladino starosta in trije svetovalci. Namen društvu je, paziti na red pri mladini in ga ohraniti; zanj je starosta odgovoren županstvu. Vsako zimo priredi veselico v večjem obsegu. Včasih se priredi tudi domača zabava v kakšni hiši, kjer imajo za možitev godno hčer. Mladeniči nakupijo mesa, ki se pripravi v dotični hiši, vse drugo prida gospodinja, pa večerjajo, na kar gre vsa družba v gostilno k poštenemu plesu. Velik red vlada v mladem svetu. O pretepih in pobjih ni nikdar slišati, tudi ponočni mir se ne kali z vpitjem. Občinski tajnik ima spominsko knjigo ali dnevnik, kamor zapiše vse važnejše dogodke, ki so zadeli vas. In tam se bere, da je pred več leti župan kaznoval sta

rosto Omladine z denarno globo in sramoto, ker je mladina zakrivila neko nerodnost. Hanaki so zelo napredni ljudje: nove gospodarske stroje kupujejo z veseljem, skoraj kakor otroci igrače; pa tudi konservativni so: v cerkev hodijo, kolikor je prav, in kadar zvoní angelsko češčenje, se vsak odkrije, če tudi ne moli vselej.

Nadučitelj prinese iz knjižne omare debelo knjigo, časnik «Selské Listy» 1900. leta, kjer je v podlistkih med drugimi opisana tudi njegova vas. Ker misli, da bi mu sicer morda ne verjela vsega, pa bere iz časnika, koliko prihaja časnikov v vas. Strmiva, ko dozveva, da dobiva vas, ki šteje nekaj nad 1000 duš, 131 iztisov različnih listov, in sicer prihaja Český zvěrolekař (živinozdravnik) v 22, drugi gospodarski listi v 35, politični časniki v 56, revije v 6, humoristični in ilustrovani listi v 12 iztisih. Tri kmečke rodbine prejemajo najdražje češko delo, monumentalni Ottov Slovník naučný, ki bo stal več sto kron, ko bo dovršen. Tudi «Vlastivěda moravská», ki jo izdaja muzejsko društvo v Brnu, obširno znanstveno in narodno delo, imajo v dveh hišah. Koliko pride še posebej v knjigah duševne hrane v vas, to ni znano, vsekakor pa mnogo. In nadučitelj pravi, da vaščani tudi pridno čitajo, kadar je čas za to. Dosti mladih vašča-

nov obiskuje mestne šole, največ gospodarske in gospodinske. V gospodarskih šolah se je učilo 12 gospodarjev in sedaj se izobraža 10 deklic na gospodarski šoli v Kroměřížu. Hanaki se neradi ločijo od svoje domače vasi, od svoje rodovitne zemlje in jim tega tudi ni treba, zato ne tiščijo preveč v srednje in visoke šole. Vendar je pa lepo število izšolanih vaščanov, ki delujejo kot učitelji, duhovniki in uradniki. Nadučitelj ve imena vseh teh na tujem živečih imenitnikov, pōnosen je nanje, ker je on večinoma vsem zasajal prve kali znanja v mlada srca, še bolj pa zato, ker se niti eden ni izneveril svojemu narodu.

Tako sva se poučila o hanaški vasi, in ker se dela večer, se treba odpraviti na obratno pot. Nekdo vrže droben novčič v orkestrijon, ki stoji v kotu za durmi, in narodna himna «Kde domov můj» zadoni po gostilni. Hvaležno pogledava nadučitelju v stare, dobre oči ter se posloviva; kmetje spoštljivo vstajajo in stiskamo si desnice. V rdečem žaru tone solnce za nizkimi češkomoravskimi mejnimi hribi, ko korakava črez polje blagoslovljene Hane nazaj v mesto. Spotoma nekaj časa molčiva, kakor bi urejevala ono, kar sva videla in slišala. Potem se začneva živo pōgovarjati o hanaški vasi, kateri prisodiva

glede napredka in blagostanja prvenstvo v vrsti avstrijskih vasi. Spomniva se naše ljube slovenske krjaveljske vasi, pa ji želiva, da bi kmalu otresla svoj stari srednjeveški značaj ter se pomaknila više gori v vrsto naprednih selišč.

Pridite na Hano, ako hočete videti umne in omikane kmete! Pravijo vam: Bodite kozmopoliti! Dobro! Slovanski svet je tako velik, da ste v njem lahko kozmopolit: vse v njem vidite in vsega se naučite.

2. Izlet na Radhošt.

Pripravljaj sem se na pot na Radhošt, kakor se pripravlja pobožni romar, ki hoče počastiti oddaljeno božjo pot: izprašuje tiste, ki so že bili na oni božji poti, o vseh podrobnostih, ki se tičejo romarske duše in telesa, da bi vse natanko vedel kako in kaj in da bi mu bili znani vsi tisti tuji kraji in pota, ki vedejo tja. Poiskal sem to goro na zemljepisni karti, čital sem o njej, kar sem našel tiskanega. Nekateri turisti vedo, da je takšno pripravljanje na pot velik duševni užitek, mnogokrat večji užitek nego pot sama. Evo vam, kar sem posnel iz kart in knjig.

Gora Radhošt stoji v severovzhodnem kotu Moravske, blizu tam, kjer je meja Moravske,

Šlezije in Ogrske. Moravsko ljudstvo deli Moravo na več pokrajin, katerim ne ve natančno določiti mej. Moravska Slovaška leži na jugu ob nižjeavstrijski in ogrski meji nekako do Vlarskega prelaza; na severu Slovaške, vedno ob ogrski meji, se razprostira gorato Valaško, zatem se poteza Kravarsko noter v Šlezijo; tam, kjer se reka Morava v svojem gorenjem teku vali po rodovitni ravnini, leži «požehnáná Hana». Radhošt, ki je 1130 m visok, leži še na Valaškem v Karpat-skem pogorju, ki se imenuje tudi Beskidi; njegova severna plat pa gleda že na kravarsko zemljo. Ime je dobila gora po staroslovanskem maliku Radegostu, čigar kip je stal na gori.

Vse to sem videl na papirju; vmes v to učenost pa so mi prihajale sanje o moji mladosti, katere del sem preživel onostran Karpatov, kjer nosi temni Vah na svojem hrbtu tatranske lesove v veliko Donavo. Mrtvo s papirja se je spojilo z živim moje misli in čimdalje jasneje je vstajala mladost s svojimi bolečimi tugami in kratkimi radostmi in marnimi nadami. In zaželel sem videti vsaj od daleč ono gorovje, pod katerim sem svoje dni toliko sanjaril in hrepenel po naših domačih gorah.

Lansko binkoštno soboto popoldne sem se odpravil na pot v Karpatih. Železnica je imela tisto popoldne mnogo popotnikov. Na odpu-
st gredoči vojaki so zapeli na vsaki postaji, vmes se je oglašala Marijina pesem romarjev, ki so šli na Hostin. Ti romarji so bili iz južne Moravske in večinoma v narodnih nošah. Ugajalo mi je to pisano, glasno ščebetajoče, veselo ljudstvo; zato sem se namenil, da pojdem za njim. Na Hostinu sem bil v prejšnjih letih že tudi, pa sem ga želel posetiti še enkrat. Ta gora je znana po pesmi «Jaroslav» v Kraljedvorskem rokopisu.

V zemlji, tam, kjer Olomuc vlada,
tamkaj stoji gora nevisoka,
nevisoka, Gostajnov ime ji;
na njej Mati božja čuda dela —

Tako poje ta lepa pesem, ki je, kakor trdi moravski zemljepisec Gregor Volný, kateri je pisal pred sedemdesetimi leti in je pesem v nemškem prevodu vrinil v svoj obširni zemljepis, zelo povzdignila slavo hostinske božje poti in do pike potrdila in podkrepila v zgodovinsko dejanje nekaj, o čemer je dotlej govorilo samo ustno narodno sporočilo in pa narodne pesmi, namreč boje kristjanov s Tatari leta 1241. v okolici Hostina in na Hostinu samem. Danes se ve, da Kralje-

dvorski rokopis ni drugega dokazal nego Hankovo genijalnost.

Bilo je že zvečer, ko sem na postaji Bistrici pod Hostinom stopil z romarji iz vlaka ter šel v Bistrice, da si poiščem prenočišča. Pa v mestu je bilo toliko romarjev in turistov, da v gostilnah ni bilo dobiti stanovanja. Na posled mi je založenski gostilničar preskrbel posteljo pri nekem godcu, ki je imel na razpolago sobo za boljše vrste romarjev, kadar niso mogli vsi ostati v Založni.

Zelo me je zabaval tisti hripavi godec rdečkastega nosu in mokrih, izpitih oči, oboroženih z velikimi naočniki. Čakal me je nekje v gostilni, dokler nisem povečerjal. Ko sem zaželel iti spat, se je odtrgal od nekod, kakor bi bil prilezel izpod soda, toda napit kakor snop. Opotekaje se me je pozdravil. Ko sva se bila sporazumela, kakšne želje so med nama, sva po temi jadrjala na njegov dom. Na potu sem ga moral večkrat prijeti, sicer bi se bil zvrnil v jarek. Tudi svojega doma ni mogel precěj najti. Imeniten človek! No, sem si mislil, tole bo prijetno prenočišče. Opravičeval se je, da so zvečer godli na mestnem trgu v proslavo binkoštnih praznikov, kar mu je dalo povod, da je pil, obenem se je pa tudi zatožil, češ: neumna gos vselej najde svoj dom, človek pa ne. Pri-

peljal me je v čedno sobo, kjer sta stali dve postelji. Čudno, doma se je precej iztreznil, menda iz strahu pred svojo zakonsko polovico, ki je v neki sosednji sobi hrumela in hreščala kakor žival, preden ugrizne. Godec je bil zelo zgovoren in vljuden; ni me pustil samega, čeprav sem se začel precej slačiti. Pokazal mi je album in v njem svojo fotografijo iz mladih let, podobo slokega, divje zročega korporala. Z zanosom mi je pravil, da je obhodil vso češko kraljevino. Povedal mi je, da je leta 1897., ko so bili v okolici veliki vojaški manevri, bival v njegovi sobi visok vojaški dostojanstvenik, ki ni maral postelje in je spal na zofi. Pokazal mi je na ogromno zofo, stoječo pod oknom. Spoštljivo sem pogledal na tisto zofo, ki je bila pregrnjena z belim prtom, menda, da bi je prah ne onečastil. Povabil me je, naj sedem na historično ležišče, pa si nisem upal. A za steno je vedno bučalo, kakor bi hrumel oddaljen hudournik. Da bi zabaval svojega uglednega gosta — ogovarjal me je vedno «vzácný pán» — mi je prinesel kup razglednic, na katere je bil zelo ponosen, ter jih razprostrl po mizi, češ: raduj se, vzácný pán! Pa sreča v tisti pozni uri ni bila na njegovi strani, ker zdajci je začela pojematiluč in čez nekaj trenutkov je bila črna tema v sobi.

Naglas sem se zasmel temu srečnemu naključju. Legel sem v posteljo. Godec je še vedno stal v sobi. Menil sem, da se boji žene, pa bo spal v moji sobi na drugi postelji ali pa na zofi. Spanec mi je že zelo motil trudne oči, ko zaslišim iz teme godčevo vprašanje: «Oprostite, vzácny pane,—odkod ste doma?» Aha — sem si domislil — tista Slovanu prirojena radovednost mu ne pusti iz sobe, preden ne ve, odkod je njegov gost. Spomnil sem se, da me je prej pri luči tako pazno gledal v obraz, kakor bi hotel iz njega razbrati vse ono, kar človeku napišejo v potni list. In moja hroma češčina ga je motila in ni vedel, v kateri češki kot bi me dejal. «Iz Krajine sem, če veste, kje je to?» sem mu snažno odgovoril. «O, vem, to je tam za matičko Prago, kaj ne?» je dejal tiho. «Da, daleč za matičko Prago, tam, kjer se Sava zлива v Vltavo,» sem odgovoril izpod odeje ter se prevrnil na hrbet. Ta odgovor, dasi ni bil nič duhovit, mi je pregnal spanec. Smejal sem se sebi in godcu, ki se je, dobivši zadovoljivo pojasnilo, tiho splazil iz sobe. Dolgo je še bučalo za steno kraj mene pritajeno kakor grom za goro in žal mi je bilo godca. Čemu sem se norčeval z dobrim človekom, kateremu je, kakor vsakemu pravemu Čehu, Praga središče vse širne zemlje!

Ko sem se hotel ob petih zjutraj odpraviti na pot, sta me čakala gospodar in gospodinja v veži, oba že praznično oblečena. On se mi je zdel za svojimi velikimi naočniki zelo resen in miren. Važno je naredil, gibaje z glavo, par poklonov «vzácnému pánu»; ona me je vprašala za moje zdravje in kako sem spal, na kar sem po pravici pohvalil posteljo in se odkritosrčno zahvalil. Njen glas je bil mil in njen govor se je znatno prelivaval v petje — nekaka posebnost češkega ženskega govora. Kako da je takšen rahel glas sinoči tako rohnel za steno! Na njenem obilnem licu pa sem zapazil črte togotnosti in nespravljivosti, ki jih rabijo slikarji, ko predstavljajo tisto parko, ki nam hoče prestriči nit življenja. Ponudila mi je še kavo in hvaležno sem jo sprejel. Spoštljivo in obenem prisrčno sta mi postrežljiva človeka želela vseh prijetnosti na pot.

V tistih blaženih jutranjih urah, katere je zdravemu človeku tako prijetno živeti, pa jih mestni človek navadno prespi, ko je glava vedra, noga izpočita, duša polna misli in sanj in je mrka skrb ostala doma v tesni sobi, v tistih blaženih jutranjih urah sem korakal v hostinsko goro. Ta gora je visokosti naše Šmarne gore in stoji v karpatskem predgorju,

ki sega noter do reke Morave. Romarji jo imenujejo Sveti Hostin in kot božja pot je prva za Velehradom.

Kakor sem že omenil, je romarski obrt v vzhodnem delu Morave v bujnem cvetu in Slovaka, moravskega in ogrskega, v romanju ne prekosi noben narod. Ti ljudje se poslove včasih za tedne od domače vasi, pa potujejo, potujejo. Noter v Čenstohov na Poljsko in v Vamberice v Pruski Šleziji gredo in spotoma obero Velehrad, Štípo pri Zlinu, Hostin, Sveto goro pri Olomucu in vsako cerkev, kjer vedo za svetnika, ki je kot dober pomočnik na glasu. Posamič ne hodijo; dolgočasno bi postalo romarju samemu, četudi mu je Bog vedni tovariš, ampak zbere se jih po več iz vasi, pa gredo za križem ali cerkvenim banderom, včasih tudi z godbo na pot. Ti «poutníci» zbujajo posebno v mestih dosti pozornosti in marsikdo pravi, da so ti ljudje najmirnejši in najzanesljivejši element v državi. Seve, ko bi imela država same takšne elemente, bi bila zelo žalostna in revna, in ko bi na Moravi «husitstvo» ne razganjalo te srednjeveške teme, bi dežela ne bila več v dobrih dveh tretjinah češka. Pa tudi romanje se da še opravičiti, saj ima svoj izvir v nagonu do kočujočega življenja, ki spi v človeku že od prastarih časov. Mnogokrat se smejejo

Dunajčani tolpi Slovakov, ki v svojih belih haljinah in ozkih klobučkih potujejo preko Dunaja v Marijino Celje. Prav za prav bi se meščani ne smeli smejeti pobožnim romarjem, ker se sami dostikrat naveličajo svojega rojstnega mesta in vsakdanje dolgočasnosti pod domačo streho, pa jih domišljija žene tja za gore za novimi, lepšimi vtiski in v sveto svobodo popotovanja.

Mojo dobro jutranjo voljo so na poti v goro motili premnogi lajnarji, ki so s cvilečimi tružicami piskali vedno isto Marijino pesem. Ko sem prišel više, je lajna utihnila, ker jo je težko vleči v hrib; nadomestile so jo grozne harmonike, ki so s hreščečimi glasovi kazile sveti mir majniškega jutra. Tudi mimo dveh starcev sem šel, ki sta neusmiljeno drla nekaj, kar je bilo podobno goslim. Ti godci so sicer usmiljenja vredni siromaki, pa tako bogata dežela, kakor je Češka z Moravsko, bi lahko nekoliko omejila to beraško godbo, ki škoduje našemu ugledu pri tujcih. Ko sem se potikal pred leti ob meji saškega in češkega kraljestva, mi je lajna javljala že od daleč, kje je konec saške zemlje in kje se začenja češka. Tuji turisti so se posmehovali ubogim lajnarjem, ki stoje tam na razpotjih na češki strani, češ, tam se pričinja znano avstrijsko beraštvo.

Hostinski godci me niso nič zanimali, ali romarjev sem bil vesel. Ker sta bila dva praznika, se jih je sešlo dosti na gori, dasi je pravi čas zanje šele med šmarnimi mašami. Mikali pa so me samo oni «poutničkové» obojega spola, ki so prišli iz moravske Slovaške in so v gručah stali okoli cerkve. Sami delavni, trdi in koščeni obrazi, ki se z lepoto niso mogli ponašati. Ali te noše — raztopil bi se človek od radosti, kadar jih gleda in se jih ne more nagledati. Izpraševal sem pri posameznih gručah, odkod so. Bili so od Napajedel, Breclave, Hodonina, Kijova in Ogrskega Ostroga. Čital sem nekje, da je v tej narodni noši vsaka baba lepa, in skoraj je to res. Nekaj resnice je tudi v drugi trditvi, da je v vsakem slovanskem narodu dosti tuje, neslovanske krvi, tatarske, bizantinske in germanske, samo Slovaki so čisti, brez tuje primesi. Gledal sem v ta pisani narod in v duši mi je bilo, kakor bi imel pred sabo lepo Uprkovo sliko.

Nekaj posebnosti Hostina naj postavim sem. Pod cerkvijo izvira izpod kapelice močan studenec, katerega bistra voda se odteka po umetnih kamenitih strugah in žlebih. Čudodelno moč ima studenec, pravijo. V teh žlebih si romarji in romarice umivajo obraz in noge, iz studenca pijejo. V bližini imajo prodajalci razpoložene skladanice steklenic,

v katerih romarji nosijo čudotvorno vodo domov. Zaradi velike gneče se je nisem mogel napiti. Na prostor kraj cerkve drže široke kamenite stopnice, ki jih krasita kipa sv. Cirila in Metoda, postavljena v spomin prihoda svetih bratov v deželo. Na stopnicah je sprejela duhovščina in mnogo naroda cesarja, ki je dne 1. septembra leta 1897. prišel na Hostin. Ta sprejem predstavlja v živih barvah velika slika v obednici hostinskega hotela. Takrat je cesar položil tudi temeljni kamen razglednemu stolpu, ki stoji nekoliko višje od cerkve sredi smrečja. V stolpu hranijo kozarec, ki je cesar iz njega pil čudotvorno vodo, dalje v posebnem okviru list papirja, kamor se je podpisal «František Josef», pero in tintnik, ki ju je rabil pri podpisu.

Cerkev je bila parkrat prezidana; sedaj stoji v obliki veličastne rotunde z lepo kupolo. Gotovo je tudi bogata. Veliki oltar ima sliko Matere božje, ki meče ognjene strele na tatarsko vojsko in šotore, naslikane v njenem podnožju. V cerkvi je bilo mnogo ljudi. Stal sem v njej ob steni in poslušal enostavno petje ljudstva: «Marija vitězná, dobrotivá, oroduj za nas! Marija! Marija!» Mnogo sreče in utehe sem slutil v srčni pobožnosti in vernosti teh preprostih ljudi. Gledal sem v kupolo, okoli katere se vije v velikih črkah

napis: «Zdráva vítězná ochrano Moravy, zůstaň matkou lidu svému!» In vedno se je razlegalo po cerkvi: Marija! Marija! Do solz me je ganilo, ko sem videl toliko revnih ljudi, katerim je v izobilju živeči svet tako malo dal — glej ono čudodelno vodo! — pa jih vabi v cerkve, da tam s takšno gorečnostjo prosijo božje pomoči. Naslonil sem se ob steno, a gorke solze, ki jih je izvabila melanholična pesem brez konca in izvila ljudska beda in se jih človeku ni treba sramovati, so mi kapale po licih. —

Popoldne sem bil zopet v dolini in sem se vozil naprej proti Frenštatu pod Radhoštom. Slišal sem, da je pot na Radhošt zložnejša od severne strani, od Frenštata, nego z južne strani, od Rožnova, zato sem hotel prenočiti v Frenštatu v gostilni pri Ježišku, ker so mi jo turisti večkrat hvalili. S postaje Branke sem že videl Radhošt z belo kapelico na vrhu. Ves je bil oblit s solnčnim svitom, a nad njim so se kopičili vodeni oblaki. Rad bi bil ostal v Valaškem Medrečju, ker zelo me je mikalo to čedno mesto z mnogimi rdečimi strehami, ležeče v precej široki dolini na stočju vse tinske in rožnovske Bečve. Od tega stočja ima mesto svoje ime Meziříčí, po slovenski Medrečje ali Medvode. Pa mene je gnalo naprej k Ježišku. Vlak je hitel dalje okrog

Radhošta v ozko, temno dolino, koder se razteza po obeh straneh noter do železniške proge mračno smrečje. Le tu in tam se vidi njivica, vse drugo je gozd in pašnik. Tu je že pravi hribovski svet. Počasi se pomiče vlak navkreber. Kakor dobro de ta gozdni vzduh in gorska priroda! Moj sopotnik, inteligenten Čeh, kaže svoji gospe in svojim otrokom z roko proti severni strani; nekaj važnega razlaga rodbini — ime Palacký slišim. Vlak se ustavi, izprevodnik kliče: Hotzendorf — Hodslavice. Gledal sem, da bi videl to imenitno vas, ki je Čehom rodila Palackega, pa razen skromnega postajališča sredi širokih lesov nisem videl ničesar. Vas stoji v kraju za smrečjem pol ure od postaje. Kakšna temna, nevljudna krajina! V tej samoti se človek vglobi v pretekle stvari, kako se je rod za rodom boril za svoj obstanek, v to, kar je trpel njegov narod od davnih časov pa do danes, in kako se v zgodovinskem razvoju človeštva išče resnica, katere so drugi iskali v cerkvi, človeškem duhu in naposled v prirodi. Čudno bi bilo, ko bi se v tem samotnem, tihem kraju, na znožju slavljenega Radhošta ne bil rodil še noben globok mislec.

Onostran Hodslavic je zagrmelo in ulil se je gorak dež. Ko sem se zvečer pripeljal v Frenštát, sta bili dve nebeški mavrici raz-

prostrti druga poleg druge čez ves Radhošt, kakor bi bila priroda napela ogromno, v ognju žarečo vzpenjačo iz Bečvanske doline na Kravarsko. Žarko je zahajalo solnce, poleg pa je padal težak dež, dasi je vremenski zavod na Dunaju javljal za binkoštno praznike stalno in jasno vreme.

Mesto nima razen pivovarne, tkalnice, lepe občinske šole in mestne hiše ničesar posebnega. Pan Ježišek me je kaj natančno ogledal, ko sem vstopil v njegovo hišo. Menda me ni uvrstil med najboljše ljudi, ker najboljše sobe mi ni dal. Razodel mi je, da bo v obednici koncert. Tega sem se obveselil, ker svetohostinske lajne so tako razburkale klavir v mojih ušesih, da bi ga bil rad zopet uredil s kako pošteno godbo.

V obednici je sedelo kakšnih petnajst gostov. Pri dveh mizah so igrali karte, pri drugih so se pogovarjali in čitali časnike. Tudi jaz sem vzel časnik v roke, da bi zvedel, kaj je novega na Balkanu. Želel sem si člankov, ki bi z besedo globoke žalosti pisali o trpljenju balkanskih Slovanov, ki bi s plamtečo besedo zbudili naše sočutje, tako da bi glas o stiskah Hrvatov in požrtvovalnih bojih na macedonskih planjavah tisočero odmeval v naših srcih in bi nas bodril v naših naporih za narodni obstanek. Pa ničesar podobnega nisem čital.

Časnik obravnava večinoma naše domače malenkostne boje, veseleč se svoje imenitnosti, a za balkanske stvari ima le kratke notice, suhoparno preložene iz nemških časnikov. Nejevoljen sem odložil berilo. Poslušal sem, o čem govore gosti: pri eni mizi so imeli pomenek o živinski krmi, od druge sem slišal besedo referat. Nihče ni govoril o velikih stvareh, ki so se godile na jugu. Beda nam, sem dejal sam pri sebi, brat nima gorke besede za sobrate trpine in mučenike! In vendar bijejo ti boj, ki bi nas moral zanimati drugače, nego nas je zanimal zadnji upor Burov proti Angležem. Pa o oni vojski smo mislili in govorili vsak dan, vsak večer smo ploškali burski himni, nervozno smo pričakovali novic iz Afrike, solzili smo se za tuje pleme, ki se je s psalmi v ustih in z evangelijem v roki borilo za svojo neodvisnost, vsi smo se topili v sočutju, čeprav nam je sicer Afrika — Hez kuba. Naposled se je usoda osvetila pobožnim Burom in nam in dočakali smo veliko razočaranje. A sedaj se ves nebosklon žari od balkanskih ognjev; igra se za našo bližnjo bodočnost, mi pa tega ne vidimo in nikdar ne ploskamo jugoslovanskim himnam, ker nam nemške novine niso hotele zbuditi zanimanja in sočutja za krvavi boj krščenih sužnjev, slo-

vanske so pa še kilave in nesamostalne in zbuditi ne umejo.

Ker se godci le niso hoteli pojaviti, sem vprašal Ježiška, kaj bo s koncertom. Pokazal mi je s pogledom, ki je obetal velikih stvari, na majhno, neznatno postavo, ki je čepela, kakor bi dremala, poleg harfe za menojo. To bo ves koncert? sem si mislil. Tako zaspanega človeka še nisem videl. Leno je čepel na stolu in leno mu je visela roka črez naslanjalo, kakor bi bila mrtva; z drugo je nosil kosce žemlje v usta, a jedel je počasi, kakor bi se bil že naveličal. Njegovih oči nisem videl, ker so jih vedno zastirale trepalnice. Ko bi sodil njegovo dušo po vnanjosti, bila bi sodba prav neugodna, ker se mi je zdel ves pohabljen in velika grba na hrbtu ga je kazila. Ura je bila že devet, ko je prijel v strune in začel brenkati. Precej pri prvih udarcih se je pokazal mojstra. Blaženi zvoki so se mu ulili izpod dolgih, belih in finih prstov in razen kvartopircev so se vsi gosti vzravнали, dvignili glave in poslušali. Poznalo se je na nekaterih prehodih, da je harfenist samouk; ali njegova umetnost je šla k srcu. Miže je igral in tiho pritrkoval z ного. Ko je nehal, je tako zaspano pogledal okrog, s tako trudnimi očmi, da je bilo človeka strah. Skrit za njim je sedel na nizkem stolcu bled in kuštrav deček, ki je

s krožnikom pobiral darove po sobi. Vstopilo je nekaj dam. Oni gospodje, ki so poprej govorili o referatih, so jim skočili k durim naproti. Dame so bile v domači obleki, na videz so prišle samo svoje može spravljat domov, pa po kratkem obotavljanju so prisedle k referatarskemu omizju, kjer se je precej pričela babilonska mešanica nemških in čeških fraz. Harfenist je z vedno enako virtuoznostjo ubiral strune in brenkal. Tudi zapel je ob harfi, pa samo dve pesmi. Prve si nisem zapomnil, druga je stara in med drugimi pravi:

Dejž nám svobodu, slovanskému národu,
Němcům ale nebudeme nikdy v porobu.

Po petju se je kazal še bolj trudnega; prišlo mu je na um, da si je kratek odmor in vrček piva. Ne prestano sem ga gledal. Diven narodni umetnik! Takšen neznamen človeček, pa ume tako globoko poseči v svojo dušo! In trga nam to svojo dobro dušo na kosce in podaja nam jo, da se z njo pobavimo in uživimo. Podaja nam jo požrtvovalno in krvaveč in mi hvaležno in s sočutjem sprejemamo njegovo darilo. Pri petju so tudi kvartopirci dvignili glave in neka koketna dama je pevca po končani pesmi nagradila z nemškim priznalnim vzklikom. V navdušenosti pa nihče ni prekosil

pana Ježiška, ki je včasih kakor prikovan postal pred harfenistom ter poslušal. Obraz mu je postal nekako dolg in prišpiljen, tako se je zamaknil in zagledal v pevca. Vsa njegova duša mu je zlezla na lice, ki je gorelo od notranje vročine in naslade, tako ga je navdal za hip neki nepopisen umetniški čut. Videl sem ga, kako se je priplazil k harfenistu, položil svoj dar na krožnik ter nekaj poprosil, na kar se je še enkrat ulila pesem: Dejž nám svobodu... Dobro, Ježišek! Ti veš poskrbeti za telesno in dušno krepilo in boljšega krčmarja si ob vznožju starodavnega Radehosta ne morem misliti. Ti s polno mero zaslužiš hvalo, ki te z njo obsipajo oni, ki se gredoč na Radehost ustavijo pod tvojo streho. Nebeško zadovoljen sem bil s tem večerom in rekel sem si, da tako čistega veselja že dolgo nisem užil. Pozno sem šel spat; pa na počitek še ni bilo misliti, ker je trepetala v meni razburjenost od užite radosti. Odprl sem okno. Višnjevskasti oblaki so v dolgih cunjah ležali na nebosklonu; med njimi je poredkoma gledala zvezda na zemljo. Mehka in topla majniška noč ni obetala stalnega vremena.

Drugo jutro sem vstal navsezgodaj, kakor bi bil že pravecat turist, in dolgo sem moral ropotati po veži in dvorišču, preden mi je

Ježiškov hlapec odprl vrata na ulico. Korakal sem uro hoda kraj potoka Lomne mimo raztresenih majhnih valaških hiš in hišic, večinoma lesenih.

Kakšna razlika med hanaško in valaško vasjo! V hanaški vasi se tišče prav ošabne hiše družno ena druge po obeh straneh trde in napete ceste, hribovski Valah pa si je postavil svoj revni in mračni dom v sredo svojih pašnikov in lesov, včasih daleč proč od soseda. Skraja je bil Valah samo pastir in beseda valah pomeni dandanes pastirja sploh. To besedo razlagajo tako: V starih časih se je v Karpatske gore ob Bečvi naselilo nekaj rumunskih rodbin, ki so se bavile samo z živinorejo, posebno z ovčarstvom. Sprejele so jezik in šego čeških okoličanov; in od Rumunov, katere Čehi imenujejo Valahe ali Vlahe, je vsa široka pokrajina do onostran Valaškega Klobuka dobila ime Valaško. Valahi so izborni živinorejci, ki so v tem že prekosili svoje sosede na Kravarskem. V teku stoletij so mnogo lesov iztrebili in izpremenili v pašnike, mestoma pašnike v njive, pa tudi košatih gozdov imajo še vse polno. Kmalu sem prišel v take košate gozde, ki pa niso last valaških pastirjev, ampak olomuškega nadškofa. Pot je zavila z ravnine v gorski kot med bukovje in smrečje. Poldrugo uro je

treba korakati v hrib. Poleg moje poti je žuborel bister potok po izjednem žlebu preko kamenitih pragov, pod katerimi se je zbiral v globoke tolmane. Spomnil sem se, da je danes binkoštni ponedeljek in da sem v starih časih vsako leto na ta dan romal na Limbarsko goro, kjer se je obhajal shod. Mehki in tožni spomini so me spremljali po globoki strugi kraj šumeče vode. Prijetno je bilo v samotnem gozdu in hladno, dokler me ni ogrela strma pot. Sedel sem na klop, stoječo ob poti pod veliko smreko, na katere moško deblo je pribita stara slika, predstavljajoča kralja na konju. «Svatý Vaclave, nedej zahinouti nám i budoucím!» — ta napis stoji pod sliko. No, mehki sv. Vaclav je že do gospodaril in bolje bi bilo, da ni bilo nikdar njegovih tujcem naklonjenih naslednikov: Nekaj stoletij prepozno se je pojavil na obzorju zgodovine neupogljivi, jekleni Hus.

Došla sta me dva valaška kmeta v visokih slovaških škornjih, s pipami v ustih. Začeli smo se pogovarjati. Valaško narečje je mehko in blagodneče; preliva se iz trde češčine v blagglasno ogrsko slovaščino. Kmeta sta bila doma od Štramberka, ki leži na severni strani Radhošta, šla sta pa čez Rodhošt po brinzo (ovčji sir) v Pobečvije, kjer imata ovce na paši. Tožila sta o slabih kmetijah na Valaškem in

na moč sta hvalila Hano, češ, hanaška zemlja je tako dobra, da bi jo bilo treba voziti na Valaško in tukajšnjo zemljo z njo gnojiti. Dvajset kljuk je treba narediti, dvajsetkrat se treba obrniti, preden prideš po peščeni stezi na Pustevno, ki se šteje že k Radhoštu, do katerega vrha je pa še uro hoda. Na idilskem kraju vrh grebena, ki veže vrhova Radhošt in Tanečnico, je živel po ljudski pripovedki v starih časih pobožen puščavnik, čigar bivališče se je imenovalo Puščava ali po češki Pustevna. Tu je prelaz za one, ki hočejo iz krajev, ležečih na severu od Radhošta, v bečvansko dolino. Pod Pustevno izvira močan, mrzel studenec. «Tega se napijte, ta dela dober tek, ker prihaja iz bukovja,» sta mi svetovala Vlaha in vsi trije smo se zapored spustili na kolena ter se sklonili k bistri vodi.

Radhošt imajo Čehi v veliki časti in trumoma prihajajo nanj. Saj je skoraj njih najvišja gora — in pa tako slovansko ime! Da, višja je Snežka v Krkonoših in Praded v Šleziji, pa ti gori sta nemški in za Čehe nimata tiste privlačne sile kakor Radhošt, na katerem se čutijo domače in vidijo okrog in okrog slovansko zemljo. Da bi pa nihče ne dvomil o slovanskem značaju te gore in da bi bil ta značaj javno viden in jasen, je postavilo «pogorsko društvo Radhošt» na prijazni tra-

tini Pustevne sredi širokih gozdov jako ličen lesen hotel v češkem slogu. Prav začudil sem se tej razkošni stavbi, zunaj in znotraj vsepovsod umetno izrezljani, podobni fini igrači, ki jo dobe otroci bogatih staršev, ako so pridni. Obednica je pa tudi krasno poslikana ter opremljena z vsem mogočim komfortom in upravičena je zahteva, da mora turist, ki si jo hoče ogledati, ne da bi kaj zaužil, plačati majhno vstopnino v prid pogorskega društva. Poleg je postavljena za prenočišče druga stavba v valaškem slogu in nič manj mikavna. Skraja sem bil namenjen, da pojdem tisti dan čez Radhošt v Rožnov in se popeljem zvečer nazaj na svoj dom; Pustevna mi je pa tako ugajala, da sem sklenil ostati tukaj ves dan in tudi prenočiti. Nastanil sem se torej na Pustevni, pa sem šel na najbližjo goljavo, da se ogledam.

Steza pelje med bujnim smrečjem, kjer je ležalo v kotlinah še dosti strjenega snega, na vrh Tanečnice, ki je na severni rebrini izkrčen in iztrebljen, tako da uživaš od tam dober razgled. Sedel sem na trohneč smrekov panj; za menoj širok zid smrečja, vse naokoli svečano tiho kakor v prijazni cerkvi. Zelo obljudena in premožna ravnina se je razprostirala na severu pod menoj, Kravarsko in Šlezija. Vas za vasjo, mesto pri mestu. Pa niti z

daljnogledom se ne da razločiti nič natančnega, četudi solnce obseva vso pokrajino, tako je vse zagrnjeno v komaj prozorno meglo.

Pa kaj pomeni oni neznanski dim, ki se skoraj na kraju obzorja na široko vali iz zemlje? Ali podzemska vulkanska sila tako puha na dan, ali tli blagoslovljena ruda v prostiranih grudah pod zemljo? Pod onim dimom se skriva Moravska Ostrava in sosednje Vitkovice, avstrijski Essen, skladišče velikanskih premogovnikov in železarske industrije, mesti, katerih prebivalstvo raste skoraj z ameriškimi naglostjo. Pa še mnogo drugih mest na odrski ravnini se odlikuje po svoji razviti industriji: Mistek, Frýdek, Příbor, Hukvaldy itd. Tudi izza dvoglavega Ondrejnika se dviga tenak dim. Nemara tudi danes, na binkoštni praznik, delajo bogate železarne olomuškega nadškofa v Frydlantu! Na vzhodni strani ni bilo dosti videti; le Kneginja s svojimi pribočnimi vrhovi, Črtovim mlinom, Magurko in Bukovino mi je čepela pred očmi; a onostran Javornika in Lise hore je bilo vse zastrto z neprodarno sivo temo.

Vrnil sem se na Pustevno, kjer sem zlezal še na obe glorieta, na Cirilko in Metodko, pa razgleda ni bilo, ker se je na vseh straneh pripravljalo na dež. Šel sem v obednico, ki

je bila že polna samih veselih in zadovoljnih ljudi, Čehov in Nemcev, kristjanov in židov, mladih in starih. Vsi so se čutili tukaj domače, vsi so pozabili svoje medsebojne boje in prepire. Pohvaliti moram obed, veselo družino, lepi praznik, imenitno dobro voljo, ki se je polastila mene in vseh, ki so bili okoli mene, a pograjati moram vreme, ki ni imelo usmiljenja z nami. Okoli ene je začelo treskati in grmeti in ulila se je debela ploha. Šli smo na verando gledat, kako udarjajo strele v bečvansko dolino. Razen strel ni bilo ničesar videti, ker v gosti megli je padal obilen dež.

Sredi popoldneva sem se ukrenil na pravi Radhošt, namreč na oni vrh na zapadu od Pustevne, na katerem je postavilo že omejeno pogorsko društvo kapelico sv. Cirila in Metoda. Dež je še vedno rosil, pa oblaki so bili tako raztreseni, kakor bi pomišljali, naj se li zastrnejo vsepočez po širnem nebosklonu v nepregledno črno streho, ali naj odnehajo ter pokažejo zemlji mirno lice svetlega solnca. Mene dež ni dosti motil. Naj dežuje, kolikor hoče, mene to ne skrbi dosti. Pravi izletnik ima svoj trdni načrt v glavi in po tem se ravna. V eni, dveh urah se lahko zjasni in zvečer z Radhošta lahko gledam na Tatro.

Pot me je peljala po gorskem grebenu, po zložni goli planjavi, ki jo na severni strani

obroblja hosta, tako da na tisto stran ni nič razgleda. Na gori je rosil v močnem, toplem vetru rahel dež, v dolinah je sijalo solnce in v njegovih žarkih se je svetil daleč proti jugu gorati valaški svet. Ko sem stal naposled na vrhu Radhošta pri kapelici, je dež prenehal in na vse strani se je videlo, le ogrsko Slovaško je pokrivala megla; kakor težka mora je ležala na nesrečni zemlji. Kako rad bi bil videl tja na vzhod, kjer Tatra dviga svoje vrhove k nebu, kjer zakrivljeni Krivan čuva slovaško zemljo! Pred četrtno stoletja sem dolgo bival v Považju in usoda me je zanesla še dalje v nemški Spiž in na bregove kalnega Hernada, kjer bedni Slovak podaje roko ubogemu Rusinu. Takrat sem večkrat videl Lomniški ščit in Krivan. Stoji pa Krivan v podobi kapuce, ki se je pod vršičkom nagnila naprej, stoji s sklonjeno glavo, kakor bi v resnem pouku k vztrajnosti bodril zaspano ljudstvo ob deročem Vahu.

Na vse druge strani je bilo dosti razgleda. V motnih obrisih se je videla Šlezija; na eni strani se je izgubljala v nedoglednih pruskih in poljskih ravninah, na drugi jo je mejil Praded v podobi neznatne krtine. V daljavi je bila razgrnjena vsa Hana kakor odprta zakladnica in še daleč čez Hano se je videlo do češkomoravskih mejnih visočin. Posebno

čisto se je videlo na jug, na valaško hribovje, na Bele Karpate.

Valaško nima po naših planinskih pojmih visokih gor. Vrh, ki se dviga 1000 m v višavo, je tukaj že orjak; nebotičnega sivega skalovja nima in vrhovi so do temena še porasli in plodoviti; pa razgled ni zato nič manj mikaven. V prirodi nas mika raznovrstnost in te je tudi v Belih Karpatih dosti. Dolgo mi je oko iskalo po teh hribih, kje bi bila točka, da bi po njej s pomočjo specijalne karte mogel določiti kraje, ki so mojemu očesu še dosežni, in njih imena, pa nobene take točke nisem našel. Ni selišč, ni cerkvá niti na hribih, dasi je pokrajina primeroma dobro obljudena. Na Kranjskem stoji na vsakem drugem hribu cerkvica, da je milo videti, tu pa na takšnem prostranstvu niti ene nisem videl. In kako dobra je cerkev na gori za orientiranje! Pa Valahi so bili praktični ljudje: svoje hiše so si stavili v zakotja, v kotline in doline, isto tako tudi svoje večinoma lesene cerkve, in v teh so častili Boga, če niso šli kam daleč na božjo pot. Toliko denarja niso imeli, da bi si postavili prešerno cerkev vrh hriba.

V mraku sem prišel nazaj na Pustevno. V obednici sem dobil malo gostov. Izletniki so šli večinoma že popoldne v dolino, da se odpeljejo na svoje domove, ker drugi dan se

jim je treba zopet vpreči v tedensko delo. Mene ni mikalo, da bi si iskal tovarišev in se komu pridružil; ako je človek na potu, si nabere dosti novih vtiskov in glava ima kaj razmišljati. In prijetno je človeku samemu: gleda takorekoč v svoje misli, zdaj resne in težke, zdaj malenkostne, površne in lahke. Davno pretekle reči se prikradejo od nekod iz zakladnice zavesti, ožive v spominu, se spoje s sedanjostjo in čudne slike tvori do mišljija.

Pri sosednji mizi je sedelo sedem mladih Čehov. Iz njih pogovorov sem uvidel, da so čez praznike napravili izlet na Ogrsko Slovaško in da se vračajo čez Radhošt nazaj na Hanaško. Glede na prihodnost Slovakov so prinesli iz Ogrske različna mnenja, pesimistična in optimistična. Spomnil sem se svojih šolskih let, mladega idealizma, kako sva gledala takrat z dobrim prijateljem na zemljevid Evrope, premikala meje državam, davala deželam svobodo, narodom staro pravdo, revežem kruha, zatiranim odrešenja; vsem narodom, ki so se nahajali na pisanem zemljevidu, sva vedela takrat za pomoč, le z Bolgari nisva vedela kaj začeti. Rada bi jim bila pomagala, pa zdeli so se nama tako zaslužnjeni in njih položaj tako brezupen, da je bilo bolešno o njih govoriti in misliti. Niti njih

imena ni bilo na našem zemljevidu, ker Evropi so bili skoraj neznani. Podonavski vilajet se je imenovala njih domovina in njih prave meje so bile popolnoma neznane. In vendar je tudi ta narod dočakal odrešenje in je danes najčilejši na balkanskem polotoku in potrkal bi na carigrajska vrata, ko bi smel. To mi je prišlo na misel, ko sem slišal pesimiste Čehe soditi o pozabljenih Slovaki in tako zaslužnjenih, da je bolešno o njih govoriti in misliti. Čehi so pili melniško vino; tudi jaz sem pil melniško vino in vsi smo imeli razgreta srca. Dolgo sem sedel in v mislih sem se hudoval na one pesimiste Čehe, ki so sedeli pri sosednji mizi. Najhujši strup je pesimizem. Res, da v mnogem pretiravamo, čez mero se navdušujemo, mnogo upamo in pride nam prevara. Ali naj zato omahnemo, se vdamo bledemu strahu, leni nedelavnosti in vse morečemu brezupu? Ali naj zaradi nekaterih neuspehov vržemo svoje ideale med staro šarò, pa naj pustimo, da strahopetci in izžiti filistri imenujejo naša stara gesla puhle fraze? Kaj velikega se ne da priboriti čez noč, tu je treba navdušenja, boja in žilavosti več rodov. Tu je od roda do roda treba klicati češki: «Ne vdajmo se!»

○ Drugo jutro sem se poslovil z idilno Pustevno. Pot me je peljala zopet po goli pla-

njavi na vrh Radhošta. Nebo je kazalo le malo jasnih lis. Po dolinah je megla ležala semintam v ogromnih kosmih. Na kraju take kosme se je svetilo pod menoj v bečvanski dolini mesto Rožnov, kamor sem bil namenjen, da sedem tam na železnico in završim izlet. Ogledaval sem se, in glej, v sinji daljavi za menoj se rišejo slovaške gore, ki sem se včeraj zastonj oziral po njih. Od mogočnih mas visoke Tatre pa doli do ponižnih hribov nitranske stolice, segajočih s svojimi odrastki v podonavsko ravnino, ves ta gorati svet se je odprl mojemu strmečemu pogledu. Zdi se mi, da sem videl polovico Slovaške. Pa Slovaške ni, vsaj po ogrskem zemljepisju je ni, ker Madžari jo imenujejo vedno le Gorenjo Ogrsko, odrekajoč Slovakom vsako pravico do narodnega življenja. Niti olehčujočih solz jim ne privoščijo; zato njih novine tako oprezno pišejo. Non licet esse vos — to je bilo najgroznejše geslo, ki so ga rabili Rimljani nasproti prvim kristjanom, in pod zaglavjem «Non licet esse vos» so «Narodnie Noviny» priobčile v začetku lanskega leta uvodni članek. In ker se na Slovaškem ne sme pisati o politiki, ki Madžarom ne ugaja, opisuje uvodnik pod onim zaglavjem vsa preganjanja, ki so jih trpeli prvi kristjani do Konstantina, dokler niso dobili pravice do

življenja. Konec uvodnika pa je tak: «Kto čitaš, razumej, a kto nerozumie, Boh ho osviet a obmäkči tvrdé srdce, rozohrej zkrachlu dušu!» Takšne prikrite solze tečejo Slovakom in jaz vsaj menim, da ne padajo na nerodovitna tla. Videl sem torej Tatro, iskal Krivana, pa nikakor nisem mogel najti njegove častiljive glave. Ko sem stal na vrhu Radhošta za kapelico poleg železnega križa, ki baje stoji na mestu, kjer je stal v paganskih časih kip Radegosta, mi je pokazal vljuden turist v mešanici tatranskih orjakov Krivana. Seveda se na toliko daljavo pokaže v drugačnem vidu nego od blizu s Považja. Sam bi nikakor ne bil mogel spoznati v tej sesedli gori znanca nekdanjih let. Ali se je res sesedel, ali nič več ne sklanja veličastne glave v Považje, ali so tudi njega podkupili Madžari in nič več ne bodri Slovakov? Dolgo sem stal na Radhoštu. Na severu Avstrije ni gore, ki bi bil ž nje lepši razgled. Zapustil sem jo z željo, da bi jo še kdaj posetil.

Spustil sem se črez «Černo horo» v Pobečvije. To je bila zares črna gora, ker sem zašel po njej tako temeljito, da nisem prišel v dveh urah v Rožnov, kakor so mi prorokovali in obetali. Izgubil sem pravo pot in kolovratil sem prek gozdov po velikih strminah in drčah navzdol. Tega drčanja nočem opisati, ker bi mi

nemara kdo očital, da pišem turistovsko latinščino. Mudilo se mi ni nikamor, mladi gozdi so mi tako ugajali, da se mi je tožilo stopiti z njih kolovozov in zasek, vsepovsod se je zibala dehteča pozna spomlad. Čemu bi človek hitel iz takega razkošja, pazeč na znamenke pogorskih potov! Bečvanske doline itak nisem mogel zgrešiti, saj je ležala vedno pod menoj. Ko sem stal naposled po dvourni hoji na cesti, ki drži z Ogrskega v Rožnov, sem izprevidel, da imam še dve dobri uri hoda do rožnega mesta. Šel sem po cesti kraj tiho šumeče Bečve po prijazni, zeleni dolini, ki redi mnogo govedi in ovac. Na vsej poti do Rožnova sem videl ob cesti po rebrinah in kotih posamezne ponižne valaške hiše z dosti skromnimi gospodarskimi poslopji. Vse to se šteje pod eno samo vas, ki se imenuje Bečva.

Zaželel sem videti valaško hišo od znotraj. Na pašniku kraj majhnega pritoka Bečve je stala lesena hiša, kamor sem zavil. Da bi domačini ne mislili, da sem sumljiv in vsiljiv človek, ki bogve po kaj pride v hišo, sem si hotel pri njih kupiti mleka. Stal sem v tesni, vegasti veži, ki je bila obenem kuhinja, ter gledal skozi odprte duri v izbo. Na čuden prizor sem naletel. Petero otrok, obkroženih z vejicami in šibicami, je skakalo v samih srajcah ter kričalo pred mizo v kotu. Miza je

bila na obe vnanji strani zagrajena s stoli, a pod njo se je valjala, preobračala, režala in renčala moška postava s sivkasto brado in svetlo plešo. In v tisto staro postavo so otroci s svojim orožjem v glasnem smehu bezali in drezali. «Co pak dělate, lidički boží?» sem čudeč se vprašal med durmi. Otroci so se ozrli name ter ostrmeli. Strah, pomešan s smehom, je bil izražen na njih rdečih, zdravih licih. Starček je prilezel izpod mize. Na moje ponovljeno vprašanje mi je odgovoril: «Igraš mo se. Ti otročaji so me prosili, naj jim predstavljam kako zverino v kletki, medveda ali volka. No, saj veste, otrokom je težko odreči. Ker zverinske kletke nimam, si jo pa pod mizo napravim.» Otroci so se zakrohotali, jaz sem se smejal in starček se je posmejal, gledaje na mlado nedolžnost. Celo solza mu je kanila na nos, solza sreče in veselja, kakršnih sem še malo videl. Prinesel mi je mleka ter me povabil k mizi. Na mizi je ležala najnovejša številka časnika «Gosvedorejec», ki ga živinozdravnik urejuje v Medrečju. Pogledal sem vanj, dasi o živinozeji nimam potrebnih pojmov. Kmalu sem se ga naveličal, pa sem gledal po izbi. Na steno je bila pribita lično izrezljana omarica, polna knjig. Stopil sem k njej ter začel pregledavati knjižni zaklad. Starček je z zanimanjem sledil

mojemu brskanju. Povedal mi je, da so te knjige last njegovega najstarejšega vnuka, ki študira na gimnaziji v Medrečju, pa vsake počitnice prinese novo knjigo s seboj. Idealni dijaki še niso izumrli, sem si mislil, ko sem videl v omarici najnovejšo izdajo zgodovine Palackega. Na hrbtu dveh precejšnjih zvezkov pa se je v zlatih črkah svetil napis: Slávy dcera. Že dolgo nisem imel Kollárja v rokah. Čehi ga še vedno radi čitajo, ker ni boljšega pesnika narodne navdušenosti in slovanske vzajemnosti. Odprl sem knjigo ter čital:

Stokráte jsem mluvil, ted' už křičím
k vám, ó rozkydaní Slávové!
bud'me celek a ne drobtové,
bud'me aneb všecko aneb ničím.

Hvala ti, Kollár, dosti si «prikričal» slovan- skemu narodu, četudi ne vsega! Kar more eden človek storiti, to si ti završil s polno mero. Pa še dosti bo treba govoriti in kričati, preden se «narod zlomkovitý, narod mnoho- glavý» otrese podedovane mlačnosti ter spo- zna — kakor ti praviš — da je gnilo, prazno in temno življenje hujše nego smrt. Na po- sebnosti valaške izbe sem čisto pozabil; pa saj jih tam menda ni bilo. Dolgo sem pre- listaval Kollárja. Starček se je pohvalil, da se v njegovi hiši dosti čita, posebno pozimi. Da bi to dejanski potrdil, si je nataknil velike

naočnike na nos, prisedel na drugi konec mize ter vzel «Govejerejca» v roke. Tako sva sedela v misli zatopljena: on pri svojih ovcah in kravah, jaz pri «razkidanem» narodu. Zdaj pa zdaj sem pokusil mleko ter vprašal starčka kaj o njegovi živinoreji. Zvedel sem, da je hiša imovita. Starček je pripadal tistim ljudem, ki se radi pohvalijo, da so z življenjem umno in dobro gospodarili, ter radi razprostro nekak obzor svojega minulega delovanja pred poslušalcem. Otroci z najino zabavo niso bili nič zadovoljni. Gotovo bi bili rajši videli, da me radovednost ni privedla v njih izbo, pa bi jim bil dobri ded še nadalje predstavljal zverino. Ko so izprevideli, da se nadležni gost ne gane izza mize, so se na tihem pogovorili z očmi ter se igraje izmuznili iz sobe. Naposled me je starček dober kos ceste spremil. Spotoma mi je govoril o mlekarstvu svečano in važno ter mahaje z rokami, kakor bi pšenico sejal. Pod pašnikom, kjer se je pasla velika čreda belih in črnih ovac in so ga obsuli njegovi vnuki, se je poslovil.

Skoraj celo uro sem se zamudil v valaški hiši, in ko sem prišel v Rožnov, je bilo že blizu poldne. Rožnov se polagoma razvija iz kmečkega valaškega mesta v gosposko mesto. Vidiijo se tu še lesene, čedno pobeljene kolibe valaškega sloga poleg zidanih dvonadstropnih

hiš in bogato opravljenih vil. Tudi za nasade in izprehajališča se je poskrbelo, ker v poletnem času prihaja sem mnogo tujcev letoviščnikov in pa takih, ki so bolni ne vem za čim, pa se tukaj lečijo z mlečnimi izdelki. Okolica je krasna, vsa v zelenju in gozdih.

Čakaje vlaka sem popoldne zabredel preko košatih nasadov do zelene Bečve. Na vodi je pralo mlado dekle ter popevalo. Slišal sem njen tanki glas, ki je pel: «Ne trat' pro mne rožmarinu zeleno — ani ružu črvenou —». Postal sem pod vrbo, da bi poslušal. Takrat je drdrala mimo mene po cesti svetla kočija, v kateri sta sedela dva rdeča, debeluhasta gospoda. Dekle se je ozrlo, zgenilo in umolknilo. Srdito je zablislilo njeno oko po meni in po kočiji, češ: Čemu me motite, samopašniki; jaz moram trdo delati in gazim po blatu, a vi se redite in lenarite in pohajkujete na naše stroške in ne veste, kaj bi z dolgim časom! Tako grenko očitaje sem bral v njenem jezicnem pogledu. Tiho sem se pobral izpod vrbe ter se napotil na postajo. Spomnil sem se, da se v svojih mladih letih nisem brezdelno potikal po svetu, da sem sam gazil po velikem prahu, a mimo mene so drdrale leskeče kočije; sovražil in zavidal nisem nikogar, ker včasih gotovo več nesreče in nezadovoljnosti sedelo na onih kočijah nego v mojem srcu.

3. Z manevrov na Slovaškem.

Leta 1902. je doletela moravsko Slovaško čast, da je bila deležna velikih vojaških manevrov. Cela divizija, podkrepljena z močnimi oddelki rezervistov, se je takrat valila po pokrajini, ki se razteza od Bečve proti jugu do tja, kjer stopa Morava na dolnjeavstrijska tla. Da bi bil teren za skrivanje in opazovanje sovražnika ugodnejši, razvijanje vojaških sil mnogovrstnejše in vaje bolj poučne za poseljnike, se je izprva držala onih karpatskih pobočij, ki se zložno, skoraj neznatno prelivajo v ravnino ob reki Moravi. Iz Lipnika in Hranic je udarila na Zagorsko, napet kraj — hribovje se skoraj še ne more imenovati — ki ves preprežen z njivami vzporedno s Hostino sega v Hano. Ko je tam izkoristila v svoje krvave namene vse terenske ugodnosti in neugodnosti, se je razdelila, sama sebi sovražna, v dve stranki, v severno in južno, pa je drla severna za južno čez hostinske hribe v dolino do Zlina, in ko je preiskala vse dolinice, parobke in kotičke nizkega predgorja Belih Karpatov, je posetila, v majhnih praskah neprestano vojujoč, Ogrsko Gradišče in Velegrad, dokler se ni naposled ustavila v moravskoslovaški vasi Znorovu, kjer se je sklenil dne 10. septembra med

obema strankama časten mir na podlagi običajnega statusa quo ante. Divizija bi se bila borila sama s seboj še dalje, da ni potrebovala počitka za bodoče važnejše vaje in borbe, ker je bila namenjena, da se na meji Ogrske zlije v severno armado in sodeluje na zapadnem Ogrskem pri vse obsegajočih in vse zaključujočih velikih manevrih, ki se imenujejo na naši strani cesarski, na ogrski pa kraljevski, ker se jih udeleži sam cesar in kralj.

Tudi jaz sem bil v diviziji. Same čedne vasi so nas sprejele na prenočišče. Na Zagorskem sem dvakrat nočil, v Sobjehlebu in v Biškovicah. Na manevrih je človek tako truden, da se mu včasih ne ljubi si po boljše ogledati kraja. Pozno popoldne pride v vas, čaka kosa, ki je navadno z večerjo vred, potem pa spet na slamnato postelj. In apatičnemu človeku se vtiski le slabo zarinejo v zavest in malo zanimivega ve povedati iz trudnih časov. V Sobjehlebu sem spal «na diljah», menda na deklini postelji. Nad posteljo je bilo k tramu prilepljeno lastovičje gnezdo, polno mlade zalege. Lastovica ob koncu poletja drugič vali. Starka se je menda zbala neznanškega gosta ter pobegnila, zapustivši svoj zarod nemili usodi in moji oskrbi, ker jedva sem dobro legel in zapalil smotko, da bi pregnal vonj zatohlega prostora, kar pade iz

gnezda name mlad, nezrel ptiček. Kaj početi? Oprezno sem zgrabil napol golo živalco in jo spravil nazaj v njeno ležišče. Spal sem potem nemirno, ker se mi je dolgo sanjalo, da one- mogli ptiči padajo name, a jaz se vijem in ogibam, da bi jim ne strl mladega življenja, in s trudom se vzpenjam ter jih devljem nazaj v gnezdo.

V Biškovicah sem bil nastanjen s tremi tovariši v šolski sobi. Šolske klopi smo porinili v kot, nastlali slame, vljudni učitelj nam je dal prinesiti čiste posteljne oprave, pa mirnega počitka tudi tukaj ni bilo. V drugem kotu iste sobe so nam nastanili vojni telefon, pri katerem sta sedela dva vojaka železniškega in telegrafskega polka. Do polnoči sem vedno slišal, kako sta govorila v telefonsko napravo, in ob treh zjutraj me je zopet zbudil njih «haló!» Tudi v hanaških Martinicah sem imel slabo ležišče.

Naposled smo dospeli v Zlin, kjer smo počivali dva dni, v nedeljo in na dan Male Gospojnice, ki je bil v ponedeljek. Tu sem se dobro odpočil in v čilem telesu je oživelo zanimanje za svet, ki me je obdajal. Zlin je mesto črevljarjev; skoraj v vsaki hiši se zbijajo črevlji v vseh mogočih oblikah. Tudi tovarna je tu za obutel, ki se prodaja daleč na okoli in mnogo na Dunaj. Mesto ima

večinoma majhne hišice. Izmed večjih poslopij je omeniti grad z velikim senčnatim parkom, založno in šolo, ki je dvonadstropna palača in ima pred vhomom prav lep vrt, ki je že majhnemu parku podoben in gotovo budi v mladini čut za lepoto.

Jako bujno življenje se je razvilo v mestu. Štiri tisoč uniformiranih ljudi se je pomešalo s tremi tisoč domačini in oba dni so se pisana krdela valila po zlinških ulicah in po velikem namestju. Pravo slikovitost pa so prinesli v mesto mnogi romarji in romarice, ki so oba dni šli na božjo pot na Hostin in na Štipo ali pa se že vračali. Bili so sami moravski Slovaki. Procesija za procesijo je prišla na namestje. Z banderi so prišli in s križi, nekateri z bučno godbo, vsi pa glasno prepevajoč. Na namestju stojita na visokem podstavku dva kamenita kipa; eden predstavlja sv. Florijana, in pred tistim so se ustavljale procesije. Že od daleč so banderonosci pozdravljaje mahali z banderi proti kipu, križi so se klanjali, godba je zabučala svoje pozdrave in vsi romarski obrazi so se strme zazrli v sv. Florijana. Pred kipom so padale procesije na kolena ter zapele. Čudil sem se tej vdani pobožnosti. Ali je to še mogoče v dvajsetem stoletju tako blizu husitstva in ob meji velike prosvete? Romarji so se razpotožili sredi namestja

okrog vodnjaka ali pa pred gostilnami. Nekateri moški so šli v gostilno, ženske so ostale zunaj. Sedeč na zemlji ali sloneč ob zidu so gledale skraja dosti apatično in boječe na mimo vrveči svet, ko smo jih pa ogovorili, so postale smelo zgovorne in dovtipne. Odvezavale so svoje velike cule pa so začele uživati, kar so prinesle s seboj, in razkazovati podobice, ki jih neso domov. Bile so same postarne ženske, pa v takšnih slikovitih nošah, da je imela vsaka gruča okrog sebe vse polno vojaških gledalcev, častnikov in moštva. Zelo so me zanimali ti romarji in stal sem pri njih kakor pri starih znancih. Podobno oblečeni ljudje bivajo od reke Morave pa daleč tja čez Vah notri do Hernada in še dalje, vse en narod in ena noša, s krajevnimi razlikami. Moški nosijo ozke in majhne klobučke, okrašene naokoli z umetnim cvetjem, iz katerega pri fantih visoko moli petelinje pero, brezrokavne jopiče, ki so spredaj in zadaj bogato prešiti, bele širokorokavne srajce, v katere so vtikane najpestrejšje arabeske, višnjeve in črne, oni iz breclavske okolice pa rdeče tesne hlače, ki so kakor pri ogrskih vojaki okrašene z všitimi ali pa prišitimi arabeskami, visoke škornje, katerih golenice imajo včasih na vrhu višnjev obrobek z velikim suknenim gumbom, podobnim «roži» na vo-

jaški čaki. V nekaterih krajih nosijo fine, ozke predpasnike, ki segajo skoraj do tal. Človek se teh čilih, živih in veselih postav ne more nagledati. Kaj pa šele ženske! Poprosil sem najzgovornejšo romarico, naj mi pokaže, kako si zloži rožasto ruto tako okusno na glavo. Pokazala mi je to umetnost, pa tako hitro, da si nisem zapomnil, kako se zloži ruta «na babko», namreč kako se ovije in zaveže okrog glave, ki je postala podobna velikemu razščeperjenemu metulju. Videl sem pa v krdelu tudi na drugačen način pritrjene rute: v podobi vetrnic miniaturnega mlina na veter ali pa turškega turbana. Druga ženska obleka je navadno živih boj; pa tudi v temno obleko se v nekaterih krajih oblačijo, drugod v belo, ali vselej je po slovaških vaseh kroj naroden.

Iz Zlina smo se pomikali proti Ogrskemu Gradišču, središču Moravske Slovaške. Nastanjen sem bil v Starem mestu, veliki vasi ob Moravi, ki loči vas od Gradišča. Kraj je bogat, a podjetni žid tu obilo žanje. Pravijo, da je na tem mestu stal nekdanji Velegrad, stolica Mojmirovcev, ter se razprostiral do uro oddaljene sedanje velegrajske vasi in božje poti. Tu je že v hišah izraženo veselje Slovakov do pestrosti: med belimi in opisanimi je mnogo rdečkastih, višnjevkastih, rumenkastih in zelenkastih, kakor smo imeli

pri nas doma raznobojne panje v čebelnjaku. Ako stojite tržnega dne na glavnem trgu Ogrskega Gradišča, se ziblje okrog vas sama pisana slovaščina, iz katere gleda žid kakor «snet iz cvetočega maka» — tako mi je govoril pisar staromeške občine.

Naposled je prišel dan, ko so se končale vaje v diviziji, dan našega odhoda v Znorov, kamor sem se moral odpraviti zaradi nujnih opravkov na vse zgodaj z vozom. Krasno sem se vozil čez široka polja mimo dolgih posejanih njiv, preko močvirnatih travnikov in gosto obraslih lok, za katerimi se je včasih zableščala s prvimi solnčnimi žarki oblita Morava. Tu in tam je ležal na polju ogromen kup slame, lepo zložen in ograbljen, znamenje, da so tam pred kratkim mlatili žito. Na dveh krajih sem videl velikansko grmado snopja in na njej in okrog nje vse polno belo oblečenih ljudi, ki so mrgoleli kakor mravlje na mravljišču. Nekateri so podajali snope z vrha grmade niže stoječim in najnižji v vrsti so jih devali v puhteči in hreščeči mlatilni stroj, drugi so imeli opravka pri stroju, pazeč na njegovo delovanje, in zopet drugi so spravljali omlačeno slamo izpod stroja in jo kopicili v drugo grmado. Zelo živahno je pri takšni mlačvi; nihče ne opravlja težkega dela, zato pa delavci žubore in pojo kakor ptiči od

jutra do mraka. Moj voznik je zbor takšnih mlatičev, ki so mrgoleli ob grmadi kraj ceste, veselo pozdravil ter jim zabrusil robot dovtip. Glasno so mu odzdravili, se posmejali, a precej je ženska pesem udušila smeh. Rad bi poslušal pesem, pa konji so dirjali z menoj po gladki cesti in mehki glasovi so se bolj in bolj izgubljali v daljavi. Z druge strani sem zaslišal neko cingljanje, bimbljanje in rožljanje. Mislil sem, da pri kakšni cerkvi tako močno pozvanjajo, tako se je razlegalo črez loke. Ko pa je moj voznik zavil na ovinek, sem izprevidel, da parni plug sredi širokega polja tako rožlja, namreč dve ogromni mašini s plugom v sredi. Velik stroj, ki je last grofa Chorinskega, veleposestnika v teh krajih, je veljal, če je moj voznik prav vedel, 80.000 kron. Vsekakor je ta stroj neka posebnost, sicer bi Slovaki ne govorili o njegovi ceni.

Okoli osme ure je moj voz obstal pred prvo hišo v Znorovu. Ob kraju vasi sem naletel na stotnika kvartirnika, ki ga je naš polk poslal naprej, da preskrbi stanovanja častnikom in pristrešja moštvu. Še prejšnji večer je bil prišel in vse hiše je že obhodil. Bil je ves potr in v skrbeh, kako nastaniti toliko ljudstva, in tožil mi je, da tako slabega kraja ni nikjer na svetu. Vedel sem, da zato jadikuje, da bi se pozneje tem laže hvalil, kakšno

titansko delo je dovršil, ko je spravil v slovaški vasi toliko ljudi pod streho. Tolažil sem ga, rekoč, da poznam Slovake kot dobre ljudi, ki radi postrežejo, kakor morejo. Kmalu se je nama pridružil občinski načelnik, starosta, rejen in rdeč orjak z mogočnimi prsmi in veličastnimi pleči. Od nekod izza gumna je bil prišel bos, v belih širokih hlačah, kakršne nosijo Hrvati, in v pisano prešiti srajci, katere rokava sta bila za pestjo široko odprta. Spremljal ga je istotako visok, pa bolj suh človek v visokih škornjih in s palico v roki. To je bil tretji «rada», po naše občinski svetovalec ali mož. Starosta je obljubil vse mogoče storiti, da bomo kar najudobneje vkvartirani, rekel je, da sta prvi in drugi «rada» že pri delu in hodita po vasi ter pripravljata kvartirje. Na moje vprašanje, kam naj bi se nastanil, se je obrnil do svojega spremljevalca, rekoč: «Pokaži gospodu k Maruši!»

«Zakaj pa ne k Františki? Tam bi mu bilo najboljše,» je ugovarjal tretji mož ter mi pomembno primežiknil.

«Kamor gospod sam hoče,» je ukrenil starosta ter mi obrnil hrbet. S tretjim možem sva šla po vasi. Hotel me je kar naravnost peljati k Františki, pa jaz sem rekel, da bi vsekako rad pogledal tudi k Maruši. Želel

sem namreč videti čim več slovaških hiš od znotraj. Stoje pa te hiše v dolgi, dolgi vrsti ob cesti, ker Znorov je precej velika vas, ki je štela ob ljudskem štetju 1890. leta 399 hiš in 1999 duš. Hiše so večinoma majhne, pa bele in lične kakor igrača. Marsikatera ima kakšen poseben okrasek, ki priča o čutu za lepoto njene gospodinje. Pri nekaterih se vleče ob tleh po zidu rdeč, zelen ali višnjev obrobek; taki obrobki se vidijo tu in tam na oglih hiše. Druge so okrašene na oglih ali pa pri vhodnih vratih z arabeskami: zelena veja z vslikanim sadjem, ki je včasih bučam in kumaram podobno, ali pa z visečimi srčki, kakor bolje ugaja gospodinji, ki svojo hišo na primitiven, pa tudi na originalen način sama poslika. Neka posebnost mnogih hiš je nekak prizidan napušč pred vhodnimi vrati, tako da je vhod podoben zidanemu znamenju ali kapelici. Tudi ta napušč je navadno poslikan. Šla sva torej k Maruši. Vhod v njeno hišo je prav mikaven in kaže veliko snažnost. Živo-bojen pas se vije pri tleh ob zidu hiše, ki ima pred vrati prizidan napušč. Tlak pred vhodom je iz rumenkaste glin, lepó uglajen in zlikan in ob straneh s figurkami od belega peska posejan, tako da se človek boji stopiti nanj. Ko sva se približala, je stala Maruša, starikava ženska z ruto «na babko», v na-

pušću, podobna čemerni svetnici v kapelici. Po hladnem odzdravu mi je pokazala svojo stransko, paradno izbo, ki je bila natlačena z različno slikovito ropotijo. Skoraj ves prostor sta zastavljali dve postelji, na katerih so bile malodane do stropa naložene mehke, bele in rdeče pernice, ki so veselje in ponos vsake češke gospodinje. Po drugih stenah je viselo vse polno tablic in med njimi nekaj križev, podobic, molkov in sveč z božjih potov, prav pod stropom pa so bili v dolgi vrsti vloženi v nekak sklednik raznobojni krožniki, skledice in sklede. Pod to ropotijo je visela cela vrsta skodelic in lončkov. Vsa ta šara me je spominjala na narodopisne muzeje. Ker je bila soba temna, nisem hotel ostati pri Maruši.

Tretji mož me je peljal k Františki. Spoznoma mi je hvalil Františko, kako je postrežljiva ženska in da bom stanoval pri njej kakor v raju. Pri tem hvalospevu mi je zopet pomežiknil. Že Františkina hiša je zanimiva: pred njo stoji na obeh straneh vhoda majhen, poldrug meter širok, z vinsko trto ograjen vrtec, ki je bil poln še cvetočih rož, a hiša sama je bela kakor sneg in pri vratih je na vsaki strani na zidu naslikano debelo, živo zeleno steblo z majhnimi peresci in obe stebli spaja nad vrati veliko rdeče srce. Skoraj prestrašil sem se, ko sem stopil k Františki v

izbo, ker v kotu za javorovo mizo je stal na klopi ogromen lesen svetnik rdečih lic in ves poslikan. In tako je buljil svoje velike oči name, da bi ga bil kmalu odpuščanja grehov poprosil in pa oproščenja, ker ga motim v njegovem zavičaju. Tretji rada se mu je spoštljivo odkril in poklonil. Gospodinja Františka je stala pred krušnico pri zamesitvi. Krepka, zdrava in lepa žena se mi je prav ljubeznivo posmejala, kakor bi bila že stara znanca. Nekoliko se je sramovala, menda ker je bila v delavni obleki. Zdelo se mi je, da se je hotela njena od moke bela in od zgnetenega testa zamazana močna roka iztegniti po moji desnici v pozdrav. Slišal sem, da namerava napeči kolačev in potic za ženitovanje, ki ga bodo drugi dan obhajali pri sosedovih. Njena paradna izba je bila podobna Marušini — do mala isti muzej, le da je bilo med tablicami mnogo fotografij in razglednic. Odločil bi se bil zanjo in hvalil sem jo, pri čemer mi je moj spremljevalec grozno pomežikaval, pa usoda je pripeljala tisti hip v hišo novega, zavaljenega človeka s palico v rokah in viržinko v ustih. Františka ga je pozdravila z besedami: «Vitejte u nás, pane rado!» Kmalu sem vedel, da je vstopivši zabuhli človek prvi občinski svetovalec in poleg tudi cerkovnik. Ta pozrežljivi človek me nikakor ni hotel pustiti v

Františkinem raju. Ozmerjal je tretjega moža, rekoč: «Vidiš, Jano, ti delaš vedno samo-
oblastno in na svojo roko. Sinoči smo vse
sklenili in zapisali, kam pride kdo na kvartir,
in k Františki smo dali pisarja, pa ne tega
velmožnega gospoda. Ti si bil pijan in si vse
pozabil.»

«Mišo, Mišo, ne delaj se bolj pametnega,
nego si, ampak po pravici povej, da je bil
sinoči ves občinski odbor natrkan,» je pri-
pomnil z važnim usmevom tretji mož.

«Nu, kar smo sklenili, vse vem, ker imam
napisano,» je odgovoril prvi mož ter izvlekel
izza srajce polo papirja. Udaril je z desnico
na papir, ga pomolil tretjemu možu pred nos
ter rekel: «To je naš zakon. Veš, Jano, red
mora biti! Vojaki so ga tudi vajeni. Ti bi
gospoda rad nastanil pri Františki, ker je
tvoja sorodnica, ampak v tistem redu mora
vse ostati, kakor smo se zmenili. Idite, gospod,
z menoj, pokažem vam stanovanje pri Majdi!
Tam bo za vas najbolje.»

«Aha, pri Majdi!» se je obregnil tretji mož
na prvega. «Ti bi vse najrajši spravil k Majdi.
Takšna cerkvena miš!»

«Jano, Jano!» se je zagrozil prvi mož tret-
jemu ter mu zapretil s silno desnico in divjim
pogledom; njegove goste, grmičju podobne
obrvi so se zježile in nad nosom steknile; pa

me je prijel za rokav ter me vlekel iz hiše. Mene je ta kratki in rezki razpor tako iznenadil, da sem se šele sredi ceste zavedel, da mu je bila vzrok moja malenkost. Dva občinska velmoža sta se prepirala zame! Kaj sem hotel početi? Red mora biti! Saj se mi zdi, kadar prav globoko premišljudem, da sem sam za to postavljen na svet, da ga pomagam strážiti na vseh krajih in koncih. Še enkrat sem se ozrl na Františkino hišo kakor na izgubljeni raj ter si jo dobro začrknil v spomin, ker sem bil namenjen ukaniti prvega moža in njegov red pa se povrniti k Františki, ako bi mi drugod ne ugajalo bolje. Spotoma sem pre-mišljeval, kakšna vas je to, da me pošiljajo od ženske do ženske. V svojih mladih letih sem bil že nastanjen v slovaški vasi, kjer ni bil skoraj nič moških doma: trgovali so daleč po svetu s plahtami, koci, preprogami ali pa na Dunaju s kuretino in zelenjavo; tudi sem bil že čital, da so iz neke slovaške vasi šli vsi moški na Češko, Prusko in v Ameriko za kruhom, tako da zaradi nedostatka moških županuje ženska v tisti vasi. Pa takšne razmere so mogoče le po slovaških vaseh na Ogrskem, ker na Moravi je tudi med Slovaki dosti blagostanja in moški se drže vsi svojega doma. Torej zakaj me tirajo k samim

ženskam? Ta uganka se mi je razrešila šele drugi dan zvečer.

Moj spremljevalec, prvi mož — tretji je ostal pri Františki — je nekaj časa opravljaj tretjega moža, da je avša in ne ve, kaj se spodobi, kaj ne, da se mu o kakšnem redu niti ne sanja in da diši pri Františki po vseh kotih po opresnem kruhu; potem mi je na moč hvalil Majdo, rekoč, da je to stara farovška kuharica, ki ima gosposko hišno opravo, ne kmečke in slovaške, pa takšne postelje, da boljših ne zmore sam olomuški nadškof, in da je vse to blagodat podedovala po stricu župniku, pri katerem je služila petindvajset let.

Nekoliko sem bil razočaran, ko sem zagledal Majdino zadosti dolgo in obširno hišo. Želel sem si med Slovaki slovaške strehe, pa ta hiša ni imela nič narodnega značaja na sebi. Lahko bi bila stala v predmestni ulici kakšnega večjega mesta. No, prvi mož je rekel, da red mora biti, in njega se nisem mogel kar odkrižati. Gotovo bi bil udaril na svojo polo papirja, me prijel za roko in nemara bi me bil še grozno pogledal, da mi je prišla misel na utek. Hud pes mi je skočil renče naproti, ko sem stopil na dvorišče. Precej se je pokazala na pragu ženska z metlo v roki, pa je odgnala sovražnega mi psa. To je bila

gospodinja Majda. Ni bilo težko spoznati na njej nekdanje farovške kuharice; precej me je hotela prijeti za roko ter jo poljubiti. Na Maruši in Františki sem videl pristni narodni kroj, Majda je nosila navadno temno meščansko obleko. Z iskreno prijaznostjo in uslužnostjo mi je pokazala veliko, zračno, svetlo sobo, kjer so stale tri fine postelje in vse polno najkrasnejše hišne oprave.

«Tu ostanem!» sem rekel s herojskim naglasom, in prvi mož in Majda sta se zadovoljno spogledala, čemur sem se začudil. On ji je tudi prav ljubeznivo namežiknil, kar mi je vsililo vprašanje: Čemu neki ljudje v tej vasi toliko govore z očmi?

Opoldne je prišla za menoj vojska; ob zve-neči godbi je prišla in ves Znorov je planil pokonci. Vojska se je razprostrla po vasi. K župniku, v šolo, h gozdarju in v druge boljše hiše so se nastanili imenitniki, prvaki in veljaki divizije, brigade in polka; jaz sem vzel k Majdi še dva dobra tovariša na kvar-tir. Moštvo se je razpoložilo po gumnih, dvoriščih in vrtih za hišami, koder so bile nakopičene cele grmade slame. Tam so se sestavljali in postavljali prteni šatori. Široko življenje se je razvilo, vse je oživelilo in zašumelo v vasi, v katero je prišlo toliko novega prebivalstva. Dolga vrsta vojaških vpreg se

je ustavila na cesti. Naskočili so jih kuharji; nekateri so izvlekli z voz velikanske kose mesa, drugi vreče z zakuho, tretji težke kotle. Vse to so vlekli na vzvišen prostor k cerkvi, ki stoji nekoliko oddaljena od hiš. Kmalu je zaplapolalo nad dvajset ognjev nad ogromnimi kotli. Pojavila se je vaška požarna bramba v svetlih čeladah. Na vse strani se je raznašala prtljaga z vpreg. Cele gruče umitih otrok v brhkih narodnih oblekicah so se valile po cesti. Pred vsako hišo so stali Slovaki, motreč nenavadno življenje. Začeli so se prvi stiki vaščanov z vojaki.

Tisto popoldne nisem imel nič časa, ogledati se po Znorovu in se poučiti natančneje o življenju v slovaški vasi. Šele zvečer sem bil prost, pa sem šel v krčmo k večerji. Mimogrede sem stopil v hišo z rdečim srcem nad vrati pogledat, kaj dela Františka. V njeni izbi je sedelo za veliko skledo buht več vojakov temnih in zagorelih obrazov. Zdeli so se mi podjetni, posebno eden, četnik pisar, mladenič prosvetljenega obraza, črnih brčic in krepke husitske postave, je z žarečimi očmi pogledaval za Františko, ki je pripravljala obleko za ženitovanje pri sosedovih. Tudi ona se je včasi sanjavo zazrla v brhkega četnika. Bila je praznično oblečena, iz česar sem sklepal, da so novi gostje napravili nanjo vtisk.

Kaj pa njen leseni svetnik? Nepremično stoji za mizo in bulji oči izpod vojaške čepice, ki mu jo je nadel pisar; vse vidi siromak, a jezik mu je lesen in pokarati ne more preveselih ljudi. Pa še huje bo zanj, ko pride nočna ura in najde pisarja husitske postave samega pri Františki. Sedeta k mizi, pomakneta svetniku čepico na oči, da ne bi tako nebeško ostro gledal, pa jameta uživati kolače, vino, gosko itd. Lahkomiseln je zdaj svet in vest tako lahko pokrije. Husit, ne pozabi, da se vrneš kmalu v civilni stan, pa se oženiš in se bo treba ženki izpovedati svojih najtemnejših grehov!

Zmračilo se je in stopil sem v krčmo. Hrum in krik je bučal po njej. Stal sem na pragu ter gledal prostrano beznico. Slovaška krčma je primitivna in borna proti gostilnam na Hani; samo ena miza je v njej, a okrog in okrog ob steni so postavljene klopi kakor v slovenskih kmečkih hišah. Na klopeh sede pivci in drže v rokah po vrček piva, še večkrat pa po frakelj paljenke. V kotu je z drogi ograjen prostor, podoben veliki kletki, v kateri se sučeta krčmar in krčmarica ter točita. Kdor hoče kaj dobiti, mora priti pred to kletko. Le v boljših krčmah je tudi posebna soba z mizami za boljše goste. Znorovčane je prisotnost vojaštva tako navdušila,

da so sklenili dati zvečer duška svoji radosti in se poveseliti v krčmi. Vsi so kazali neko prazniško voljo na sebi. Starejši so bili svetlo obritih obrazov, nekateri so imeli lase na tilniku na kratko pristrižene, drugi so jih nosili v redkih častitljivih kodrih. Kako bi ne bili židane volje, saj jim je prilika vzbudila toliko spominov na čase, ko so sami vojačili po svetu, pa jim dala gradiva za dolge pogovore pri priljubljeni paljenki. Bodri šohaji (mladeniči) so se postavljali v narodnih nošah. Skoraj bi jim človek zavidal njih mlado, bujno življenje. Tudi dosti vojakov je bilo v tej pisani družbi; našli so veselih, istojezičnih ljudi in pozabili pri njih na trud večdnevni pohodov. Videl sem gručo znorovskih fantov, ki so stali sredi gneče v tesnem krogu ter strastno prepevali; drug je držal drugo roke na ramenih, tako da so bili zvezani v neko celoto in se je po vseh lila ista strast in slast. Vsak je pazno gledal nasproti stoječemu tovarišu na ustnice, kakor bi tam videl napisane note pesmi: «V Prešporce za Dunajem je kasarna nova», ki se je razlegala po krčmi. V gneči sta se prerivala moja znanca, prvi in drugi rada, oba z viržinko v ustih in s palico v roki. Odsev sladke pijanosti se jima je svetil na licih. Privoščil sem jima nekoliko veselja, ker tisti dan sta imela

dosti ukazovati in takšni ljudje imajo tudi dosti sitnosti.

Drugi dan sem imel več časa. Primerilo se je, da sta bili tisto dopoldne dve slovaški poroki. Svatje so dolgo čakali pred cerkvijo, pa Znorovčani se zanje niso zmenili, pač pa se je vojakom zdela takšna svatovščina nekaj zanimivega in posebnega. Res se kaj takega ne vidi vsak dan, četudi je narodni kroj na Slovaškem vsakdanja noša in ne kakor drugod, kjer ga je še kaj, samo za cerkvene slavnosti in za ples. Med družicami sem videl tudi Františko v visokih svetlih škornjicah, vso v trakovih in v sijajno obšiti in prešiti kratki obleki, ki je še mnogo pridala njeni itak prešerni in sveži lepoti. Nevesti sta se držali v svoji bogati opravi prav pusto in potrto in čemerno sta zrla predse. Ali težko bi bilo popisati krasoto teh narodnih noš. Slikarji imajo tu rodovitno polje, ki ga že pridno obdelujejo. Najimnitnejši slikar Slovakov, mojster Joža Uprka, ima poldrugo uro hoda od tod proti ogrski meji svojo rojstno vas in svoj sedež. Večkrat sem slišal gospodo, ki iskreno obožava težko kulturo naših dni, ki hoče vse posebnosti in narodna svojstva izravnati in izglediti ter izpremeniti naposled človeška srca v mrtve stroje, kako se je rogala slovanskim narodnim krojem. In isto gospodo

sem videl, kako se je javljala na plesih, kjer sta se kazala sijaj in bogastvo v obleki, v isti zaničevani narodni noši in vsa srečna se je čutila v njej. Menda je roganje narodni obleki le prikrita zavist, ker si je ohranil prezirani narod ves svoj prirojeni čut za lepoto čist in neizkaljen. V Bosni sem imel prijatelja, ki ni bil prijatelj narodnih krojev — neokusno indijansko nošo jih je imenoval; na nekem plesu se je pa sam javil oblečen v bogato srbsko opravo, in vsi so ga občudovali. To ga je tako prevzelo, da je postal ošaben, ponosen in tisti večer mene, ki sem bil v navadni obleki, niti pogledal ni; tako se je čutil vzvišenega v narodni obleki. Meni vsaj dosti bolj ugaja fini fesič na glavi bosenske devojke ali pa živordeči svileni «stuški», kakršne si slovaška dekleta okoli Trnave na Ogrskem ovijajo okrog glave, nego pa naši stlačeni, mnogoobrazni, strašilu podobni damski klobuki.

Tisto popoldne so se pričeli veliki cesarski manevri. Vojaštvo je bilo pripravljeno in za štiri dni z vsem preskrbljeno. V našem taboru je vse vrvelo in šumelo kakor pred velikimi, resnimi podjetji. Širili so se sluhi o veliki kavalerijski ataki onstran Morave. Kmalu potem je prišlo sporočilo, da je kavalerijska divizija naše severne armade do zadnje konj

ske kosti poražena in zmleta. Nekateri niso verjeli žalostnemu sporočilu, češ, da je le izmišljena podstava manevrskega vrhovnega vodstva, na katere podlagi se završe nadaljnje operacije; drugi so začeli kritikovati in izražati bridko slutnjo, da bo naša stranka pred cesarjevimi očmi gotovo tepena. Prišla je vest, da sili sovražnik čez Moravo na Zno-rov, in zadirjali so adjutanti, ordonance in patrolje, da se je dvigal visok prah za njimi. Vsako minuto smo bili pripravljeni na alarm in na pohod. Polovica našega polka se je dvignila, da zasede prehode čez reko.

Dobra sreča je nanesla, da smo imeli oni, ki smo ostali v znorovskih bivališčih, še vso noč mir. Nerad bi bil zapustil že zvečer Majdino hišo, ker sem vedel, da vse štiri dni, ki so bili odločeni za manevre kraj Šaščina na Ogrskem, ne pridem več v pošteno posteljo. Tisti večer sem imel naposled časa in priliko, pogovoriti se s svojo gospodinjo. Do tedaj sem jo videl le takrat, kadar mi je prišla odganjat svojega hudega psa, a govoril nisem dosti z njo.

Majda je kakšnih petdeset let stara, dobro ohranjena in vesela ženska. Na njenem svetlem in zdravem obrazu so še vedno sledovi lepote, ki pojdejo z njo nemara do poznih let. Imela je za pet let mlajšo deklo pri sebi,

ki je z njo vred mnogo let služila v župnišču in s katero je ravnala kakor s svojo posestrimo. V hiši je bil tudi njen brat, postaren, izmozgan in nervozen človek v izrabljeni obleki, ki je držal vedno pipo v ustih. Ta je bil v prejšnjih časih učitelj na Ogrskem Slovaškem, a zdaj učiteljuje na Valaškem, pa je prišel tiste dni na večdneven poset k svoji sestri. Z njim in z Majdo sem sedel zvečer v lopi pred hišo prav nad cesto, ki pelje v zloženem klancu skozi vas. Majda mi je prinesla debel album, kjer je imela spravljenih dolgo vrsto fotografij. Pokazala mi je fotografijo svojega umrlega strica, suhega župnika z naočniki, precej obilnimi ušesi in izstopivšimi ličnimi kostmi. Nahajala se je na prvem mestu v albumu in Majda je izrazila veliko hvaležnost, spoštovanje in sočutje na dobrem obrazu, ko je gledala nanjo; jaz pa sem mislil na prijazno in krasno opravljeno Majdino hišo in nebeško kraljestvo sem želel onemu, ki je skrbel za ljudi, ki bodo za njim. Za stricem je prišla njena fotografija izza mladih let, ki je kazala čvrsto in prikupljivo žensko, in dalje dolga vrsta samih duhovnikov, katerim je moja gospodinja nekdanj poljubljala roke.

Ko sem zvedel, da je stric župnikoval na Ogrskem v tisti vasi, kjer je Majdin brat

učiteljeval, sem se obrnil do učitelja, rekoč: «Povejte mi, kako ste služili na Ogrskem. Svoje dni sem našel tam med slovaškimi učitelji nekaj mož, nad katerimi sem strmel zaradi njih narodnega navdušenja, ki je bilo že na las podobno šovinizmu in radikalizmu. Prepričan sem bil takrat, da Slovakov pri takih učiteljih ne more biti konec.»

«Bili so takšni in tudi jaz sem se štel med nje,» je odgovoril učitelj. «Pa zdaj jih je dosti manj, nego jih je bilo pred četrtno stoletja, skoraj nič več ni tistih, na katoliških šolah jih ni več. Takrat katoliške šole še niso bile po državljene in drugačen duh je vel v njih. Po nagodbi so Madžari spodili vse avstrijske profesorje srednjih šol in med njimi mnogo Čehov na veliko škodo Slovakom; na ljudske šole pa takrat še niso posegli. Takrat je učitelja plačevala občina, slabo sicer, pa je bil zato od vlade neodvisen človek. V svojih prostih urah je klal drva in kravo pasel, pa je mislil, kakor mu je velelo srce, in govoril, kar je hotel, ker mu budapeštanski minister ni mogel pošiljati ukazov in ukorov. Svo boden človek je bil, pa reven tako, da se je Bogu smilil.»

«Da, naletel sem na takšne siromake in čudil sem se njih vztrajnosti in delavnosti.»

«Vidite, zdaj na Slovaškem ni več takšnih lačnih in razdraženih učiteljev. Madžari so tudi ljudske učitelje podržavili, posadili k precej dobro obloženi mizi, pa je splavalo narodno navdušenje s šovinizmom in radikalizmom vred k vragu. Saj jih spoznate, ker slišim, da pojedete jutri čez mejo. Jaz sem si pridobil ogrsko domovinsko pravico in sem bil podržavljen, pa nisem maral dolgo tam ostati, tako neznosne so postale razmere.»

«Le kar po pravici povej, da so te pognali,» je pristavila Majda.

«Pognali? ... Pognali so me, res je. Pa moja vest je mirna, ničesar nisem zakrivil, da bi mi mogel razsoden človek očitati pregrešek. Mapo čeških dežel sem obesil v šoli poleg mape ogrskega kraljestva in zato me je nadzornik izrinil.»

«Pa preglasen si bil marsikdaj, so rekli stric.»

«Svoje prepričanje sem vedno jasno in javno povedal. Čeh sem in vse, kar prebiva od Šumave pa tja za Košice, vse to je narod češkoslovanski — to sem vedno poudarjal. Takšni so bili moji grehi. V župnišču ste bili pa vedno pohlevni Moravci.»

«S stričkom sva bila Moravca. Bog jim daj večni pokoj! Da si jih ti poslušal, bolje bi se ti bilo godilo.»

«Stric ni bil ne króp ne voda. Bog mu odpusti ta narodni greh!»

«Torej ste z lahkim srcem zapustili deželo najdebelejšega liberalizma?» sem vprašal pó kratkem premolku.

«Pravim vam, da je bil tisti dan najlepši mojega življenja, ko sem se vračal z Ogrskega nazaj na našo Moravičko. Kakšen liberalizem je tam? Kvečemu v tem, da teče v marsikaterem katoliškem župnišču zibelka, pa se nihče ne spotika ob tem.»

«Tebi to tudi nič mari ni!» se je razgrela Majda. «Čemu govoriš o stvareh, ki te nič ne brigajo. Naš striček so bili čisti pred Bogom in pred ljudmi. Kaj nas skrbe drugi!»

«Stric bi me bil lahko bolj podpiral, tedaj bi se bil jaz svobodneje gibal na Ogrskem. Tako ste pa večinoma vse le ženske porabile in pograbile.»

«Le molči o teh stvareh, nehvaležnež! Še mrtvemu gospodu ne daš pokoja!»

«Stric bi danes drugače sodil ogrsko vlado. Gospod, ko pridete črez mejo, idite v katerokoli župnišče pa začnite z duhovnikom pogovor o ogrskih razmerah, pa kaj stavim, da se ozre okrog sebe, in če sta sama, dvigne desnico grozeče proti Budapešti ter zakolne po slovaško: Huncvuti! Pa ne zato, ker vlada zatira Slovake, ampak zato, ker duhovnikom

njen civilni zakon hodi navzkriž, ker se po nekaterih vaseh že malo porok vrši v cerkvi.»

«To je lep liberalizem! Ubogi Slovaki! Vzeli so jim najprej šolo, potem pa še cerkev,» sem pripomnil ogorčen.

«Pa so jim dali židovske krčme in paljenko,» je rekla Majda, in jaz sem stal takrat na strani farovške kuharice. Sicer pa se je naš pogovor precej speljal na miren predmet.

Vsa Majda je tako mila, ljubezniva in brezsilna, da v njeni prisotnosti ni mogoč resen prepir. Na moja vprašanja je začela govoriti o svoji preteklosti. Zvedel sem, da je doma blizu Olomuca, kjer je imel oče majhno posestvo in je poleg trgoval z vsakovrstno drobnjavo. Ko so 1866. leta pridrli Prusi na Moravo, je bil s pogodbo sprejet v avstrijski polk kot marketender ali branjevec, pa je v bitvi pri Tovačevu na Hani izgubil voz, konje in vso branjarijo. Izgube mu niso nagradili, ker jo je baje sam zakrivil, in od takrat je začelo njegovo gospodarstvo pešati. Oče je bil štirinajst let vojak in je vedno govoril: Otroci, z vojakom morate lepo ravnati, ker on se veliko natrpi po svetlu! Bila je takrat okoli Olomuca po vaseh nastanjena kavalerija in imeli so po dva moža in dva konja pri hiši. Vsakemu vojaku, ki je šel od njih proč, se je zelo stiskalo srce, nekateremu tako silno,

da je radi tega zbolel. In tudi njej se je stiskalo po njih, ker se jih je zelo privadila. Povedala mi je o enem, da se je štirikrat napotil nazaj, da bi jih obiskal, pa vse štirikrat se je na pol pota premagal, se razjokal ter se vrnil v svojo stanico. Tako velike so bile njegove bolečine, da je moral v bolnico. Pravila mi je, da bi se bila svoje dni lahko omožila, pa se ni hotela — o, Majda, ali se nisi malo zlagala? — ker so moški verolomni in zlobni, z malimi izjemami seveda. Po stričevi smrti se je naselila v Znorovu, ker so tu ljudje dobri in žida sta v vasi samo dva. Pohvalila se je, da je popolnoma zadovoljna: svojo hišo ima z vrtom, kamor je sama nasadila 150 dreves, ki bodo še po smrti govorila o njej, in ob ogrski meji ima majhen vinograd. Majda je govorila, kakor bi detetu sladkorčke podajala: mehko in neprisiljeno. Naslanjala se je na mizo ali na steno kakor onemogla od same ljubeznivosti in prešinjena s samo dobroto, pa je človeka sladko gledala v obraz, kakor bi ga neprestano prosila: Dragi, podaj mi svojo sveto roko, da jo poljubim! Potem je govorila o Znorovčanih. Moške je pograjala, rekoč, da so večinoma pijanci in zapravljevci in da ji nekateri prav nič ne ugajajo, četudi so vsi bogaboječi in radi hodijo v cerkev in na božja pota; a

pohvalila mi je Znorovčanke, ki so silne, trezne in krepke in se glede na jakost ne ustrašijo nobenega dragonca. Zato je v Znorovu ženska gospodar. Ko bi moški gospodarili, bi kmalu zapili dom in posestvo; zato mati izroči grunt hčeri in ne sinu, ki se mora ženiti iz hiše. Sedaj sem vedel, česar poprej nisem mogel razumeti, namreč, zakaj se imenuje v Znorovu toliko hiš po ženskah in zakaj so me pošiljali, ko sem bil prišel v vas, k samim ženskam na kvartir. Spomnil sem se ženskega vprašanja, ki je menda že rimskemu poštenjaku Katonu delalo preglavice, četudi ne v današnjem zmislu, spomnil se onega za skrbne očete in mamke nadepolnih mestnih hčerk perečega vprašanja, pa sem sam v sebi pohvalil znorovski red.

Še preden sem šel spat, sem bil sam priča, kako korenito umejo Znorovčanke reševati to vprašanje, dasi o njem niso še ničesar čitale, kar potrjuje mnenje onih, ki pravijo, da se bo to vprašanje samo ob sebi rešilo brez vnanjih pritiskov. Ali poznate Uprkovo sliko: «Kamaradi z mokré štvrti?» Dva stara pijančka, razdrtih lic, skoraj brezzobih čeljusti, v razcefranih slovaških haljinah, gresta iz krčme domov, gugaje se in držeč se objeta. Bog ve, o čem govorita pijana, originalna obraza. Ta slika mi je prišla tisti večer na

misel. Po cesti doli, prav pod našo lopo sta se prigugala dva pijančka, držeč se pod pazduho. Eden je svetil s hlevsko svetiljko, drugi je težko postavljajal palico predse. Cesta je jima bila preozka, pa sta jo vendar še ubirala. Pela sta pesem židovskih cunjarjev, pa kako! Eden je krožil zadosti gladko:

«Ženičky, ženičky,
prodejte mi hadričky!»

Silil se je pridati enostavni melodiji umiljen naglas in oni mladeniški, nežni okrasek, ki se v pevski umetnosti imenuje fioritura. Drugi je pijano in raskavo vreščal:

«Jaký pán, taký krám,
takého já koně mám.»

Stopil sem na kraj visoke obcestne meje, da bi ju bolje videl. «Kdo sta čudna nočna pevca?» sem vprašal Majdo, ki je stopila k meni.

«O — to sta prvi in tretji rada,» je odgovorila.

«Pa kam gresta?»

«Iz gorenje v dolenjo krčmo, če jima ne bo pot predolga in ne obležita v objetju kraj ceste.»

Pa nista obležala, ker zdajci je skočilo izza ceste neko belo bitje z loparjem v roki, pa je začelo udrihati po hrbtu enega pijančkov ter

nadavati: «Ti grdoba pijana, zanikarna, garjava! Dva dni te ni nič domov in dela je na vseh straneh vse polno, ti pa tako pohajkuješ in zapravljaš! Jaz te poboljšam!» In — lop! in — bunk! je glasno odmevalo v temno noč, kamor so hipec poprej leteli zaokroženi glasovi ginljive židovske pesmi. Moža sta bežala po cesti, pa gotovo ne v dolenjo krčmo, ker je lopar tekel za njima. Tisti, ki je pel s fiorituro in je dobil z loparjem po hrbtu, je bil prvi mož slavne znorovske občine.

«Revež, meni se smili!» je sočutno in s tresočim glasom vzdihnila Majda. «Kako ga tepe, pa sama ni dosti vredna.» In zamišljena se je vrnila v lopo. Meni se je čudno zdelo, da se je tako odločno potegnila za moškega, ko mi je vendar poprej tako iskreno hvalila znorovske ženske. No, v ženske stvari se ne vmešavam rad. Tudi meni se je zasmilil prvi mož, prvič zato, ker sem mu bil hvaležen, da me je pripeljal na tako izborno stanovanje, drugič pa zato, ker stojim vedno na strani tepenih in ponižanih. Pa kaj sem hotel! Z neodoljivo silo pritiska na nas žensko vprašanje, kar so pa moški sami zakrivali. Ko bi ne bilo nikdar tistih nesrečnih zaljubljenih srednjeveških vitezov in trubadurjev, ne bile bi nam ženske zrasle čez glavo. Pusto je zdaj na svetu, a red mora biti!

Človek gre po svetu kakor kovčeg po poštah: vzeli so ti lastno voljo, prilepili so ti znak na hrbet, da se ne izgubiš, pa te porivajo z mesta na mesto in v višjih krogih te ne puste z vida in redno in vestno mislijo zate.

Drugega dne sem bil že na Ogrskem. Kar sem skusil tam, ne spada več v okvir moravskih slik, vendar naj povem nekaj, kar sem slišal in videl prav ob meji v drugi ogrski vasi. Naj mi nihče ne zameri, če prištulim nekaj neslovenskih stavkov. Že precej pozno popoldne sem kraj vojaških vpreg pri vhodu v slovaško vas čakal polka. Sedel sem v travi tik židovske krčme in v zapisnik beležil znorovske doživljaje, kar prikoraka po cesti močan oddelek pehote. Na čelu mu jahajoči stotnik ukaže: Halt! — ter zleze s konja. V tistem hipu prikoraca iz krčme ogrski orožnik, trdo in svečano stopi pred stotnika ter javlja, kakor je njegova sveta dolžnost v svojem državnem jeziku:

«Jelentem alašon, nadšagoš ur» — itd. (Pokorno javljam, velemožni gospod —.)

Stotnik osupne, ker madžarske besede so mu bile nerazvozljiva uganka, ter gleda par trenutkov orožnika v obraz, kakor bi čakal nemške prijave. Vedel je, da na Ogrskem vsak honvedski častnik, ki ima c. in kr. častniku v službi kaj naznaniti, javlja po svoji

dolžnosti skraja po madžarsko in šele pozneje, če vidi, da treba, se zateče k nemščini, ako jo ume. Istotako orožniki, le da ti navadno nemški ne znajo.

«Ljubi prijatelj, česa želite?» pobara stotnik po nemško.

Orožnik jedrnato in snažno nato: «Nem tudom nemeti, kerem alašon.» (Ne znam nemški, prosim ponižno.)

«I kaj pa hočete? Jaz, žal, ne znam prav nič po madžarsko. Ali mi hočete v tem slovaškem gnezdu pomagati pri nastanitvi? To bi mi bilo jako ljubo,» pravi zelo prijazno stotnik v svojem državnem jeziku in prikupljivo gleda na varuha velikega globusa.

«Nem tudom!» Molče sem gledal ta dva državna moža in čakal. Kaj bo pa zdaj, ko se ne moreta sporazumeti!

«Mein Gott — ali ni tu blizu tolmača — morda kakšen žid?» vpraša v skrbeh prvi državni jezik.

«Nem tudom nemeti,» ropota drugi državni jezik.

«Ja — lie — beer Freund, verstehen denn Sie wirklich gar kein Wort deutsch?» vpraša obupno stotnik.

«Ne rozumim!» se odreže nato čuvarin globusa ter trene z očmi na smeh.

«O — rozumim, rozumim!» vikne stotnik ter se od same radosti počehlja po glavi. Za njim pa se je tedaj po vrstah zazibal smeh: srebrnoglasen pri častnikih, pritajen in zamolkel pri moštvu. Stotnik je znal neko češkopoljsko mešanico, orožnik je bil pa Slovak. In dognala sta v slovanskem jeziku, kolikor in karkoli sta hotela. Dolgo sta se iskala dva državna moža, naposled sta se našla: s sladkim in zadovoljnim smehljajem na licih sta se menila. Diven je bil ta prizor! Kjer nista mogla izpeljati dva državna jezika, je prišel kot posredovalec na pomoč naš slovanski jezik.

III.

Vojvoda Pero in perica.

Nadporočnik Jurij Oražem je bil najlepši častnik vse garnizije in ljudje, ki imajo oko, čas in srce za to, so ga uvrstili med najlepše može vsega mesta. Ženske so mnogo poskušale, kako bi vplivale nanj; marsikatera se je, gredoč mu po ulici naproti, pregledala v šipah izložnic, se li kaže vse na njej prijetno in vabljivo zaokroženo. Jurij Oražem je bil priljubljen človek. Kdor ga je poznal, in mnogo je bilo tistih, se mu je že od daleč smehljalo, mu kimal in ga pozdravljalo. V kavarnah je igral že z vsemi doktorji, z marsikaterim suplentom je pil v poznem krogu večno pobratimstvo, k nekemu bogatemu tovarnarju s prijeto gospo je hodil vsako nedeljo popoldne igrati whist, na plesiščih se je zibal iskreno in gibčno, na šetališčih se je gibal vzorno, veličastno in ugledno, vsem premožnim meščanskim hčeram, njih očetom in materam se je klanjal spoštljivo in dostojno in njegov sladki usmev jim je neprestano pravil: k vsem uslugam sem vedno pripravljen. A pred onim, ki je ustvarjen, da živi v prahu, je Jurij Oražem neprijazno in prezirno namrdnil obličje. Kdor

ga je videl na mestnih ulicah, kako se je samozavestno šetal in kretal, se mu je čudil. V tisti moški dobi je bil, ko čuti človek v vseh žilicah moč in življenje, ko se mu zdi, da se vesoljstvo suče okrog njega in da je prepotreben ud človeške družbe in na potu, da se približa njenemu središču — ako še ni tam. V svesti si svoje veljave je korakal lahko in strumno, gledal zmagovalno in nasmešno, gizdavo se ponašal s svojo visoko in vitko postavo in z imenitno navihanimi brki, o katerih so sanjale ženske in so moški, videč ga, precej s prsti posukali pod nosom. Kdor je videl tega veljavnega, postavnega, vobče priljubljenega gospoda, si je mislil: ta pa je visokega rodu in že v zibelki se mu je godilo bolje nego nam. To vse je bilo, pa ni več, ker Jurija Oražma ni več v našem mestu.

V službi je bil Jurij Oražem zanesljiv človek. Polkovni pobočnik ali adjutant je bil polkovnika Petra Petroviča, torej vedno v središču službenih poslov in gonilna sila v vseh mnogovrstnih zadevah, ki jih je treba urediti v polkovni pisarni, in kar namah bi bil moral zastati ves mehanizem polka, ko bi bil odpovedal Jurij Oražem, kakor bi nastala precej zmešnjava, ko bi za vedno mrknilo solnce. Polkovnik Peter Petrovič in nadporočnik Jurij Oražem sta v polku drug drugega izpopol-

njevala, tako da sta oba tvorila harmonično celoto. Pobočnik je poznal vse vojaške predpise točno in natanko, za vsako zamotano stvar in nejasen slučaj je brž vedel najti pravo stran v polkovnih reglementih in nanje je trkal in kazal bolj goreče nego Trubar na svoj evangelij. Ostareli polkovnik se za papirnato učenost ni mnogo zmenil; dosti se je v mlajših časih načital službenih knjig, a v teku dolgih let se mu je že marsikaj izkadilo in le nekak moreči duh, ki veje v njih in je vedno tisti, mu je še ostal. S tem duhom je vladal samooblastno svojemu polku, nabiral priznanja ter službena leta in si pripenjal odlikovanja na prsi. Če je prišel včasih v nasprotje s pisano besedo, mu je pobočnik pošepetal s paragrafom in stvar je iztekla. No, v skrivnosti vojaške službe nočemo dalje prodirati, le to bodi povedano, da je Peter Petrovič čislal svojega pobočnika in da se mu je ta vdano klanjal in bil zelo dovzeten za pohvalo in grajo.

To je bilo tako v službi. Pri vojakih štejejo dvoje vrst medsebojnih odnošajev ali medsebojnega vedenja; v prvi vrsti stoji vedenje v službi, katero imenujejo «moja prokleta dolžnost», v drugi vrsti je vedenje v zasebnem občevarju. Oboje vedenj si je popolnoma neenakih in marsikak vojaški uglednik je že raz-

jarjen zavpil: V službi sem zverina, v zasebnosti pa angel. Tako lahko rečemo, da ima vojak dve duši. Tiste službene duše so vse enake, vse izvršujejo «svojo prokleta dolžnost», razlike se kažejo šele v zasebnih dušah. Nikjer ne pride ta dvojni človek tako rezko na površje kakor v vojaškem stanu. V vseh stvareh, ki se ne tičejo službe, sta si bila polkovnik Peter Petrovič in nadporočnik Jurij Oražem popolnoma neenaka. Mladost na eni, starost na drugi strani, nervozno stremljenje v ospredje na eni, pojemajoča sila in resignacija na drugi strani; vrhtega sta si bila pa tudi značaja nasprotna. Jurij Oražem ni ljubil domačih krajev, kjer je bil nastanjen, vedno je sanjal o tujini, kjer je služil par let. Želel je priti zopet kam daleč od rodne zemlje in težko je že čutil čisti planinski zrak, ki ga je tlačil k njej. Po eni strani se je svoji ožji domovini že odtujil, po drugi ga je gnala iz dežele ven mladostna prešernost in podjetnost, ki želi spoznati svet in se ohladi šele v poznih letih po mnogih prevarah in razočaranjih.

Ves drugačen je bil Peter Petrovič. Prehodil, prevozil ali prejahal je že vso Avstrijo od albanskih in tirolskih gor pa do pruskih poljan in sarmatskih ravnin. Tudi v Berlin so ga bili pridělili vojaškemu atašeju; no,

tam mu ni nič ugajalo, ker je preveč Prusov tam, kakor je rekel, in kmalu se je povrnil v Avstrijo. In naj je bil kjerkoli, vedno je živel z dušo v svoji rodni Liki, o njej je govoril in njenih običajev se je držal, kolikor mu je dopuščal stan, tako da so bistri opazovalci govorili o njem, da pokolenja v svoji odkritosti in naravnosti niti v velikomestnih salonih ne more zatajiti, in so ga vzeli za tip vseh ljudi, ki prihajajo iz Like in Krbave na spolzka parketna tla in se jim na vsakem koraku pozna, kako tiče še v opankah; zato so mu dali nemški priimek «Salonlikane». Še drug priimek je dobil, kateremu je dala povod njegova ljubezen do kršne Like, priimek, ki je domač in ga je tudi Peter Petrovič rad slišal in ki so ga njegovi ožji tovariši javno rabili v kavarnah in pri pojedinah, ne da bi bili užalili ž njim polkovnika. Z ozirom na njegovo močnost, ki jo je imel kot polkovni poveljnik, in na njegovo jugoslovansko pokolenje so mu nadeli priimek «Vojvoda Pero.»

Peter Petrovič in Jurij Oražem sta stanovala v najlepši hiši glavnega mesta, oba v prvem nadstropju. Oba sta imela en hodnik; nadporočnik je bival precej pri stopnicah, polkovnik pa zadaj konec hodnika. Peter Petrovič bi bil svojega pobočnika rad navezal nase, tako da bi mu tudi izven službe delal družčino,

bodisi doma ali na izprehodih in v gostilni, ker težko je čutil osamelost. Takšni so ti stari ljudje: v svojo notranjost niso vajeni gledati, zato ne najdejo tam prijatelja in tovariša, pa ga iščejo med ljudmi; toda star človek nikjer več ne najde človeka prijatelja, kvečemu še sovražnika ali zavistnika. Jurij Oražem se mu ni podal. Dosti je imel ž njim opraviti v službi, pa da bi mu žrtvoval še svoje proste ure — ne! In zato ne, ker se je nori Vojvoda Pero — tako ga je navadno imenoval — pre-rad pošalil s človekom in je šalo večkrat ogrešnil s primesjo porogljivosti in zasmehljivosti, pa tako previdno, da mu živ krst ni mogel priti do živega. Mnogokrat sta se srečala v hiši, pa Jurij Oražem je vselej imel pri rokah dober izgovor, da se je čimprej iznebil poveljnikove družbe. In Vojvoda Pero je to čutil.

Jurij Oražem ni hodil vedno z odličnjaki v človeški družbi. Zibelka mu je tekla v hribovski vasi par ur hoda od mesta. Njegova mati, Katra Oražmova, je pred par leti kot vdova upravljala majhno posestvo, s katerim je šlo od leta do leta po rakovi poti, ker ni umela gospodariti in ker niso bile vse njene misli pri rodni zemlji, ampak pri edinem sinu Juriju, ki je hodil takrat v mestne šole. Mati Katra je imela svoje nazore: S kmetskim stanom ni nič — tako je modrovala — gospod je vse na

svetu. In gospod naj bi postal njen Jurček. Da bi se mogel šolati, je prodala kos za kosom od svojega posestva, češ, Jurij ne bo potreboval zemlje, ker bo gospod, in jaz je dobim dosti za grob. Tako trdno je bila uverjena da bo sin kaj boljšega, da mu niti rojstne hiše ni pustila, tudi to je prodala. Le polpodrto kočo na posestvu in zelnik okrog nje si je prihranila za stara leta. To je bilo takrat, ko je stopil Jurij, ki se je že naveličal gimnazijskih klopi, v kadetnico. In tako se je prigodilo, da se je sin priril med gospodo in da je, kar ni usojeno vsakemu, z neznansko hitrostjo slekci kmetiško suktnjo in vse, kar visi ob njej. Jedva se je dobro ogrel v vojaški obleki, je že rekel materi, da ni več Jurij, ampak Žorž, in si je prepovedal to kmetiško poimenovanje. Majka ni mogla umeti, da bi bili njenega sina v kadetnici še enkrat nesli h krstu, in Žorž se ji je zdel tako čuden in tuj, da niti poskusila ni privaditi se tega imena. Jurij Oražem je bil natura, ki je po mnogih smešnih raporih s samozatajevanjem in pohlevnimi pokloni prišla na dosti ugodno stališče, ki se je lahko prilagodila modernemu mehkužnemu življenju in se čudovito hitro priučila srebati ž njega smetano, — krepka in smela natura, ki je umela prekoračiti vse plote, prage in klance, ki je ni utrudila in do smrti pretresla

vožnja na vegastem, razbitem vozu: bil je sin krepkega in zdravega očeta. Na njegovi vnanjosti ni ostal niti odsvit prejšnjega uboštva in kmetstva; vse se je polagoma izgladilo, zbrisalo in prevrnilo v velikaštvo.

Ko je Katra poprodala posestvo in hišo, je šla stanovat v kočo. Nič ni bila težka selitev; za sina bi bila tudi kočo prodala in obleko s sebe. Da bi se preživela, je postala potovka; skupovala je kuretino, jajca in maslo po vaseh in nosila v mesto na prodaj. Tega posla se je lotila zato, ker je najlažji, še bolj pa zato, da bi šla vsak teden v mesto gledat sina, ki se je povrnil iz tujih krajev. Jurija je prav oboževala. In izprevrgla se je po njem in je postala nekako gosposka, seveda samo v nekaterih stvareh in po mišljenju, a ne po vnanjosti. Če je ob zgodnji uri šla po bližnji poti, ki nad trdo cesto drži po Rebri v mesto, in je zdolaj na cesti zagledala vojaštvo na vajah, je zablislilo njeno staro oko in iskalo sina med onimi, ki so bili na konjih. Če je bil res med njimi, je postala in zrla za njim, dokler ni izginil za ovinkom ali lesom; ako so se utaborili vojaki kje na pašniku in je bil njen edinec med njimi, je odložila košarico, sedla v mejo, se zatopila v sladko sanjarjenje in po cele ure je presedela tam. Včasih se ji je pridružil potujoč lajnar s pohabljeno roko in

svetinjo na prsih, ki je bil svoje dni sam vojak. In začela sta z vzvišenega mesta in stališča kritikovati vaje, kakor bi bila istinita vojna razsojevalca. Tako je dočakovala, da so se vojni oddelki vrnili v mesto. Prišla je potem na trg, ko je bilo že končano, in je morala po hišah ponujati svoje blago. Če je šla tovarišica ž njo, ji je Katra govorila vso pot o svojem sinu in kakšnega razočaranja doživi človek na svetu tudi tisti, ki dosti moli in nadleguje Boga. Pravila je, kako sta hodila nekoč z rajnim možem z božje poti — Jurček je začel tisto leto v vaški šoli poslušati abecedo — kako sta šla mimo mnogih krdel vojakov, vse zaprašenih, potnih in izmučenih, in kako sta padla pred znamenjem Matere božje na kolena in prosila, naj bi njih sin nikdar ne moral v vojake. In zdaj je njen sin vojak in mnogo je tistih, ki so mu pokorni, in gospod je, da takšnega ni v treh farah. Pa Mati božja naj njej in rajnemu možu odpusti, da sta jo takrat tako po nepotrebem nadlegovala. Tovarišica je imela o gospodih drugačno mnenje, namreč da to lepo ime zasluži le duhovnik in nihče drug, najmanj pa vojak; pa se je Katra sprekla ž njo in ženici sta molče priromali v mesto.

Kadar je šla Katra po Rebri in je potoval ž njo božji človek, ki jo je rad poslušal, je

pripovedovala, kako je bilo takrat, ko je prvi brat peljala sina v mestne šole. Potovala sta s sinom po Rebri v mesto; fant je veselo žvižgal, njej je bilo tesno na duši in lepo ga je poučevala. Zdolaj na cesti pa je prihrumela tolpa vojakov na konjih. Vihrali so po ravnini in od njih svetlih čelad je odsevalo jutranje solnce. Kar se je povalil konj z vojakom vred v jarek. Žalostno je zastokala Katra, stemnilo se ji je pred očmi in poklicala je Boga na pomoč. Vojak se je izvil izpod živali, se prijel za nesrečno glavo ter se potipal po tilniku; potem je pomagal konju na noge, pa se je zavihтел nanj in po bliskovo je zadirjal črez polje za tovariši v krdelo, kjer ga je nekdo dvakrat udaril s palico po plečih. Takrat se je milo storilo materinemu srcu in rekla je sinku: «Oh, Jurček, uči se, dobro se uči, da se ti ne bo treba takole mučiti po svetu, da se izogneš stanu, ki je najhujši in poslednji na zemlji!» In mnogokrat je v tistih časih prosila Boga, naj odvrne od sina vojaško butaro, kadar pride vrsta nanj. A danes je njen sin gospod, da vse gleda za njim, in prav je naredil Bog, ko ni uslišal njenih prošenj. Božji človek, ki je šel kraj nje, jo je tiho poslušal in nič ni rekel, čeprav je mislil drugače. Katra je dobro vedela, kaj se spodobi kmetiškemu človeku, če ima gosposkega znanca ali sorod-

nika. Kmetiška vsiljivost mora v stran, v kot in od tam sme s spoštovanjem zreti na gosposko osebo.

Že mnogo let ni s sinom govorila na javnem prostoru, pod milim nebom. To si je prepovedal, ko je bil prišel iz kadetnice. «Moje življenje je zapisano službi in onim, ki jo od mene zahtevajo, in ne vam,» tako ji je povedal. Majki niti na misel ni prišlo, da je bil Jurček prej njen sin nego cesarski služabnik, in sinov opomin se ji je zdel popolnoma v redu in po njem se je ravnala. Če bi ga bila morala srečati na deželi, je skočila za grm in skrivaj od tam pokukala za njim, v mestu je stopila v vežo, v kakšen kot ali kam drugam v stran. Če ga je videla samega, se je včasi osmelila in pohlevno strmeč vanj, je šla mimo njega in navdal jo je samozavesten ponos, ki je rekel vsem, ki so bili blizu: «Vi ga občudujete in glejte — jaz sem njegova mati!» Ali za nobeno stvar na svetu ne bi bila povedala onim gosposkim ljudem, da je temu gospodu mati ona, kmetica, ker bi mu s tem škodovala na ugledu. In gospod sin gre ali jaha mimo nje veličastno in vsegamogočno; dobro čuti njen strmeči pogled, pa niti z brkom ne trene, ker njegovo življenje je od nje, pa ni zapisano njej.

Oh, in kako slast je čutila Katra, kadar je bila priča javnega češčenja, ki se je izkazovalo sinu na ulici! Pride mu naproti vojaška četa in vodnik z grmečim glasom zakliče: «Abtak! Rek čav!» In vsi tisti, ki so v četi, pogledajo na njega in srepo gledajo vanj, dokler mu niso za hrbtom. Ta prizor je majki posebno prijal. Zrla je na četo s pobistrelim obrazom in tiho je momljala: «Vite, vite — vi gledate na mojega sina! Vreden je tolike časti!»

Ko je Katra zasledila v mestu v izložbi pri fotografu dve sličici svojega sina, se je mimgrede vselej ustavila pred izložbo. Ena sličica je predstavljala Jurija na konju, druga samo njegovo doprsje, pa obe sta bili tako lepi, da se ju ni mogla nagledati. Tista s konjem jo je spominjala sv. Jurija v domači cerkvi, le da je bila lepša in njen sin je bil na njej upodobljen v svetu zapovedujoči imperatorski pozi. Seveda majka ni vedela, kaj je imperatorska poza, pa njene misli so prišle prav blizu tistemu pojmu, kadar je kakor v sanjah zrla v izložbo. Na doprsni fotografiji je bil mladi častnik posnet od strani. Vražji fotograf mu je obličje neverjetno krasno izgledil in obrisal, mu obrnil glavo na stran, da gleda kakor vatikanski Apolon ter z jasnim obrazom in iskrim očesom pošilja žarke jutranjemu

solncu. Pri tej sličici je majka medlela od občudovanja, vdane ljubezni in tihe molitve za sinovo srečo so ji puhtele iz srca k mogočnemu Gospodu vojnih trum.

Jurij Oražem ni imel tako trdega srca, da bi bil zameril materi, ker je prišla vsak teden pogledat k njemu v stanovanje. Doma je tudi govoril ž njo, kadar sta bila sama, seveda v prav kratkih stavkih, zvisoka in včasih z neko zakrknjenostjo v besedah, ki je pa majka ni čutila, ker je bila presrečna, da sliši svojega sina. Vsak teden mu je odnesla in prinesla perilo, jeseni in pozimi mu je prinašala najzlahtnejše sadje, kar ga je mogla dobiti na deželi, in ko bi bila imela doma še par volov, prodala bi jih bila in ves denar bi mu bila prinesla, naj se ž njim poživi in razprostre. V hiši so vsi vedeli, da je mati Jurija Oražma in da se je nadporočnik sramuje. Radi so jo videli, če je z lahkim srcem in dobro voljo skakljala po stopnicah k sinu, pa nihče ni govoril ž njo, ker se je vsak bal, da ne bi zadel ob občutno struno.

Jurij Oražem je imel majhno pa lično stanovanje; pohištvo je bilo fino in najnovejšega sloga, po stenah je viselo vse polno slik ter podob, na mizah je razveseljevalo oko mnogo drobnjave, parket se je svetil, kakor bi bil narujen iz solčnih žarkov, in mestoma so ga

pokrivale drage preproge; omara, umivalna in posteljna oprava, vse je kazalo obrušen okus in blagostanje. Vso to premično stvar je moral služabnik vsak drugi teden korenito prevetriti in osnažiti. Pri tem delu mu je vselej pomagala Katra. Vse Jurijevo delovanje in nehanje, njegovo vedenje in hotenje se ji je zdelo vselej v redu in na pravi poti, le z njegovim stanovanjem ni bila povsem zadovoljna. Skraja se je spotikala ob mnogih razglednicah nagih obsegov ter ob mnogih razgaljenih ženskah, ki so s stenskih slik prešerno, izzivajoče in predrzno gledale na sina, kakor bi ga hotele odtujiti materi. Rajša bi bila videla na stenah Mater božjo pa Kriščevo trpljenje in je Juriju včasih o tem tudi namigavala, pa sin ni maral ničesar vedeti. No, sčasoma se je s temi preposvetnimi slikami in podobami pomirila, kar se prigodi vsem odraslim ljudem, a nikdar se ni mogla sprijazniti z Mefistovo glavo, ki je v mavec ulita in vsa poslikana kaj grdo gledala in se z rumenkastimi zobmi režala izmed druge drobnjave na mizi. Opremljena je bila z rožički, za katere se je odpirala, tako da se je v njeni votlini lahko hranil tobak. Katra je pač tudi drugo gospodo poznala in je bila že pri vaškem župniku in učitelju v stanovanju, pa peklenškega vruga ni videla še nikjer upodobljenega.

Zato je sinu zamerila to ostudno pošast, ki človeku ne pomore ne k časni ne k večni sreči. Posebno je sovražila Mefista od tistega dne, ko se je bil prikazal v Jurijevi sobi grd človek s satanskim, Mefistu skoraj do pičice podobnim obrazom, s katerim je sin pri zaprtih durih v njej nerazumljivem jeziku dolgo govoril, vedno glasneje in trše in odločneje ter ga naposled porinil skozi duri in vrgel po stopnicah na dvorišče. Ta živi Mefisto ni bil nihče drug nego oderuh Mojšelj, ki sedi na Dunaju pred debelo knjigo, ki ima napis «Vojaški šematizem», in s svinčnikom dela znamenja k imenom častnikov: kdor je pošten plačnik, dobi križec, kar pomeni neomejen kredit, slabemu naredi ničlo, najslabejšemu pa dve ničli. In vse pozna, ker ima zveze po vsej državi. Katra je bila vesela, ker je sin tako možato zapodil pokveko satanske postave, ali tega ni mogla razumeti, kako more imeti božji človek, ki je pahnil satana iz svoje sobe, njegovo podobo v njej. Pa je prigovarjala služabniku, naj spusti tisto nagnusno glavo kedaj na tla, da se razbije na drobne kosce. Toda služabnik, cvet moderne kulture, ki je čutil pred svojim gospodarjem nemo zaničevanje podložnega, pred Katro pa pomilovanje premetenega človeka, ni maral ugoditi njeni želji, rekoč, da mora imeti dolgo žlico oni, ki

hoče jesti z vragom iz ene sklede, on pa take žlice nima. Majko je to govoričenje osupilo, in ko je razbrala pravi pomen, je pomislila o velikem prepadu med njenim mišljenjem in služabnikovim razsodkom, odgovorila pa ni ničesar. Sklenila je, da dovrši sama dobro delo in spravi rogačevo glavo iz sinove sobe. To se ji je posrečilo, pa je imelo zanjo velike posledice.

Nekoč sta Katra in služabnik nosila hišno opravo iz nadporočnikove sobe na hodnik, da jo osnažita in prevetrita. Z drugo drobnjavo je prinesel služabnik tudi Mefista, da umije revčku zaprašeni gobec. Postavil ga je na vrh zida, ki je ograjal hodnik in je bil tako nizek, da je človek lahko gledal na dvorišče. Tja ga je postavil prav na kraj. Katro je kar dirnilo in pogrelo, ko je videla režečega se satana tako na kraju, in si je mislila: Zdajle je priložnost spraviti greh iz doma. In neka prešerna smelost in podjetnost jo je spreletela, pa je zadela s tablico, predstavljačo spokornico Magdaleno, ob rogača, da se je prekucnil in prevalil na dvorišče, kjer je razpadel na več kosov. In Katri se je odvalil kamen od srca kakor arhangelu, ko je pahnil Luciferja izpred božjega obličja v večno brezno. «Na, gobec pasji, zdaj te je konec!» je zarajala v sebi. Ali ni sreče brez nesreče.

Pripetilo se je, da je baš takrat stopil Jurij Oražem skozi velika vrata v hišo. Videč, da je nekaj padlo z njegovega hodnika, je stopil na dvorišče. Ostrmel je, ko je videl na tlaku razbitega Mefista, dragoceno božično darilo njegove četrte ljubice, do katere je namah začutil globoko naklonjenost. Zaškrtnil je z zobmi, zarentačil in kliknil gori na hodnik: «No, čakajte!» Pa je pobral kosce in v hipu je bil po stopnicah pred svojim stanovanjem.

«Kdo je kriv, kdo je vrgel mojega Mefista na dvorišče?» tako je rohnal, gledaje zdaj na služabnika, zdaj na mater. Katro je minila prejšnja prešernost, srce ji je upadlo in prebledela je.

«Jaz sem s tablico zadela obenj — po ne previdnosti,» je lepetala in lagala.

«Saj to tako vem, da nihče drug ni tako neroden in neokreten. O, jaz naglavni nilski konj, da pustim kmetici opravljati s svojo drago hišno opravo! Vse mi pojde v nič! Ne, moje potrpljenje je pri kraju! Česa iščete vedno v mojem stanovanju, čemu se dotikate stvari, ki jim ne veste cene?»

«Odpusti, Jurij!» je prosila majka vsa prestrašena.

«Kako pravite? Ali ne veste, kdo sem in na kakšni stopnji v človeški družbi?» je vpil častnik ter pogledal po strani na služabnika.

«Prvič sem Žorž in drugič sem gospod nadporočnik in vsako drugačno imenovanje si odločno prepovedujem.» Okolnost, da ga mati imenuje pred služabnikom Jurija, ga je še posebno razjezila.

Katra se je zasolzila. «Kupim ti drugo, vso takšno» — hotela je reči «pošast», pa beseda ni mogla iz grla.

«O, hvala, ne maram. No, in vikali bi me tudi lahko, kakor me ves svet. Sicer pa takšna neokretna kmetica ne sme več v moje sobe. Zapomnite si to! Kar prinesete, zložite zunaj pri služabniku. Zbogom! In naučite se manire!»

«O, moj Bog, moj Bog!» je vsa skesana javkala majka in si brisala oči.

«Ne bodite tako hudi, gospod nadporočnik, jeza škoduje! Glej, glej, kako se repenčil!» Tako se je z mehkim naglasom zdajci nekdo oglasil za nadporočnikom, položivši mu roko na ramo.

Mladi častnik se je ozrl — pri njem je stal polkovnik Peter Petrovič, ki se je takrat odpravljaj z doma in je stoječ zadi na hodniku vse videl in slišal. Ko je bil Jurij Oražem izprevidel položaj, je v duši preklel polkovnika in sebe, ker se je tako izpozabil, da je javno na hodniku obravnaval neprijetno stvar, kajti skrajno neprilичno se mu je zdelo, da ga je ta

sitni in zbadljivi salonski Ličan in nori Vojvoda Pero zalotil v pogovoru in prepiru z ljudmi, ki so globoko pod njegovim stanom in dostojanstvom. No, drugega ni bilo mogoče — dvignil je roko in spoštljivo salutiral svojemu poveljniku.

«Vso hišo ste alarmirali, Glejte, povsod se odpirajo okna.»

Jurij Oražem se je plaho ozrl po oknih. O strah, v drugem nadstropju stoji pri oknu prav mična punca, o kateri je upal, da postane sčasoma njegova sedma ljubica.

«I kaj se je pa zgodilo, da ste tako vzrasli? Oprostite!» je poprosil polkovnik.

«O, nič takšnega. Tale moj najljubši spominček mi je uničen,» je mirno odgovoril nadporočnik in pokazal črepinje nesrečnega Mefista.

«Škoda, škoda. Kdo vam ga je pa razbil?»

«Tale . . . perica.»

«To je vaša perica?» Polkovnik je zelo razširil in razbistril oči.

«Da, moja perica.»

«Hm . . . da . . . nu,» je momljal Peter Petrovič, majal glavo in gledal na črepinje v nadporočnikovi roki. Potem je porinil čepico niže v tilnik ter rekel: «Ej res, gospod nadporočnik, neki moj človek biva pod najino skupno

streho, pa ga vam še nisem predstavil. Ali smem sedaj?»

«Prosim, prosim, gospod polkovnik.» In Jurij Oražem se je lahko naklonil.

Pa je Peter Petrovič kliknil tja v ozadje hodnika: «Hej, Ilija, ne boj se, pojdi sem!» In iz temnega kota se je prigugal postaren, močan človek z dolgimi visečimi brki, od črne čepice pa doli do novih opank ves v ličanski noši, pravi junak po postavi.

«Dovolite, gospod nadporočnik, da vam predstavim tega revnega opankarja. Moj brat je, Ilija Petrovič, kmet iz Like. Danes je prišel k meni na posete in sem se ga zelo obveselil.»

Jurij Oražem je izbuljil oči, pa se je korenitemu Ličanu lahko priklonil in mu površno segel v desnico.

«Vidiš, bratec, tako si se bal mojega gospoda nadporočnika, pa je i on dober človek. Res, tako sem vesel, da te zopet vidim in da si prišel v opankah. Oprostite mi, gospod nadporočnik — vi me že poznate, da pljunem na marsikako moderno stvar: na žensko emancipacijo, na nadčloveka, na deljenje imetka, a oni zakon, ki pravi: Ljubi svojega bližnjega — visoko spoštujem. In kdo mi je bližje, nego si mi ti, dragi moj Ilija? Vem, da si poštenjak, zato se te ne sramujem. Oprosti, da rabim takšen izraz. No, pojdiva v mesto, da

te pogostim. Drugo leto pripelji najino ostarelo majko, ako doživimo in če vas ne posetim do takrat. Boga mi, v opankah mora priti!»

Tako je govoril Peter Petrovič in na njegovem oživiljenem obrazu je bilo videti, da mu vro besede iz srca. Pristopil je k ubogi Katri, ki je trepetala po vsem telesu, ter ji pomolil roko: «Zbogom, majka, zdravi ostanite!» Tudi svojemu pobočniku je potresel desnico, rekoč: «Pridite za nama v gostilno, ako vam drago!»

Jurij Oražem se je zopet lahko priklonil in salutiral. Ves rdeč je bil v obraz in srepo je gledal na stopnice, po katerih je Vojvoda Pero pod pazduho peljal svojega brata. V drugem nadstropju se je okno šklepetaje zaprlo. Zamišljen je stal mladi častnik na hodniku. «Kaj ko bi pozval zbadljivca na odgovor, ker je prisluškal in se vtikal v moje zasebne zadeve? Ne, stvar je nevarna in kočljiva!»

Nekaj tednov pozneje je Jurij Oražem vložil prošnjo za premestitev v tuje kraje.

Kráj sém a arvejal

Číslo: 1000 100 100 100

Vedeli jsme, v našem jazyce je slovo "črtice", ale
ještě to nebylo nikdy použito. Je to slovo, které se
používá v matematice, ale v našem jazyce se
nepoužívá. Je to slovo, které se používá v
matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.
Črtice.
Je to slovo, které se používá v matematice, ale
v našem jazyce se nepoužívá. Je to slovo, které
se používá v matematice, ale v našem jazyce se
nepoužívá. Je to slovo, které se používá v
matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.

Někdy se může stát, že se slovo "črtice" použije
v matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.
Je to slovo, které se používá v matematice, ale
v našem jazyce se nepoužívá. Je to slovo, které
se používá v matematice, ale v našem jazyce se
nepoužívá. Je to slovo, které se používá v
matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.
Je to slovo, které se používá v matematice, ale
v našem jazyce se nepoužívá. Je to slovo, které
se používá v matematice, ale v našem jazyce se
nepoužívá. Je to slovo, které se používá v
matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.

Kráj sém a arvejal je slovo, které se používá
v matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.
Je to slovo, které se používá v matematice, ale
v našem jazyce se nepoužívá. Je to slovo, které
se používá v matematice, ale v našem jazyce se
nepoužívá. Je to slovo, které se používá v
matematice, ale v našem jazyce se nepoužívá.

Kdaj sem se smejal.

(Kolcedar Družbe CM 1905, 44—49.)

Vztočni darovi. V našem polku je služil stotnik, Poljak, ki je imel burno življenje za seboj. Leta 1863. je ubežal kot častniški namestnik na Poljsko ter se udeležil vstaje proti Rusom. Po zatrtem uporu je bil sprejet nazaj v našo vojsko. Kot stotnika so ga poslali v Teheran, da je tam pomagal vežbati perzijsko vojsko po našem načinu. Mnogo je vedel povedati o šegah Perzov, o šahu in njegovem dvoru in mnogokrat smo se mu smejali, ker brez dovtipa in satire ni dal od sebe pripovedke. Poslušajte, kaj nam je pravil!

Nekoč se mu je napovedal šah, da pride k njemu v vojašnico pogledat, kakšen red je po evropskem načinu uvedel pri moštvu. Prišel je šah in zelo ga je zadovoljilo to, kar je videl. Pohvalil je stotnika ter ga odlikoval s tem, da mu je daroval dragoceno preprogo, kar pomeni pri Perzih visoko počaščenje. Ker pa šah ne nosi preprog s seboj, mu je ni dal kar precej iz roke v roko, ampak odlikovanje je še isti dan pismeno objavil svoji vojski. Stotnik je bil vesel svoje časti in dragocenega darila, pa je čakal nanj. Nepotrpežljivo je čakal teden, dva, tri... šele v osmem tednu je prišla preproga, ki pa ni bila dragocena. Na dolgi poti od šaha do stotnika, po mnogih rokah dvornikov je izgubila vso vrednost in se prelevila v navadno cunjo. In stotnik je bil razočaran.

Kmalu potem so ga poslali z velikim oddelkom vojaštva krotit uporne Kurde. Uporniki so bili ustrahovani in vojska se je zmagonosno vrnila v Teheran. Tu je šah poklical stotnika k sebi, ga močno pohvalil ter ga obdaril

s solnčnim in levjim redom v biserih. Pa reda ni dobil takoj iz roke v roko, pač pa pismeno obvestilo, s katerim je šah naznanil visoko odlikovanje strmeči vojski. Vesel je bil stotnik solnca in leva v biserih, ker takšna čast se pripeti le redkemu zemljanu. Ker pa red ni precej prišel, se je stotnik na tihem jezil, da šah ne pozna evropske prislovice, ki pravi: Kdor hitro da, dvakrat da — no, mislil si je: Azijati imajo svoje nazore in svojo naravo. Pa je čakal na red, nestrpno je čakal teden, dva, tri... šele v osmem tednu je prišel šahov dar. A žal — v biserih ni bil, ker na dolgi poti od šaha do stotnika so ga mnogi dvorniki in velikaši do gola oskubli in stotnik je prejel prav navaden kositer brez vrednosti. Hudo razočaran je bil in razgnevljen in šele takrat se je potolažil, ko se mu je posrečilo ukradene bisere pri hazardni igri pribankati od perzijskih velikašev. —

Ko sem pred letom čital v novinah, da je daroval sultan 50.000 turških lir za macedonske kmete, da si zopet postavijo ob vstaji razdejane hiše, sem se spomnil šahovih darov, pa sem se posmejal ter prašal: Bog ve koliko tistih denarjev pride nesrečni raji v roke?

Folinjska Madona. Mnogo nas je stalo pred folinjsko Madono v vatikanski galeriji slik. Ta je občudoval božjo milobo, razlito po obrazu prečiste Matere, drugi je strmел ob krasoti in harmoniji barv, ta je govoril o kompoziciji, drugi se je spomnil božjega slikarja, ki je vedel kakor nihče drug srčno vdanost in rajsko ljubezen spojiti s krasoto obraza. Vsi so bili zamaknjeni in so se mi zdeli podobni mnogoglavi družini enakomislečih ljudi, ki stoje pred božjim oltarjem, zatopljeni v tiho in svečano molitev. Kar pride nov posetnik v galerijo, mlad in eleganten gospod. Vodnika, cicerona, je imel pri sebi. Korakata za našimi hrbti in vodnik vznosno pokaže na imenitno sliko, rekoč: Madonna di Foglino! Gospod površno pogleda, mračno in hladno zre pa zaspano vpraša: «Kje je

Folinj?» — in gre ravnodušno dalje. To vedenje me je speklo. Pričakoval sem, da se oko novega posetnika isto tako ujame s čistim očesom prečiste Matere, kakor se je ujelo naše, da se tudi njegova duša napije, naužije in ogreje; pa nič. Kje je Folinj? vpraša in gre. Vprašal sem se: Zakaj je šel ta človek z zavezanimi očmi mimo imenitne slike, zakaj ne strmi, kjer strme vsi? Ko bi se le z enim pogledom v tihi in plašni molitvi zazrl v božji obraz, slutil bi v njem srce za nebeško umetnost in za vse, kar je lepega in človeka povišujočega. Posmejal sem se tujemu človeku. Toliko ljudi sem videl pred Madono in vsi so imeli na jeziku svete besede in svečane, a tu pride človek brez daru iluzije in posnemanja in njegova duša se ne zmeni za slavno obličje, ampak vpraša le po nečem postranskem, v nejasnih obrisih izraženem v ozadju slike, po nečem, kar je nekje daleč za gorami. Smejal sem se in strmel za tujcem. In razdelil je mojo dušo na dvoje. Poprej jo je imel v oblasti umetnik, z njim sem čutil nebeško krasoto, ujel me je s svojo umetnostjo, zbudil v meni resonanco, asocijacio, relativnost, iluzijo; a oni tujec je speljal mojo misel od slike na mnogoglavo drhal, ki je stala krog mene. Kako različne ljudi sem zazrl tam, kjer se mi je zdelo poprej, da vidim enakomislečo družino v isti pobožni misli in tihi molitvi. Le malo sem videl takih, kojih čudenje in strmenje se mi je zdelo pristno, v duši vzraslo, in mnogo sem zapazil takih, kojih strmenje in čudenje je bilo površno, in mnogo svetih besed in svečanih se mi je zazdelo ponarejenih, priučenih ter hlinjenih. In blagroval sem tiste, ki so bili veščaki v slikarski umetnosti, in so po svoje sodili in cenili mojstra slikarjev, ugodno ali neugodno, in še bolj sem blagroval tiste, ki so bili brez slikarskih vednosti in ničesar niso vedeli povedati o slikarski tehniki, pa je bilo njih srce ustvarjeno tako, da je globočje nego veščakovo čutilo krasoto; a smejal sem se tistim, ki so se razgrelj zato, ker so

videli razgrete druge, tistim, ki jim je strmenje vsilila njih potopisna knjiga, tistim, ki niso ničesar čutili, pa bi jih bilo sram, ko bi se ne čudili tam, kjer se čudijo drugi, tistim, ki so imeli doma koristnejše in potrebnejše stvari na skrbi, pa so prišli sem, da bi mogli reči: Tudi mi smo bili tamkaj, in vsem tistim, kojih duša je bila prazna, pa si ni upala odkritosrčno vprašati: Kje je Folinj? —

Zvečer tistega dne sem sedel v preprosti rimski gostilni. Poleg mene je sedela gostilničarjeva hči. Izpraševal sem jo o Rimu in z navdušenjem sem govoril o rimskih galerijah, ki so me iz daljnih krajev zvale v večno mesto. «Ali vi kaj pridno hodite v vatikanske in kapitolske galerije?» sem jo vprašal. «Še nikoli nisem bila tam,» mi je odgovorila. Čudom sem se čudil. «Kaj, vi ne poznate folinjske Madone, belvederskega Apolona, kapitolskega borilca? In tako blizu ste pri njih.» «Nič ne poznam,» je dejala. «Ali vas to nič ne zanima?» sem vprašal. «Nič. Anche cosí si può sentir la vita (Tudi tako se lahko čuti življenje)», je odgovorila, osolila strok rdeče redkvice ter jo pohrustala. Od srca sem se smejal deklici. Pač nas je ljubi Bog ustvaril tako različne, da v celi milijardi ljudi ni dveh bitij, katerih duševnost bi bila popolnoma enako ustvarjena. Vedno je umela božja modrost, stvarjajoč, enemu bitju še nekaj priliti, kar drugemu ni prilila, v čudno zmes, ki se imenuje notranji človek, pridetiti še eno krajšo ali daljšo črto in potezo, ki je drugemu ni pridala, kakor tudi v celi milijardi bilk ni dveh, ki bi bili glede na najmanjše delce popolnoma enaki.

Pravičnost. V Berlinu se mi je primerilo, da sem imel dva Poljaka skoraj vedno pred očmi. Morda sta bila umetnika in kritika, ker pred vsakim kipom sta postala. Prvikrat sem ju videl v «Siegesallee» pred braniborskimi vrati. Tu so v dolgi vrsti v marmor izklesani vsi braniborski in pruski vladarji v različnih skupinah, ki so pri umetnikih na zelo slabem glasu. Vsi trije smo postali

pred skupino mejnega grofa Otona I. Postali smo zaradi slovanskega kneza Pribislava, ki z zvezanimi rokami, odet v medvedji kožuh, stoji za mejnim grofom. Menda se ne motim, če trdim, da je navdajala Poljaka ista trpka misel kakor mene, da sta bila tudi ona zamaknjena v usodo starih braniborskih, polabskih in pomorjanskih Slovanov. Potem sem ju srečal v Kraljevograški ulici, parkrat videl pred spomeniki v mestu. Teh je vse polno. Mnogi knezi, kralji in cesarji sede na bronastih konjih. Moja ponižna kritika se je po Prešernovem nasvetu, da «le čevlje sodi naj kopitar,» polastila bronastih konj, ker si ni upala lotiti se onih mogočnikov, ki so sedeli na njih. In zdelo se mi je, da nisem videl nič originalnosti, da sta bila vsem tem konjem očeta Mark Avrelijev konj na rimskem Kapitolu in Koleonijev konj v Benetkah. Naposled sem naletel na Poljaka pred starim muzejem, kjer stoji na lepem namestju ponosni spomenik sina in naslednika kralja, ki je pomagal razrušiti poljsko državo. Poljaka sta baš čitala napis pod spomenikom. Ko sta dočitala, posmejala sta se, kakor bi nekaj veselega razbrala z napisa. Rado vednost me je gnala, stopil sem bliže, pa sem čitaje iskal ono, kar je razvedrilo Poljaka. In glejte kaj sem videl napisano! Nekaj izredno lepega in plemenitega, kar človeka kolje v oči in bi Slovan ne pričakoval v Berlinu; na koncu napisa se svetijo besede: P r a v i č n o s t p o v i š u j e n a r o d. Precej sem razumel. Pogledal sem Poljaka v oči, ki so se vedno še držale na smeh. In tudi jaz sem se posmejal bridko in trpko in ne tako sladko in dostojno, kakor umejo Poljaki. V misel mi je prišla vsa zgodovina teh severnih krajev od Pribislava pa do današnjih poljskih stisk. In smejal sem se pravičnosti in bežal sem na kolodvor, da ji uidem. Tudi Poljaka sta se peljala z menoj v našo Avstrijo. Spotoma smo se seznanili ter pogovorili o pravičnosti, ki nam hoče vzeti jezik naših mater.

Nekaj o Andrejčkovem Jožetu.

(Koledar Družbe CM 1907, 36—40.)

V svojih spisih pripoveduje nekje, kako je kot dijak na počitnicah posodil vaščanom «Babico» Božene Němcove, kako je ta knjiga slikovitega življenja na kmetih romala od hiše do hiše in prišla naposled vsa oguljena zopet nazaj v njegove roke. Dandanes romajo po rojstnem kraju Andrejčkovega Jožeta njegovi spisi, katerih nekateri mestoma baš tako živo in naravno opisujejo življenje v Črnem grabnu, kakor je umela Božena naslikati vsakdanje skrbi in radosti življenja «v roztomilém zákouti ratibořickém», kjer je preživela svojo mladost, svoja najlepša leta. Němcove imenitna knjiga je prišla na svetlo leta 1855., ko je bila pisateljica stara 35 let, torej že izkušena, bistrega vida in izbrušenega talenta; Jože je svoje črtice in slike pisal, ko je bil malo čez 20 let star, in tople barve, ki odsevajo iz njih, pričajo o njegovi nadarjenosti, ki pa še ni mogla biti izbrušena. Ko je češka pisateljica izročila svoje delo javnosti, je delovala že deset let in bila večinoma priznana. V teh desetih letih so ji učeni ljudje svetovali, naj napiše sliko življenja v zakotni vasi, kako se vrši celo leto, oziraje se na vse štiri letne čase, na običaje in slavnosti, tako da bo ona središče in os, okoli katere se suče vse to slikovito življenje. No, središče njenih slik je postala stara majka in vse delo—pisateljica ga imenuje «prostinké dítko fantasie»—smatrajo za fino izraženo tugo po mladosti. Jože ni imel časa, da bi nam bil napisal slike, zrasle na bujni njivi razdražljivih spominov na preteklost — prezkodaj ga je pokosila smrt. Nepoznan je še bil in premlad, da bi ga bil kdo resno izpodbujal. Le pritiskali so nanj: Napišite, napišite in pošljite! In tako je stavljaj na papir to, kar je par dni poprej videl ali slišal, v preprosti, mikavni, narodni in plastični, vsakemu umevni besedi, v obleki,

ki je primerna preprostemu ljudstvu. Jože je pisal tako rekoč v elementarni šoli pisateljevanja; vsak pisatelj se mora učiti v takšni šoli, preden dá kaj dovršenega v svet. Pravijo, da je marsikakega pisatelja ustvarilo veliko gorje, ki se ga pa v svoji mladi sili še ni zavedal; prišlo bi mu bilo v poznejših letih v zavest in mu odprlo dušo. Napisal bi nam bil morda dolgo sliko in prišutil bi bil sentimentalnih namigov na tužno preteklost, kar nam dela včasih takšne «Spomine» nekoliko neužitne. No, meni so tudi te slike, kar jih je zapustil, ljube in on sam mi je lepa slika. Bil je moj domači učitelj (štruf-tar) v četrtem normalnem in v prvem gimnazijskem razredu, za 30 grošev na mesec, in ob počitnicah sem hodil vsak dan z latinsko slovnico na tisto strmo reber nad Krašnjo, ki se imenuje «Konj», kjer stoji še danes Jožetova rojstna hiša. Pripravljal me je za prvo latinsko šolo. Takrat mi je že posodil Kirdžalija in Desetega brata. Knjige je zelo ljubil. Vsi so nas tiste čase izpodbujali k humanističnim študijam, vsi naj bi postali pesniki in pisatelji, s tem naj bi koristili domovini; danes bo treba, da se mladina poprime realnih študij, da postanemo dobri gospodarji. Mnogokrat mi je samozavestno namignil na svoje pisateljevanje in to po pravici.

Pozneje sva prišla oba na konja: on je bil leta 1867. potrjen k topničarjem, jaz pet let pozneje k dragoncem, pa sreči na rame nisva zlezla. Ko je prišel od vojakov, hodil je po Ljubljani, stradajoč in čakajoč na kruh in zanimajoč se za vse, kar je bilo slovensko. Dasi mu ni nikdar posijalo solnce pred vrata, vendar ni nikoli afektirano in blazirano tožil o kakšni bridki usodi. Sin zdravega kmečkega očeta ni vedel ničesar o sentimentalnosti ali svetobolju. Njegov oče je bil zidar, pravi dovtipnež, ki so ga ljudje kaj radi poslušali, kamorkoli je prišel na delo.

Kratke so Jožetove črtice in slike. Poslušaj irhaste možakarje, ki mu pripovedujejo o znamenitih in vsakdanjih stvareh Črnega grabna; ne vsiljuje se jim za učenika in preroka, ve, da je za kaj takšnega premlad in neizkušen, le poslušaj jih, poizveduje in opazuje. Vročega popoldne ali jasnega večera sedi navdušeni mladenič pri možakih, ki jih ume naobraziti v pismu. O njih pripoveduje preprosto in naravno, vse ima pristno lokalno barvo za onega, ki pozna pohlevni Črni graben tako kakor jaz. Vse tiste stare «hiše», o katerih piše Jože, so mi znane, deloma sem jih videl sam, deloma sem slišal o njih praviti, in v ustnem sporočilu ljudstva žive vse še dandanes, nekoliko pač zato, ker jih je Jože tako resnično naslikal in ljudstvo rado bere o njih. To niso preprosta deca domišljije, to so resnični ljudje. Vsaka slovenska dolina naj bi imela takšnega lokalnega pisatelja, posebno ob jezikovni meji.

Očitati so mu nago sirovost govora in dejanja. Moj Bog, še vse drugačno nagoto smo od njegove dobe sem videli na slovenskem papirju in še privadili smo se je. Takrat na začetku naše pripovedne slovstvenosti so nam naši najboljši pisatelji slikali skoraj same kmete, berače in podobne razcapane možičke. Za njimi je hodil Andrejčkov Jože.

Kot pisatelja povesti bi ga imenoval pratikarja. Takšne povesti s pedagoško vsebino se tudi pri velikih narodih v veliki množini pišejo za koledarje, ki so namenjeni preprostemu ljudstvu. Za žalostjo pride vselej veselje. Zgubljene sorodne osebe se iščejo po vseh delih sveta, neznansko trpe, sami čudeži se gode in naposled, ko je bila brezbožnike zadela huda kazen, izteče se vse gladko kakor po maslu. Povesti takšne vsebine krajšajo kmetom zimske večere in v mestu jih s slastjo prebirajo v kuhinjah, na mostovžih in stop-

nicah. Izmed Jožetovih povesti čislam najbolj «Plavca na Savini».

Seveda širok, globok, velik pisatelj Jože ni bil, takšen, da bi ga bilo treba šele po njegovi smrti «odkriti»; saj pri naraščajočem zanimanju za slovstvo odkrije tudi najširšega narodova duša sama; takšen ni bil, da bi mu bilo treba v naši dobi pretiranega in frazovitega kulta pred heroji vseh vrst postaviti sijajen spomenik. Prav in častno bi pa vendar bilo, ako bi mu krašenjska občina, v kateri se je narodil, vzdala skromno spominsko ploščo na šolo ali na cerkev. Poleg imena Andrejčkovega Jožeta bi se lahko svetilo na tisti plošči tudi ime vzornega župnika-pisatelja Jurija Varla, ki je mnogo let pastirjeval v Krašnji, in ga imajo ljudje še sedaj v blagem spominu. Častno bi to bilo za krašenjsko občino. Sicer pa ima Andrejčkov Jože, ki je pisal s tolikim uspehom, da ga ljudje še zdaj radi čitajo, lep spomenik v svojih delih. Čitajte ga pridno, rojaki pod lepo Limbarsko goro! On je jemal svoje slike in črtice iz vaših ust in zelo ste mu bili pri srcu.

Izlet v Krakov.

(Lj. zvon 1907, 345, 419, 480. — Okrajšano.)

V Galicijo sem že zdavnaj želel priti, ne morda v službo in za dolga leta, ampak kot turist lahkih nog in vedrega srca, ki z jasno mislijo motri nove kraje in ki neobložen z jarmom službe nabira le takšne vtiske, ki prijajo njegovi duši, in se more povrniti na svoj dom, ko se ga polasti dolgočasje in domotožje, ta zvesta spremljevalca turistov. Predlani meseca oktobra se je moja želja izpolnila.

Nekega oblačnega dne sem se vozil z Moravskega v Krakov z namenom, da tam ostanem pet dni. Z mračnostjo nebosklona se je ujemala gola in pusta zemlja, podobna uveli starki, ki s praznimi rokami in mučno skrbjo na rjavkastem, razoranem obličju ter z resnim pogledom svari svoje sinove: Gospodarite z darovi, ki ste jih baš kar prejeli od mene; ničesar več nimam za vas. To je njena stara pesem, ki jo poje vsako jesen, odkar biva človek na njej. Pa njen opomin ni oplašil smelega pozemskega sina. Ko ni mogel več izhajati s tem, kar mu je rodila na površju, je šel in odprl njene grudi in jel iz notranjosti spravljati na dan njene črne zaklade, seveda tam, kjer so bili pogoji za to. Neizmerna bogastva ima zemlja shranjena v sebi na meji Morave in Šlezije, na Ostravskem, koder me je peljala pot v Krakov. Njena površina ni več tako plodonosna kakor niže na jugu, kjer živi samozavestne Hanake in Slovake, ali v njeni notranjosti so bogati premogovniki, ki jih izkorišča človeška energija. Topiva je torej dosti pri roki in podjetni rod je zasnoval tukaj obširne tovarne, največ za železne izdelke. Tu v Moravski in Poljski Ostravi, v Vitkovicah in Privozu — mesta, ki se tišče kar skupaj in imajo lepo prihodnost — cvete visoko razvita industrija, ki živi na tisoče ljudi, nekatere mastno, druge pa prav po beraško. Tu je raj premogovniških in tovarniških baronov. Na razsežnem prostranstvu stoji dimnik pri dimniku in moreč dim zastira vso pokrajino. Popotnik si prav oddahne, ko ga pelje vlak iz tega smradu dalje na ravna polja Tešinskega vojvodstva, za katero se pripravljajo Čehi in Poljaki, čigavo bi bilo, a v tem spletkarijo tu Nemci in gospodarijo ogromni večini slovanskega prebivalstva. Niti ne zaznamo, da smo se prepeljali čez mejo v Galicijo: ker ista rodovitna polja, ki smo jih videli na Tešinskem, pokrivajo tudi gališko zemljo. Ako pride

nemški človek čez mejo v Galicijo, precej vzdihne: V Polaziji smo, četudi ne vidi nič azijskega, izvzemši morda žide. Tudi moj sopotnik, mlad častnik, ki je bil prestavljen iz nemških krajev v Stanislavov, je spotoma silno zabavljajal «Polaziji»; ko pa je onostran meje videl dosti živine na paši in cele čede gosi in rac, se je potolažil, rekoč: «To je dobro znamenje, tudi tu bo kultura doma.»

Ta častnikov izrek je bil vzrok, da sem začel na široko premišljevat o kulturi, kako jo sodijo ljudje po različnih stvareh in kako jim je včasih nedostatek neznatne malenkosti že znak nekulture...

«Kopiec Kościuszki», je vzkliknil Poljak, vračajoč se iz južnih krajev v svojo domovino, ko je vlak prispel v bližino Krakova. Pogledal sem v svet: v dalji se dviga na levem bregu Visle iz podolgovate gorice precejšnja kopica v podobi stožca. Narava navadno ne kopiči takšnih pravih holmov, to je delo močnih človeških rok v proslavo junaka, ki se ga spomni pač vsak, kdor se vozi po teh krajih.

Kulturo kakšnega naroda po njeni gmotni in duševni strani cenijo tudi po njegovih glavnih mestih, ker tam se spajajo vse niti narodnega življenja in se nahajajo spomeniki vseh podvigov in vsake visoke misli, ki je prešinjala narodovo dušo, tam je torišče vsega stremljenja po dovršenosti v vseh strokah umetnosti in znanosti. Taka cenitev je gotovo enostranska in krievična, ker zunaj mesta bivajoče mase včasih nimajo mnogo pojma o omiki, ki se šopiri po glavnih mestih, in ker se glavna mesta niso razvijala v enako ugodnih razmerah. Krakov na vseh krajih in koncih kaže plemenite podvige poljskih kraljev in poljske gospode, zrelo je poljske zgodovine, a nihče si ne bo upal po tem mestu izreči končne sodbe o kulturi poljskih mas. Prijetno me je presenetilo, ko sem videl v krakovskih

gostilnah in kavarnah na stenah viseti izkaze znamenitosti, ki se vidijo v mestu; kakih petnajst znamenitosti je naštetih od Vavela pa doli do botaničnega vrta, ki naj jih tujec pregleda.

Moja potopisna knjižica pravi, da ima Krakov 41 cerkev in 34 samostanov. Jaz bi bil rajši čital, da ima sedaj samo 35 cerkev in samostanov, a ostale so predelali pred kratkim v bolnice ter zavetišča za stare in mlade bolehnne ter nepreskrbljene ljudi in v brezplačna delavska stanovanja. No, tako daleč tudi drugod še niso... Ko sem bil nekoč popoldne pred sv. Tremi kralji v stolni cerkvi sv. Vida v Pragi, sem videl pred velikim oltarjem več visokih duhovnikov v mitrah nego ljudstva v cerkvi. V Krakovu se kaj takega človeku ne more pripetiti: v njegovih glavnih cerkvah so vedno pobožni ljudje, četudi ni božjega opravila. Poljaki so svoji cerkvi vdani, v verskih stvareh so skoraj vsi od znamenitega velmoža pa do neznatnega delavca goreči do skrajnosti. Videl sem poljske grofe in častnike klečati v cerkvi in brati iz molitvene knjige, kakor bi ti ljudje le še od nebes pričakovali rešitve in povratka nekdanje mogočnosti...

Tujec bo v Krakovu svoje poglede in korake vedno in vedno obračal na Vavel. Vavelski griček je prav neznamen; stoji v jugozapadnem delu mesta in Visla teče prav pod njim. Nekako toliko se dviga nad reko, kakor polovica gradu nad Ljubljano. Ta višina je vsakemu zavednemu Slovanu vsaj po imenu znana, Poljaku pa sveta. Na njej se dvigata grad in k njemu prizidana stolna cerkev. Poslednja je poljski panteon, grobišče žlahtne gospode. Vsak dan sem dobil v njej dosti tujcev. Hodijo po njenih prostranih gotičnih ladjah, gledajo v devetnajstere kapele, križajo se in klanjajo, kjer se opravlja božja služba, a bere se ž njih obrazov, da niso prišli k molitvi, ampak da je vsa njih duša pri

spomenikih poljske preteklosti. Tuintam poskusi berač, ždeč ob steni, konkurenco z našo popotno knjižico, iztegne roko, kaže marmor ter šepeta: «Krul Kazimir Veliki», in «Krul Jan Sobjeski». In še drugi imajo tu velike spomenike: kralji Vladislav, Kazimir in Zigmunt Jagjelo, Štefan Batory, Mihael Wiśniowiecki, Vladislav Łokietek, kraljica Ana Jagjelonska, kardinal Friderik Jagjelonec, škof Soltik in drugi. Nekaj spomenikov je v stranskih ladjah, nekaj v kapelah; največ jih je v rdečem marmorju, nekateri so pod gotiškimi baldahini. V renesančni Zigmuntovi kapeli počiva nekaj Jagjeloncev; streha njene kupole je močno pozlačena. Tu je srebrni oltar, ki so ga vozili Jagjelonci s seboj po vojnah. Na cerkvenih stenah in stolbah je vzdanih vse polno spominskih plošč, na katerih se v poljskem ali latinskem jeziku slave škofje Krakova in Severije, potem učenjaki in drugi velmožje in dobrotniki.

V kriпти pod cerkvijo so nam cerkovniki razkazovali krste poljskih kraljev in junakov, pa tako površno, da sem šel večkrat jih poslušati, preden sem razbral imena vseh onih, ki tu počivajo... Kako malobesedni in resni so vsi ti krakovski cerkovniki, ki bi vendar mogli mnogo zanimivega povedati, proti italijanskim, ki več vedo nego sam Baedeker!...

Bolj me je zadovoljil cerkovnik, ki v zakristiji razkazuje cerkveno zakladnico, kjer je še nekaj dragocenosti nekdanjega državnega zaklada. Slast je poslušati njegovo sladko poljščino. Suhi in blede možiček razlaga monotono in preudarjeno, pogleda na dragoceno stvar in potem govori, zroč v tla, kakor bi oči ne mogle prenesti tolikega bleska. Kaže z biseri posute monštrance in kelihe, darove kraljev in kraljic, kaže slonokoščene, zlate in srebrne šatulje, dalje palij, ki ga je darovala kraljica Jadviga in ga škof pri posebnih slavnostih še sedaj nadene. Zlati križ je dar kralja Kazimira Jagje-

lonskega, mramornata miza z vloženimi polmeseci in zvezdami je bila dobljena v bitki pod Kamencem, vztočne preproge, ki vise na stenah, so bile priplenjene pred Dunajem. Tu vidimo več dragih ornatov iz žametna, med njimi onega, ki ga je darovala mati Sobjeskega, in onega, ki se je rabil v vojski Košciuszka in v katerem se mašuje še dandanes na obletnico junakove smrti. Kaže se sablja, ki jo je daroval narod generalu Poniatowskemu... Kaže se pristno zlato, svila in biseri, kar seveda mika lišpa željne ženske oči. Svetlih pogledov strme v zlato rožo, ki jo je poslal papež Klement XII. ženi Avgusta III. S podstavkom vred je vsa iz zlata, široko «razevela» in do metra visoka. Moj Bog, sem dejal, čemu pošiljajo papeži v mojo ubogo Slovenijo samo odpustke in blagoslove in nič zlatih rož!...

V vavelskem gradu so bili mnogo let nastanjeni vojaki, zato nedopovedljiva zanemarjenost v vseh njega delih. Česar ni razdejal kruti človek, to je razjedel zob časa, ki je preluknjal celo nekaj težkih železnih vrat... Velike sobe, kjer so bivali kralji, kuhinje, kjer so se pečali z alkimijo, dvorane, kjer so se zbirali vojvodi in senatorji, hodniki, balkoni in arkade, od koder je žlahtna gospoda gledala na viteške turnirje, ki so se vršili na dvorišču, vse to se bo zdaj z nekaj milijoni popravilo in prenovilo. Z zidarskimi deli se je že pričelo. Sedaj imponira le še ogromnost gradu, ki je v dveh nadstropjih in ima nekaj stolpov prizidanih, vse drugo kaže lice zapuščene in opustošene kasarne, ki so jo bili z mnogimi prizidavami še močno utrdili. Nikjer drugod se niso zgodovinska poslopja tako korenito uničila kakor tukaj. Današnji demokratizem se sicer ne zgraža nad tem, ako biva preprosti vojak tam, kjer je počivala pred stoletji razkošna dvorna dama, vendar treba ostanke starih dni braniti pred vandalstvom. V Tridentu n. pr. gospodarji sedaj v gradu

(Castello), kjer so nekdanj bivali suvereni škofje, tudi vojaštvo, pa tam so se vendar še ohranile po arkadah, hodnikih in sobah vse freske, ki nam zgovorno pripovedujejo, kako so ljubili tridentinski škofje nage muze. Prepovedano je te slike zamazati ali poškodovati. A na Vavelu so vse stene zabrisane z neko komisno umazano barvo, ki je ponekod belkasta, drugod rumenkasta ali višnjevasta.

Tudi po cerkvah v mestu je pokopanih mnogo za narod zaslužnih mož ali imajo tam vsaj spomenike. V kriпти sv. Mihaela na Skalki počivajo v velikih krstah Asnyk, Kraszewski, Siemiradzki, Lenartowicz, Długosz in drugi. Prostora je pa še mnogo odmenjenega za večni počitek onim, ki bodo vredni večnega spomina. V tej cerkvi je kralj Boleslav umoril škofa sv. Stanislava. Truplo tega zaščitnika poljskega je shranjeno v srebrni krsti v kapeli sredi vavelske cerkve in posebej so v vavelski zakladnici v dragoceni posodi shranjene njegove relikvije, ki jih nosijo na njegov praznik v procesiji na Skalki. V cerki sv. Ane je iz črnega marmorja Kopernikov spomenik: Polonia venča doprsni kip učenjaka. Napis: Sapere auso. Patriae Urbis Universitatis Decus Honor Gloria. V dominikanski cerkvi sem si zapomnil spomenik Skrzyneckega, voditelja ob vstaji leta 1831. Junak napol leži, nad njim se sklanja angel s palmo miru. Pa tudi v drugih cerkvah so podobni spomeniki in grobovi, ker velik je v Poljakih kult zaslužnih mož in slavijo tudi takšne v cerkvi, ki ničesar niso storili zanjo. Za katedralo je najlepša Marijina cerkev kraj velikega nameštja nasproti Sukjenicam. Pač je morda v njej vsak okrasek umetnina, pa je preobložena s pozlačeninami. In vse to zlato, ki bogato pokriva stene, se blešči z rdečega polja. Koliko svetlejša in veselejša bi se kazala cerkev, ko bi bile stene v beli barvi! Pa tema v cerkvi je že nekak značilen atribut,

kakor bi ne bil kraj božji podoba nebeške svetlobe. Vsekakor pa napravi zunanost in notranost te lepe stavbe iz XIII. stoletja mogočen vtisk. Na novo je bila poslikana po Matejkovih navodilih. Raz njen glavni stolp, na katerem je nasajena pozlačena krona, je lep razgled na mesto in okolico noter do Karpatov...

Sukjenice je dal postaviti Kazimir Veliki na sredi glavnega namestja (Rynek główny). Namenjene so bile nemškemu trgovcem s suknenim blagom, torej bazar. Ob straneh so opremljene z visokimi arkadami, pod katerimi so večje trgovine, kavarna in gostilna. Skozi in počez je prehod ali galerija, kjer prodajajo kramarji razne obrtne izdelke. Na visokih obokih so naslikani v dolgih vrstah grbi poljskih mest z napisi. Ob deževnem vremenu je posebno zvečer prava gneča v galeriji in pod arkadami. V nedeljo sem tam videl mnogo kmetiških okoličanov v lepih narodnih nošah. Sredi med Sukjenicami in Marijino cerkvijo stoji Mickiewiczev spomenik.

V prvem nadstropju Sukjenic je muzej, ki se po pravici imenuje «narodni», ker se hranijo v njem samo poljska dela. V oddelkih za moderno kiparstvo in slikarstvo vidimo znane umotvore: Neronove bakle, daroval Siemiradzki sam, Matejkov Kościuszko pod Racławicami, kupljen «ze skladek publicznych», in njegov kolosalni «Poklonitev Prusov»... Bogato so uvrščeni tudi drugi slikarji... Veseli obrazi selskega življenja se menjavajo z imenitnimi portreti. Sedaj se posmejaš bujni fantaziji umetnika pred naslikanimi plešočimi kmeti in delavci ali igrajočimi se otroki, potem zamaknjen zreš v Kazimira Velikega ali v resnega generala Dembinskega ali v obraz umetnice, poln življenja, misli in dobrote. Čudovita sredstva in materiale uporablja slikar. Stopiš blizu njegove stvaritve in praviš: Nič, to je zmazek. A ko stopiš nekoliko nazaj in ujameš pravo

luč, vidiš vse, kakor bi bilo živo. Velika voda, Sekvana, se vali po platnu, čez njo dolg most, ob bregu mesto, po vodi plavajo trije čolni. Iz primerne daljave vidiš, kakor bi čolni v istini plavali in stremeli naprej po zlatopeni reki k resničnemu mostu. Vsak postoji pred to sliko Aleksandra Gierymskega... V drugih sobah vidiš stare slike in predhistorične izkopanine, poleg narodnih krojev in umetnih vezenin tudi vso hišno opravo, nekatere stvari en miniature. Tu so stoli z izrezljanimi naslanjaji, žličniki, poslikane klopi, mize, zibelke in skrinje, omarice, vrči, sklede, nekaj originalnih jaslí, sekirice, klepetci, piruhi, parkeljní itd. To so sicer malenkosti, pa nam kažejo ljudsko umetnost. V majhnih razmerah se vidi borna lesena hiša poleg krasnega lesenega poljskega dvora v Zakopanih. Skoraj vsa soba je odmenjena Mickiewiczu. Po stenah visi nebroj trakov, vencev in lir, ki so ležali na njegovi krsti ali na njegovih spomenikih. Tudi nekaj zastav, ki so jih nosili ob Mickiewiczevih slavnostih, je tu spravlenih. «Twórcy Ody do młodości», «Piewcy Bytwy Racławickiej», takšnih napisov je na trakovih vse polno. Na velikem srebrnem vencu so napisana vsa dijaška društva, kar jih je zunaj poljskih dežel. Na dveh mizah je razložen del pesnikove korespondence in listin, večinoma francoskih, ki se tičejo pesnikovega delovanja. Dalje se kažejo njegovi imetki: šah, tintnik, medaljoni, vizitnice, pipe in različne druge stvari. V sobi je pet doprskih kipov pesnika, eden Kościuszka in eden Poniatowskega. Tudi tu so shranjene nekatere zapuščine Kościuszka: pisalna miza, pištola, sablja, kokarde, rokavice in Poniatowskega sablja.

Zanimiv je drug muzej, ki se imenuje «Dom Matejki». Tam sta ohranjena salon in spalnica v istem stanju, kakor sta bila takrat, ko je bival mojster v njih. Dalje so v tem muzeju skice za polihromijo Marijiné cerkve

in nebroj risb, bogata zakladnica in šola za umetnike. Seveda postaja največ ljudi v muzejskem oddelku, kjer vidimo grozno mučilno in morilno orodje srednjeveške torture — edina zbirka te vrste na Poljskem, pravi katalog. Ne vem, čemu so prišle te strašne stvari v mirni «Dom Matejki». S strahom sem šel mimo teh natezalnic, temnih prič človeške krutosti, in šele na ulici sem se razvedril, gredoč v mnogo obiskovani muzej v Czartoryskih. Hvalil sem človeštvo, da je strlo torturo in se s tem visoko dvignilo v kulturi. No, kmalu sem padel takorekoč z dežja pod kap. V prejšnjem muzeju sem videl orodje, o katerem govorita le še zgodovina in slabi romani, orodje, ki ga človeška iznajdljivost nič več ne izpopolnjuje in je v svoji zarjavelosti samo še nema priča nekdanjega barbarstva, a tu v muzeju Czartoryskih sem naletel na dolgo vrsto mučilnega in morilnega orodja, ki je še v popolni aktivnosti in se vedno množi, popravlja in izpopolnjuje. Hladno sem šel mimo velike zbirke orožja, ki se tu hrani, ker rajši ogledujem lopate, motike, pralice, pluge in poljedelske stroje, rajši učila in pripomočke za izobrazbo mladine nego orodje, s katerim je bilo pokončano toliko nedolžnih ljudi. Če je človeštvo premagalo torturo, premore morda tudi vojno, vsekakor se mu vremena šele takrat zjasne, ko pojde poslednja puška najnovejšega in poslednjega sestava v muzej in bo pevec, ki je opeval čerkeski kinžal, o njej spesnil visoko odo.

Pa glejte, kakšna vihrica modernih misli veje dandanes? Kakšna nasprotja in skrajnosti se javljajo v naši družbi? Jedva je človek povedal svoje pošteno mnenje, že «Kranjec moj mu osle kaže». Neki moj prijatelj, ki svojega mnenja ne meri po mojem vatlu, mi je nekoč, ko sem modroval proti orožju, resno trdil, da svet sedaj stoji na slabem in bi si Slovenci, ki jih od vseh strani obkrožajo ljuti sovražniki, pač priborili samo-

stalnost in seveda tudi blagostanje, ko bi imeli toliko pušk in sabel, kolikor imajo nežnih pesmic, in toliko topov, kolikor imajo povesti in romanov. No, krvi žejni prijatelj, ali pri svoji ostroumnosti nisi prišel na to misel, da bi se potem Slovenci med seboj poklali in postrelili in bi jih bilo itak konec?

Sicer pa hrani muzej Czartoryskih mnoge druge lepe stvari: stare ščite in grbe poljske gospode, dragocene tkanine in pahljače, za katerimi so se dražestne kneginje smehljale v pariških salonih. Vidiš razloženih mnogo prstanov, pokalov, medaljonov, lovskih rogov, konjske oprave in podobnih drobnjav, darov kraljev in drugih mogočnikov. Na steni visi nekaj portretov narodne in do kraja požrtvovalne rodbine Czartoryskih.

Še druge lepe reči se vidijo v Krakovu, ki jih zaradi pomanjkanja časa nisem mogel ogledati; tako nisem bil v muzeju grofov Hutensčapskih, ne v akademiji umetnosti in v staro jagjelonsko univerzo z obširno biblioteko sem pogledal samo na dvorišče, kjer stoji Kopernikov spomenik. Starinar si bo z zanimanjem ogledal Rondel. To je okroglo poslopje v podobi pokrite arene, postavljeno v XV. veku za obrambo mesta. V njem kažejo predmete stare fortifikacijske umetnosti in različne kamenene okraske (lapidarium). Tik Rondela nahajamo velika Florijanska vrata z lepimi stolpi, tudi ostanek utrdb iz starih časov. Ko bi ta vrata umela govoriti, pravila bi nam o nekdanji slavi, o mnogih kraljih in vojvodih, ki so v sijajnem spremstvu jezdili skozi nje v vavelsko katedralo.

Ko je prišel Krakov pod avstrijsko oblast, so ga močno utrdili; milijoni so se zazidali in vse srednje mesto je bilo zaprto z utrdбами. Pozneje se je vojaška znanost preverila, da vse te utrdbe niso vredne pipe tobaka, in danes se vije okrog «Sredomestja» drevored, kjer so poprej visoke kurtine vezale močne retranše.

mente, kjer so stale vlažne kazemate in ozke poterne. Danes je tu krakovski buljvar in kraj njega stoje moderne stavbe v velikem slogu, med drugimi gledišče in nova univerza. Fortifikacijska umetnost, ki mora šepati za novim orožjem in tako zvano strategično znanostjo, je pa postavila utrdbe na griče zunaj mesta.

Vnanje lice krakovskega mesta napravi na tujca zelo ugoden vtisk, le mnogi židi silijo človeka k pomisleku... Kdor pride v krakovsko predmestje Kazimierz in vidi tam na tisoče židov, pristnih poljskih, ki se ločijo od brhkega poljskega tipa krakovskega okraja kakor noč od dneva, bo pač zdvomil, da bi bilo kdaj mogoče takšno pleme prestrojiti, preleviti in prienačiti poljskemu rodu. Govore pač vsi poljski, ali duša je židovska in pojde vedno za svojim interesom. Neka posebnost krakovskega mesta se mi zdi človek, ki hodi z denarno pušico od kavarne do gostilne in porožlja pri vsaki mizi, če sede tam gosti. Ko je prvokrat prišel k meni, sem ga vprašal, kdo je. Pa se je vzravnal in mi z zanosom odgovoril, da je veteran 1863. leta in da pobira prispevke za obmejne narodne šole. Tudi sem videl na glavnem namestju, da so ga klicali ljudje k sebi. Vsa čast takšnemu veteranu!...

Popoldneve sem delal izlete v okolico. Na vožnji v Vjeličko, ki je 22 km od Krakova oddaljena, je bil moj sopotnik duhovnik, s katerim sva precej dejanski izvrševala slovansko vzajemnost. Prosil sem ga namreč, naj mi le govori v svojem materinem jeziku, na kar je zasmolčal svojo dosti polomljeno nemščino ter odprl vir blagoglasne poljščine. Razumela sva se. Za nekatere pojme sem rabil dva, tri slovanske izraze, pa se je nama obneslo. Ko sem n. pr. videl, da ni razumel češke besede «podzim», sem porabil ruski «osenj», in lice se mu je začelo svetiti. Da bi zmagala naša slovenščina, sem hitro primaknil našo domačo «jesen», in gospodu

so se napete oči pomirile, ker me je popolnoma razumel, rekoč, da «jesen» je tudi poljska beseda... Govorila sva vsak o svoji domovini, potem o tem, kar je nama bilo najbliže, kar sva videla okrog sebe: o ljudeh, polju in vremenu. Zvedel sem, da so ti cvetoči uniformirani dečki in mladeniči v ploskih čepicah, ki so se peljali z nama iz krakovskih šol domov v okolico, sami srednješolci, da je uniforma zanje obvezna noša, ki se je zato vpeljala, da bi se odrasli dijaki ne mogli neopaženi potikati po beznicah, in se bo vsekakor odpravila, ker je predraga in ni več času primerna. Ko sva bila na kolodvoru v Vjelički izstopila, me je spremil prijazni gospod do vhoda v salino, ki je precej daleč od kolodvora v mestu.

Nabralo se nas je osem oseb, ki smo šli skupaj v rov: dva pruska Nemca, trije ogrski židi, mlad, šele poročen par, doma iz ruske Poljske, oba nevešča nemškega jezika, in jaz. Oblekli smo se v platnene halje, posadili primitivne čepice na glavo, da bi naša obleka ne trpela škode, ker pod zemljo kaplja tuintam od stropa. Spustili smo se po liftu navzdol v prvo etažo ali nadstropje. Spremljal nas je vodnik, dalje dva delavca z leščerbami in pazni financar. Stopivši iz lifta, smo se nahajali 60 m globoko v rovu, podobni veščam ali podzemskim duhovom. Salina, ki je baš pod mestom Vjeličko, je blizu 4 km dolga, 1 km široka in nekako podzemsko mesto. Hodili smo po dolgih hodnikih, mnogo po ravnem, dosti tudi navzdol po strmih stopnicah, čez mostove in pod visokimi oboki in mnogo med skalnimi stenami same soli, ki ima na površju umazano barvo in nič ne spominja na belo sol, ki jo vidimo razdrobljeno in zmleto na mizah. Človek bi ne mislil, da je ta črna stena sol, ali če odkrhneš z nožem od skale drobec in ga deneš na jezik, dobiš slan okus. Mestoma so hodniki podprti ali zapaženi z lesenimi

tramovi, to je tam, kjer ni soli in bi sicer prst zasula prehod; drugod so prostorne dvorane, deloma namenjene za skladišča, oprte z močnimi hlodi. Salina potrebuje lesa za galerije, mostove in podpore za 80.000 K na leto. Potov ne znajoč človek bi z lučjo v roki nikakor ne mogel najti izhoda iz tega labirinta. Sedmero nadstropij leži drugo nad drugim in po njih se vije zamotana mreža hodnikov, ki imajo skupno dolgotost 120 km. Po nekod so položeni relsi, na katerih vozijo s konji sol k strojem, ki jo potegnejo na beli dan. Takšnega tramvaja je za 40 km. Osem rovov drži iz zemlje na nje površje. Tujce vodijo po hodnikih, kjer se nič ne dela, in samo do tretjega nadstropja. Od tam, kjer nas je odložil lift pa do tretjega nadstropja, smo popotovali še 75 m globoko v zemljo. Sedma in poslednja etaža leži pa nad 300 m v globočini; prišli smo torej samo 135 m globoko, a dosti smo videli tudi na tej poti v dveh urah, ki sta kaj hitro minili. Slabo sta brleli leščerbi in od vseh strani je zijala strašna temota: večje ni videl Dante, ko je šel z Vergilijem po peklenskih brezdnih.

Prišli smo najprej v kapelo sv. Antona, kjer stoje velike prozorne sohe svetnikov in je vsa druga cerkvena oprava iz soli. Vse to je izklesal pred dvesto leti navaden delavec. V njej, kakor tudi v vseh drugih večjih votlinah, so nam prižgali bengalično luč. Šli smo po dolgih stopnicah navzdol ter prišli v kapelo sv. Kuni-gunde. Tudi tu je neki delavec kaj umetno iz solne skale naredil prižnico, Betlehem in jaslice. Prišli smo v dvorano Mihalovice, katere obok se dviga 35 m visoko in od njega visi 6 m dolg lestenc iz same kristalne soli, potem v plesno dvorano, kjer je Suvorov leta 1800. prvi plesal, če je naš vodnik pravo povedal. Ob stenah teh dvoran so napravljene lesene galerije za rudniško godbo, ki svira tukaj, kadar je v salini vseobči shod in se vsi

prostori blešče od tisočerih žarnic. Vodnik je vedno razlagal, najprvo Poljaku in njegovi dami v svojem materinem jeziku, potem nam drugim v slabi nemščini. Delavca, ki sta nama svetila, sta se spotoma, kjer je bila največja tema, po vrsti pritihotapila zdaj k temu, zdaj k onemu in mu skrivaj stisnila v roko kristalno svetel križec ali srček iz soli zavoljo bakšiša. Strogi in molčeči financar, ki je šel zadnji, je bil za tako malenkost slep.

Postali smo pred visokima prozornima piramidama, postavljenima v spomin poseta cesarja Franca in njegove soproge, dalje pred piramido cesarjeviča Rudolfa; nekje so nam v bengaličnem svitu pokazali ogromnega dvoglavega orla, vsega iz soli. Razsvetlili so nam neko široko votlino, posejano vsenaokrog s solnimi skalami; imenuje se podzemna švica. Pred nekim ozkim hodnikom smo počakali konja; ljubi znanec in prijatelj zemljanov je privlekel po relsih štiri vozičke soli in nadarili smo ga z glasnimi pozdravi, ker posebno prijeten vtisk napravi takšna žival globoko v zemlji. Novoporočena Poljaka, ki sta bila posebno raznežena, sta mu dala košček sladkorja. Kazal je veselje in hvaležnost za dobrikanje ljudi, ki so tako srečni, da vedno bivajo pod božjim solncem. V salini imajo več konj, ki ne pridejo na dan, dokler so za rabo. Konjušne imajo izdolbene v sol. Prišli smo pod ogromen ventilator. Tudi na kolodvoru smo bili, «Dworzec Gołuchowski» ima napis. Poljska dama je menila, da bi bilo dobro, ko bi imeli doma v Rusiji takšne jame, da bi se mogli skriti pred revolucijo. Ko sta Prusa slišala besedo revolucijo, sta osupnila in brž sta vprašala, kaj je, na kar jima je vodnik razložil mirno željo poljske krasotice. Solni kosi se razsekavajo s sekiro iz skal, ponekod se skale tudi razstrele. Po nekaterih mestih leže kraj naše poti cele skladanice soli v štirioglatih kosih, poprečno po 40 kg težkih. Po stranskih hodnikih se še tu in tam tudi v

prvih treh etažah pridobiva sol, glavna dela pa se vrše v dolnjih štirih nadstropjih. Spomnil sem se našega Krasa, ki ima poleg drugih prirodnih lepot mnogo krasnih jam, a žal, priroda ni hotela položiti vanje užitnih darov, ki bi pomnožile blagostanje ljudstva. Prispeli smo k čarobnemu jezercu, bengalično in električno osvetljenemu. Stopili smo na brod in se peljali po slani vodi. Kadar priredé v salini večjo slavnost, igra v višavah nad jezercem godba, ki nekaterim bolj ugaja nego vsa prirodna čuda. Kakor na zemlji, tako se tudi v njeni notranjosti človeku rodi misel, da je majhen posamezen človek, da pa je človeštvo veliko in ljubezni vredno in da so čudovita njegova dela. Naposled smo prispeli k žični vrvi, ki nas je urno potegnila 135 m visoko na božji dan pod nebeški nebosklon, ki je ustvarjen za nas. Preoblekli smo se in hiteli na železnico.

Drugikrat sem šel na Kościuszkov holm, ki stoji pol ure hoda na zapadu Krakova na podolgastem nizkem hribovju sv. Bronislave. Pot pelje preko predmestja Zvježinca in mimo velikega norbertinskega samostana. Blizu samostana je zvježinsko pokopališče. Tam me je ujel dež in sem stopil pod slamnato streho majhne hišice, iz katere se mi je precej pridružil obnošen in iztrkan človek. A, sem si mislil, evo preprostega moža, ki nima na razpolago celega slovnika modernih fraz; ž njim se lahko kaj poštenega pomeniš, ta ti ne položi vsake tvoje besede na tehtnico kritike. Na moja vprašanja, kaj in kako, mi je razodel, da je grobar in cerkovnik cerkvice sv. Odrešenika, ki stoji na pokopališču. Bogate Norbertinke mu plačajo samo po osem kron za četrtletje za cerkovniško službo in za grob odraslega človeka dobi po štiri, od otroka pa po dve kroni. «Pa ljudje tukaj malo mro», je žalostno pristavil, otožno gledaje name, kakor da sem jaz gospodar smrti in življenja. Vesel sem bil, da se je vreme kmalu zvedrilo.

in sem mogel zapustiti krov ĉloveka, ki mu ljudje vse premalo umirajo.

Dolg drevored pelje po napeti poti k obširni trdnjavi, ki so jo zgradili Avstrijci okrog in okrog Košciuszko-vega holma. Ta je 30 m visok stožec, nagrmeden iz navadne zemlje, prinesene iz vseh krajev, kjer je junak živel in se bojeval, tudi iz Amerike. Na podnožju stoji liĉna kapela sv. Bronislave, od koder peljejo po kratki galeriji stopnice k ĉuvaju, pri katerem se tujec vpiše v spominsko knjigo, ki se shrani, ko je polna, v narodnem muzeju. Potem se vije pot v serpentinah na vrh, kjer leži pod železno piramido granitna skala z vdolbenim napisom «Košciuszce». Od tam je lep razgled na mesto in Karpate. Trumoma romajo sem Poljaki, in ko prestopijo trdnjavska vrata in vidijo z vrha vsenaš okrog rdeĉe trdnjavsko zidovje, ki ĉuva njih najveĉji spomenik, se paĉ spomnijo, kako je njih Poljska pritisnjena, utesnjena in zastražena. Pa Poljska še ni izgubila in ne bo, dokler živi v narodovem srcu. Celo tam, kjer nima niti ljudske šole, ni propala, ker biva živa v rodbini, druŹbi, cerkvi, v vseh širših masah enorodnega plemena. Manjši narodi, ki so dobili ĉuvstvo za svojo bodo in za svojo lastno revšĉino, ne propadejo, kako bi šlo s površja zemlje ljudstvo, ki ga je kot listja in trave in živi v spominih na slavno preteklost ob lastni veliki knjiŹevnosti in umetnosti!

Opombe.

Potresna povest je izhajala v Lj. zvonu 1903, št. 1—12. K povesti spada sestavek «G a b r o v č a n i» (Odlomek iz nenatisnjene povesti), ki je izšel v feljtonu «Slovenskega lista» II, št. 41, 42 in 46 (21., 25. avg. in 8. sept. 1897) s šifro Pi. O tem poroča Fr. Maselj prijatelju Podkrajšku-Harambaši iz Pulkave 15. febr. 1917: «Ker sem ta sestavek izstrigel iz Slov. lista in ga kot uvod dal na glavo povesti, ga Aškerc [pravilno: dr. Zbašnik] ni hotel natisniti, ker je videl že tiskanega; a spada k njej in kaže satirično na zabitost naših ljudi. Tudi v začetku povesti se ta uvod na nekem mestu pogreša. Izdati sem jo že sam hotel za dvajsetletnico potresa, pa je vojna preprečila. Naj jo vzame zlodi in pa mraz tudi...»

Po prvotnem osnutku je bila povest naslovljena «Potresna noč» in «Gabrovčani» so tvorili njeno prvo poglavje; za uvod pa je Podlimbarski napisal daljši dialog med «učenjacom» in pisateljem, na široko razpredeno kopijo Prešernove Nove pisarije, sledeče vsebine:

Preden smo se lotili tega spisa, smo se posvetovali s prijateljem, akademično izobraženim, originalnim, učnim človekom naše dobe, prenasičenim z vedami in načitanim do vrha.

Ali ste pa tudi dobro pripravljeni, da se drznete v javnost? vprašal je prijatelj.

Hvala Bogu, gradiva smo nakopičili dovolj.

Le glejte, da ne boste podobni gospodarju, ki si je napeljal kupe kamenja, a ne ume zidati.

Z božjo pomočjo upamo zgraditi poslopje. Gradiva je in slog bi tudi bil.

Kaj pa tisto veliko bolešt, ki blaži naša čuvstva in bistri naš um, ali ste jo že okusili? Ali ste kedaj s katkega mostu gledali v globoko reko... v obupu?

Gorja smo se navžili kakor bedni Job.

Resničnega, ali namišljenega?

Žal, da resničnega! Govorili bi vam o dolgih korporalskih letih in o krutih korporalskih palicah, no, vi bi ne razumeli vsega...

Marsikateri pisatelj ne more ustvarjati, dokler ga ni razmehčala nesreča.

V vseh ozirih smo pripravljeni. Radi bi kaj napisali za narod.

Ali s to sladkotno frazo tudi mahate krog sebe? Pustite to! Ako hočete narodu pomoči na lastne noge, dajte mu v roke puške in topove, a ne povesti in pesemce, katere pišete zaradi lastnega ugleda in svoje časti in slave...

Bogme, vi ste originalen človek in zato vas vprašamo za svet.

O čem naj vam svetujem? O čem hočete pisati? Kje ste izluščili svoje gradivo?

Potresno noč bi radi opisali... tako nekako v okviru povesti ali slike bi jo radi obrazili. Zdi se nam, da je potresna katastrofa za nas Slovence začetek velike dobe.

Aha — velika doba išče velikega moža — ta stara fraza vam je na umu. Vi ste s frazami pretkani, Vas trapi pisateljska srbečica, grmeča slava?

Koliko je pač vredna slava, ki grmi od Jadranskega morja pa do Drave?

Slovinci smo z malim zadovoljni. No, ker že hočete v pisateljski krog in naslikati grozno katastrofo, dam vam dober svet: Ravnajte se po imenitnih vzorih. Pogledjte v Tukidida, kako je naslikal strašno atensko kugo. Ali če vam je ta predaleč, proučite uvod Dekameronu,

kjer je po Tukididovem vzoru posneta prekrasna in grozna slika florenške kuge.

Čo je menda delo Boccaccijevo?

Da!

Tega pa ne bomo čitali, bil je brezbožnik v življenju in v spisih.

Brezbožnik ni bil, pač pa včasih velik nesramnež. A slava njegova ne mine, dokler se bo čitalo. Ocenjevatelj renesančne dobe pravi: Danteja občudujejo, Petrarko slavé, Boccaccija pa čitajo.

Precenjevatelji ne zadenejo vselej prave.

To je res, a tukaj jo je zadel. Ne svetujem vam, da bi čitali Boccaccijeve novele, čitajte le uvod Dekameron, ta vaše nedolžnosti ne pokvari. Ali ste morda že brali Manzonijev sloveči roman in se naučili, kako treba šibo božjo narisati v resnih in dovršenih slikah človeškega življenja?

V Manzonijski smo pogledali, a to že ne bo ugajalo Slovencem, ako posnemamo revolucionarja, ki ni maral avstrijskih redov. Veste kaj, — čitali smo starinski roman: Poslednji dnevi pompejskega mesta.

Svete potrpežljivosti vam je bilo treba. Vaša bira menda ni bila velika.

Vrlo dobro je vpletena v ta roman ideja krščanstva, dvigajočega se sredi ogromnega poganskega sveta. Tako naj bi primesil pripovednik potresne dobe svojemu pripovedovanju kako veliko novo idejo.

To se vam ne bo posrečilo. Velikih in novih idej Slovenci nimajo, torej jih tudi vi ne morete primesiti svoji sliki. Pri nas imamo le kake malenkostne nazore in še teh življenje je kratko, kakor muhe enodnevnice.

To je križ. In vendar bi radi kaj novega spravili na dan. Vsak, ki piše, se napenja, da bi bil v svojih nazorih nov.

Pa le vsak posnema. Ta pipa iz germanskih in romanskih pip, drugi pije iz ruskih sodov, nekateri sreba iz domačih latvic, in vsi nas hočejo varati, da so novi.

Zdi se nam, da ste rojen satirik. Zakaj ne pišete satir? Pred kakimi desetimi leti je nekdo želel v Zvonu, da bi nam poslala nebesa velikega satirika, ki bi nas umel šibati...

Vi naših ljudi še ne poznate. Zabrusite dandanes tej družbi pikro satiro v obraz — smejala se vam bo, in koliko kamnov prileti na vas...!

To je dvakrat križ. Ker mi priporočate vzore, vidim, da se ne strinjate z učenjakom, ki je dejal, da je vsaka posnetev karikatura, in da so nam take karikature enako gnusne, kakor nam je gnusna opica baš zato, ker je živa posnetev človeškega obraza.

Naj reče vaš učenjak karkoli hoče, gotovo je kolikor toliko tudi posnema, ako je pisal. Kolikor toliko pravim, zakaj vedno so se učili mlajši od starejših, šibki od krepkih. In učeč se prilepne vselej ta ali ona trohica k pameti, posebno tistim, ki imajo dober spomin. Malo je istinito originalnih ljudi na svetu, še manj pa je originalnih slovstvenih del. Duhovit Francoz je rekel, da le o kaki šestorici vseh igrokazov, kar jih imajo vsa slovaštva, moremo reči: to so originalna dela; vse drugo je varijacija, kombinacija, včasih pa kompilacija.

To je trikrat križ. Deloma je pa le res: saj so človeške slabosti in kreposti, ki se bičajo, oziroma slave, vedno iste. Jedro je vedno isto, spreminja se le obleka, in po obleki nas sodijo; zato hočemo na njo strogo paziti in svoj spis, naj bo že slika ali povest, zaviti v lepo obleko.

Bojte se moderne gostobesednosti! Ne nizajte kopice lepih besed, privlečenih na dan iz vseh kotov in torb, ne pridevajte vsakemu samostavniku po troje pridevov

nikov, ki značijo isto kakovost. Tudi ne slikajte popolnoma nesrečnih junakov, ker so skrajno mehkužni. Pustite bolne duše na strani. Takim medlečim in hiraščim ljudem brbajo dandanes po možganih, in kadar pohaja pripovedniku sapa, tedaj se začne s svojo dušeslovno resnico ponavljati. To je vsa moderna obleka. Učite se od priznanih klasikov, kako treba pisati lapidarno, da bravec najde sam kaj med vrstami in se uči misliti.

Mnogo zahtevate od pripovednika.

Prišli bodo še hujši časi in mislečih ljudi bo treba. Povejte mi, kam hočete postaviti dejanje svoje povesti, v mesto ali na deželo?

Dežela je že obrabljena, razorana in razvpita, zato smo se namerili v mesto, v Ljubljano.

Ostanite na deželi! Tam ste rojeni in tam poznate razmere; tam morete živeti brez fine obleke.

Kmečkih slik naše knjige že kar mrgole. Če opisujemo kmete v njih sirovi prirodi, rekli bodo kritiki in žurnalisti, da cijazimo, fantalinimo in čevljarimo za Jurčičem.

Kar oni pravijo, to naj vas nič ne skrbi. Pojdite na deželo, v svojo rodno vas idite! Tam greste jeseni v zeleno bukovje, kjer ljudje grabijo listje, sedete k njim, jih vprašate in poslušate, kako sodijo o potresu; v zimskih večerih poslušajte kitarice, kakšna čuda pripovedujejo o dogodkih potresne noči; poleti vam bodo ljudje na polju in na travnikih govorili o groznem pojavu prirode. Kmalu spoznate, da je vsak zavil svoje pripovedovanje v drugačno obleko, ker drugače se razvijajo misli v gozdu, drugače v hiši in zopet drugače na travniku ali na polju. In vam bo treba le izbirati.

Pripravljene imamo krasne opise salonov in budoarjev, pohišnih in namiznih stvaric, brez katerih mestni človek ne more živeti. Kam naj denemo to fino opravo?

To vrzite k vragu. Saj ste vendar iz prvote kmet, pa lazite za takimi publicami. Da, da, starih rimljanskih kreposti in vrlin nimamo, zato se sramujemo svoje borne, a častitljive hiše.

Kaj naj slikamo na deželi? Kako se ljudje ob delavnih vsekujejo v dlan, ob nedeljah pa v majolkaste rute?

Pustite vsa dolgočasna postranska opisovanja, vzemite človeka in pokažite ga, kako se vrti v odnošajih življenja in kako se zadevajo vanj okolnosti... Domišljija je na deželi zelo bogata in vrti se le krog človeka in ne krog nepotrebnih mrvic. In to dajte v knjigo, kar je rodila bogata domišljija.

Vaš svet ni napačen. Slišali smo praviti, kako zmešnjavo je napravil potres v naši rodni vasi. Samo slikati nam bo treba in pripovedovati in nič izmišljati.

Ako slikate potres v Ljubljani, si bo vsak lastil pravico kritike in poreče: Saj ni bilo tako. Ljubljanski potres bo treba spraviti v okvir povesti še le čez kakih sedemdeset let, ko že ne bo ljudi na svetu, ki bi ga dobro pomnili. Na deželo pa kritiki ne pojdejo za vami... V četrť ure napišejo kritiki o tem, o čemer ste vi preišljevali leta in leta. Tudi vas tam ne morejo najti, ako daste kraju, kjer se godi vaša povest, izmišljeno ime.

Bogme, vi ste navihan človek. Lepa vam hvala za vaš svet. Še danes odrinemo v — Gabrovec, dopust imamo.

Stojte, še nekaj! Preden pričnete pisati, pogledjte v pratiko!

Čemu pa v pratiko?

V vašem spisu bo gotovo tudi svetila luna, ali ne?

Kaj hočete s tem reči?

Luna je tako spojena z vsako povestjo kakor oko z obrazom. Kadar pripovedniku poide snov in ne ve ničesar več povedati, da bi zaokrožil poglavje, pa prižge na nebu luno ali solnce. To je del obleke, podvlaka morda, to spada k tehniki. V povestih, ki se dogajajo v noči, sveti luna navadno z vso bučo, in kritik tega ne more oporekati. Vi pa hočete opisati določeno, vsem znano potresno noč, zato treba, da pogledate v pratiko in zračunite, ob kateri uri je tisto noč vzhajala luna in v kaki podobi... To vam svetujem, ker vas hočem opozoriti na skrajno natančnost. Zakaj vi ste novinec na pisateljskem polju in na takega že čakajo ljudje, da pokažejo svetu svojo učenost...

Moder mož ste. Natanko bomo pogledali v pratiko. Bog vam plati vaš uk! Z Bogom! Zdaj pa v Gabrovec, v Gabrovec! —

*

Str. 16. in sled. Cijazovec je hišni priimek v Kranjem brdu. — Zgodbo o tolarjih v mačjem mehu pod streho Cijazovčevega kozolca je Podlimbarski posnel po resničnem dogodku, ki se pripoveduje o Matiji Usu. Us se je priselil z Vrha v Kranje brdo, kjer je imel bajtico; bil je dolg človek, skopuh in počasen delavec, zato so mu rekli «ta lesen' Matiček». Tolarje je imel spravljene v svinjskem mehuru, ki ga je skrtil v Cijazovčevem kozolcu pod slamnato streho. Miši so mehur pregrizle in tolarji so počasi padali na tla, kjer jih je našel delavec Pelko, po domače Cijazovčev Francl. (Poročilo P. Klopčiča, krčmarja v Krašnji in zidarskega mojstra Urbanije v Kranjem brdu; prim. tudi: Iv. Vrhovnik, Slava Podlimbarskemu! 48.)

Str. 23: «Sibi scire videntur» = Samim sebi se zde učeni.

Str. 68. «O slovečem T. trdé životopisci, da je umel s črno nakano v srcu kazati odsev svetosti na licu» — mišljen je francoski diplomat Charles Maurice Talleyrand-Perigord (1754—1838).

Str. 71. «... izborni pripovednik, ki je opisal milansko lakoto in kugo», je Alessandro Manzoni (1785—1873) v romanu I promessi sposi (Zaročenca), ki ga je Podlimbarski čital z navdušenjem in občudovanjem.

Str. 114, 115. Med poročili o posledicah velikonočnega potresa je priobčil «Slovenec» 17. aprila 1895 dopis «Iz Lukovice 15. aprila», ki zaključuje: «Tudi v Krašnji je cerkev precej trpela. Bog nas varuj še daljnjega potresa, sicer se bo veliko poslopij podrlo, ker so razpokana na vse strani. Ljudje so bili zbegani in so hiteli iz hiš, živina je tulila, da je bilo groza in strah». — Ko se je Maselj istega poletja mudil domá na dopustu, si je 11. julija zapisal v dnevnik: «Da bi le cerkev že bila popravljena, tako žalostno je tam zunaj stati». Opis o razdejani notranjščini domače cerkve je v glavnem verno posnet po resničnem stanju. Mala krašenjska cerkev je prvotno imela pet oltarjev, zdaj jih ima tri; glavni je posvečen farnemu patronu sv. Tomažu, ki ga obdaja šest ljudskih priprošnjikov: na levi sv. Anton in sv. Peter, nad njima sv. Boštjan, na desni sv. Izidor in sv. Štefan in nad njima sv. Rok. Desni stranski oltar je posvečen sv. Andreju apostolu, ob straneh sta kipa sv. Cirila in Metodija, na vrhu pa sv. Jurij; levi stranski oltar krasi primitivna slika sv. Kozme in sv. Damjana s kipom Janeza Nepomuka in Frančiška Saleškega. Sv. Florijana ni v velikem oltarju, temveč nebeški ognjegasec domuje s sv. Lucijo zunaj visoko nad glavnim cerkvenim vhodom. Odstranila sta se oltarja sv. Ane na levi strani in sv. Nikolaja ob sedanji prižnici. Kip sv. Ane, ki je stal v «starih časih v gabrovški cerkvi in ko je tam doslužil in dobil namestnika, ga je župnik podaril hribovskemu selu, kamor so ga

slovesno prenesli ob joku in vzdihovanju dolinskih žen,» omenja pisatelj na str. 182.

Str. 116, 117. Kar pripoveduje Podlimbarski o župnikovi «majhni krivici», ki jo je storil župljanu Komarju s tem, da je prepustil cerkveni sedež njegovi mladoletni hčerki na dražbi za 10 gld., namesto po prejemščini za en gld., to si je zabeležil v dnevnik (brez datuma) o svojem bratu Gregi: «Pruke' v cerkvi se prodajajo ovčicam. Če pa 'ovčica' umrje, plača naslednik lahko 1 gld. 'prejemščine' in klop mu ostane. Ko je umrla Gregova prva žena Micika, je šel Grega v župnišče, da plača 1 gld. prejemščine, da bi ostala klop njegovi hčerki Miciki; a župnik je dejal, da takemu otroku ne more dati klopi. Kmalu nato se je licitirala ista klop. Prišla je na 10 gld.; izlicitiral jo je moj brat na Micino ime in Mica sedaj za 10 gld. ni bila premlada.»

Str. 125, 126. P l a n j a v e c, ki je veljal pri vaščanih za modrega moža in umnega gospodarja, je bil trden kmet nasproti Spodnjih Lok ob Limbarski gori, edini posestnik na Planjavi.

Str. 127 in 146. Cijazovčevega Toneta razlaga o postanku potresa, da se zemlja krči, leze proti sredini, da zato «nastanejo včasi pod zemeljsko skorjo prazni prostori, nad katerimi vise težke grude skal, ki z vso svojo težo silijo v praznino . . .» itd., je posneta po Ferd. Seidlovem podlistku «O naravi velikonedeljskega potresa» v Slov. narodu 23. aprila 1895 (št. 92), ki je izšel razširjen v uvodu njegove razprave «Potresi na Kranjskem in Primorskem» (Lj. zvon 1895, 356, 359). Seidlov nauk o tektonskem potresu, kot «sad obsežnih preiskav evropskih in ameriških geologov», se krije z R. Hoernesovim predavanjem 20. aprila v Gradcu. (Das Erdbeben von Laibach und seine Ursachen. Graz 1895). S tem je bila ovržena teorija «dveh domačih strokovnjakov», nadkomisarja Puticka, preiskovalca kraških jam, in prof. Voduška, ki

sta sodila, da je ljubljanski potres «posledica obilnih voda, vsled katerih so se v zemlji zgodile velike premembe». (Slov. narod 1895, št. 87—89.)

Str. 164 in 176. Znamenje sv. Janeza Nepomuka, ob katerem sta se srečala Tone in prof. Danič, stoji ob glavni cesti v Trzinu pri 10. km.

Str. 165—173. Opis potresne katastrofe v Ljubljani je posnet po obširnih poročilih v «Slovenskem narodu». V torek dne 16. aprila 1895 (št. 86.) je priobčil na uvodnem mestu opozorilo župana Grasselija, naj občinstvo «nikari ne veruje docela neosnovanim in iz trte izvitim govoricam, da se bode ponavljal potres, da pride še hujši sunek, da je to brzojavno napovedal Falb itd. itd. Vse to so priproste laži, katere so izmislili brezvestni ljudje, da plaše in begajo ljudi. Minula noč je prebivalstvo pričala, da kolikor more soditi in spoznati človeški razum, se ni nič zlega več bati. Prebivalstvo naj se pomiri, razširjevalce vznemirjajočih vesti pa ovadi, da se kaznujejo.»

Za tem pomirjevalnim «uradnim» opozorilom sledi v isti številki podroben opis katastrofe, ki zasluži kot sodoben, neposredno doživljen dokument, da se na tem mestu obnovi:

Naše mesto je zadela grozna nezgoda, ki je zanj prava katastrofa: potres, kakršnega ne pomni sedanji rod, je pretresel ljubljanska zidovja in jih silno poškodoval ter v prebivalstvu obudil vprav blazen strah.

Ta nesreča je za Ljubljano usodnega pomena, in komur je blaginja mesta in njegovih prebivalcev količkaj pri sre, tisti zre z mračnim pogledom v prihodnost. —

Velikonočna sobota nam je prinesla dež. V nedeljo je vse dopoldne deževalo, šele popoldne je prenehal dež in začelo se je jasni. Lahek vetrič je razgnal oblake, in ko je prišla noč, zableščalo je na nebu nebroj zvezd. Bila je prava sanjava pomladanska noč...

Ob 11. uri 16 minut ponoči se je hkrati začulo neko zlovešče, grozo obujajoče podzemeljsko bučanje in rohnenje in v istem hipu, ob 11. uri 17 minut, je začelo tresti s tako velikansko silo, da so na vseh koncih jela pokati in se rušiti zidovja, da je vsak posamezen mislil, zdaj in zdaj se odpre zemlja in se vse skupaj pogrezne vanjo.

Ta prvi, valoviti in najsilnejši sunek je trajal 23 sekund. Preden je še prenehalo tresti, začulo se je rušenje: padali so dimniki in zidovi so se podirali, ljudje pa so kričali in tarnali, otroci so jokali, vse je obupavalo, vse je bežalo, vmes pa se je slišalo strašno, obupno lajanje psov. Zavladata je splošna bojazen, kakršne ni moči popisati. Kaj sedaj? tako so se zdvajajoče vpraševali ljudje in tudi najhrabrejšim so se ježili lasje.

Prvemu sunku je hitro sledil drugi ob 11. uri 20 minut; ni bil sicer tako močan kot prvi, niti ni povzročil tolike škode, a pomnožil je občo paniko, in vse kar je bilo še v hišah, kar ni bilo že zbežalo koj po prvem sunku, je iskalo sedaj zavetja na prostem; vsakdo je le mislil, kako reši sebi in svojcem golo življenje, za drugo mu ni bilo.

Tretji sunek ob 11. uri 41 minut je bil slabši od prvih dveh, vendar še jako močan, četrti ob 11. uri 45 minut pa skoraj prav tak kakor prvi, dočim so bili vsi drugi — in bilo jih je vseh skupaj do četrte ure popoldne 47 — primeroma slabi. Trdi se in ne brez opravičenosti, da je zemlja pravzaprav od prvega sunka neprestano vibrirala. Zakaj do $\frac{1}{2}$ 6. ure je bilo še šestnajst sunkov dosti močnih, pa vendar čedalje slabših. Škode niso ti slabši sunki povzročili nikake, pač pa množili že itak veliki strah.

Sunki so bili deloma valoviti, deloma pa tudi centralni, in ni je v Ljubljani hiše, ki bi ne bila poškodovana. —

Koj po prvem sunku je zavladała splošna panika. Ljudje so bežali iz hiš na trge, kjer so mislili, da so varni. Zvezda, Križevniški trg, Šentjakovski trg, Prule, obrežje Ljubljaničino in Gradašičino, Tivoli, trg pred šentpetrsko vojašnico, vsi ti in drugi kraji so bili hipoma polni ljudstva. Mnogo je bilo ljudi, ki so pribežali v najprijemljivnejših toaletah, kar iz postelj so hiteli ven, da le otmo življenje. Bilo je zelo hladno in nevarnost za zdravje je bila zaradi tega jako velika. Pri tej priliki se je pokazalo pravo človekoljubje. Dva vrla meščana, slaščičar g. Kirbisch in krznar g. Krejči sta koj in ne meneč se za nevarnost odprla svoji prodajalnici; g. Krejči je razposodil ljudem, znanim in neznanim, kar je imel kožuhovine v zalogi, g. Kirbisch pa je ljudi krepčal z likerji in ni vprašal za plačilo. Čast jima!

Do jutra je bila v polnem pomenu besede vsa Ljubljana zbrana na raznih varnejših trgih; malokdo se je upal ostati doma, a na stotine jih je bilo, ki se ves ponedeljek niso upali premakniti se z varnega kraja, kamor so bili bežali, ki se niso upali na svoj dom nazaj niti pogledat, kaj se je tam zgodilo, koliko škode je povzročil potres.

Vsak sunek je obudil nov strah in ta je vsled povsem neosnovanih govoric, katere so brezvestni ljudje nalašč razširjali (da je Falb brzojavil, da pride še en sila močan sunek), postal tolikšen, da se ljudje niso čutili niti v Zvezdi več varne, nego so bežali v Tivoli ali celo na deželo. Popoldne so se odpravljale iz mesta cele karavane s potrebno posteljino in brez pretiravanja se lahko reče, da je nocoj vsaj 20.000 ljudi spalo zunaj mestnega pomerija, ostali pa so zopet vso noč prebili na večjih trgih v mestu, v vozovih, v sodih, katere je posodil g. Jakopič, in na tleh, a le bore malo je bilo tistih, ki so spali v svojih stanovanjih. Krčmar v Švicariji je porabil to priliko in silno podražil vse stvari, neki drugi

pa je dajal na posodo snop slame po 30 kr. Posebna hvala gre vodstvu državne železnice, ki je dalo na razpolaganje občinstvu zakurjene vagone, in g. Deteli, ki je vse požrtvovalno vodil. —

Nato opisuje «Slov. narod» nesreče in našteva imena več ali manj ranjenih ter nadaljuje:

Ko se je bilo zdanilo, je bilo moči vsaj deloma pregledati po potresu na poslopih nastalo škodo. Kdor je ob rani uri šel gledat po ljubljanskih ulicah, temu ostane spomin na ta tužni prizor neizbrisno vtisnjen v srce. Vse ulice so bile polne raz strehe padle opeke, povsod so se videle poškodovane ali do cela razdrapane strehe in pokotine v zidovih. Ni ga skoraj dimnika, ki bi bil ostal cel, malone vse je potres razdril. Povsem opravičeno se trdi, da ni v Ljubljani poslopja, ki bi ne bilo poškodovano; a hiše so v notranjih prostorih še veliko bolj poškodovane, kakor je spoznati od zunaj.

Ljubljanske cerkve so hudo trpele, najbolj menda frančiškanska in poleg nje stoječi samostan. V cerkvi so se podrli neki stebri, poškodovane so slike in oltarji, zidovje je vse razpokalo. Tudi zunanja plat je trpela silno škodo. Zidovje je široko razpokano, eno piramido je potres zasukal, en angel vrh stolpa je odletel, drugi se je čez sredo skrivil. Samostan ima na desnem oglu široko razpoko in se utegne vsak hip podreti.

Trnovska cerkev je enako poškodovana; v notranjih prostorih je zlasti okoli velikega oltarja vse razbito in razpokano. Tudi stolpa sta močno poškodovana, desnemu je potres zrušil del strehe. Šentjakobska cerkev je močno poškodovana. Bati se je zlasti za oba zvonika, da se ne sesedeta; zato se je tu, kakor pri frančiškanski cerkvi, postavila vojaška straža, da se ljudje tema poslopjema preveč ne približajo. Florijanska cerkev je v notranjih prostorih precej poškodovana, vendar ne tako, kakor ostale tri, dočim so stolna, šentpeterska in Jezuska

sova ter protestantska cerkev trpele prav nezatno škodo. Kako silen je bil potres, se vidi iz tega, da se je strelovod na šentpetski cerkvi, ki je debel kakor moška roka, skrivil čez sredo.

Deželna bolnica je med poslopji, ki so najbolj trpela. Stropi so se udrli, zidovje je ponekod tako razpokalo, da se vidi iz sobe v sobo, zid pa se je proti cesti tako nagnil, da se utegne podreti. Ko je nastal potres, je prešinil bolnike grozen strah; poskakali so s postelj in bežali, tisti, ki si niso mogli sami pomoči, so kričali in jokali ter klicali na pomoč. Usmiljenke so z občudovanja vredno požrtvovalnostjo in neustrašenostjo prenašale bolnike iz podirajočega se poslopja na vrt in jim tam pripravljale ležišča. Niso se zbale ponavljajočih se potresov, nego delale neutrudno, dokler niso bili vsi bolniki spravljeni na varno. Le v poslopje, kjer so bili blazni, se ni nihče upal. Blaznih nikakor ni kazalo izpustiti na vrt, ker bi bili vsi zbežali ali napravili kako nesrečo, zlasti, ker so bili radi potresa silno razburjeni in so kričali na vse grlo in — čudo: v blazniškem poslopju se ni prav nič zgodilo; nobene razpoke ni videti, niti malo zidu se ni odkrušilo. Ker je bolniško poslopje tako poškodovano, da sedaj še ni za rabo, so se začasno napravili na vrtu šotori, ki jih je odstopilo vojaško posveljništvo, vrtna lopa pa se je preuredila v operacijski prostor...

Naš deželni muzej je strahovito poškodovan. Zidovje je povsem razpokano in v stopnišču so se odkrušili zlati okviri. Zbirke so deloma uničene. Vse prehistorične stvari, med njimi take, ki jim ni na svetu primere, so popadale raz stojala in se zdrobile. Stari lonci, sestavljeni s toliko skrbjo in pridobljeni s tolikimi stroški, so se popolnoma razbili, so še samo črepinje brez vrednosti. Razbite so tudi vse posode, v katerih so se v špiritu hranile razne živali, živali so poškodovane in tudi vsi

ptiči; mineralije so vse razmetane. Prav tragičen vtis pa je naredil na gledalca Dežmanov kip, ki ga je potres vrgel na tla. Na srečo ni kip nič poškodovan. Škoda se ceni na najmanj 50.000 gld.

Tudi gledališče je bilo znatno poškodovano. Na zunanji strani, in sicer na strani proti Narodnemu domu, se vidi od strehe pod prvo nadstropje segajoča pokotina in tudi plastična skupina nad pročeljem je izdatno poškodovana, morda uničena. Strop v gledališču je ne poškodovan, tako tudi v foyerju in v bufetu, strop na hodnikih in zidovje pa je močno razpokano in hudo okrušeno. Potres je prevrgel sila težko mašinerijo za pogreznjenje. V garderobah je ves omet okrušen in so razbiti mnogi rekviziti. V dvorani za poskušnje se je udril strop in na hodnikih je na mnogih mestih počil kameniti tlak. Tudi pod streho je vse razdejano in bo treba za popraviljanje velikih žrtev.

Poslopje deželne vlade, tako imenovani «dontovž», je tako poškodovano, da morda ne bo več za rabo. Zidovje je razrahljano, na dvorišču je ležala opeka kar na kupih. Pisarniški prostori so vsi razmetani in z nekaterih stropov se je odkrušil ves omet. Privatno stanovanje deželnega predsednika barona Heina je v strahovitem stanju, dragoceno pohištvo silno poškodovano, nippes in sploh vse drobnjave, vse to je razbito. Gospod baron Hein je dan pred potresom odpotoval v Toplice, da vidi, kako škodo je tam povzročil požar; gospa baronica je bila sama doma. Ko je nastal potres, je bežala na cesto in prenočila na prostem v svoji ekvipaži.

Škoda na deželnem dvorcu je velika. Zidovje je razpokano, potres je razmetal vse akte. S stropa padli omet je soprogo glavarja Detele poškodoval na glavi.

Med vsemi šolskimi poslopji je največ poškodovana gimnazija; zlasti v drugem nadstropju se je odkrušilo mnogo ometa, stropi so se deloma udrli, zidovje je

močno razpokano. V realki je poslopje nepoškodovano, le v kemičnem laboratoriju je potres vse razmetal in razbil. Ostala šolska poslopja so primeroma malo trpela, vendar ni nobeno nepoškodovano in deželna vlada je danes pouk na vseh šolah začasno ustavila, dokler se poslopja ne popravijo.

Preklavern je vtis, ki ga napravi knežji dvorec, ta nekdanj tako ponosna palača nekdanje «gosposke Ljubljane». Streha je vsa razmršena in deloma povsem razdejana; dimniki so se podrli, zidovje v notranjih prostorih ima vse polno zevajočih razpoklin. V nekaterih sobanah se je strop podrl, le spodnji obokani prostori so še v dobrem stanju. Zid se je na nekaterih mestih tako odmaknil, da se je bati, da se podre, zato se je hoja v obeh stranskih ulicah popolnoma ustavila. Dragocene stare slikarije v dvoranah so povsem uničene in po sodbi strokovnjakov bi se skoraj ne izplačalo popravljati te stare palače.

Dasi so poslopja tobačne tovarne vsa nova, so vendar precej poškodovana, zlasti znotraj; podrl se je tudi del stopnic. Tovarna je v takem stanju, da se je delovanje na nedoločen čas ustavilo. Škoda se uradno ceni na 30.000 gld.

Vse vojašnice, izvzemši tako imenovano meščansko v Trnovem, so potres dobro prenesle. Meščanska vojašnica je vsa razbita in se je morala izprazniti. Vojaštvo vseh vojašnic je kampiralo v šotorih.

V križankah je postala nerabna velika dvorana. Danes ni bilo obravnav. Tudi drugi prostori so poškodovani. Jetnike so spustili na vrt.

Poslopja prisilne delavnice so primeroma malo poškodovana. Prisiljence so izpustili na dvorišče, kjer so ostali vso noč.

Kamor človek pogleda, povsod vidi silno škodo, katero je potres povzročil pri posameznih hišah. Ceniti to

škodo že sedaj je popolnoma nemogoče. Nekatero hišo so v takem stanju, da jih bodo morali lastniki na vsak način podreti, druge so zopet tako razdrapane, da bode žrtvovati velike vsote za popraviljanje. Nekateri hišni posestniki, ki nimajo drugega imetja, so gmotno uničeni. Našteti vse huje poškodovane hiše — povsem nepoškodovana sploh ni nobena — je nemogoče. Navesti hočemo le nekatere. Najhujše prizadeta je menda hiša št. 2. v Kolodvorskih ulicah, staro, enonadstropno poslopje. Ta hiša se je skoraj podrla, samo grozno razdejan zunanji zid še stoji, drugo zidovje se je največ podrla, hiša je v pravem pomenu besede razvalina. Strahovito je tudi razdejana ob Ljubljani stoječa Kirbischeva hiša, v kateri je bila svoj čas Narodna tiskarna. Podrle so se stopnice, udrla se stropi in razpokali zidovi, tako da v njej ne bo moči prebivati.

Grozno razpokani in razdejani sta tudi Seemannnova in Kušarjeva v Vegovi ulici, Recherjeva hiša in sploh vsa poslopja v Hilscherjevi ulici, nadalje Obrezova na Bregu, Zoisova in Aurova v Gledališki ulici. Tudi druge hiše v tej ulici so močno prizadete in včeraj se je pasaža tudi že zaprla. Na Dunajski cesti je menda največ trpel Kolizej, ki je znotraj ves razbit. Strahovito je prizadeto krakovsko in trnovsko predmestje.

Takoj po prvem sunku se je alarmiralo vojaštvo in po mestu so začele hoditi vojaške patrulje. Danes stražijo vojaki ulice in kraje, koder se je bati, da bi se kaj zrušilo. Mestni magistrat je takoj začel pregledovati poškodovane hiše in odredil, katere je zapreti. Mnogo rodbin je radi tega brez stanovanja in v največji zadregi, kje naj se nastanijo.

Na prošnjo deželne vlade je knezoškof takoj odredil, da se darujejo maše na prostem. Božja služba se je včeraj dopoldne in popoldne darovala na prostem v Zvezdi, na Šentjakobskem trgu, na Križevniškem trgu

in v kapelici na polju blizu cerkve Sv. Petra. Priredile so se tudi procesije; sploh so ljudje goreče molili in prosili Boga, naj odvrne od Ljubljane nadaljnje nesreče. Le nekateri «gospodje» so bili tako «hladnokrvni», da so skušali grozno nezgodo, ki se je primerila, izkoristiti v svoje politične namene.

Dasi so bile vse hiše zapuščene in zlasti minulo noč ni bilo nikogar, ki bi bil spal doma, se vendar ni zgodila niti ena tatvina. —

Naslednje številke «Slov. naroda» so pod stalno rubriko «Katastrofa» več tednov vestno beležile vsa poročila o pustošenju v Ljubljani in po ostali Sloveniji ter tudi o obsežno zasnovani pomožni akciji, da se je slovenska prestolica razmeroma hitro dvigala iz ruševin v novo življenje. Med številnimi klici za pomoč je pomemben Aškerčev uvodnik: «Vsa Slovenija pomagaj Ljubljani!» (Slov. narod, 22. apr., št. 91.) V njem naglašča, da je Ljubljana naša narodna in kulturna metropola, kristalizišče slovenstva. «Nesreča, ki je zadela Ljubljano, zadela je obenem ves narod slovenski. Dolžnost krščanstva veže ves narod, čast njegova to veleva in nujna potreba je, da se po vsej Sloveniji začne pomožna akcija za Ljubljano... Pokažimo zedinjeno Slovenijo našim sosedom sedaj tudi v dejanski ljubezni do našega narodnega središča!»

Str. 196. Sedanji naravni zaključek povesti je imel prvotno še sledeči privesek, ki ga je Zvonovo uredništvo upravičeno črtalo: «Žal, da moramo na koncu koncev povedati, da po Gabrovcu že zopet vre in hrumi. Premirje, sklenjeno v potresno jutro, je trajalo le nekaj mesecev. Zopet vihra po dolini in po hribih domači razpor. Zanetil ga je častiteljni Kozlevčar, činitelj in kolovodja v vseh spletkah. Stare gabrovške glave stojе sicer ob strani in mirijo učeč, kako lepo je bilo za časa premirja, temu pa

se protivijo novi mladi ljudje, ki ošabno dvigajo neizkušene glave.»

Moravske slike je objavil Lj. zvon l. 1904., in sicer: 1. Na Hani v 2. št., 2. Izlet na Radhošt v 4. in 5. št., 3. Z manevrov na Slovaškem v 7. do 10. št. — Ko se je v začetku novembra 1903 obrnil Zvonov urednik dr. Zbašnik tudi do Podlimbarskega za sodelovanje pri bodočem letniku, mu je ta 15. novembra 1903 odgovoril, da mu bo «do konca tega meseca poslal ‚Moravske slike‘, in sicer samo dve, v začetku prihodnjega leta pa tretjo. Pa ne vem, ali so za Zvon porabne. Bolje bi morda ugajale Slov. narodu v podlistek. Zato jih za zdaj rajši ne jemljite v svoj program.» V «Vabilu na naročbo» koncem leta 1903. je urednik med štirimi naslovi potopisnih črtic, «ki jih pripravljajo pisatelji za naš list», prijavil tudi «Moravske slike» brez navedbe pisateljevega imena. Med prijavljeno četvorico je edini Podlimbarski izpolnil svojo obljubo.

1. Na Hani. Str. 205: «Kakšen vrišč je bil jeseni 1899. leta po preklicu čeških jezikovnih naredb.» Jezikovne naredbe za Češko in Moravsko, ki bi naj v uradih zajamčile češčini enakopravnost z nemščino, je izdal ministrski predsednik grof Badeni 5. aprila 1897; postale so zanj usodne: ogorčeno nemštvo ga je strmoglavilo med politične mrliče, in grof Clary jih je 14. oktobra 1899 preklical. — «Koliko hrupa napravijo vsake volitve», o tem si je zabeležil v dnevniku 11. januarja 1901 poték volitev prejšnjega dne mest Olomuc-Prostějov Nem. Brodek, ko je zmagal češki kandidat Skala s 323 glasovi nad Brandhuberjem. (Prim. str. 208—209.)

2. Izlet na Radhošt. V tej črtici je Podlimbarski združil v enotno sliko svoja dva izleta na Hostin, ki jih je iz Olomuca napravil 14. avgusta 1901 in 17. avgusta

1902, ter izlet na Radhošt 30. maja 1903. Vsebina se krije z zapiski v dnevniku.

Str. 249. Non licet esse vos = Ne spodobi se, da živite.

3. Z m a n e v r o v n a S l o v a š k e m. Opisani manevri so se vršili od 27. avgusta do 16. septembra 1902. O njih je vodil Maselj od 3. septembra dalje, ko je bil dobil ukaz, da mora iti iz Olomuca za svojim polkom, natančen dnevnik, ki ga je z neznatnimi spremembami porabil za Zvonov članek. Zaključil ga je z doživljaji, kolikor segajo v okvir moravskih slik (str. 287). Da se slika izpopolni, naj sledé še zapiski iz dnevnika, ki se tičejo manevrskih dogodkov na madžarskih tleh.

S poštnim komisarjem se je Maselj 12. septembra pripeljal v Skalice. «To mesto leži že na blaženi zemlji ogrski, v kateri sem moral nekdam zapraviti dolgo vrsto mladih let. Dasi tu ni Madžarov, so vendar napisi vsi madžarski. Le tu in tam se dobi na drugem mestu tudi slovaški napis, posebno tam, kjer žid ponuja vino, pivo in palenko. Čudovita se mi je zdela stara cerkev s čudnim zvonikom. V teh krajih raste izborno vino... Od Skalic do Holiča sem šel peš pri trenu; prav potil sem se...

13. 9. Velika je razlika med moravskimi in ogrskimi Slovaki. Tam so samozavestni, inteligentni ljudje z dobrimi šolami, ki se uspešno branijo židovskih pivjavk, a tukaj je zanemarjen narod brez narodnih šol in brez organizacije. Vsa trgovina in obrt je tukaj v židovskih rokah. Židje so se vsi pomadžarili in dobro se jim godi. Sinoči smo dobili ukaz šele o polnoči... Naša kavalerijska divizija je bila sinoči pri Hodoninu premagana, ker je nasprotno divizijo vodil nadvojvoda Oton. — V kmečki izbi na koncu Holiča sem hotel danes zjutraj pisati par razglednic. Spustil sem se v razgovor s Slovaki. Stara majka mi je vsa srečna pripove-

dovala, da ima v Pešti sina doktorja, ki služi kot enoletnik. Študiral je s češko podporo v Ogrskem Gradišču gimnazijo, potem v Pragi medicino. Mladi mož se imenuje Jan Ružička. Takih ljudi, izšolanih na avstrijskih slovanskih šolah, bi bilo mnogo treba, da dvignejo iz apatije bornega Slovaka. Zasedel sem se v hiši tako, da bi me bile kmalu zasačile sovražnikove patrolje; pa sem vendarle srečno odnesel pete. Dež naletava in hladen veter brije. V lahnih meglah so pokrite ogrske ravnine. V daljavi grme topovi strašne besede modernega imperijalizma in militarizma. Vojaštvo poležava po cestnih jarkih in nestrpno čaka. Čuj — strel!

Tekel sem k trenu, pa tam se ni več streljalo. Začel je padati droban dež, pa je kmalu nehal... Podal sem se preko dolge kolone vozov v Radoševice. Ob dveh je prišlo povelje, da pride polk v Vlčkovan. Napotil sem se tja. Pot mi je kazal živahen deček, s katerim sem se marsikaj pogovoril. Njegov oče je v Ameriki, že tretjič je šel tja. Iz teh krajev je mnogo ljudi v Ameriki... Precej na prvi pogled sem spoznal slovaško vas: ponižne hišice, deloma s slamo krite, ljudje boječi, apatični, a zelo dobri, vsi revni. Med njimi živita dve židovski rodbini, primeroma imoviti. Eden je obogatel pred leti, ko je pogorela vas Radimo; posojeval je pogorelcem denar in spravil kmetije nase. Drugi, Glück, je krčmar in trgovec. Slovaki vina ne pijejo, ker jim je predrago, pač pa žganje. Zvečer so prepevali melanholične pesmi in kradli pivo našemu marketenderju. Vlčkovan še nikdar ni videl toliko vojaštva.

14. 9., v nedeljo smo v Vlčkovanu počivali. Pa kakšen počitek je to, če spiš slabo in nimaš sobe... Vlčkovan dobi ob novem letu madžarsko ime, pa zato ostane borna slovaška vas, kakor je bila doslej. Po vseh straneh goré pod velikimi kotli ognji, vojaki razsekavajo

meso in drva. Gruče otrok in odraslih zro na te ne navadne prizore... Tudi tukaj se Slovakinja silno našopirijo, kadar gredo v cerkev.

15. 9. Marširali smo čez Radoševce, Lopašov, kjer me je pred ubožno kočo nadlegovala četa ciganov, ustavili smo se pred Častkovim na polju. Šel sem v to raztrgano vas v gnusno židovsko krčmo. Videl sem tu umazano, a sicer bujno židovsko dekle z razpletenimi močnimi črnimi lasmi; vedlo se je zelo prosto z vojaki. Ko sem se okrepčal, sem se vrnil k trenu... Ob dveh smo marširali v Rohov. Na vsakih deset korakov so nas prehiteli vale kavalerijske patrulje, ordonanci, gospodje od generalnega štaba, kolesarji. Bil je neznanski dirindaj, silna zmešnjava je nastala v Rohovem samem. Borna vas ima tudi borno in ozko cesto v svoji sredi. Na tej cesti se je srečal naš tren z onim 5. kora. To je bilo kričanja med vozovi, med katerimi je gomazilo v prahu in jahalo na stotine vojakov... Kričali so oficirji in prostaki, pa drug se ni zmenil za drugega... Ustrašil sem se Rohova, ko sem videl tako majhno vas in toliko vojaštva. Nocoj bo treba spati pod šotorom, sem dejal. Pa sreča, ki je Kranjcu rada mila, me je spravila pod streho, pozneje zvečer pa še celo v farovž, kjer sem svobodno gasil žejo, to večno spremljevalko poštenega Kranjca. V župnišču so bili nastanjeni tudi vsi naši štabni oficirji (generali so bivali v graščini). K večerji smo povabili tudi župnika, velikega, že nekoliko upognjenega človeka z rdečim nosom in razgretim licem, ki je javno oznanjeval, da ta mož vina ne zaničuje. Večerjati župnik ni maral, a prinesel nam je vina, s katerim nas je očaral in z rohovsko vasjo popolnoma sprijaznil. Pili smo na župnikovo zdravje, on na naše. Bil je leta 1869. polkovnik kaplan, odtod njegova naklonjenost vojakom. Zdi se mi, da Madžare sovraži, dasi tega očitno ni omenil, pač

pa je imenoval peštanske vladarje lumpe. Njegova gostoljubnost presega vse meje... O polnoči smo se poslovili pri gostoljubnem župniku.

16. 9. Spal sem kake tri ure... Včerajšnja radovanka mi ni zapustila glavobola ali drugih težav, zdrav sem in čil, dasi imam tako malo počitka. Šel sem za vozovi do Sobotišča. To je precejšen trg. Pri rusolasi brhki židinjki sem dobil kavo za zajutrek. Pogledal sem na pokopališče za katoliško cerkvijo. Na novem pokopališču so madžarski napisi, na starem pa nemški in slovaški. Na vzhodu od Sobotišča se vidijo na gori razvaline gradu.

Dedek mi je pravil, da je v starih časih Turek streljal od Sobotišča na ta grad, a graščak je streljal na Turke in je naposled tako dobro ustrelil, da je zadel v sredo sklede, pri kateri je sedel Turek, na kar se je ta tako prestrašil, da je dal podreti šotore in je zbežal tja, odkoder je prišel. — Od Sobotišča do Vrbovca je dve uri hoda. Naš tren se je pomikal proti Vrbovcu, jaz pa sem krenil z nadporočnikom Metelkom 16. lovskega bataljona na hribe nad Sobotiščem. Od tam sva imela lep razgled na ves manever. Pokanja ni bilo ne konca ne kraja. Razen domačih ljudi ni bilo nikakih gledalcev. Vse polno žandarjev in policajev je stražilo v obližju cesarjevem, ker so se bali anarhistov. Na manevrsko polje so dovolile policijske oblasti vstop le zanesljivim, in vsak je dobil znamko in potrdilo, da je pošten državljan. Okoli enajstih so naznanile trobente konec manevrov. Vsem je odleglo pri srcu, zdaj je konec ciganstva. Doslej sem se potikal po rebrinah in gledal na bitko, kako se razvija, kako deluje monotono, prav kakor bi se vršila kakšna svečanost po gotovem sporedu; zdaj pa sem se počasi pritihotapil v dolino in iskal svoj polk. Od vseh strani so se premikala krdela z bučno godbo, čim bliže sem prihajal, tem trši je bil korak dolgih vrst. Nemški

prestolonaslednik, 19letni huzarček, ki se s fotografiranjem zabava po manevrskem polju, je bil prav blizu mene. Pomešal sem se med čete, ki so korakale proti Častkovu in korakal s 93. polkom. Ob straneh ozke ceste so počivali polki, namenjeni v nasprotno stran proti Senicam. In tu sem zagledal 76. polk na njivi kraj ceste, in glej, tu stoji moj nekdanji prijatelj in tovariš Holub. Več kot 13 let se nisva videla. Zaklical sem s ceste nanj, on se je ozrl, gledal name, in ko me spoznal, je pritekkel k meni. Le nekaj besed sva spregovorila, počudila se drug drugemu, da sva tako ogorela in Holub se je vrnil k polku, da ga ne zgubi. — «Servus, Maselj!» mi je zaklical nadporočnik iz 19. lovskega bataljona. Gledal sem, posegel v zakladnico svojih spominov in se spomnil mladostnega Madžara Seidla, ki je služil z menoj v 3. tirolskem lovskem bataljonu v Tridentu... Marširali smo čez Radoševice in se ustavili v Trnovem, dosti lični vasi, ki ima že tudi madžarsko ime Töfalu. Na slovaški pobotnici, ki sem jo dobil za plačani voz v Hodonin, se je svetil pečat Töfalu, in župan se je podpisal kot biro, dasi ne ume nobene druge madžarske besede...»

Str. 287—289. Veseli prizor med nemškim stotnikom in madžarskim orožnikom je Podlimbarski privzel iz razgovora med olomuškimi častniki dne 28. maja 1902 o honvedski armadi, kako malo znajo tam nemščine in je v službi niti znati ne smejo. «Lani v jeseni je šlo mnogo vojaštva kot asistenca k volitvam na Ogrsko. Nekemu nadporočniku sta bila v slovaški vasi prideljena dva žandarja, da mu kažeta pot in vkvartirata njegov oddelek. Žandarski četnik se je oglasil pri nadporočniku po madžarsko... Nadporočnik je majal z glavo, ker ni ničesar razumel. Nato je vprašal orožnika nemški, kaj pravzaprav hoče; a orožnik je odgovoril: «Nerozumím». Nadporočnik se je ob taki besedi silno razveselil, ker

je naposled našel izvenslužbeni jezik, ki sta ga oba razumela: ogrski orožnik je umel slovaški, nadporočnik pa za silo češki jezik.»

Vojvoda Pero in perica. Črtico je priobčil «Ljubljanski zvon» 1906, str. 668, 728. Za njo je Podlimbarski porabil doživljaj, ki si ga je zabeležil v Olomucu 14. 4. 1899: «Nadporočniku Čilskeju je hodila mati po perilo iz Toplic, a Čilske se je sramoval siromašne matere. Nekoč je vprašal svojo gospodinjo, če je bila že tukaj potovka.»

Kdaj sem se smejal. F o l i n j s k a M a d o n a (str. 318 do 320): «Madonna di Foligno», Raffaellova slika v vatiškanski galeriji. Podlimbarski jo je občudoval l. 1892. in aprila 1894.

Pravičnost (320—321) je reminiscenca na Masljev izlet v Berlin o binkoštih 1899. Razen drugih znamenitosti mesta si je ogledal tudi spomenike na dvornem namestju, kjer stoji kip kralja Friderika Viljema IV. z napisom: «Gerechtigkeit ziert ein Volk.» — «Krasne besede, a te so postale fraze narodu, ki stoji na vrhuncu moči in slave in ki misli, da so vse njegove nakane vir pravičnosti.»

Nekaj o Andrejčkovem Jožetu (322—3325). Literarna črtica je nastala o priliki prenosa posmrtnih ostankov Andrejčkovega Jožeta v pisateljsko grobnico pri Sv. Krištofu. Dne 10. maja 1906 zjutraj sta stala Maselj in Podkrajšek ob odprtem grobu, ko je grobar kopal in deval ven kost za kostjo. «Dasi leži Jože nad 31 let v zemlji, so se ohranile vendar še vse koščice in celo nekaj ostankov obleke... Čudil sem se grobokopu, preprostemu človeku, kako pozna vse kosti in koščice in jim ve imena. Pobral je tudi koščice prstov ter jih dal v krsto rekoč: Tudi te naj se prenese, ker je ž njimi pisal.» «Ali ste kaj njegovega brali?» je vprašal Podkrajšek. «O seveda sem dosti, posebno pa ‚Žalost in veselje‘.» No, sem si mislil,

pisatelj, ki ga ljudstvo čita še toliko let po smrti, je vreden naše pietete . . . Posebno pa je Andrejčkov Jože znan v Črnem grabnu, v svojem rojstnem kraju. V njegovih spisih je imenovan vsak hrib tega kraja, vse stare 'hiše' so navedene z njih pravim imenom. Če čitam njegove 'Črtice iz življenja na kmetih' in njegove krajše povesti, mi živo stopijo pred oči stari očanci in ženice Črnega grabna, ki sem jih sam poznal ali pa slišal o njih govoriti in ki že davno spe v zemlji. Jože je bil znamenit pisatelj lokalnega pomena. Bog daj vsaki slovenski dolini takšnega slikarja!» (Dnevnik).

Domžale
trezor 82-3 slv
MASELJ F.
Fr. Maslja/2

821.163.6-822-3

0020133378

COBISS ◻